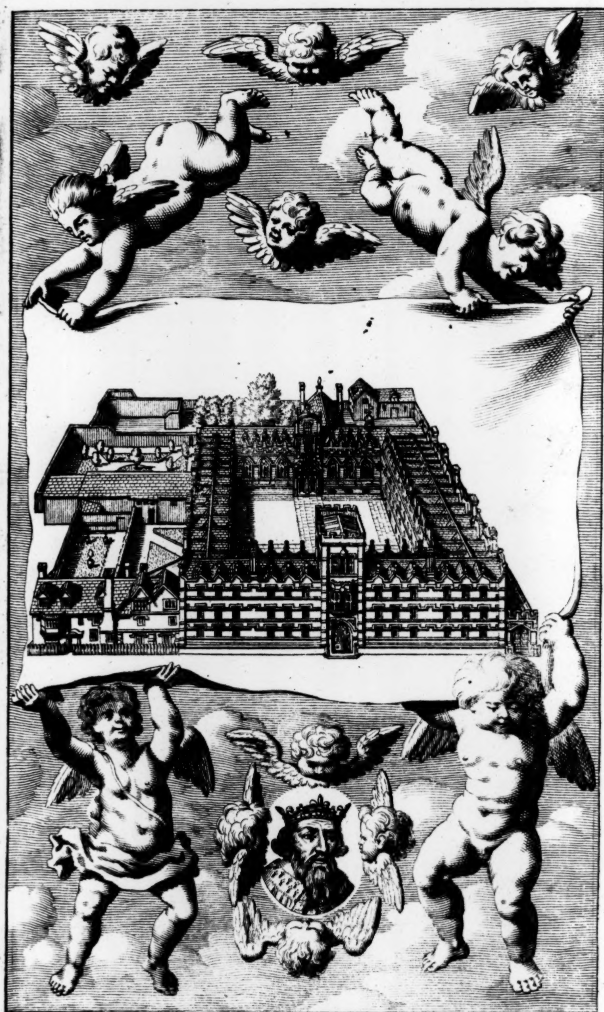
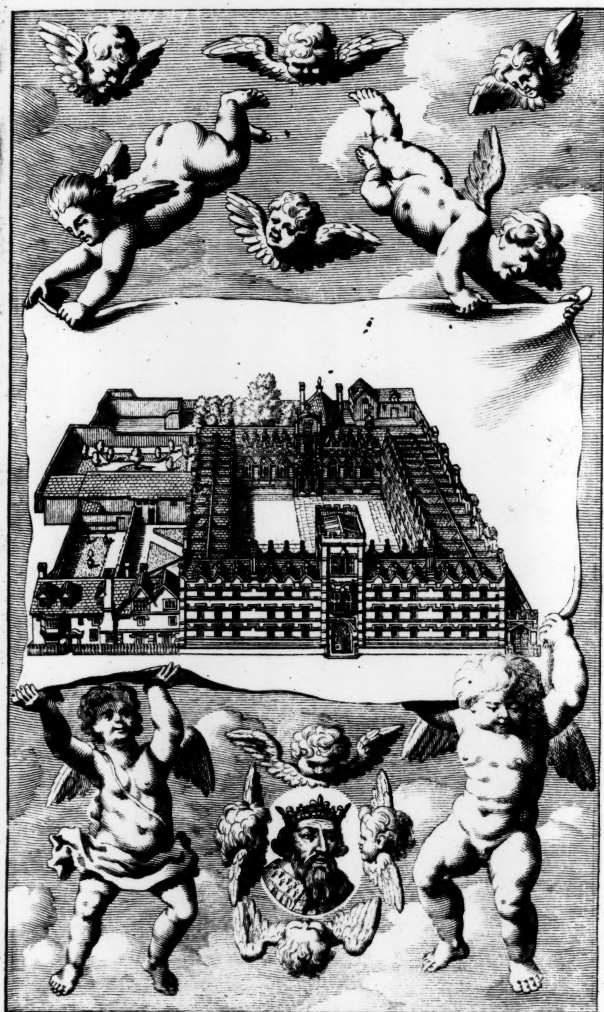

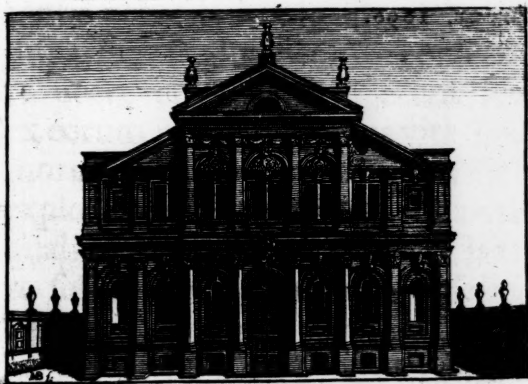

L. 16. 35

M. TULLIUS CICERO DE ORATORE AD Q. FRATREM.

Ex MSS. recensuit THO. COCKMAN è Coll. Univ. A. B.

Pergite, ut facitis, adolescentes, atque in id studium, in quo estis, incumbite, ut & vobis honori, & amicis utilitati, & reipublicæ emolumento esse possitis. Lib. 1. Sect. 8.

OXONIÆ,
E THEATRO SHELDONIANO 1696.

Imprimatur,

FITZHERB. ADAMS
Vice-Canc. *OXON.*

Apr. 21. 1696.

1298, 9. 11

DOMINO

D^no^ JOANNI RADCLIFFE M.D.

Coll. Univ. olim Socio,

Nunc patrono munificentissimo.

NON dubito fore plerosque, Vir Insignissime, quibus importunus esse videar, qui munus hujusce generis Tibi, Viro tantis negotiis implicato, tamque disparibus studiis dedito, consecrare decreverim. Sed hi erunt fere ex eorum numero, quibus vita Tua, morumque suavitas nondum satis explorata sunt: qui nesciunt otio quali utaris, quoties animum laxare soles; cum posita Medici solicitudine, gravioribusque curis omissis, ad sales Tuos & elegantias, quales olim *Tullius* amabat, & quo-

rum in his libris præcepta tradidit, animum liberum revocasti. Hi, si didicerint quam singulari affectu litteras nostras ames, quamque eleganter asperioribus Artis Tuæ studiis illarum gratiores amœnitates interponas : si sciverint quantus sis, non Medicinæ solum, (cujus gloria cunctis præluces) sed aliorum liberalium studiorum, omnisque politioris doctrinæ & fautor, & admirator ; una mecum sentient, Te, si quis alius, dignissimum videri, cui *Ciceronis* illud opus, quod præ cæteris politum, perfectumque reddidit, inscriberetur. Sed quamquam illa quæ dixi, Vir Colendissime, talia sint, ut vere magna esse nemo non fateatur : tamen alia quædam nobis propiora sunt, quibus ad hoc officium, vel potius pietatem, prorsus impulsi sumus ; nempe tot illa, tamque præclara beneficia liberalitate Tua

hunc

hunc in locum collata; quem, ficut olim fuaviffima Tua præfentia ornafti, ita nunc fingulari munificentia pergis ornare. Quantum Tibi debeat hæc Mufarum fedes, abunde teftantur æterna pleniffimæ Tuæ benignitatis, propenfique in meliores difciplinas animi monumenta, quibus eam non minus fplendide, quam libenter excoluifti; quæque ufque adeo ubique apparent, ut quoties ad ipfam domum, quoties ad ejus Alumnos oculos convertimus, toties Tua beneficia videamus. Cum vero plurima Tuæ erga nos voluntatis teftimonia fint, tum nulla magis re cunctos Tibi conciliafti, quam *Patronatu Beneficiorum*, quo noftrum Collegium tam ftudiofe exauges. Hoc omnes ordines & ætates fimul pleniffime demereris: *Sociis* enim (peracto difciplinæ Academicæ ftudio) receffum paras,

ecclefiæ

ecclesiæ utilem, illis jucundum; adeoque nobis adolescentibus emolumenta Collegii relinquuntur, quibus otium hoc litterarium honestius tueamur. Hunc igitur librum Tibi, Vir Ornatissime, inprimis dico, qualemcumque meæ, nostrumque omnium gratitudinis testem; quem si solito, hoc est benigno vultu accipere dignaberis, novo beneficio devinctiorem Tibi reddes

Tui observantissimum

OXON. è Coll. Univ
II. KAL. Maii 1696.

THO. COCKMAN.

LECTORI S.

HABES hic, amice Lector, alteram M. Tullii Ciceronis *operum partem, mea qualicumque cura recensitam, & ad MSS. Codd. fidem diligenter recognitam. Quid sit nobis in his libris edendis præcipue propositum, non est ut nunc te pluribus doceam; cum id satis (ut arbitror) fecerim in præfatione libro* De Officiis *præmissa, quem non ita pridem in publicum emisi; quod consilium in hoc etiam opere visum est sequi. Ne tamen prorsus insalutatus abeas, quibus adjumentis in hac editione adornanda usus sim, non abs re duxi paucis exponere. Textum igitur (quem vocant) exhibui nuperæ Leidensis editionis, quam recognovit & accuravit vir orbi litterario notissimus* Jacobus Gronovius J. Fr. F. *Ex notis eidem subjectis omnes MSS. Codicum variationes excerpsi, rejecta illa reliqua, plerumque inani, verborum farragine; & Criticismis, si non sæpe ineptis, at a nostro tamen instituto quam*

maxime alienis: quippe enim id præcipue spectabamus, ut de genuina Ciceronis *lectione quam paucissimis verbis constaret. Sex præterea Manuscriptos Codd. cum summa cura & diligentia perlegi; quibus cum prædicta* Gronovii *editione collatis, omnes vel minutissimas varietates, præsertim si plurium librorum auctoritate niterentur, fideliter & religiose exinde depromsi: quod si cui nimis delicatulo & fastidioso lectori minus arrideant hujusmodi minutiæ, illas prorsus negligere licebit; nec est ut mihi succenseat, si ego meo labore fruar, ille suis deliciis. Quatuor codices mihi, cum primum huic operi me accingerem, nostrum suppeditabat* Oxonium: *quorum unum, nempe* Joan. *usque ad sexagesimum caput libri secundi, cum* Oxonii *degeret, evolvit* Cl. Gronovius; *in quo tamen revolvendo me non omnino operam lusisse, facile deprehendet non oscitans lector: alios tres adhibui ex Bibliothecis Bodleiana, Balliolensi, Magdalensi. Reliqui duo codices, quorum alterum præbuit Bibliotheca Coll. Nov. alterum mecum perhumaniter communicavit vir ornatissimus* D. Wagstaffe, *non nisi opere jam longius provecto manus in meas pervenerunt: quare brevem appendicem libro subjicere coactus sum, in qua variantes quædam horum codd. lectiones ad suum quæque locum referuntur. Denique, ne quid desit elegantissimo libello, novum Rerum & Verborum Indicem locupletissimum, non sine*

magno

magno labore, forſan inexpertis dulci, concinnandum curavi; qui quanto tibi adjumento ſit futurus, penes te judicium eſto. Hæc habui, lector benevole, de hac noſtra editione dicenda; in qua ſi quid recte præſtitum ſit, ejus gratia præcipue debetur illi ſummo liberalium ſtudiorum, omniſque politioris doctrinæ fautori, D. Arthuro Charletto, S. Th. P. *dignissimo Coll. Univ. Magiſtro; quo hortante primò ſuſceptum eſt hoc opus, quoque adjuvante provectum, tandemque pro mea virili abſolutum. Si tandem noſtros conatus tyronibus utiles eſſe conſtiterit, nec doctioribus interim diſplicere; forſan ſummis viris, quibus auctoribus hæc ſuſcepimus, alia videbuntur edenda; certe nobis ad ea diligentius exſequenda addetur animus. Vale.*

M. T.

M. T. CICERONIS DE ORATORE AD Q. FRATREM

DIALOGUS, ſeu LIBER I.

I. COGITANTI mihi ſæpenumerò, & memoria vetera repetenti, perbeati fuiſſe, Quinte frater, illi videri ſolent, qui in optima Republica, [1] cum & honoribus, & rerum geſtarum gloria florerent, eum vitæ curſum tenere potuerunt, ut vel in negotio ſine periculo, vel in otio cum dignitate eſſe poſſent. [2] Ac fuit tempus illud, cum mihi quoque initium requieſcendi, atque animum ad utriuſque noſtrum præclara ſtudia referendi, fore juſtum, & propè ab omnibus conceſſum, arbitrarer; ſi [3] infinitus forenſium rerum labor,

1 *Quoquomodo* Pall. aliquot, & Mem. *quomodo* Pith. Joan. & alii. *quom* Mag. pro *quum.* 2 *Ac fuit cùm mihi*, Pal. pr. nec aliter ſec. & tert. à primâ manu, cum Joan. probatque Gruter. *Ac mihi fuit quoque*, Pith. *Ac nunc quidem quoque mihi*, Pal. nonus, cum ed. Venetâ anni 478. *Ac fuit temp. cùm* Bal. 3 *Finitus* Lambin. contra MSS.

bor, [1] & ambitionis occupatio, [2] decurſu honorum, etiam ætatis [3] flexu conſtitiſſet. Quam ſpem cogitationum & conſiliorum meorum, cum graves [4] communium temporum, tum varii noſtri caſus fefellerunt. Nam, qui locus quietis, & tranquillitatis [5] pleniſſimus fore videbatur, in eo maximæ [6] moles moleſtiarum, & turbulentiſſimæ tempeſtates exſtiterunt. Neque verò nobis cupientibus atque exoptantibus, fructus otii datus eſt ad eas artes, quibus à pueris dediti fuimus, celebrandas, interque nos recolendas. Nam prima ætate incidimus in ipſam perturbationem diſciplinæ veteris: & conſulatu devenimus in medium rerum omnium certamen, atque diſcrimen: & hoc tempus omne poſt conſulatum objecimus iis fluctibus, qui per nos [7] à communi peſte depulſi, in noſmetipſos redundarunt. Sed tamen in his vel aſperitatibus rerum, vel anguſtiis temporis, obſequar ſtudiis noſtris: & quantum mihi vel fraus inimicorum, vel cauſæ amicorum, vel Reſp. tribuet otii, ad ſcribendum potiſſimum conferam. Tibi vero, frater, neque hortanti deero, neque roganti: nam neque auctoritate quiſquam apud me plus te valere poteſt, neque voluntate.

2. Ac mihi repetenda eſt veteris cujuſdam memoriæ non ſanè ſatis explicata recordatio, ſed, ut arbitror, apta ad id quod requiris, ut cognoſcas, quæ viri omnium eloquentiſſimi, clariſſimique ſenſerint de omni ratione dicendi. Vis enim, ut mihi ſæpè dixiſti; quoniam [8] quæ pueris, aut adoleſcentulis

1 *Ut ambit.* emendat Hotoman. l. 2. obſerv. c. 5. placebatq; Guliel. 2 *Curſu* Pal. pr. & ſec. item Pith. & Mem. cum Joan & Mag. 3 *Fluxu* Bod. à prima manu. 4 *Omnium* Bal. 5 *Plenus* Pal. pr. & ſec. Pith. Mem. cum C. Gulielmii. & Mag. 6 *Moles* abeſt à plurimis MSS. & edd. eſt in Bal. & Bod. 7 *A communi pectore dep.* aut ſimile quid, reponendum cenſet Gruter. vel potiùs totum eradicandum, ut volebat Lambin. 8 *Quadam pueru* Victor. quem Lambin. ſequitur.

1 *Erudi-*

tulis nobis ex commentariolis noſtris inchoata, ac rudia exciderunt, vix hac ætate digna, & hoc uſu, quem ex cauſis, quas diximus, tot, tantiſque conſecuti ſumus; aliquid iiſdem de rebus politius a nobis, perfectiuſque proferri: ſoleſque nonnumquam hac de re a me in diſputationibus noſtris diſſentire: quod ego [1] prudentiſſimorum hominum artibus eloquentiam contineri ſtatuam; tu autem illam ab elegantia doctrinæ ſegregandam putes, & in quodam ingenii, atque exercitationis genere ponendam. Ac mihi quidem ſæpenumero in ſummos homines, ac ſummis ingeniis præditos intuenti, quærendum eſſe viſum eſt, quid eſſet, cur plures in omnibus [2] rebus, quam in dicendo admirabiles exſtitiſſent. Nam quocumque te animo, & cogitatione converteris, permultos excellentes in quoque genere videbis, non mediocrium artium, ſed prope maximarum. Quis enim eſt, qui, ſi clarorum hominum ſcientiam rerum geſtarum vel utilitate, vel magnitudine metiri velit, non anteponat oratori imperatorem? Quis autem dubitet, quin belli duces ex hac una civitate præſtantiſſimos penè innumerabiles; in dicendo autem excellentes vix paucos proferre poſſimus? Jam vero conſilio, [3] ac ſapientia qui regere, ac gubernare Remp. poſſent, multi noſtra, plures patrum memoria, atque etiam majorum exſtiterunt: cum boni perdiu nulli, vix autem ſingulis ætatibus ſinguli tolerabiles oratores invenirentur. Ac, ne quis fortè cum aliis ſtudiis, quæ reconditis in artibus, atque in quadam varietate literarum verſentur, magis hanc dicendi rationem, quam cum imperatoris laude, aut cum boni ſenato-

 ris

1 *Eruditiſſimorum* Bal. & Bod. in textu, cum vulgg. 2 *Artibus*. Bal .Bod. Mag. 3 *Ac ſententiâ* Pall. aliquot, placuitque Wouverio.

1 *Compa-*

ris prudentia [1] comparandam putet; [2] convertat animum ad ea ipſa artium genera, circumſpiciatque qui in iis floruerint, quamque multi; ſic facillimè quanta oratorum ſit, ſemperque fuerit paucitas, judicabit.

3. Neque enim te fugit laudatarum artium omnium procreatricem quandam, & quaſi parentem, eam, quam φιλοσοφίαν Græci vocant, [3] ab hominibus doctiſſimis judicari; in qua difficilè eſt enumerare quot viri, quanta ſcientia, quantaque [4] in ſuis ſtudiis varietate, & copia fuerint, qui non una aliqua in re ſeparatim elaborarint, ſed omnia, [5] quæcumque poſſent, vel ſcientiæ perveſtigatione, vel [6] diſſerendi ratione comprehenderint. Quis ignorat, ii, qui mathematici vocantur, quanta in obſcuritate rerum, & quam recondita in arte, & multiplici, ſubtilique verſentur? quo tamen in genere ita multi perfecti homines exſtiterunt, ut nemo ferè ſtuduiſſe ei ſcientiæ vehementius videatur, quin, quod voluerit, conſecutus ſit. Quis muſicis, quis huic ſtudio literarum, quod profitentur ii, qui grammatici vocantur, penitus ſe dedidit, quin omnem illarum artium penè infinitam vim, & materiam [7] ſcientiæ cogitatione comprehenderit? Verè mihi hoc videor eſſe dicturus; ex omnibus iis, qui in harum artium ſtudiis liberaliſſimis ſint, doctrinisque verſati, minimam copiam poëtarum egregiorum exſtitiſſe: atque in hoc ipſo numero, in quo perraro exoritur aliquis excellens, ſi diligenter, & ex noſtrorum, & ex Græcorum copia comparare voles,

1 *Comparandum* ed. Gruteri. 2 *Qui con. an.* &c. *quamque multi ſint, facillime.* Bal. *con. ani. & ad ea* &c. *circumſpiciat, quique in iis* Bod. 3 *Ab omnibus doctiſſ.* Bod. Joan.. 4 *In hiis ſtudiis* Joan. 5 *Quacumque eſſent* Bod. cum vulgg. quod retinendum putabat Guliel. 6 *Deſcribendi* Bal. & Bod. in textu, Mag. 7 *Scientiâ & cogitat.* Bal. *& cognitione* edd. *Scientiam, cognitionem* olim Bod.

1 *Solet*

voles, multo tamen pauciores oratores, quàm poëtæ boni reperientur. Quod hoc etiam mirabilius [1] debet videri, quia cæterarum artium ſtudia ferè reconditis, atque abditis è fontibus hauriuntur: dicendi autem omnis ratio in medio poſita, [2] communi quodam in uſu, atque in hominum more & ſermone verſatur: ut in cæteris id maxime excellat, quod longiſſimè ſit ab imperitorum intelligentia, ſenſuque disjunctum: in dicendo autem vitium vel maximum eſt à vulgari genere orationis, atque à conſuetudine communis ſenſus abhorrere

4 Ac ne illud quidem verè dici poteſt, aut plures cæteris [3] artibus inſervire, aut majore delectatione, aut ſpe uberiore, aut præmiis ad perdiſcendum amplioribus commoveri. Atque ut omittam Græciam, quæ ſemper [4] eloquentiæ princeps eſſe voluit, atque illas omnium doctrinarum inventrices Athenas, in quibus ſumma dicendi [5] vis, & inventa eſt, & perfecta: in hac ipſa civitate [6] profecto nulla umquam vehementius, quàm eloquentiæ ſtudia viguerunt. Nam poſteaquam, imperio omnium gentium conſtituto, diuturnitas pacis otium confirmavit, nemo ferè laudis cupidus adoleſcens non ſibi ad dicendum ſtudio omni enitendum putavit. Ac primo quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis [7] ullam viam, neque aliquod præceptum artis eſſe arbitrarentur; tantum, quantum ingenio, & cogitatione poterant conſequebantur. Poſt autem, auditis oratoribus Græcis, [8] cognitiſque eorum literis, adhibitiſque doctoribus, incre-

1 *Solet videri* Bod. 2 *Com. quodammodo in uſu* Bod. 3 *Artibus* abeſt à Joan. cum melioribus Pall. & Pith. 4 *Eloquentiâ* Joan. Mem. 5 *vis* à librar. eſſe putabat Guliel. 6 *Profecto eloquentia*, intermediis omiſſis. Joan. Mag. 7 *Ullam vim* Joan. Mag. 8 *Cognitiſque doctoribus, incred.* Joan.

dibili quodam noſtri homines dicendi ſtudio flagrarunt. Excitabat eos magnitudo, & varietas, multitudoque in omni genere cauſarum; ut ad eam doctrinam, quam ſuo quiſque ſtudio [1] aſſecutus eſſet, adjungeretur uſus frequens, qui omnium magiſtrorum præcepta ſuperaret. Erant autem huic ſtudio maxima, quæ nunc quoque ſunt, [2] expoſita præmia, vel ad gratiam, vel ad opes, vel ad dignitatem. Ingenia vero (ut multis rebus poſſumus judicare) noſtrorum hominum multum cæteris hominibus omnium gentium præſtiterunt. Quibus de cauſis, quis non jure miretur, ex omni memoria ætatum, temporum, civitatum, tam exiguum oratorum numerum inveniri? Sed nimirum majus eſt hoc quiddam, quam homines opinantur, & pluribus ex artibus, ſtudiiſque collectum.

5. [3] Quis enim aliud in maxima diſcentium multitudine, ſumma magiſtrorum copia, præſtantiſſimis hominum ingeniis, infinita cauſarum varietate, ampliſſimis eloquentiæ propoſitis præmiis, eſſe cauſæ putet, niſi rei quandam incredibilem magnitudinem, ac difficultatem? Eſt enim & ſcientia comprehendenda rerum plurimarum, ſine qua verborum volubilitas inanis, atque irridenda eſt: & ipſa oratio conformanda non ſolum electione, ſed etiam conſtructione verborum: & omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitus pernoſcendi, quod omnis vis ratioque dicendi in eorum, qui audiunt, mentibus aut ſedandis, aut excitandis exprimenda eſt. Accedat eodem oportet lepos quidam, facetiæque, & eruditio libero digna, celeritaſque & brevitas, & reſpondendi,
&

1 *Conſecutus eſſet* vulgati. 2 *Propoſita* al. 3 *Quid enim quis aliud* Toſan. Pith. Mem. Pall. pr. & ſec. Bod. Joan. Mag.

1 *Conce-*

& laceſſendi, ſubtili venuſtate, atque urbanitate conjuncta. Tenenda præterea eſt omnis antiquitas, exemplorumque vis: neque legum, aut juris civilis ſcientia [1] negligenda eſt. Nam quid ego de actione ipſa plura dicam? quæ motu corporis, quæ geſtu, quæ vultu, quæ vocis conformatione, ac varietate moderanda eſt: quæ ſola per ſe ipſa quanta ſit, hiſtrionum levis ars, & ſcena declarat: in qua cum omnes in oris & vocis, & motus moderatione elaborent, quis ignorat, quam pauci ſint, fuerintque, quos animo æquo ſpectare poſſimus? Quid dicam de theſauro rerum omnium memoria? quæ niſi cuſtos inventis, [2] cogitatiſque rebus, & verbis adhibeatur, intelligimus omnia, etiamſi [3] præclariſſima fuerint, in oratore peritura. Quamobrem mirari deſinamus, quæ cauſa ſit eloquentium paucitatis: cum ex illis rebus univerſis eloquentia conſtet, quibus in ſingulis elaborare permagnum eſt; hortemurque potius liberos noſtros, cæteroſque quorum gloria nobis, & dignitas chara eſt, ut animo rei magnitudinem complectantur, neque iis, aut præceptis, aut magiſtris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, ſed aliis quibuſdam, [4] ſe id, quod expetunt conſequi poſſe confidant.

6. Ac mea quidem ſententia nemo poterit eſſe omni laude cumulatus orator, niſi erit omnium rerum magnarum, atque artium ſcientiam conſecutus. Etenim ex rerum cognitione efflореſcat,& redundet oportet oratio ; [5] quæ, niſi ſubeſt res ab oratore percepta, & cognita, inanem quandam habet elocutionem, & penè puerilem. Neque vero ego hoc tantum oneris imponam, noſtris præſertim oratoribus

1 *Concedenda eſt* lib. Langii. 2 *Cognitiſque* Bal. 3 *Praclariſſ. fuerint memorare, peritura* Joan. 4 *Se id* deſunt in Joan. ſuprà nuperâ manu in Bod. 5 *Qua niſi ſit ab,* Joan. Pall. aliquot. Pith. Mem.

1 *Poſita*

bus in hac tanta occupatione urbis ac vitæ, nihil ut iis putem licere neſcire: quamquam vis oratoris profeſſioque ipſa benedicendi, hoc ſuſcipere, ac polliceri videtur, ut omni de re, quæcumque ſit [1] propoſita, ab eo ornatè, copioſeque dicatur. Sed quia non dubito, quin hoc pleriſque immenſum, infinitumque videatur, & quod Græcos, homines non ſolum ingenio & doctrina, ſed etiam otio, ſtudioque abundantes, partitionem quandam artium feciſſe video; neque in univerſo genere ſingulos elaboraſſe, ſed ſepoſuiſſe à cæteris dictionibus eam partem dicendi, quæ in forenſibus diſceptationibus judiciorum, aut deliberationum verſaretur; & id unum genus oratori reliquiſſe; non complectar in his libris amplius, quam quod huic [2] generi, re quæſita, & multum diſputata, ſummorum hominum propè conſenſu eſt tributum: repetamque non ab incunabulis noſtræ veteris pueriliſque doctrinæ quendam ordinem præceptorum; ſed ea, quæ quondam accepi in noſtrorum hominum eloquentiſſimorum, & omni dignitate principum, diſputatione eſſe verſata: [3] non quod illa contemnam, quæ Græci dicendi artifices, & doctores reliquerunt; ſed, cum illa pateant, in promptuque ſint omnibus, neque ea interpretatione mea, aut ornatius explicari, aut planius exprimi poſſint; [4] dabis hanc veniam, mi frater, ut opinor, ut eorum, quibus ſumma dicendi laus à noſtris hominibus conceſſa eſt, auctoritatem Græcis anteponam.

7. Cum igitur vehementius inveheretur in cauſam principum conſul Philippus, Druſique tribunatus pro ſenatus auctoritate ſuſceptus, infringi jam, debili-

1 *Poſita* Gallicani duo, quod placuit Guliel. 2 *Generi requiſitum & multum diſputatum* Bal. Mag. 3 *Non quo illa* Bod. Joan. 4 *Ergo dabis hanc* Joan. nec improbat Gronov.

1 *Dici*

debilitarique videretur, [1] dici memini, ludorum Romanorum diebus L. Craſſum, quaſi colligendi ſui cauſa, ſe in Tuſculanum contuliſſe: veniſſe [2] eodem, ſocer ejus qui fuerat, Q. Mucius dicebatur, & M. Antonius, homo & conſiliorum in Rep. ſocius, & ſumma cum Craſſo familiaritate conjunctus. Exierant autem cum ipſo Craſſo adoleſcentes, & Druſi maximè familiares, & in quibus magnam tum ſpem majores natu dignitatis ſuæ collocarant, C. Cotta, qui tum [3] tribunatum pl. petebat, & P. Sulpicius, qui deinceps eum magiſtratum petiturus putabatur. Hi primo die de temporibus illis, deque univerſa Rep. quam ob cauſam venerant, multum inter ſe uſque ad extremum tempus diei collocuti ſunt; quo quidem in ſermone multa divinitus à tribus illis conſularibus Cotta deplorata, & commemorata narrabat; ut nihil incidiſſet poſtea civitati mali, quod non impendere illi tanto ante vidiſſent. Eo autem omni ſermone confecto, tantam in Craſſo humanitatem fuiſſe, ut, cum lauti accubuiſſent, tolleretur omnis illa ſuperioris triſtitia ſermonis; eaque eſſet in homine jucunditas, & tantus in [4] jocando lepos, ut dies inter eos curiæ fuiſſe videretur, convivium Tuſculani. Poſtero autem die, cum illi majores natu ſatis quieſſent, & [5] in ambulationem ventum eſſet; dicebat tum Scævolam, duobis ſpatiis, tribuſve factis, dixiſſe, Cur non imitamur, Craſſe, Socratem illum, qui eſt in Phædro Platonis? nam me hæc tua platanus admonuit, quæ non minus [6] ad opacandum hunc locum patulis

5 *Dici mihi mem.* noſt. omn. 2 *Eodem ſocerum ejus, qui fuiſſe Q. Mut.* Bal. *Socerum* Bod. 3 *Tribunus pleb. petebatur* Bal. Joan. 4 *Loquendo* Pall. duo, & Gall. duo. accedit Joan. 5 *In amb. ventum eſſe dicebat; tum*, omiſſo *&*, Bal. & Bod. cum vulgg. 6 *Ad pacandum* Joan. *placandum* Pith. & Mem. *occupandum* al. *oppacandum* al.

eſt diffuſa ramis, quàm illa, cujus umbram ſecutus eſt Socrates, quæ mihi videtur non tam ipſa aquula, quæ deſcribitur, quàm Platonis oratione creviſſe: [1] & quod ille duriſſimis pedibus [2] fecit, ut ſe abjiceret in herbam, atque ita illa, quæ philoſophi divinitus ferunt eſſe dicta, loqueretur; id meis pedibus certè concedi eſt æquius. Tum Craſſum, Imo vero [3] commodius etiam; pulvinoſque popoſciſſe, & omnes in iis ſedibus, quæ erant ſub platano, conſediſſe dicebat.

8. Ibi, ut ex priſtino ſermone relaxarentur animi omnium, ſolebat Cotta narrare, Craſſum ſermonem quendam de ſtudio dicendi intuliſſe. Qui cum ita eſſet exorſus, Non ſibi cohortandum Sulpitium, & Cottam, ſed magis utrumque collaudandum videri, quod [4] tantam jam eſſent facultatem adepti, ut non æqualibus ſuis ſolum anteponerentur, ſed cum majoribus natu compararentur. Neque vero mihi quidquam, inquit, præſtabilius videtur, quam poſſe dicendo tenere hominum cœtus, mentes allicere, voluntates impellere quo velit; unde autem velit, deducere. Hæc una res in omni libero populo, maximeque in pacatis, tranquilliſque civitatibus præcipuè ſemper floruit, ſemperque dominata eſt. Quid enim eſt aut tam admirabile, quàm ex infinita multitudine hominum exiſtere unum, qui id, quod omnibus natura ſit datum, vel ſolus, vel cum paucis facere poſſit? aut tam jucundum cognitu atque auditu, quàm ſapientibus ſententiis, gravibuſque verbis ornata oratio, & [5] polita? aut tam potens, tamque magnificum, quàm populi motus, judicum religiones, ſenatus gravitatem

1 *Sed quod* edd. 2 *Fecit* abeſt à Bal. 3 *Commodius; etiam pulvinos pop.* Bod. 4 *Tantum jam eſſent facultatum ad.* Bod. 5 *Perpolita* Bal.

1 *Im-*

tem,unius oratione converti? Quid tam porro regium, tam liberale, tam munificum, quam opem ferre ſupplicibus, excitare afflictos, dare ſalutem, liberare periculis,retinere homines in civitate? Quid autem tam neceſſarium, quam tenere ſemper arma, quibus vel tectus ipſe eſſe poſſis,vel provocare [1] integros, vel te ulciſci laceſſitus? Age vero, ne ſemper forum, ſubſellia, roſtra, curiamque meditere, quid eſſe poteſt in otio aut jucundius,aut magis proprium humanitatis, quàm ſermo facetus, ac nulla in re rudis? Hoc enim uno præſtamus vel maximè feris, quod colloquimur inter nos, & quod exprimere dicendo ſenſa poſſumus. Quamobrem quis hoc non jure miretur, ſummeque in eo elaborandum eſſe arbitretur, ut [2] quo uno homines maximè beſtiis præſtent, in hoc hominibus ipſis antecellat? Ut vero jam ad illa ſumma veniamus; quæ vis alia potuit aut diſperſos homines unum in locum congregare, aut à fera, agreſtique vita ad hunc humanum cultum civilemque deducere, aut jam conſtitutis civitatibus, leges, judicia, jura deſcribere? Ac ne plura, quæ ſunt penè innumerabilia, conſecter, comprehendam brevi; ſic enim ſtatuo, perfecti oratoris moderatione, & ſapientia, non ſolum ipſius dignitatem, ſed & privatorum plurimorum, & univerſæ Reipublicæ ſalutem maximè contineri. Quamobrem pergite, ut facitis, adoleſcentes, atque in id ſtudium, in quo eſtis, incumbite, ut & vobis honori, & amicis utilitati, & Reipublicæ emolumento eſſe poſſitis.

9. Tum Scævola comiter, ut ſolebat, Cætera, inquit, aſſentior Craſſo, ne aut de C. Lælii ſoceri

1 *Improbos* Bal. Bod. cum aliis MSS. 2 *Quo u. max. beſt. præſtat* Bal.

mei, aut de hujus generi, aut arte, aut gloria detraham: ſed illa duo, Craſſe, vereor ut tibi poſſim concedere; Unum, quod ab oratoribus civitates, & ab initio conſtitutas, & ſæpè conſervatas eſſe dixiſti; Alterum, quod remoto foro, concione, judiciis, ſenatu, ſtatuiſti oratorem in omni genere ſermonis, & humanitatis eſſe perfectum. Quis enim tibi hoc conceſſerit, aut initio genus hominum in montibus, ac ſylvis diſſipatum, non prudentium conſiliis compulſum potius, quam diſertorum oratione delinitum, ſe oppidis, mœnibuſque ſepſiſſe? aut vero reliquas utilitates, [1] aut inſtituendis, aut conſervandis civitatibus, non à ſapientibus, & fortibus viris, ſed à diſertis, & ornatè dicentibus, eſſe conſtitutas? An vero tibi Romulus ille, aut paſtores, & convenas congregaſſe, aut Sabinorum connubia conjunxiſſe, aut finitimorum vim repreſſiſſe eloquentia videtur, non conſilio, & ſapientia ſingulari? Quid enim? in Numa Pompilio, quid? in Servio Tullo, quid? in cæteris regibus, quorum multa ſunt eximia ad conſtituendam Rempublicam, num [2] quod eloquentiæ veſtigium apparet? Quid? exactis regibus (tametſi ipſam exactionem mente, non lingua, perfectam L. Bruti eſſe cernimus) [3] ſed deinceps omnia, nonne plena conſiliorum, inania verborum videmus? Ego vero, ſi velim & noſtræ civitatis exemplis uti, & aliarum, plura proferre poſſim detrimenta publicis rebus, quam adjumenta per homines eloquentiſſimos importata: ſed, ut reliqua prætermittam, omnium mihi videor, exceptis, Craſſe, vobis duobus, eloquentiſſimos audiſſe, T. & C. Sempronios; quorum pater homo prudens &

1 *Aut in conſtit. aut in conſerv.* Bal. Joan. Mag. 2 *Quod* non exſtat in Bal. nec Joan. niſi ad marg. nec requiri videtur Gronov. 3 *Sicut deinceps* Joan. quod Gronov. probat.

1 *Sed*

& gravis, haudquaquam eloquens, & ſæpè aliàs, & maximè cenſor, ſaluti Reipublicæ fuit; atque is non accurata quadam orationis copia, [1] ſed nutu atque verbo, libertinos in urbanas tribus tranſtulit; quod niſi feciſſet, Rempublicam, quam nunc vix tenemus, jam diu nullam haberemus. At vero ejus filii diſerti, & omnibus, vel naturæ, vel doctrinæ præſidiis ad dicendum parati, cum civitatem, vel paterno conſilio, vel avitis armis florentiſſimam accepiſſent, iſta præclara gubernatrice, ut ais, civitatum eloquentia, Remp. [2] diſſipaverunt.

10. Quid? leges veteres, moreſque majorum: Quid? auſpicia, quibus & ego, & tu, Craſſe, cum magna Reipublicæ ſalute præſumus: quid? religiones, & ceremoniæ: quid? hæc jura civilia, quæ jam pridem in noſtra familia ſine ulla eloquentiæ laude verſantur, num aut inventa ſunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata? Equidem & Ser. Galbam, memoria teneo, divinum hominem in dicendo, & M. Æmilium Porcinam, & Cn. ipſum Carbonem, quem tu adoleſcentulus perculiſti, ignarum legum, hæſitantem in majorum inſtitutis, rudem in jure civili: & hæc ætas noſtra, præter te, Craſſe, qui tuo magis ſtudio, quàm proprio munere aliquo diſertorum, jus [3] à nobis civile didiciſti, quod interdum pudeat, juris ignara eſt. Quod vero in extrema oratione quaſi tuo jure ſumſiſti, oratorem [4] in omnis ſermonis diſputatione copioſiſſimè poſſe verſari, id, niſi hic in tuo regno eſſemus, non tuliſſem, multiſque [5] præeſſem, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex jure manu

1 *Sed nudâ* Bal. Joan. Mag. 2 *Diſparuerunt* Pith. *diſperaverunt* conjicit Guliel. 3 *A noſtris* Bod. 4 *In omni ſermone* Lambin. 5 *Præiſſem* Bod. cum Pall. aliquot. *Praſto eſſem* legendum putavit J. Fr. Gronov.

1 *Lege*

manu conſertum vocarent, quod in alienas poſſeſſiones tam temere irruiſſes. Agerent enim tecum [1] lege primum Pythagorei omnes, atque Democritici, cæterique in [2] ſuo genere phyſici; [3] vindicarentque ornati homines in dicendo, & graves, quibuſcum tibi juſto ſacramento contendere non liceret. Urgerent præterea philoſophorum greges, jam ab illo fonte, & capite Socrate, nihil te de bonis rebus in vita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione vitæ didiciſſe, nihil omnino quæſiſſe, nihil ſcire convincerent; &, cum univerſi in te impetum feciſſent, tum ſingulæ familiæ litem tibi intenderent. Inſtaret Academia, quæ, quicquid dixiſſes, id [4] teipſum ſcire negaret. Stoici vero noſtri diſputationum ſuarum, atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam hæc ipſa, quæ propria oratorum, putas eſſe, adjumenta, atque ornamenta dicendi, ab ſe peti vincerent oportere; ac non ſolum meliora, ſed etiam multo plura Ariſtotelem, Theophraſtumque de his rebus, quam omnes dicendi magiſtros ſcripſiſſe oſtenderent. Miſſos facio Mathematicos Grammaticos, Muſicos, quorum artibus veſtra iſta dicendi vis, ne minima quidem ſocietate [5] continगitur. Quamobrem iſta tanta, [6] tamque multa profitenda, Craſſe, non cenſeo: ſatis id eſt magnum, quod [7] potes præſtare, ut in judiciis, ea cauſa, quamcumque

1 *Lege* non reperitur in Bal. 2 Illud *genere* non agnoſcunt Bal. Bod. Joan. cum Pith. & ſex Pall. *jure ſuo* ed. Lamb. quomodo Pal. quint. ad marg. 3 Spernunt *que nati homines* Pal. pr. ac ſec. accedente Joan. *vindicarent ornati omnes* mallet Gruter. ut eſt ad oram Pal. pr. 4 *Te ipſum negare cogeret* Bal. & Bod. nec aliter Pal. pr. Mem. & vett. edd. *id te ipſum necaret* Joan. ſed *te* duobus punctis, ut delendum, notatur. 5 *Conjungitur* Bal. Bod. Mag. & al. 6 *Tamque præclara* Bal. 7 *Poteſt* Joan. & alii MSS. nec ab eo abhorret Gruter.]

cumque tum dicis, melior, & probabilior esse videatur: ut in concionibus, & sententiis dicendis, ad persuadendum tua plurimum valeat oratio: denique ut prudentibus diserte, stultis etiam vere dicere videaris. Hoc amplius si quid poteris, non id mihi videbitur orator, sed Crassus sua quadam propria, non communi oratorum facultate posse.

II. Tum ille, Non sum, inquit, nescius, Scævola, ista inter Græcos dici, & disceptari solere. Audivi enim summos homines, cum quæstor ex Macedonia venissem Athenas, florente Academia, ut temporibus illis ferebatur, quod eam Carneades, & Clitomachus, & Æschines obtinebant: erat etiam Metrodorus, qui cum illis unà ipsum illum Carneadem diligentius audierat, hominem omnium in dicendo, [1] ut ferebant, acerrimum, & copiosissimum. Vigebat auditor Panætii illius tui Mnesarchus, & Peripatetici [2] Critolaus, & Diodorus: multi erant [3] præterea præclari in Philosophia, & nobiles, à quibus omnibus una pene repelli voce oratorem à gubernaculis civitatum, excludi ab omni doctrina, rerumque majorum scientia, ac tantum in judicia, & conciunculas, tamquam in aliquod pistrinum, detrudi, & compingi videbam. Sed ego neque illis assentiebar, neque harum disputationum inventori, & principi longe omnium in dicendo; gravissimo, & eloquentissimo Platoni, cujus tum Athenis cum Carneade diligentius legi Gorgiam: quo in libro, hoc maxime admirabar Platonem, quod mihi [4] in oratoribus irridendis ipse esse orator summus videbatur. Verbi enim controversia jam diu torquet Græculos, homines contentionis cupidiores,

1 *Ut ferebatur* Bal. *ut ferebat* Joan. 2 *Critolai Diodorus* Pall. duo, tres Guliel. Joan. *Crit. & Diodotus* Mag. 3 *Praterea clari* Bal. & Joan. ut Lambin. 4 τὸ *in* non legitur in Joan. Pal. sec. Pith.

1 *Moris*

pidiores, quàm veritatis. Nam si quis hunc statuet esse oratorem, qui tantummodo in jure, aut in judiciis possit, aut apud populum, aut in senatu copiose loqui; tamen huic ipsi multa tribuat, & concedat necesse est: neque enim sine multa pertractatione omnium rerump. neque sine legum, [1] morum, juris scientia, neque natura hominum incognita, ac moribus, in his ipsis rebus satis callide versari, & perite potest: qui autem hæc cognoverit, sine quibus ne illa quidem minima in causis quisquam recte tueri potest, quid huic abesse poterit de maximarum rerum scientia? Sin oratoris nihil vis esse, nisi composite, ornate, copiose eloqui; quæro, id ipsum quî possit [2] assequi sine ea scientia, quam ei non conceditis? dicendi enim virtus, [3] nisi ei,qui dicit,ea,de quibus dicit,percepta sint, exstare non potest. Quamobrem si ornate locutus est, [4] sicut fertur, & mihi videtur,physicus ille Democritus; materies illa fuit [5] physici, de qua dixit; ornatus vero ipse verborum, oratoris putandus est. Et si Plato de rebus à civilibus controversiis remotissimis divinitus est locutus, quod ego concedo: si item Aristoteles, si Theophrastus, si Carneades in rebus iis, de quibus disputaverunt, eloquentes, & in dicendo suaves, atque ornati fuerunt: sint hæ res, de quibus disputant, in aliis quibusdam studiis; oratio quidem ipsa propria est hujus unius rationis, de qua loquimur, & quærimus. Etenim videmus iisdem de rebus jejune quosdam, & exiliter, ut eum, quem acutissimum ferunt, Chrysippum, diputavisse, neque ob eam rem philosophiæ non satisfe-

1 *Moris* vulgg. 2 *Assequi* non est in Joan. 3 *Nisi & qui dicet, & ea de q. dicet,* Joan. *dicet* etiam Bal. 4 *Sicut & fertur* (*& ferunt* Bal.) *& m. v.* Joan. 5 *Physica* Joan.

1 *In*

tisfecisse, quod non habuerit [1] hanc dicendi in arte aliena facultatem.

12. Quid ergo interest? aut quî discernes eorum, quos nominavi, ubertatem in dicendo, & copiam, ab eorum exilitate, qui hac dicendi varietate, & elegantia non utuntur? Unum erit profecto, quod ii, qui bene dicunt, afferunt [2] proprium; compositam orationem, & ornatam, & artificio quodam, [3] & expolitione distinctam. Hæc autem oratio, si res non subest ab oratore percepta, & cognita, aut nulla sit necesse est, aut omnium irrisione ludatur. Quid est enim tam furiosum, quàm verborum vel optimorum, atque ornatissimorum sonitus inanis, nulla subjecta sententia, nec scientia? Quicquid erit igitur, quacumque ex arte, quocumque de genere, id orator, si, tamquam clientis causam, didicerit, dicet melius, & ornatius, quàm ille ipse ejus rei inventor, atque artifex. Nam si quis erit, qui hoc dicat, Esse quasdam oratorum proprias sententias atque causas, & certarum rerum forensibus cancellis circumscriptam scientiam; fatebor equidem in his magis assiduè versari hanc nostram dictionem: sed tamen in his ipsis rebus permulta sunt, quæ isti magistri, qui Rhetorici vocantur, nec tradunt, nec tenent. Quis enim nescit [4] maximam vim existere oratoris in hominum mentibus, vel ad iram, aut ad odium, aut dolorem incitandis, vel ab hisce iisdem permotionibus ad lenitatem, misericordiamque revocandis? [5] quæ, nisi qui naturas [6] hominum, vimque omnem humanitatis,

1 *In hac d. a. alienam fac.* Joan. *In hac a. alienam d. fac.* Mag. *hanc d. ex arte* (vel *in arte*) *alienam fac.* Pall. quomodo Bod. 2 *Propriam, comp.* Bal. Joan. Mag. 3 *Et dispositione* Bal. 4 *Maxime vim* Bod. Joan. 5 *Quare nisi* Lambin ex conjectura Passerat. 6 *Hominum* deest in Joan. probante Gronov.

1 Philos.

tatis, cauſaſque eas, quibus mentes aut incitantur, aut reflectuntur, penitus perſpexerit, dicendo, quod volet, perficere non poterit. Atqui totus hic locus [1] Philoſophorum proprius videtur, neque orator, me auctore, umquam repugnabit: ſed, cum illis cognitionem rerum conceſſerit, quod in ea ſolum illi voluerint elaborare, tractationem orationis, quæ ſine illa [2] ſcientia nulla eſt, ſibi aſſumet. Hoc enim eſt proprium oratoris, quod ſæpe jam dixi, oratio gravis, & ornata, & hominum ſenſibus, ac mentibus accommodata.

13. Quibus de rebus Ariſtotelem, & Theophraſtum ſcripſiſſe fateor. Sed vide, ne hoc, Scævola, totum ſit à me. Nam ego, quæ ſunt [3] oratori cum illis communia, non mutuor ab illis; iſti, quæ de his rebus diſputant, [4] oratorum eſſe concedunt. Itaque ceteros libros, artis iſti ſuæ nomine, hos Rhetoricos & inſcribunt, & appellant. Etenim, cum illi in dicendo inciderint loci (quod perſæpè evenit) ut de diis immortalibus, de pietate, de concordia, de amicitia, de communi civium, de hominum, de gentium jure, de æquitate, de temperantia, de magnitudine animi, de omni virtutis genere ſit dicendum, clamabunt, credo, omnia gymnaſia, atque omnes Philoſophorum ſcholæ, ſua hæc eſſe omnia propria, nihil omnino ad oratorem pertinere: quibus ego, ut de his rebus omnibus in angulis conſumendi otii cauſa diſſerant, cum conceſſero, illud tamen oratori tribuam, & dabo, ut eadem, de quibus illi tenui quodam [5] exanguique ſermone diſputant, hic cum omni gravitate, & jucunditate explicet. Hæc ego cum ipſis Philoſophis, tum Athenis

1 *Philoſ. proprius putatur* Bod. cum vulgatis. 2 *Scientiam nullam ſibi aſſ.* Joan. *ſcientiâ nullam habet, aſſ.* Mag. 3 *Oratoris* Bal. Bod. 4 *Horum eſſe* Joan. Mag. 5 *Et exiguo* noſt. omn. cum pluribus al.

nis disserebam: cogebat enim me Marcus Marcellus hic noster, qui nunc ædilis curulis est, & profecto, nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermoni interesset; ac jam tum erat adolescentulus his studiis mirificè deditus. Jam vero de legibus [1] instituendis, de bello, de pace, de sociis, de vectigalibus, de jure civium generatim [2] in ordines, ætatesque descripto, dicant vel Græci, si volunt, Lycurgum, aut Solonem (quamquam illos quidem censemus in numero eloquentium reponendos) scisse melius, quàm Hyperidem, aut Demosthenem, perfectos jam homines in dicendo & perpolitos: vel nostros decemviros, qui XII tabulas perscripserunt, quos necesse est fuisse prudentes, anteponant hoc genere, & Ser. Galbæ, & socero tuo C. Lælio, quos constat dicendi gloria præstitisse. Numquam enim negabo esse quasdam artes proprias eorum, qui in his cognoscendis, atque tractandis studium suum omne [3] posuerunt; sed oratorem plenum, atque perfectum [4] esse eum [5] dicam, qui de omnibus rebus possit variè, copioseque dicere.

14. Etenim sæpe in iis causis, quas omnes proprias esse oratorum confitentur, est aliquid, quod non ex usu forensi, quem solum oratoribus conceditis, sed ex obscuriore aliqua scientia sit promendum, [6] & assumendum. Quæro enim, num possit aut contra imperatorem, aut pro imperatore dici, sine rei militaris usu, aut sæpè etiam sine regionum terrestrium aut maritimarum scientia; num apud populum de legibus jubendis, aut vetandis; num in senatu de omni Reipublicæ genere dici, sine summa rerum civilium cognitione & pruden-

1 *Tuendis* Joan. & unus Lamb. 2 *In ordinem ætatis descrip.* Bal. 3 *Deposuerunt* Bal. Joan. Mag. 4 *Esse* deest in Mag. 5 *Dicam* non agnoscit Bal. nec Joan. 6 *Atque sumendum* Bal. Joan. Mag.

tia; num admoveri possit oratio ad sensus animorum, atque motus vel inflammandos, vel etiam extinguendos, (quod unum in oratore dominatur) sine diligentissima pervestigatione earum omnium rationum, quæ de naturis humani generis, ac moribus a Philosophis explicantur? Atque haud scio an minus hoc vobis sim probaturus; equidem non [1] dubitabo, quod sentio dicere. Physica ista [2] ipsa, quæ paulo ante, & Mathematica, & ceterarum artium propria posuisti, scientiæ sunt eorum, qui illa profitentur. Illustrare autem oratione si quis istas ipsas artes velit, ad oratoris ei confugiendum [3] est facultatem. Neque enim, si Philonem illum Architectum, qui Atheniensibus armamentarium fecit, constat perdisertè populo rationem operis sui reddidisse, existimandum est Architecti potius artificio disertum, [4] quam oratoris, fuisse. Nec, si huic M. Antonio pro Hermodoro fuisset de navalium [5] opera dicendum, non, cum ab illo causam didicisset, ipse ornatè de alieno artificio, copioseque dixisset. Neque verò Asclepiades is, quo nos medico amicoque usi sumus, tum, cum eloquentia vincebat ceteros Medicos, in eo ipso, quod ornatè dicebat, Medicinæ facultate utebatur, non eloquentiæ. Atque illud est probabilius, neque tamen verum, quod Socrates dicere solebat, Omnes in eo quod scirent, satis esse eloquentes: illud verius, Neque quemquam in eo disertum esse posse, quod nesciat, neque, si ut optimè sciat, ignarusque sit faciundæ ac poliundæ orationis, diserte id [6] ipsum posse, de quo sciat, dicere.

15. Quam-

1 *Dubito* vulg. 2 *Ipsa, & Mathematica, & quæ paulo ante* cat. Ba. 3 *Est, tamquam ad Architecti potius (alicujus* in marg. Bod.) *fac.* Bod. Mag. 4 *Quam oratoris* frustrà quæras in Joan. 5 *Opere* Bod. Joan. 6 *Ipsum, de quo sciat, non posse dicere.* Mag.

1 *Qua-*

15. Quamobrem si quis universam & propriam oratoris vim definire complectique vult; is orator erit, mea sententia, hoc tam gravi dignus nomine, qui, [1] quæcumque res inciderit, quæ sit dictione explicanda, prudenter, & composité, & ornaté, & memoriter dicat, cum quadam etiam [2] actionis dignitate. Sin cuipiam nimis infinitum videtur, quod ita [3] posui, *quacumque de re*, licet hinc, quantum cuique videbitur, circumcidat, atque amputet: tamen illud tenebo, si, quæ ceteris in artibus, aut studiis sita sunt, orator ignoret, tantumque ea teneat, quæ sint in disceptationibus, aut in usu forensi; tamen his de rebus ipsis si sit ei dicendum, cùm cognoverit ab iis, qui tenent, quæ sint in quaque re, multò oratorem melius, quam ipsos illos, quorum eæ sunt artes, esse dicturum. Ita si de re militari dicendum huic erit Sulpicio, quæret à C. Mario affini nostro, & cum acceperit, ita pronuntiabit, ut ipsi C. Mario pæné hic melius, quàm [4] ipse ille, scire videatur. Sin de jure civili; tecum communicabit, [5] teque hominem prudentissimum, & peritissimum, in iis ipsis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte superabit. Sin quæ res inciderit, in qua de natura, de vitiis [6] hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum sit; forsitan, si ei sit visum (etsi hæc quidem nosse debet orator) cum Sexto Pompeio, erudito homine in Philosophia, communicabit. Hoc profectò efficiet, ut quamcumque rem à quoque [7] cognoverit, de ea multò dicat ornatius, quàm

1 *Quacumque inciderint* Bal. Joan. 2 *Actionis* deest Bal. 3 *Proposui* Bal. Bod. Mag. 4 *Ipse, illa scire* Joan. Mag. Pall. & Gall. 5 *Te hom.* Joan. ut *sin de jure civili tecum communicabit, te hom.* legisse videatur Gronovio. 6 *Hominum* non est in Mag. 7 Gronovii fidem hîc valde desidero, qui se in Oxon. MS. *à quoque cognorit* perspicue legisse

quàm ille ipſe, unde cognorit. Sed ſi me audierit, quoniam Philoſophia in tres partes eſt diſtributa, in naturæ obſcuritatem, in diſſerendi ſubtilitatem, in vitam, atque mores; duo illa [2] relinquamus, idque largiamur inertiæ noſtræ: tertium verò, quod ſemper oratoris fuit, niſi tenebimus, nihil oratori, in quo magnus eſſe poſſit, relinquemus. Quare hic locus de vita, & moribus, totus eſt oratori perdiſcendus; cetera, ſi non didicerit, tamen poterit, [3] ſi quando opus erit, ornare dicendo, [4] ſi modo erunt ad eum delati [5] & tradita.

16. Etenim ſi conſtat inter [6] doctos, hominem ignarum Aſtrologiæ, ornatiſſimis, atque optimis verſibus, Aratum, de cœlo, ſtelliſque dixiſſe; ſi de rebus ruſticis hominem ab agro remotiſſimum, Nicandrum Colophonium, [7] Poëtica quadam facultate, non ruſtica, ſcripſiſſe præclarè; quid eſt, cur non orator de rebus iis eloquentiſſimè dicat, quas ad certam cauſam, tempuſque cognorit? Eſt enim finitimus oratori Poëta, numeris adſtrictior paulò, verborum autem licentia liberior, multis verò ornandi generibus ſocius ac penè par; in hoc quidem certè propè idem, nullis ut terminis circumſcribat, aut definiat jus ſuum, quo minus ei liceat eadem illa facultate, & copia, vagari, qua velit. [8] Namque illud quare, Scævola, negaſti te fuiſſe laturum, niſi in meo regno eſſes; quod in omni genere ſermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem perfectum

gisse ait, atque adeo ſic edere ſuſtinuit; cum tamen non *cognorit*, ſed *cognovit* manifeſte exhibeat iſte codex, nec aliter Mag. Mox idem MS. *Si me audiet*, non *audiat*, ut habet ejuſdem Gronovii ed. Ne quid tamen diſſimulem, reperi *à quoquo* (non *quoque*) *cognorit* in Bal. 2 *Relinq. atque largiamur* Bal. & Joan. 3 *Si quando volet, orn.* noſt. præter Joan. 4 *Cum erunt* vulgati; neque aliter Bod. 5 *Et ei tradita* Joan. 6 *Doctos homines, ignar.* Joan. Mag. 7 *Poëtica ſcripſiſſe*, omiſſis mediis, Bod. 8 *Nam quod illud, Q. Scævola* Toſan.

1 *Liboro*

ſectum eſſe debere? Numquam mehercule hoc dicerem, ſi eum, quem fingo, me ipſum eſſe arbitrarer: ſed, ut ſolebat C. Lucilius ſæpè dicere, homo tibi ſubiratus, mihi propter eam ipſam cauſam minus, quàm volebat, familiaris, ſed tamen & doctus, & perurbanus, ſic ſentio, Neminem eſſe in oratorum numero habendum, qui non ſit omnibus iis artibus, quæ ſunt [1] libero dignæ, perpolitus: quibus ipſis ſi in dicendo non utimur, tamen apparet, atque exſtat utrum ſimus earum rudes, an didicerimus: ut qui pila ludunt, non utuntur in ipſa luſione artificio proprio palæſtræ, ſed indicat ipſe motus, didicerintne palæſtram, an neſciant: & qui aliquid fingunt, etſi tum pictura nihil utuntur, tamen, utrum ſciant pingere, an neſciant, non obſcurum eſt: ſic in orationibus hiſce ipſis judiciorum, concionum, ſenatus, etiamſi propriæ ceteræ non adhibeantur artes, tamen facilè declaratur, utrum is, qui dicat, tantummodo in hoc declamatorio ſit opere jactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus inſtructus acceſſerit.

17. Tum ridens Scævola, Non luctabor, inquit, tecum, Craſſe, amplius: id enim ipſum, quod contra me locutus es, artificio quodam es conſecutus, ut & mihi, quæ ego vellem non eſſe oratoris, concederes, & ea ipſa, neſcio quomodo, rurſus detorqueres, atque oratori propria traderes. [2] Hæc, cum ego prætor Rhodum veniſſem, & cum ſummo illo doctore iſtius diſciplinæ Apollonio, ea, quæ à Panætio acceperam contuliſſem; irriſit ille quidem, ut ſolebat, Philoſophiam, atque contempſit, multaque non tam graviter dixit quam facetè: tua autem

1 *Libero homine* Bal. & Mag. cum vulgatis. 2 *Quæ cum ego* &c. Joan. & Mag. duo Memmii, Pall. Pith.

1 *Ad*

tem fuit oratio ejuſmodi, non ut ullam artem, doctrinamvè contemneres; ſed ut omnes, comites ac miniſtras oratoris eſſe diceres; quas ego, ſi quis ſit unus complexus omnes, idemque ſi [1] ad eas facultates iſtam ornatiſſimæ orationis adjunxerit, non poſſum dicere, eum non egregium quendam hominem, [2] atque admirandum fore. Sed is, ſi quis eſſet, aut ſi etiam umquam fuiſſet, aut verò ſi eſſe poſſet, tu eſſes unus profectò, qui, & meo judicio, & omnium, vix ullam ceteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquiſti. [3] Verum ſi tibi ipſi nihil deeſt, quod in forenſibus rebus civilibuſque verſetur, quin ſcias; neque eam tamen ſcientiam, quam adjungis oratori, complexus es; videamus, ne plus ei tribuas, quàm res, & veritas ipſa concedat. Hic Craſſus, Memento, inquit, me non de mea, ſed de oratoris facultate dixiſſe. Quid enim nos, aut didicimus, aut ſcire potuimus? qui ante ad agendum, quàm ad cognoſcendum venimus; quos in foro, quos in ambitione, quos in Republicâ, quos in amicorum negotiis res ipſa ante confecit, quam poſſemus aliquid de rebus tantis ſuſpicari. Quod ſi tibi tantum in nobis videtur eſſe, quibus etiamſi ingenium, ut tu putas, non maximè defuit, doctrina certè, & otium, & hercule etiam ſtudium illud [4] diſcendi acerrimum defuit; quid cenſes, [5] ſi ad alicujus ingenium vel majus, illa, quæ ego non attigi, acceſſerint? qualem illum, & quantum oratorem futurum?

18. Tum Antonius, Probas mihi, inquit, iſta, Craſſe, quæ dicis; nec dubito, quin multò locupletior

1 *Ad eas facultatem ornat.* Bal. 2 *Atque mirandum* Bod. cum vulg. 3 *Unde ſi tibi* Joan. 4 Sic, non *dicendi*, Bal. Bod. Joan. cum pleriſque Pall. & libb. Suffridi: quomodo conjec. Hotoman. 5 *Si alic. ingen. vel majus ſit, vel illa* &c. Mag. *ad* abeſt etiam à Joan.

1 *Et*

pletior in dicendo futurus ſit, ſi quis omnium rerum, atque artium rationem, naturamque comprehenderit. Sed primùm id difficile eſt factu, præſertim in hac noſtra vita, noſtriſque occupationibus: deinde illud etiam verendum eſt, ne abſtrahamur ab hac exercitatione, & conſuetudine dicendi populari, & forenſi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis eſſe videtur eorum hominum, de quibus paulo ante dixiſti, quamvis illi ornate & graviter, aut de natura rerum, aut de humanis rebus loquantur. Nitidum quoddam genus eſt verborum & lætum; [1] ſed palæſtræ magis & olei, quàm hujus civilis turbæ ac fori. Namque egomet, qui ſero, ac leviter Græcas literas attigiſſem, tamen cum pro conſule in Ciliciam proficiſcens, Athenas veniſſem, complures tum ibi dies ſum propter navigandi [2] difficultatem commoratus: ſed cum quotidie mecum haberem homines doctiſſimos, eos ferè ipſos, qui abs te modo ſunt nominati, [3] cúmque hoc, neſcio quomodo, apud eos increbuiſſet, me in cauſis majoribus, ſicuti te, ſolere verſari; [4] pro ſe quiſque, ut poterat, de officio [5] & ratione oratoris diſputabat. Horum alii, ſicut iſte ipſe Mneſarchus, hos, quos nos oratores vocaremus, nihil eſſe dicebat, niſi quoſdam operarios lingua celeri & exercitata: oratorem autem, niſi qui ſapiens eſſet, eſſe neminem: atque ipſam eloquentiam, [6] quòd ex bene dicendi ſcientia conſtaret, unam quandam eſſe virtutem; & qui unam virtutem haberet, omnes habere; eaſque ipſas eſſe inter ſe æquales

1 *Et palaſtra* Joan. Mag. 2 *Facultatem* Toſan. 3 *Cum hoc* Joan. probatque Gronov. 4 *Pro ſe qua quiſque poterat* ed. vet. & priores Pall. *pro ſe quiſque poterat*; ſine *ut*, Pal. tert. Memm & olim Joan. *pro ſe quiſque eorum, quantum quiſque poterat* Pal. quart. quint. &c. Bod. *pro ſe quiſque, de offic.* ſufficere putabat Guliel. 5 *Et decoratione* Joan. unde *& de ratione* conjicit Gronov. 6 *Qua ex bene* Mag.

& pares: ita qui esset eloquens, eum virtutes omnes habere, atque esse sapientem. Sed hæc erat spinosa quædam & exilis oratio, longeque à nostris sensibus abhorrebat. Carneades verò multo uberius iisdem de rebus loquebatur; non quò aperiret sententiam suam (hic enim mos erat patrius Academiæ, adversari semper omnibus in disputando) [1] sed tum maxime tamen hoc significabat, eos, qui Rhetores nominarentur, & qui dicendi præcepta traderent, nihil planè tenere; neque posse quemquam facultatem assequi dicendi, nisi qui Philosophorum inventa didicisset.

19. Disputabant contrà diserti homines, Athenienses, & in Republica causisque versati, in quîs erat etiam is, qui nuper Romæ fuit, Menedemus, hospes meus; qui cum diceret esse quandam prudentiam, quæ versaretur in perspiciendis rationibus constituendarum [2] & regendarum rerum publicarum, [3] excitabatur homo promtus ab homine abundanti doctrina, & quadam incredibili varietate rerum & copia. Omnes enim partes illius ipsius prudentiæ petendas esse à Philosophia [4] docebat, neque ea, quæ statuerentur in Republica de diis immortalibus, de disciplina juventutis, de justitia, de patientia, de temperantia, de modo rerum omnium, cæteraque, sine quibus civitates aut esse, aut bene moratæ esse non possent, usquam in [5] eorum inveniri libellis. Quòd si tantam vim rerum maximarum arte sua Rhetorici illi doctores complecterentur; quærebat, cur de prooemiis, & de epilogis, & de ejusdmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent

1 *Sed cum max.* Joan, quod probandum putat Gronov. 2 *Augendarum* Guliel. sed præter MSS. 3 *Excipiebatur* Hotoman. l. 2. Observ. c. 6. quod arripuit Lambin. *exagitabatur* conjicit Guliel. 4 *Dicebat* Mag. 5 *Eorum libris inveniri* Bal. & Bod. cum vulgg.

1 Illa

eſſent eorum libri: de civitatibus inſtituendis, de ſcribendis legibus, de æquitate, de juſtitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, de conformandis hominum moribus, litera [1] in eorum libris nulla inveniretur. Ipſa vero præcepta ſic illudere ſolebat, ut oſtenderet, non modo eos illius expertes eſſe prudentiæ, quam ſibi adſciſcerent; ſed ne hanc quidem ipſam dicendi rationem, ac viam noſſe. Caput enim eſſe arbitrabatur oratoris, [2] ut & ipſis apud quos ageret, talis, qualem ſe ipſe optaret, videretur: id fieri vitæ dignitate, de qua nihil Rhetorici iſti doctores in præceptis ſuis reliquiſſent: & [3] uti eorum, qui audirent, ſic afficerentur animi, ut eos affici vellet orator: quod item fieri nullo modo poſſe, niſi cognoſceret is, qui diceret, quot modis hominum mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quamque partem moverentur. Hæc autem eſſe penitus in media Philoſophia retruſa, atque abdita, quæ iſti Rhetores ne primoribus quidem labris attigiſſent. Ea Menedemus exemplis magis, quàm argumentis conabatur refellere: memoriter enim multa ex orationibus [4] Demoſthenis præclare ſcripta pronuncians, docebat illum in animis, vel judicum, vel populi, in omnem partem dicendo permovendis, non fuiſſe ignarum, quibus ea rebus conſequeretur, quæ negaret ille ſine Philoſophia quemquam [5] ſcire poſſe.

20. Huic reſpondebat, non ſe negare Demoſthenem ſummam prudentiam, ſummamque vim habuiſſe dicendi: ſed ſive ille hoc ingenio potuiſſet, ſive, id quod conſtaret, Platonis ſtudioſus audiendi fuiſſet; non quid ille potuiſſet, ſed quid iſti docerent,

 eſſe

1 Illa *in eorum libris* reſecanda putat Gruter. 2 Deeſſe aliquid, aut legendum, *& ut ipſis*, arbitratur Guliel. 3 *Uti ii, qui audirent ſic afficerentur animis* noſt. omn. præter Bal. qui, *Uti qui aud. ſic aff. animi.* 4 *Demoſtheni* Joan. à pr. manu, cum Pith. 5 *Noſſe poſſe* Joan. Mag.

1 *Ut*

eſſe quærendum. Sæpe etiam in eam partem ferebatur oratione, [1] ut omnino diſputaret, nullam artem eſſe dicendi: idque cùm argumentis docuerat, quod ita nati eſſemus, ut & [2] blandiri, & ſuppliciter inſinuare iis, à quibus eſſet petendum, & adverſarios minaciter terrere poſſemus, & rem geſtam exponere, & id, quod intenderemus, confirmare, & id, quod contra diceretur, refellere, & ad extremum, deprecari aliquid, & conqueri, quibus in rebus omnis oratorum verſaretur facultas: & quòd conſuetudo, exercitatioque, & [3] intelligendi prudentiam acueret, & eloquendi celeritatem incitaret: tum etiam exemplorum copia nitebatur. Nam primum, quaſi dedita opera, neminem ſcriptorem artis ne mediocriter quidem diſertum fuiſſe dicebat, cum repeteret uſque à Corace neſcio quo, & Tyſia, quos artis illius inventores, & principes fuiſſe, conſtaret: eloquentiſſimos autem homines, qui iſta nec didiciſſent, nec omnino ſciſſe curaſſent, innumerabiles quoſdam nominabat: in quibus etiam (ſive illi irridens, ſive quòd ita putaret, atque ita audiſſet) me in illo numero, qui illa non didiciſſem, & tamen (ut ipſe dicebat) poſſem aliquid in dicendo, proferebat: quorum illi alterum facilè aſſentiebar, nihil me didiciſſe; in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ipſum errare arbitrabar. Artem vero negabat eſſe ullam, niſi quæ cognitis, penituſque perſpectis, & in unum exitum ſpectantibus,& numquam fallentibus rebus contineretur. Hæc autem omnia, quæ tractarentur ab oratoribus,

1 *Ut omnimodis diſp.* Joan. quod non contemnendum putat Gronov. *omnimode* Mag. 2 *Bland. & ſubtiliter inſinuare* Pal. pr. & Mem. niſi quod *inſinuari. Et ſupplic. ſubtiliter his, à quo quid eſſet* al. *& ſuppliciter quibus,* omiſſis aliis, Pith. *blandiri ſupplic. iis à quibus* Pall. aliquot, Bod. ed. pr. nec nimis diſplicet Grutero: *bland. & ſubtiliter quibus eſſet* Joan. *& ſupplic. iis, à quibus* Bal. 3 *Intellig facultatem* Bal.

1 *Per-*

toribus, dubia esse, & incerta; cum & dicerentur ab iis, qui ea omnia non planè tenerent, & audirentur ab iis, quibus non scientia esset tradenda, sed exigui temporis, aut falsa, aut certe obscura opinio. Quid multa? sic mihi tum [1] persuadere videbatur, neque artificium ullum [2] esse dicendi, neque quemquam posse, nisi qui illa quæ à doctissimis hominibus in Philosophia dicerentur, cognosset, aut callide, aut copiose dicere. [3] Quibus dicere Carneades solebat, ingenium tuum, Crasse, vehementer admirans, me sibi perfacilem in audiendo, te perpugnacem in disputando esse visum.

21. [4] Tumque ego hac eadem opinione adductus, scripsi etiam illud quodam in libello, qui me imprudente, & invito excidit, & pervenit in manus hominum, *Disertos* me cognosse nonnullos, *eloquentem* adhunc neminem: quod eum statuebam disertum, qui posset satis acute, atque dilucide, apud mediocres homines ex communi quadam [5] hominum opinione dicere; eloquentem vero, qui mirabilius, & magnificentius augere posset, atque ornare quæ vellet, omnesque omnium rerum, quæ ad dicendum pertinerent, fontes animo ac memoria [6] contineret. Id si est difficile nobis, [7] qui antè quam ad [8] discendum ingressi sumus, obruimur ambitione & foro, sit tamen in re positum, atque natura. [9] Ego enim, quantum auguror conjectura, quantaque ingenia in nostris hominibus esse video, non despero fore aliquem aliquando, qui & studio acriore quam nos sumus, atque fuimus, & otio ac facul-

1 *Persuaderi* Joan. 2 *Esse* omittit ed. Gruteri. 3 *Quibus adjicere Carn.* Lambin. ex conject. Hotoman. *è quibus dicere Carn.* malebat Guliel. 4 *Itaque ego* Joan. 5 *Op. hominum mirabili dic.* Bod. Wag. 6 *Continere* Mag. 7 *Quod antequam* Bal. Joan. olim, Mag. Wag. 8 *Dicendum* vulgg. nec aliter Joan. à prima manu. 9 *Ego autem* Bal.

1 *Scri-*

facultate discendi majore, ac maturiore, & labore atque industria superiore, cum se ad audiendum, legendum, [1] scribendumque dediderit, existat talis orator, qualem quærimus; qui jure non solum disertus, sed etiam eloquens dici possit; qui tamen mea sententia, aut hic est jam Crassus, aut, si quis pari fuerit ingenio, pluraque quam hic, & audierit, & lectitarit, & scripserit, paulum huic aliquid poterit addere. Hoc loco Sulpitius, Insperanti mihi, inquit, & Cottæ, sed valde optanti utrique nostrum cecidit, ut in istum sermonem, Crasse, delaberemini. Nobis enim huc venientibus jucundum satis fore videbatur, si, cum vos de rebus aliis [2] loqueremini, tamen nos aliquid ex sermone vestro memoria dignum excipere possemus: ut vero penitus in eam ipsam totius hujus vel studii, vel artificii, vel facultatis disputationem penè intimam veniretis, vix optandum nobis videbatur. Ego enim, qui ab ineunte ætate incensus essem studio utriusque vestrûm, [3] Crassi vero etiam amore; cum ab eo nusquam discederem, verbum ex eo numquam elicere potui de [4] vi ac ratione dicendi, cum & per memetipsum [5] egissem, & per Drusum sæpe tentassem: quo in genere, tu, Antoni, (vere loquar) numquam mihi percunctanti, aut quærenti aliquid, defuisti, & persæpe me, quæ soleres in dicendo observare, docuisti. Nunc quoniam uterque vestrum patefecit earum rerum ipsarum aditum, quas quærimus, & quoniam princeps Crassus ejus sermonis ordiendi fuit, date nobis hanc veniam, ut ea, quæ sentitis de omni genere dicendi, subtiliter persequamini.

1 *Scribendumque majore operâ dediderit* nost. quatuor, cum vulgg. *scribendumque dederit* Joan. Pal. sec. 2 *Eloqueremini* Wag. Idem mox *perveniretis*. 3 *Crasse, tuo vero* Bod. Wag. 4 Forte *via*. Guliel. 5 *Exegissem* Bod.

quamini. Quod quidem ſi erit à vobis impetratum, magnum habebo, Craſſe, huic paleſtræ, & Tuſculano tuo gratiam, & longè Academiæ illi, ac Lyceo, tuum hoc ſuburbanum gymnaſium anteponam.

22. Tum ille, [1] Imo vero, inquit, Sulpiti, rogemus Antonium, qui & poteſt facere id quod requiris, & conſuevit, ut te audio dicere. Nam me quidem ſemper à genere hoc toto ſermonis refugiſſe, & tibi cupienti atque inſtanti ſæpiſſime negaſſe, tute paulo ante dixiſti: quod ego non ſuperbia, neque inhumanitate faciebam, [2] neque quò tuo ſtudio rectiſſimo, atque optimo non obſequi vellem, præſertim cum te unum ex omnibus ad dicendum maxime natum, aptumque cognoſſem; ſed mehercule iſtius diſputationis inſolentia, atque earum rerum, quæ quaſi [3] traduntur in arte, inſcitia. Tum Cotta, Quoniam, id quod difficillimum nobis videbatur, ut omnino de his rebus, Craſſe, [4] loquerere, aſſecuti ſumus; de reliquo jam noſtra culpa fuerit, ſi te, niſi omnia quæ percunctati erimus, explicaris, dimiſerimus. De his credo rebus, inquit Craſſus, ut in [5] cretionibus ſcribi ſolet, QUIBUS SCIAM, POTEROQUE. Tum ille, [6] Namque quod tu non poteris, aut neſcies, quis noſtrum tam impudens eſt, qui ſe ſcire aut poſſe poſtulet? Jam verò iſta conditione, dum mihi liceat negare poſſe, quod non potero, & fateri neſcire quod neſciam, licet,

1 *Enimvero* Bal. Bod. Mag. 2 *Neque quod* Wag. & al. *ne quî tuo*, & ex correct. *nec quî* Joan. quam unice veram lectionem putat Gronov. 3 *Traderentur* Pal. pr. *tradentur* ſec. *In arte* abeſt ab altero Mem. recte, ut vult Gruter. 4 *Eloquerere*, omiſſo *Craſſe.* Wag. 5 *Critionibus* Bal. & 4 Pall. *Certioribus* Bod. in textu, cum Pall. pr. & ſec. *ictionibus* Bod. ad marg. *cautionibus* Wag. *certionibus* Pith. *conditionibus* vulg. unde *condictionibus* fingebat Rob. Titius. Denique *cretionibus* aperte Joan. ſicut olim conjecit Fr. Duarenus, Diſput. Aniverſ. l. 2. c. 42. 6 *Nam quæ tu* Joan.

1 Atqu

licet, inquit Craſſus, veſtro arbitratu percunctemini. [1] Atque, inquit Sulpitius, hoc primum ex te, de quo modo Antonius expoſuit, quid ſentias, quærimus, Exiſtiméſne artem aliquam eſſe dicendi. Quid? mihi nunc vos, inquit Craſſus, tanquam alicui Græculo otioſo & loquaci, & fortaſſe docto atque erudito, quæſtiunculam, de qua meo arbitratu loquar, [2] ponitis? Quando enim me iſta curaſſe aut cogitaſſe arbitramini, & non ſemper irriſiſſe potius eorum hominum impudentiam, qui cum in ſchola aſſediſſent, ex magna hominum frequentia [3] dicere juberent, ſi quis quid quæreret. Quod primum ferunt Leontinum feciſſe Gorgiam, qui permagnum quiddam ſuſcipere ac profiteri videbatur, cum ſe ad omnia, de quibus quiſque audire vellet, eſſe paratum denunciaret. Poſtea vero vulgò hoc facere cœperunt, hodiéque faciunt; ut nulla ſit res, neque tanta, neque tam improviſa, neque tam nova, de qua ſe non omnia, quæ dici [4] poſſunt, profiteantur eſſe dicturos. Quod ſi te, Cotta, arbitrarer, aut te, Sulpiti, de iis rebus audire velle, adduxiſſem huc Græcum aliquem, qui nos iſtiuſmodi diſputationibus delectaret: quod ne nunc quidem difficile factu eſt. Eſt enim apud M. Piſonem, adoleſcentem jam huic ſtudio deditum, ſummo [5] hominem ingenio, noſtrique cupidiſſimum, Peripateticus Staſeas, homo nobis ſanè familiaris, &, ut inter homines peritos conſtare video, in illo ſuo genere omnium princeps.

23. Quem

1 *Atqui inq. Sulp. hoc oſtendi quodmodo Ant.* vet. ed. cum nonnullis MSS.. ſed, variante literâ, *oſtende* meliores. *Atqui, inq. hoc oſtende, quomodo* Pall. Mem. Bal. Wag. (ſed hi duo *Sulpicius* addunt) nec aliter nunc Joan. qui *inq. hoc os extende quomodo* habuit à prima manu. *Atqui, inq. Sulp. hoc primum extende, quod modo* Suffridi codd. nec diſplicet Gruter. 2 *Imponitis* Bal. Bod. Wag. 3 *Dicere auderent* Mag. 4 *Poſſent* Joan. Wag. 5 *Homo ing. n. cupidiſſimus* Joan. *cupidiſſimus* etiam Wag.

1 *Excel-*

23. Quem tu, inquit, mihi, Mucius, Staſeam, quem Peripateticum narras? Gerendus eſt tibi mos adoleſcentibus, Craſſe, qui non Græci alicujus quotidianam loquacitatem ſine uſu, neque ex ſcholis cantilenam requirunt, ſed ex homine omnium ſapientiſſimo, atque eloquentiſſimo, atque ex eo, qui non in libellis, ſed in maximis cauſis, & in hoc domicilio imperii & gloriæ, ſit conſilio, linguaque princeps; cujus veſtigia qui perſequi cupiunt, ejus ſententiam ſciſcitantur. Equidem te cum in dicendo ſemper putavi deum, tum vero tibi numquam eloquentiæ majorem tribui laudem, quam humanitatis; qua nunc te uti vel maxime decet, neque defugere eam diſputationem, ad quam te duo [1] excellentis ingenii adoleſcentes cupiunt accedere. Ego vero, inquit, iſtis obſequi ſtudeo, neque gravabor breviter, meo more, quid quaque de re ſentiam, dicere. Ac primum illud (quoniam auctoritatem tuam negligere, Scævola, fas mihi eſſe non puto) reſpondeo, Mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuem videri, ſed omnem eſſe contentionem inter homines doctos in verbi controverſia poſitam. Nam ſi ars ita definitur, ut paulo ante [2] expoſuit Antonius, Ex rebus penitus perſpectis, planeque cognitis, atque ab opinionis arbitrio ſejunctis, ſcientiaque comprehenſis; non mihi videtur ars oratoris eſſe ulla. Sunt enim varia, & ad vulgarem, popularemque ſenſum accommodata, omnia genera hujus forenſis noſtræ dictionis. Sin autem ea, quæ obſervata ſunt in uſu ac ratione dicendi, hæc ab hominibus callidis ac peritis animadverſa ac notata, [3] verbis deſignata,

1 *Excellentes ingeniis adol.* Pall. pr. ſec. Pith. Memmii duo, Joan. probante Gronov. 2 *Depoſuit* Joan. 3 *Verbis definita* Joan. Mag.

ſignata, generibus illuſtrata, partibus diſtributa ſunt, (id quod fieri potuiſſe video) non intelligo quamobrem non, ſi minus illa ſubtili definitione, at hac vulgari opinione, ars eſſe videatur. Sed ſive eſt ars, ſive artis quædam ſimilitudo, non eſt quidem ea negligenda; verum intelligendum eſt, alia quædam ad conſequendam eloquentiam eſſe majora.

24. Tum Antonius vehementer ſe [1] aſſentire Craſſo dixit, quod neque ita amplecteretur artem, ut ii ſolerent, qui omnem vim dicendi in arte ponerent; neque rurſum eam totam, ſicut plerique philoſophi facerent, repudiaret. Sed exiſtimo, inquit, gratum te his, Craſſe, facturum, ſi iſta expoſueris, quæ putas ad dicendum plus, quam ipſam artem poſſe prodeſſe. Dicam equidem, quoniam inſtitui, petamque à vobis, inquit, ne has meas ineptias efferatis: quamquam moderabor ipſe, ne, ut quidam magiſter, atque artifex, ſed quaſi [2] unus è togatorum numero, atque ex forenſi uſu homo mediocris, neque omnino rudis, videar, non ipſe aliquid à me [3] promſiſſe, ſed fortuito in ſermonem veſtrum incidiſſe. Equidem cum peterem magiſtratus, ſolebam in prenſando dimittere à me Scævolam, cum ei ita dicerem, Me velle eſſe ineptum: [4] id erat petere blandius; quod, niſi inepte fieret, bene non poſſet fieri. Hunc autem eſſe unum hominem ex omnibus, quo præſente ego ineptus eſſe minime vellem; quem quidem nunc mearum ineptiarum teſtem, & ſpectatorem fortuna conſtituit. Nam quid eſt ineptius, quam de dicendo dicere, [5] cum id ipſum, dicere, numquam ſit non

1 *Aſſentiri* al. 2 *Unus oratorum num.* Wag. *ex oratorum* Joan. 3 *Promiſiſſe* Bal. Joan Wag. & veriſſimum exiſtimat Gronov. 4 Duodecem ſequentes voces uncis incluſit Guliel. & abeſſe poſſe putat Gruter. 5 *Cum ipſum dic.* quod legitur in Joan. & Wag. multo lenius, ſuaviuſque videtur Gronovio.

1 Et

non ineptum, niſi cum eſt neceſſarium? Perge vero, Craſſe, inquit Mucius: iſtam enim culpam, quam vereris, ego præſtabo.

25. Sic igitur ſentio, inquit Craſſus, Naturam primum, atque ingenium ad dicendum vim afferre maximam: neque vero iſtis, de quibus paulo ante dixit Antonius, ſcriptoribus artis, rationem dicendi, & viam, ſed naturam defuiſſe. Nam & animi, atque ingenii celeres quidam motus eſſe debent, qui [1] & ad excogitandum acuti, & ad explicandum ornandumque ſint uberes, & ad memoriam firmi, atque diuturni. Et ſi quis eſt, qui hæc putet arte [2] accipi poſſe, quod falſum eſt, (præclare enim ſe res habeat, ſi hæc accendi, aut commoveri arte poſſint; inſeri quidem, & donari ab arte non poſſunt [3] omnia; ſunt enim illa dona naturæ) quid de illis [4] dicet, quæ certe cum ipſo homine naſcuntur? linguæ ſolutio, vocis ſonus, latera, vires, conformatio quædam, & figura totius oris, & corporis? Neque hæc ita dico, ut ars [5] aliquid limare non poſſit; (neque enim ignoro, & quæ bona ſint, fieri meliora poſſe doctrina, & quæ non optima, aliquo modo acui tamen & corrigi poſſe) ſed ſunt quidam, aut ita lingua hæſitantes, aut ita voce abſoni, aut ita vultu motuque corporis vaſti, atque agreſtes, ut, etiamſi ingeniis atque arte valeant, tamen in oratorum numerum venire non poſſint. Sunt autem quidam [6] ita naturæ muneribus in iiſdem rebus habiles, ita ornati, ut non nati, ſed ab aliquo deo ficti eſſe videantur. Magnum quoddam

 eſt

1 *Et ad cogitandum* Joan. Mag. 2 *Arte percipi* Wag. *perrecipi* Mag. 3 Illa *omnia*; *ſunt* &c. à gloſſa eſſe ſuſpicatur Gruter. 4 *Dicam* Pall. plures, ed. pr. Bal. Joan. Wag. non male, judicio Gruteri. 5 *Aliquos* Joan. 6 *Ita in eiſdem rebus habiles, ita natura muneribus ornati* Bal. Joan. Mag. Wag. quod in marg. Lambin. notatum habet,

1 *Munus*,

eſt onus atque [1] munus, ſuſcipere, atque profiteri, ſe eſſe, omnibus ſilentibus, unum [2] maximis de rebus, magno in conventu hominum audiendum. Adeſt enim fere nemo, quin acutius atque acrius [3] vitia in dicente, quam recta videat. Ita quicquid eſt in quo offenditur, id etiam illa, quæ laudanda ſunt, obruit. Neque hæc in eam ſententiam diſputo, ut homines adoleſcentes, ſiquid naturale forte non habeant, omnino à dicendi ſtudio deterream. Quis enim non videat, C. Cælio, æquali meo, magno [4] honori fuiſſe, homini novo, illam ipſam, quamcumque aſſequi potuerit, in dicendo mediocritatem? Quis veſtrum æqualem meum, Q. Varium, vaſtum hominem atque fœdum, non intelligit illa ipſa facultate, quamcumque habet, magnam eſſe in civitate gratiam conſecutum?

26. Sed quia de oratore quærimus, fingendus eſt nobis oratione noſtra detractis omnibus vitiis orator, atque omni laude [5] cumulandus. Neque enim, ſi multitudo litium, ſi varietas cauſarum, ſi hæc turba, & barbaria forenſis, dat locum vel vitioſiſſimis oratoribus, idcirco nos hoc, quod quærimus, omittemus. Itaque in iis artibus, in quibus non utilitas quæritur neceſſaria, ſed animi libera quædam oblectatio, quam [6] diligenter, & quam prope faſtidioſe judicamus? Nullæ enim lites, neque controverſiæ ſunt, quæ cogant homines, ſicut in foro non bonos oratores, item in theatro actores malos perpeti. Eſt igitur oratori diligenter providendum, non uti illis ſatisfaciat, quibus neceſſe eſt, ſed ut iis ipſis admirabilis eſſe videatur, quibus libere liceat

1 *Munus, profiteri ſe &c.* Bod. 2 *Max. de rebus* ſunt tantum in marg. Bod. 3 *Vitia judicet, quam* noſt. omn. præter Bod. 4 *Hon. fuiſſe omnino illam* Joan. quod pro veriſſimo amplectitur Gronov. 5 *Cumulatus* Bod. Mag. Wag. 6 *Indiligenter* Bal. Bod. Wag.

1 *Mihi*

ceat judicare. Ac, si quæritis plane quid sentiam, enunciabo apud homines familiarissimos, quod adhuc semper tacui, & tacendum putavi, [1] Mihi etiam quique optime dicunt, quique id facillime, atque ornatissime facere possunt, tamen, nisi timide ad dicendum [2] accedunt, & in exordienda oratione perturbantur, pæne impudentes videntur: tametsi id accidere non potest. Ut enim quisque optime dicit, ita maxime dicendi difficultatem, variosque eventus orationis, exspectationemque hominum pertimescit. Qui vero nihil potest dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere, atque edere, is mihi, etiamsi [3] commovetur in dicendo, tamen impudens videtur. [4] Non enim pudendo, sed non faciendo id quod non decet, impudentiæ nomen effugere debemus. Quem vero non pudet (id quod in plerisque video) hunc ego non reprehensione solum, sed etiam pœna dignum puto. Equidem & in vobis animadvertere soleo, & in me ipso sæpissime experior, ut exalbescam in principiis dicendi, & tota mente, atque omnibus artubus contremiscam. Adolescentulus vero sic initio accusationis exanimatus sum, ut hoc summum beneficium Q. Maximo debuerim, quòd continuo consilium dimiserit, simul ac me fractum, ac debilitatum metu [5] viderit. Hic omnes assensi, significare inter sese, & colloqui cœperunt, Fuit enim mirificus quidam in Crasso pudor, qui tamen [6] non modo non obesset ejus orationi, sed etiam probitatis commendatione prodesset.

27. Tum

1 *Mihi etiam quoque qui opt.* Wag. *etiam quoque opt.* Joan. 2 *Accedant,* & statim *perturbentur* Wag. 3 *Commoveretur* Joan. *commoveatur* Wag. 4 *Non enim faciendo* Joan. 5 *Vidit* Pighius ex MSS adprobante Gruter. 6 Illud *non modo* non agnoscunt Pall. pr. sec. Pith. accedentibus Joan. & Wag. Alterum vero *non* respuunt Memm.

1 *Eventum*

27. Tum Antonius, Sæpe, ut dicis, inquit, animadverti, Craſſe, & te, & ceteros ſummos oratores, quamquam tibi par, mea ſententia, nemo umquam fuit, in dicendi exordio permoveri. Cujus quidem rei cum cauſam quærerem, quidnam eſſet, cur, ut in quoque oratore plurimum eſſet, ita maxime is pertimeſceret, has cauſas inveniebam duas: Unam, quod intelligerent ii, quos uſus ac natura docuiſſet, nonnumquam ſummis oratoribus non ſatis ex ſententia [1] eventum dicendi procedere: ita non injuria quotieſcumque dicerent, id quod aliquando poſſet accidere, [2] ne tum accideret, timere: Altera eſt hæc, de qua queri ſæpe ſoleo, [3] ceterarum homines artium ſpectati, & probati, ſi quando aliquid minus bene fecerunt, quam ſolent, aut noluiſſe, aut valetudine impediti non potuiſſe conſequi, id quod ſcirent, putantur: Noluit, inquiunt, hodie agere Roſcius; aut, Crudior fuit: oratoris peccatum, [4] ſi quod eſt animadverſum, ſtultitiæ peccatum videtur. Stultitia autem excuſationem non habet; quia nemo videtur, aut quia crudus fuerit, aut quod ita maluerit, ſtultus fuiſſe. Quo etiam gravius judicium in dicendo ſubimus. Quoties enim dicimus, toties de nobis judicatur: & qui ſemel in geſtu peccavit, non continuo exiſtimatur neſcire geſtum; [5] cujus in dicendo aliquid reprehenſum eſt, aut æterna in eo, aut certe diuturna, valet opinio tarditatis.

28. Illud vero, quod à te dictum eſt, eſſe permulta, quæ orator niſi à natura haberet, non multum

1 *Eventum dicendi* ſine exitio ſententiæ exterminari poſſe poſt Guliel. putat Gruter. 2 *Ne tum illud ipſum acc.* Bod. quod in ora Lamb. & ex eo Gothofred. olim notarat. nec aliter Mag. niſi quod omittit *tum*. *Ne illo ipſo acc.* Joan. 3 *De cætera, hom. art. ſpectanti & probanti* Joan. *probati de cœtu hominum, ſi quan.* Wag. 4 *Si quidem eſt* Joan. 5 *Qui autem in dic. quid reprehenſus eſt* Joan.

1 *Quamque*

tum à magiſtro adjuvaretur, valde tibi aſſentior; inque eo vel maxime probavi ſummum illum doctorem, Alabandenſem Apollonium, qui cum mercede doceret, tamen non patiebatur eos, quos judicabat non poſſe oratores evadere, operam apud ſeſe perdere, dimittebatque; & ad [1] quamcumque artem putabat eſſe aptum, ad eam impellere, atque hortari ſolebat. [2] Satis eſt enim ceteris artificiis [3] percipiendis, tantummodo ſimilem eſſe hominis, & id, quod tradatur, vel etiam inculcetur, ſiquis forte ſit tardior, poſſe percipere animo, & memoria cuſtodire. Non quæritur mobilitas linguæ, non celeritas verborum, non denique ea, quæ nobis non poſſumus fingere, facies, vultus, ſonus. In oratore autem acumen dialecticorum, ſententiæ philoſophorum, [4] verba prope poetarum, memoria juriſconſultorum, vox tragœdorum, geſtus pene ſummorum actorum, eſt requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inveniri poteſt: quæ enim ſingularum rerum artifices ſingula ſi mediocriter adepti ſunt, probantur, ea, niſi omnia ſumma ſunt in oratore, probari non poſſunt. Tum Craſſus, Atqui vide, inquit, in [5] artificio perquam tenui & levi, quanto plus adhibeatur diligentiæ, quam in hac re, quam conſtat eſſe maximam. Sæpe enim ſoleo audire Roſcium, cum ita dicat, Se adhuc reperire diſcipulum, quem quidem probaret, potuiſſe neminem: non quo non eſſent quidam probabiles, ſed quia ſi aliquid modo eſſet vitii, [6] id ferre ipſe non poſſet. Nihil eſt enim tam

2 *Quamque artem* Joan. Bod. Pall. priores. *quam quemque art.* maluerunt Lambin. & Manut. 2 *Satis eſſe enim* Joan. 3 *Perficiendis* Joan. Mag. 4 *Verba prudentium poetarum* Joan Wag. *verba prope prud. poet.* Bal. 5 *Artif. & operâ quam* vulg. *artif. operâ* Bal. Bod. Mag. *artif. operam* Wag. In Joan. lacuna eſt uſque ad Sect. 34. 6 *Id facere ipſe poſſet* Bod. à pr. manu.

1 *Tamen*

tam insigne, nec tam ad diuturnitatem memoriæ stabile, quam id, in quo aliquid offenderis. Itaque, ut ad hanc similitudinem hujus histrionis oratoriam laudem dirigamus, videtisne, quam nihil ab eo, nisi perfecte, nihil nisi cum summa venustate fiat? nihil nisi ita, ut deceat, & uti omnes moveat, atque delectet? Itaque hoc jamdiu est consecutus, ut in quo quisque artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur. Hanc ego absolutionem perfectionemque in oratore desiderans, à qua ipse longe absum, facio impudenter: mihi enim volo ignosci, ceteris ipse non ignosco. Nam qui non potest, qui vitiose facit, quem denique non decet, hunc (ut Apollonius jubebat) ad id, quod facere possit, detrudendum puto.

29. Num tu igitur, inquit Sulpicius, me, aut hunc Cottam, jus civile, aut rem militarem, jubes discere? nam quis ad ista summa, atque in omni genere perfecta potest pervenire? Tum ille, Ego vero, inquit, quod in vobis egregiam quandam, ac præclaram indolem ad dicendum esse cognovi, idcirco hæc exposui omnia; nec magis ad eos deterrendos, qui non possent, quam ad vos, qui possetis, exacuendos, accommodavi orationem meam. Et quanquam in utroque vestrûm summum esse ingenium, studiumque perspexi; tamen hæc, quæ sunt in specie posita, de quibus plura fortasse dixi, quam solent Græci dicere, in te, Sulpici, divina sunt. Ego enim neminem, nec motu corporis, neque ipso habitu atque forma aptiorem, nec voce pleniorem, aut suaviorem, mihi videor audisse; quæ quibus à natura minora data sunt, [1] tamen illud assequi possunt, ut iis, quæ habeant, modice &

1 *Tamen qui illud* Bal. Bod. Wag.

2 *Adhortandos*

& ſcienter utantur, & ut ne dedeceat. Id enim eſt maxime vitandum, & de hoc uno minime eſt facile præcipere, non mihi modo, qui ſicut unus paterfamilias his de rebus loquor, ſed etiam ipſi illi Roſcio, quem ſæpe audio dicere, Caput eſſe artis, decere: quod tamen unum id eſſe, quod tradi arte non poſſit. Sed, ſi placet, ſermonem alio transferamus, & noſtro more aliquando, non rhetorico, loquamur. Minime vero, inquit Cotta: nunc enim te jam exoremus neceſſe eſt, (quoniam retines nos in hoc ſtudio, nec ad aliam dimittis artem,) ut nobis explices, quicquid eſt, iſtud, quod tu in dicendo potes. Neque enim ſumus nimis avidi; iſtâ tuâ mediocri eloquentia contenti ſumus; idque ex te quærimus, (ut ne plus nos aſſequamur, quàm quantulum tu in dicendo aſſecutus es,) quoniam, quæ à natura expetenda ſunt, ea dicis non nimis deeſſe nobis, quid præterea eſſe aſſumendum putes?

30. Tum Craſſus arridens, Quid cenſes, inquit, Cotta, niſi ſtudium, & ardorem quenda mamoris? ſine quo, cum in vita nihil quicquam egregium, tum certe hoc, quod tu expetis, nemo umquam aſſequetur. Neque vero vos ad eam rem video eſſe [1] cohortandos, quos, cum mihi quoque ſitis moleſti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. Sed profecto ſtudia nihil proſunt perveniendi aliquo, niſi illud, quod eo, quo intendas, ferat, deducatque, cognoris. Quare, quoniam mihi levius quoddam onus imponitis, neque ex me de oratoris arte, ſed de hac mea, quantulacumque eſt, facultate quæritis, exponam vobis quandam, non aut perreconditam, aut valde difficilem, aut magnificam, aut gravem rationem conſuetudinis meæ, qua quondam ſolitus ſum

F uti

1 *Adhortandos* noſt. quatuor.

1 *Ingenuo*

uti, cum mihi in iſto ſtudio verſari adoleſcenti licebat. Tum Sulpicius, O diem, Cotta, nobis, inquit, optatum! Quod enim neque precibus umquam, nec inſidiando, nec ſpeculando aſſequi potui, ut quid Craſſus ageret, meditandi, aut dicendi cauſa, non modo videre mihi, ſed ex ejus ſcriptore, & lectore Diphilo, ſuſpicari liceret; id ſpero nos eſſe adeptos, omniaque jam ex ipſo, quæ diu cupimus, cognituros.

31. Tum Craſſus, Atqui arbitror, Sulpici, cum audieris, non tam te hæc admiraturum, quæ dixero, quam exiſtimaturum, tum, cum ea audire cupiebas, cauſam, cur cuperes, non fuiſſe. Nihil enim dicam reconditum, nihil exſpectatione veſtra dignum, nihil aut inauditum vobis, aut cuiquam novum. Nam principio illud, quod eſt homine [1] ingenuo, liberaliterque educato dignum, non negabo me iſta omnium communia, & contrita præcepta didiciſſe; Primum oratoris officium eſſe, dicere ad perſuadendum accommodate: deinde eſſe omnem orationem, aut de infinitæ rei quæſtione, ſine deſignatione perſonarum, & temporum; aut de re certis in perſonis, ac temporibus locata. In utraque autem re, quicquid in controverſiam veniat, in eo quæri ſolere, aut factumne ſit; aut, ſi eſt factum, quale ſit; aut etiam, quo nomine vocetur; aut, quod nonnulli addunt, rectene factum eſſe videatur. Exiſtere autem controverſias etiam ex ſcripti interpretatione, in quo, aut ambigue quid ſit ſcriptum, aut contrarie, aut ita, ut à ſententia [2] ſcriptum diſſideat: his autem omnibus partibus ſubjecta quædam eſſe argumenta propria. Sed cauſarum

ſarum

1 *Ingenuo liberaliter educ.* Nov. 2 *Scriptura diſſentiat*: *his* Bal. Nov. Wag. *Scriptum diſſentiat quæritur*: *his* Bod. Mag. *quæritur* eſt etiam in Nov. ut & *ſcriptum*, ſed à nup. manu.

1 *Cæteroſque*

ſarum, quæ ſint à communi quæſtione ſejunctæ, partim in judiciis verſari, partim in deliberationibus: eſſe etiam genus tertium, quod in laudandis, aut vituperandis hominibus poneretur: [1] certoſque eſſe locos, quibus in judiciis uteremur, in quibus æquitas quæritur: alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, [2] quibus conſilium daremus: alios item in laudationibus, in quibus ad perſonarum dignitatem omnia referrentur. Cumque eſſet omnis oratoris vis ac facultas in quinque partes diſtributa; ut deberet reperire primum, quid diceret; deinde [3] inventa, non ſolum ordine, ſed etiam momento quodam, atque judicio diſpenſare, atque [4] componere; tum ea denique veſtire, atque ornare oratione; poſt, memoria [5] ſepire; ad extremum, agere cum dignitate, & venuſtate. Etiam illa cognoram & acceperam, ante quam de re diceremus, initio conciliandos eorum eſſe animos, qui audirent; deinde rem demonſtrandam; poſtea controverſiam conſtituendam; tum id, quod nos intenderemus, confirmandum; poſt, quæ contra dicerentur, refellenda; extrema autem oratione, ea, quæ pro nobis eſſent, amplificanda & augenda, quæque [6] eſſent pro adverſariis, infirmanda, atque frangenda.

32. Audieram etiam quæ de orationis ipſius ornamentis traderentur; in qua præcipitur primum, ut [7] pure & latine loquamur; deinde ut plane, & dilucide; tum ut ornate; poſt ad rerum dignitatem apte, & quaſi decore; ſingularumque rerum præcepta cognoram. Quinetiam, quæ maxime propria eſſent naturæ, tamen his ipſis artem adhiberi

 videram

1 *Cateroſque etiam locos* Mag. 2 *Quibus conſuleretur* Mag. 3 *Rem inventam non* Mag. 4 *Diſponere* vulgg. 5 *Sepelire* Wag. 6 *Eſſent* non legitur in Bod. 7 *Pure, Latine* Bal.

1 *Propo-*

videram: nam de actione, & de memoria, quædam brevia, ſed magna cum exercitatione præcepta guſtaram. In his enim fere rebus omnis iſtorum artificum doctrina verſatur, quam ego ſi nihil dicam adjuvare, mentiar: habet enim quædam quaſi ad commonendum oratorem, quo quidque referat, & quo intuens, ab eo, quodcumque ſibi [1] propoſuerit, minus aberret. Verum ego hanc vim intelligo eſſe in præceptis omnibus, non ut ea ſecuti oratores, eloquentiæ laudem ſint adepti; ſed, quæ ſua ſponte homines eloquentes facerent, ea quoſdam obſervaſſe, atque id egiſſe: ſic eſſe, non eloquentiam ex artificio, ſed artificium ex eloquentia natum; quod tamen, ut ante dixi, non ejicio: eſt enim, etiamſi minus neceſſarium ad bene dicendum, tamen ad cognoſcendum non illiberale. [2] Ea exercitatio [3] quædam ſuſcipienda vobis eſt; quamquam vos quidem jampridem eſtis in curſu; ſed iis, qui ingrediuntur [4] in ſtadium, quique ea, quæ agenda ſunt in foro, tamquam in acie, poſſunt etiam nunc exercitatione quaſi ludicra prædiſcere, ac meditari. Hanc ipſam, inquit Sulpicius, noſſe volumus: attamen iſta, quæ abs te breviter de arte decurſa ſunt, audire cupimus, quamquam ſunt nobis quoque non inaudita: verum illa mox; nunc de ipſa exercitatione quid ſentias, quærimus.

33. Equidem probo iſta, Craſſus inquit, quæ vos facere ſoletis, ut cauſa aliqua poſita, conſimili cauſarum earum, quæ in forum deferuntur, dicatis quam maxime ad veritatem accommodate. Sed plerique in hoc vocem modo, neque eam ſcienter, & vires

1 *Propoſuerat, minus aberit*. Mag. 2 *Praterea exercitatio* ed. Lambini. *ejus exerc.* ed. Manut. *& exerc.* conjectura Guliel. 3 *Quidem* al. 4 *Ad ſtudium* noſtri, cum Pall. omn.

1 *Verum*

vires exercent ſuas, & linguæ celeritatem incitant, verborumque frequentia delectantur: in quo fallit eos quod audierunt, Dicendo homines, ut dicant, efficere ſolere. Vere enim etiam illud dicitur, PERVERSE DICERE HOMINES, PERVERSE DICENDO, FACILLIME CONSEQUI. Quamobrem in iſtis ipſis exercitationibus, etſi utile eſt etiam ſubito ſæpe dicere, tamen illud utilius, ſumto ſpatio ad cogitandum, paratius, atque accuratius dicere. Caput autem eſt, quod (ut [1] vere dicam) minime facimus, (eſt enim magni laboris, quem plerique fugimus) quamplurimum ſcribere. STILUS OPTIMUS, [2] ET PRÆSTANTISSIMUS DICENDI EFFECTOR, AC MAGISTER; neque injuria: nam ſi ſubitam, & fortuitam orationem, commentatio, & cogitatio facile vincit; hanc ipſam profecto aſſidua ac diligens ſcriptura ſuperabit. Omnes enim ſive artis ſunt loci, ſive ingenii cujuſdam, atque prudentiæ, qui modo inſunt in ea re, de qua ſcribimus, [3] anquirentibus nobis, omnique acie ingenii contemplantibus oſtendunt ſe, & occurrunt; omneſque ſententiæ, verbaque omnia, quæ ſunt [4] cujuſque generis [5] maxime illuſtria, ſub acumen ſtili ſubeant, & ſuccedant neceſſe eſt: tum ipſa collocatio conformatioque verborum perficitur in ſcribendo, non poetico, ſed quodam oratorio numero, & modo. Hæc ſunt quæ clamores, & admirationes in bonis oratoribus efficiunt; neque ea quiſquam, niſi diu multumque ſcriptitarit, etiam ſi vehementiſſime ſe in his ſubitis dictionibus exercuerit, conſequetur; & qui à ſcribendi conſuetudine ad dicendum venit, hanc affert facultatem,

1 *Verum* alter Mem. quod præpoſuerit Gruter. 2 *Eſt præſtant.* Mag. 3 *Inquirentibus* noſt. omn. 4 *Uniuſcujuſque* Mag. 5 *Maximeque illuſt.* Bod.

tem, ut etiam ſubito ſi dicat, tamen illa, quæ dicantur, ſimilia ſcriptorum eſſe videantur; atque etiam, ſi quando in dicendo ſcriptum attulerit aliquid, cum ab eo diſceſſerit, reliqua ſimilis oratio conſequetur. Ut concitato navigio, cum remiges [1] inhibuerunt, retinet tamen ipſa navis motum & curſum ſuum intermiſſo impetu, pulſuque remorum: ſic in oratione [2] perpetua, cum ſcripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua curſum, ſcriptorum ſimilitudine, & vi concitata.

34. In quotidianis autem [3] cogitationibus equidem mihi adoleſcentulus proponere ſolebam illam exercitationem maxime, qua C. Carbonem, noſtrum illum inimicum, ſolitum eſſe uti ſciebam, ut aut verſibus propoſitis quam maxime gravibus, aut oratione aliqua lecta ad eam finem, quem memoria poſſem comprehendere, eam rem ipſam, quam legiſſem, verbis aliis quam maxime poſſem lectis pronunciarem. Sed poſt animadverti hoc eſſe in hoc vitii, quod ea verba, quæ maxime cujuſque rei propria, quæque eſſent ornatiſſima, atque optima, occupaſſet aut Ennius, ſi ad ejus verſus me exercerem, aut Gracchus, ſi ejus orationem mihi forte [4] propoſuiſſem: ita, ſi iiſdem verbis uterer, nihil prodeſſe; ſi aliis, etiam obeſſe, cum minus idoneis uti conſueſcerem. Poſtea mihi placuit, eoque ſum uſus adoleſcens, ut ſummorum oratorum Græcas orationes explicarem; quibus lectis hoc aſſequebar, ut, cum ea, [5] quæ legerem Græce, Latine redderem, non ſolum optimis verbis uterer, & tamen uſitatis, ſed etiam exprimerem quædam verba imitando, quæ

1 *Suſtinuerunt* Lambin. 2 *Perpetua* fruſtra quæras in Mag. 3 *Concitationibus* noſt. & Pall. omn. cum ed. vet. nec aliter in notis Gruter. *commentationibus* ed. P. Manut. 4 *Poſuiſſem* Bod. Wag. 5 *Qua legeram* Bod. Wag.

1 *Cognoſcenda*

quæ nova noſtris eſſent, dummodo eſſent idonea. Jam vocis, & ſpiritus, & totius corporis, & ipſius linguæ motus, & exercitationes, non tam artis indigent, quam laboris: quibus in rebus habenda eſt ratio diligenter, quos imitemur, quorum ſimiles velimus eſſe. Intuendi nobis ſunt non ſolum oratores, ſed etiam actores, ne mala conſuetudine ad aliquam deformitatem pravitatemque veniamus. Exercenda eſt etiam memoria ediſcendis ad verbum quamplurimis & noſtris ſcriptis, & alienis. Atque in ea exercitatione non ſane mihi diſplicet adhibere, ſi conſueris, etiam iſtam locorum, ſimulacrorumque rationem, quæ in arte traditur. Educenda deinde dictio eſt ex hac domeſtica exercitatione, & umbratili, medium in agmen, in pulverem, in clamorem, in caſtra, atque aciem forenſem: ſubeundus uſus omnium, & periclitandæ vires ingenii, & illa commentatio incluſa, in veritatis lucem proferenda eſt. Legendi etiam poetæ, [1] cognoſcenda hiſtoria, omnium bonarum artium ſcriptores, ac doctores, & legendi, & pervolutandi, & exercitationis cauſa laudandi, interpretandi, corrigendi, vituperandi, refellendi; diſputandumque de omni re in contrarias partes; &, quicquid erit in quaque re, quod probabile videri poſſit, [2] eliciendum, [3] atque dicendum. Perdiſcendum jus civile, cognoſcendæ leges, percipienda omnis antiquitas, ſenatoria conſuetudo, diſciplina Reipublicæ, jura ſociorum, fœdera, pactiones, cauſa imperii [4] cognoſcenda eſt. [5] Libandus etiam ex omni genere urbanitatis

1 *Cognoſcenda hiſtoria* Joan. Mag. Wag. 2 *Eligendum* Joan. Pall. pr. & ſec. Pith. Mem. 3 *Atque diſcendum jus &c.* Pall. ſext. & oct. *atque perdiſcendum jus* tert. quint. ſept. accedunt noſt. Bod. & Wag. 4 *Cognoſcenda* deeſt in Bal. 5 *Liberandus etiam* Pal. unus. Lambini quatuor. *Libandum eſt etiam* Mag. τὸ *eſt* habent noſt. omn. quorum Bal. Joan. Mag. omittunt *etiam*.

1 *Spargitur*

banitatis facetiarum quidam lepos, quo, tamquam ſale, [1] perſpergatur omnis oratio. Effudi vobis omnia, quæ ſentiebam; quæ fortaſſe, [2] quemcumque patremfamilias arripuiſſetis ex aliquo circulo, eadem vobis percunctantibus reſpondiſſet.

35. Hæc cum Craſſus dixiſſet, ſilentium eſt conſecutum. Sed quamquam ſatis iis, qui aderant, ad id, quod erat propoſitum, dictum videbatur, tamen ſentiebant celerius eſſe multo, quam ipſi vellent, ab eo peroratum. Tum Scævola, Quid eſt, Cotta? inquit, quid tacetis? [3] nihilne vobis in mentem venit, quod præterea à Craſſo requiratis? [4] Immo id mehercule, inquit, ipſum attendo: tantus enim curſus verborum fuit, & ſic evolavit oratio, ut ejus vim, & incitationem adſpexerim; veſtigia, ingreſſumque vix viderim. Et tamquam in aliquam locupletem, ac refertam domum venerim, non explicata veſte, neque propoſito argento, neque tabulis, & ſignis propalam collocatis, ſed his omnibus multis, magnificiſque rebus [5] conſtructis, ac reconditis; ſic modo in oratione Craſſi divitias, ac ornamenta ejus ingenii per quædam involucra, atque integumenta perſpexi; ſed ea cum contemplari cuperem, vix adſpiciendi poteſtas fuit: [6] ita neque hoc poſſum dicere, me omnino ignorare quid poſſideat, neque plane noſſe ac [7] vidiſſe. Quin tu igitur facis idem, inquit Scævola, quod faceres, ſi in aliquam domum plenam ornamentorum, [8] villamque veniſſes?

1 *Spargitur* Wag. 2 *Si quemcumque* Bal. Mag. Nov. Wag. 3 *Et nihilne* Joan. 4 *Immo* abeſt à Joan. Mag. Nov. Wag. 5 *Conſtrictis* Lambin. 6 *Itaque nec hoc ipſum dic. poſ. me* Wag. *Itaque nec hoc ipſum, nec om.* cum *poſſum* ſupra à nup. man. Joan. 7 *Invidiſſe* Joan. Pith. Mem. Pal. pr. & probat Gruter, *introvidiße* Guliel. 8 *Vel villam* ed. pr. & Nov. in marg. *illam* al. *ullam* noſt. fere, cum al. quomodo Lambin. applaudente Gronov. *dom. & pl. orn. villam* olim Joan. Sed copulativa, & *v* in *vill.* punctis, ut inſititia, ſubnotantur.

1 *Tu*

venisses? Si ea sepofita, ut dicis, essent, [1] tuque valde spectandi cupidus esses, non dubitares rogare dominum, ut proferri juberet, præsertim si [2] esset familiaris; similiter nunc petis à Crasso, ut eam copiam ornamentorum suorum, quam constructam uno in loco, quasi per transennam, prætereuntes strictim aspeximus, in lucem proferat, & suo quidque loco collocet. Ego vero, inquit Cotta, à te peto, Scævola (me enim, & hunc Sulpicium impedit pudor, ab homine omnium gravissimo, qui genus hujusmodi disputationis semper contemserit, hæc, quæ isti forsitan puerorum elementa videantur, exquirere:) sed tu [3] hoc nobis da, Scævola, & perfice, ut Crassus hæc, quæ coarctavit, & perangufte [4] refersit in oratione sua, dilatet nobis, atque explicet. Ego mehercule, inquit Mucius, antea vestra magis hoc causa volebam, quàm mea. Neque enim tantopere hanc à Crasso disputationem desiderabam, quantopere ejus in causis oratione delector. Nunc vero, Crasse, mea quoque etiam causa rogo, ut, quoniam tantum habemus otii, quantum jam diu nobis non contingit, [5] ne graveris [6] exædificare id opus, quod instituisti. Formam enim totius negotii opinione majorem, melioremque video, quam vehementer probo.

36. [7] Enimvero, inquit Crassus, mirari satis non queo, etiam te hæc, Scævola, desiderare, quæ neque ego teneo, uti ii, qui docent; neque sunt ejus generis, ut, si optime tenerem, digna essent ista sapientia,

1 *Tu, qui valde* Joan. Nov. Wag. nec improbat Gronov. 2 *Esset fam.* Bod. Nov. Wag. edd. vett. statim *petes* Wag. edd. 3 *Hanc nobis veniam, Scævola, perfice* Joan. Pall. pr. & sec. Mem. Pith. nec displicet Grutero. 4 *Refersit, id in orat.* Bod. *ref. in orationem suam* Joan. 5 *Ne gravare (gravere* Gruter. & al.*) exæd.* vulg. 6 *Exædificari* Joan. Pall. duo priores, Gall. duo.; omittuntque *id.* quod deest etiam in aliis. 7 *Tum vero* Mag.

pientia, ac tuis auribus. [1] An tu, inquit ille, si de istis communibus, & pervagatis, vix huic ætati audiendum putas, etiamne illa negligere possumus, quæ tu oratori cognoscenda esse dixisti, [2] de naturis hominum, de moribus, de rationibus iis, quibus hominum mentes & incitarentur, & reprimerentur, de historia, de antiquitate, de administratione reipublicæ, denique de nostro ipso jure civili? [3] Hanc enim ego omnem scientiam, & copiam rerum, in tua prudentia sciebam inesse; in oratoris vero instrumento tam lautam supellectilem numquam videram. Potes igitur, inquit Crassus, (ut alia [4] omittam innumerabilia, & immensa, & ad ipsum tuum jus civile veniam) oratores putare eos, quos multas horas [5] exspectavit, cum in campum properaret, & ridens, & stomachans Scævola, cum Hypseus maxima voce, plurimis verbis à M. Crasso prætore contenderet, ut ei, quem defendebat, caussa cadere liceret: Cn. autem Octavius, homo consularis, non minus longa oratione recusaret, ne adversarius caussa caderet, ac ne is, pro quo ipse diceret, turpi tutelæ judicio, atque omni molestia, [6] stultitiâ adversarii, liberaretur. [7] Ego vero istos, inquit, (memini enim mihi narrare Mucium) non modo oratoris nomine, sed ne foro quidem dignos putarim

1 *Ain tu? inquit* Lambin. Pal. sept. *quin tu* Pal. oct. 2 *De naturis; quomodo hominum mentes & incitarentur* &c. Mem. Pall. pr. & sec. nec abeunt Joan. & Wag. nisi quod hic omittit *quomodo*. 3 *Hanc ego an* (*ante* conjicit Guliel.) *omnem* Mem. *hanc enim ego meam omnem* Pal. oct. 4 *Omittam, quæ innum. &c. & ut ad ipsum* al. *ut* pro *&* habet unus Mem, & Pith. *omittam, quæ sunt immensa, & ut ad* nostri ferè, cum vulgatis. *omittam innum. & immensa, & ut ad* Nov. 5 *Exspectavi* & mox *properarem* nost. quinque. *spectavi* al. 6 *Stultitia* abest à Bal 7 *Ego vero istos inquit,* (*oratores* addit Wag.) *non puto.* nost. omn. præter Nov. Statim *sed foro quidem dig. vix putari* Joan. Mag. *vix putare* Bod. *vix putarem* Nov. Wag. *Ego vero istos, inquit,* (*memini enim* &c. *dignos*) *vix putarim.* conjectura Gronov.

1 *Scientia*

putarim. Atqui non defuit illis patronis, inquit Craſſus, eloquentia, neque dicendi ratio, aut copia, ſed juris civilis [1] prudentia: quod alter plus, lege agendo, petebat, quam quantum lex in duodecem tabulis permiſerat; quod cum impetraſſet, [2] cauſa caderet: alter iniquum putabat plus ſecum agi, quam quod erat in actione; neque intelligebat, ſi ita eſſet actum, litem adverſarium perditurum.

37. Quid? his paucis diebus, nonne, nobis in tribunali Q. Pompeii, prætoris urbani, familiaris noſtri, ſedentibus, homo ex numero diſertorum poſtulabat, ut [3] illi, unde peteretur, [4] vetus atque uſitata exceptio daretur, CUJUS PECUNIÆ DIES FUISSET? quod petitoris cauſa comparatum eſſe non intelligebat: ut ſi ille infitiator [5] probaſſet judici, ante petitam eſſe pecuniam, [6] quam eſſet cœpta deberi, petitor rurſus cum peteret, [7] exceptione excluderetur, QUOD EA RES IN JUDICIUM ANTEA VENISSET. Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici poteſt, quam eum, qui hanc perſonam ſuſceperit, ut amicorum controverſias cauſaſque tueatur, laborantibus ſuccurrat, ægris medeatur, afflictos excitet, hunc in minimis tenuiſſimiſque rebus ita labi, ut aliis miſerandus, aliis irridendus eſſe videatur? Equidem propinquum noſtrum P. Craſſum illum Divitem, cum multis aliis rebus elegantem hominem, & ornatum, præcipue in hoc [8] ferendum & laudandum puto, quod,

1 *Scientia* Joan. Pal. pr. ſec. Toſ. Pith. Mem. & in marg. Nov. 2 *Cauſa caderet* Joan. Nov. Wag. 3 *Illud* Joan. Pal. pr. & ſec. Toſ. Pith. Mem. 4 *Proventus atque exceptio dar.* Pith. *tempus atque except.* Mem. & Pal. pr. *locus atque exemptio dar.* Toſ. *vetus atque except.* Joan. 5 *Negaſſet* Mag. Statim *judicia ante pet. pec. eſſe* Bod. & ad oram Nov. 6 *Qua eſſet* Bod. 7 *Ne except.* noſt. omn. præter Joan. cum vulg. Iidem mox *Antea non veniſſet.* 8 *Efferendum* Bod.

cum [1] P. Scævola frater esset, solitus ei persæpe dicere, Neque illum in jure civili satis illi arti facere posse, nisi dicendi copiam assumpsisset: (quod quidem hic, qui mecum consul fuit, filius ejus est consecutus:) neque se ante causas amicorum tractare, atque agere cœpisse, quam jus civile didicisset. Quid vero ille M. Cato? nonne & eloquentia tanta fuit, [2] quantam illa tempora, atque illa ætas in hac civitate [3] ferre maximam potuit, & juris civilis omnium peritissimus? Verecundius hac de re jamdudum loquor, quod adest vir in dicendo summus, quem ego unum oratorem maxime admiror: sed tamen [4] idem hoc semper jus civile contemsit. Verum, quoniam sententiæ, atque opinionis meæ voluistis esse participes, nihil occultabo; &, quoad potero, vobis exponam, quid de quaque re sentiam.

38. Antonii incredibilis quædam, & prope singularis, & divina vis ingenii videtur, etiam si hac scientia juris nudata sit, [5] posse se facile ceteris armis prudentiæ causas tueri atque defendere: quamobrem hic nobis sit exceptus: ceteros vero non dubitabo primum inertiæ condemnare sententia mea, post etiam impudentiæ. Nam volitare in foro, hærere in jure, ac prætorum tribunalibus, judicia privata magnarum rerum obire, in quibus sæpe non de facto, sed de æquitate ac jure certetur, jactare se in causis centumviralibus, in quibus usucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluvionum, circumluvionum, nexorum, mancipiorum,

1 *T. Scævola frater* nost. præter Joan. cum aliis. *P. Scævola esset* Pal. sec. *T. Scævola superesset* Tosan. 2 *Quanta*, item *maxime*. Pal.pr. & sec. Pith. Mem. Joan. placuitque Guliel. 3 *Efferre* Bod. & Tosan. 4 *Idem hic semper jus* maluit Guliel. quam *idem semper hoc jus*, quomodo Lambin. 5 *Se* abest à Joan. & mox *causas* à nost. omn. præter Mag.

mancipiorum, parietum, [1] luminum, ſtillicidiorum, teſtamentorum [2] ruptorum, ceterarumque rerum innumerabilium jura verſentur, cum omnino, quid ſuum, quid alienum, [3] quare denique civis, an peregrinus; ſervus an liber quiſpiam ſit, ignoret, inſignis eſt [4] imprudentiæ. Illa vero deridenda arrogantia eſt, in minoribus navigiis rudem eſſe ſe confiteri; quinqueremes, aut etiam majores, gubernare didiciſſe. [5] Tu mihi, cum in circulo decipiare adverſarii ſtipulatiuncula; cum obſignes tabellas clientis tui, quibus in tabellis id ſit ſcriptum, quo ille capiatur; ego tibi ullam cauſam majorem committendam putem? Citius hercule is, qui duorum ſcalmorum naviculam in portu everterit, in Euxino ponto Argonautarum navem gubernarit. Quid ſi ne parvæ quidem cauſæ ſunt, [6] ſed ſæpe maximæ, in quibus certatur de jure civili; [7] quod tandem os eſt illius patroni, qui ad eas cauſas ſine ulla ſcientia juris audet accedere? Quæ potuit igitur eſſe cauſa major, quam illius militis, de cujus morte cum domum falſus ab exercitu nuncius veniſſet, & pater ejus, re credita, teſtamentum mutaſſet, & quem ei viſum eſſet, feciſſet hæredem, eſſetque ipſe mortuus; [8] res delata eſt ad centumviros, cum miles domum reveniſſet, egiſſetque lege in hæreditatem paternam teſtamento exhæres filius. [9] Nempe in ea cauſa quæſitum eſt de jure

1 *Fluminum* Bal. Joan. Nov. Mag. 2 *Ruptorum* (*raptorum* Nov.) *aut ratorum* Bal. Bod. Mag. & ad oram Nov. cum vulgatis. *rupt. aut raptorum* Joan. Wag. Pal. pr. Toſan. Mem. Solum *teſtament. raptorum* Pal. ſec. *aut nuptiarum* conjicit Schelius. 3 *Quare demum* Joan. Gall. & Pall. duo priores. *quare* abjecit Lambin. 4 *Impudentiæ* noſt. omn. cum aliis MSS. & edd. 5 In Nov. notatur alias legi *Tam mihi eſt idcirco deſtipulari, adverſari ſtipulatiuncula; cum enim obſignes* &c. 6 *Si ſæpe* Joan. 7 *Qui tandem mos* Wag. *mos* etiam Joan. 8 *Res,* & *eſt* non reperiuntur in Joan. 9 *Nempe* non apparet in Joan. Pall. & Gall. duobus; & gloſſam reſipere videtur Grutero.

1 *Jus*

jure civili, poſſetne paternorum bonorum exhæres eſſe filius, quem pater teſtamento neque hæredem, neque exhæredem ſcripſiſſet nominatim.

39. Quid? qua de re inter Marcellos & Claudios patricios centumviri judicarunt, cum Marcelli ab liberti filio ſtirpe, Claudii patricii ejuſdem nominis hæreditatem, gente ad ſe rediiſſe dicerent; nonne in ea cauſa fuit oratoribus de toto ſtirpis, ac gentilitatis jure dicendum? Quid quod item in centumvirali judicio certatum eſſe accepimus? qui Romam in exilium veniſſet, cui Romæ exulare jus eſſet, ſi ſe ad aliquem quaſi patronum applicaviſſet, inteſtatoque eſſet mortuus, nonne in ea cauſa [1] jus applicationis, obſcurum ſane, & ignotum, patefactum [2] in judicio, atque illuſtratum eſt à patrono? Quid? nuper cum ego C Sergii [3] Auratæ contra hunc noſtrum Antonium [4] judicio privato cauſam defenderem, nonne omnis noſtra in jure verſata defenſio eſt? Cum enim [5] Marius Gratidianus ædes Auratæ vendidiſſet, neque ſervire quandam earum ædium partem in mancipii lege dixiſſet, defendebamus, quicquid fuiſſet incommodi in mancipio, id, ſi venditor ſciſſet, neque declaraſſet, præſtare [6] debere. Quo quidem in genere familiaris noſter M. Bucculeius, homo neque meo judicio ſtultus, & ſuo valde ſapiens, & à juris ſtudio non abhorrens, [7] ſimili in re quodammodo nuper erravit. Nam cum ædes [8] L. Fufio venderet, in mancipio lumina, uti tum eſſent, ita recepit. Fufius autem, ſimul atque ædificari cœptum eſt in quadam parte urbis, quæ modo ex illis ædibus

1 *Jus appellationis* Joan. Mag. 2 *In dicendo* Nov. 3 *Oratæ* Wag. & Nov. ad marg. 4 *Judici priv.* Joan. 5 *Varius Gaditanus.* Joan. 6 *Deberet* Bal. Bod. 7 *Simili quodam modo* Bod. *ſim. jure in re quodammodo* Wag. 8 *Fuſio* noſt. tres. *Furſio* unus.

1 *Officeretur*

ædibus conſpici poſſet, egit ſtatim cum Bucculeio, quod cuicumque particulæ cæli [1] officeretur, quamvis eſſet procul, [2] mutari lumina putabat. Quid vero? clariſſima M' Curii cauſa, [3] M. que Coponii nuper apud centumviros, quo concurſu hominum, qua expectatione defenſa eſt? cum Q. Scævola, æqualis & [4] collega meus, homo omnium & diſciplina juris civilis eruditiſſimus, & ingenio, prudentiaque acutiſſimus, & oratione maxime limatus, atque ſubtilis, atque, ut ego ſoleo dicere, juris peritorum eloquentiſſimus, eloquentium juris periſſimus, ex ſcripto teſtamentorum jura defenderet, negaretque, niſi poſthumus & natus, &, ante quam in ſuam tutelam veniret, mortuus eſſet, hæredem eum [5] eſſe poſſe, qui eſſet ſecundum poſthumum, & natum, & mortuum hæres inſtitutus: [6] ego voluntatem defenderem; hac eum tum mente fuiſſe, qui teſtamentum feciſſet, ut, ſi filius non eſſet, [7] qui in tutelam veniret, M' Curius eſſet hæres. [8] Num deſtitit uterque noſtrum in ea cauſa, in auctoritatibus, in exemplis, in teſtamentorum formulis, hoc eſt, in medio jure civili verſari?

40. Omitto jam plura exempla cauſarum ampliſſimarum, quæ ſunt innumerabilia. Capitis noſtri ſæpe poteſt accidere ut cauſæ verſentur in jure. Etenim ſic C. Mancinum, nobiliſſimum, atque

1 *Officeretur via (illa* Camerar. *ita* ed. victor.) *quamvis* Wag. ed. pr. *Officeret via (ſua* Pal.pr.) *quamv.* Joan. Pall. aliquot 2 *Mutata lum.* Bod cum edd. aliquot. 3 *M. que Ceii* Pall.pr. *M. que Copii* ſec. *M. que Capi* Pith. *& M. Quinti Caponii* Memmii alter. *Marci Q. Copi* Joan. 4 *Collega ejus* Pall. priores & Gall. cum Joan. & Nov. in marg. 5 *Eſſe non poſſe* noſt. quatuor, cum Pall. aliquot. nec aliter ed. Victor. ſi Camerario fides; qui etiam ratione Græcæ linguæ defendi poſſe putat. 6 *Ego autem def.* Bod. Mag. Joan. *Ego licet def.* Wag. Nov. & Bal. quorum hic. *def. eum captum tum mente.* Conſulatur Camerar. 7 *Qui in tut. ven.* abſunt à Joan. 8 *Non deſtitit* Joan. Wag.

1 *Eum*

que optimum virum, ac consularem, [1] cum eum propter invidiam Numantini fœderis paterpatratus ex senatusconsulto Numantinis [2] dedidisset, eumque illi non recepissent, posteaque Mancinus domum revenisset, neque in senatum introire dubitasset; [3] P. Rutilius M. filius, tribunus plebis, [4] de senatu jussit educi, quod eum civem negaret esse; quia memoria sic esset proditum, Quem pater suus, aut populus vendidisset, aut paterpatratus dedidisset, ei nullum esse postliminium. Quam possumus reperire ex omnibus rebus [5] civilibus causam, contentionemque majorem, quam de ordine, de civitate, de libertate, de capite hominis consularis? præsertim cum hæc non in crimine aliquo, quod ille posset infitiari, sed in civili jure consisteret. Similique in genere, inferiore ordine, si quis apud nos servisset ex populo fœderato, seseque liberasset, ac postea domum revenisset, quæsitum est apud majores nostros, num is ad suos postliminiò rediisset, & amisisset hanc civitatem. Quid? de libertate, quo judicium gravius esse nullum potest, nonne ex jure civili potest esse contentio, cum quæritur, is, qui domini voluntate census sit, [6] continuone, an ubi lustrum conditum, liber sit? Quid? quod usu memoria patrum venit, ut paterfamiliâs, qui ex Hispania Romam venisset, cum uxorem prægnantem in provincia reliquisset, Romæque alteram

teram

1 *Eum* deest in nostris. 2 *Dedisset* Wag. Joan. & ad oram Nov. ut etiam infra. 3 *T. Rupilius* Bal. Bod. Mag. Nov. 4 *De senatu* non legitur in Bal. Joan. & Mag. ut nec in Bod. & Nov. nisi à nupera manu additum. 5 *Civilibus* rejicit Bod. 6 Ita restituit Cujacius ex vett. ut ait, membrann. Observ. l. 17. c. 20. *continuone, an tibi lustrix conditum, liber sit,* Joan. Pith. *an ubi jam ter lustrum conditum, liber sit,* unus Memmii. *an tribus lustris conditis,* (*conditum* Bal.) *liber sit* Bal. alter Mem. Pall. pr. sec. tert. oct. *si non sit conditum lustrum, sitne liber,* Bod. Mag. cum vulgatis: item Nov. & Wag. nisi quod hi subjungunt *continuone an tribus lustris conditis, liber sit,* cum Pal. nono, & ed. pr.

1 *Intestatus*

teram duxisset, neque nuncium priori remisisset, mortuusque esset [1] intestato, & ex utraque filius natus esset, mediocrisne res in [2] controversiam adducta est, cum quæreretur de duobus civium capitibus, & de [3] puero, qui ex posteriore natus erat, & de ejus matre; quæ, si judicaretur certis quibusdam verbis, non novis nuptiis, fieri cum superiore divortium, in concubinæ locum duceretur. Hæc igitur, & horum similia jura suæ civitatis ignorantem, erectum & celsum, alacri & promto ore, ac vultu, huc atque illuc intuentem, vagari magna cum caterva toto foro, præsidium clientibus, atque opem amicis, & prope cunctis civibus lucem ingenii, & consilii sui porrigentem, atque tendentem, nonne in primis flagitiosum putandum est?

41. Et quoniam de impudentia dixi, castigemus etiam [4] segnitiem hominum, atque inertiam. Nam si esset ista cognitio juris magna, ac difficilis, tamen utilitatis magnitudo deberet homines ad suscipiendum discendi laborem impellere. Sed, o dii immortales, non dicerem hoc audiente Scævola, nisi ipse dicere soleret, nullius artis faciliorem sibi cognitionem videri. Quod quidem certis de causis à plerisque [5] aliter existimatur: primum, quia veteres illi, qui huic scientiæ præfuerunt, obtinendæ atque augendæ potentiæ suæ causa, pervulgari artem suam noluerunt: deinde, posteaquam est editum, expositis à [6] Cn. Flavio primum actionibus, nulli fuerunt, qui illa artificiose digesta [7] generatim componerent. Nihil est enim, quod ad artem redigi possit, nisi ille prius, qui illa tenet, quorum

H artem

1 *Intestatus* Nov. in margine. 2 *Contentionem* Joan. *contentionibus* Wag. 3 *Pueri* Bod. necnon Nov. à prima manu. 4 *Segnitatem* Nonius in eclog. 5 *Aliter nominatur* Joan. Pal. pr. & sec. Mem. ac Pith. 6 *Cn. Fabio* Bal. Joan. 7 *Generata* Bod & Mag. Deest in Joan.

1 *In*

artem inſtituere vult, habeat illam ſcientiam, ut ex iis rebus, quarum ars nondum ſit, artem efficere poſſit. Hoc video, dum breviter voluerim dicere, dictum à me eſſe paulo obſcurius: ſed experiar, & dicam, ſi potero, planius.

42. Omnia fere, quæ ſunt concluſa nunc artibus, diſperſa & diſſipata quondam fuerunt: ut in Muſicis, numeri, & voces, & modi: in Geometria, lineamenta, formæ, intervalla, magnitudines: [1] in Aſtrologia, cœli converſio, ortus, obitus, motuſque ſiderum: in Grammaticis, poetarum pertractatio, hiſtoriarum cognitio, verborum interpretatio, pronunciandi quidam ſonus: in hac denique ipſa ratione dicendi, excogitare, ornare, diſponere, meminiſſe, agere, ignota quondam omnibus, & [2] diffuſa late videbantur. Adhibita eſt igitur ars quædam extrinſecus ex alio genere quodam, quod ſibi totum philoſophi aſſumunt, quæ rem diſſolutam, divulſamque conglutinaret, & ratione quadam conſtringeret. Sit ergo in jure civili [3] finis hic, legitimæ atque uſitatæ, in rebus, cauſiſque civium, [4] æquabilitatis conſervatio. Tum ſunt notanda genera, & ad certum numerum, paucitatemque revocanda. Genus autem eſt id, [5] quod ſui ſimiles communione quadam, ſpecie autem differentes, duas, aut plures, complectitur partes. Partes autem ſunt, quæ generibus iis, ex quibus emanant, ſubjiciuntur. Omniaque, quæ ſunt vel generum, vel partium nomina, definitionibus, quam vim habeant, eſt exprimendum. Eſt enim definitio

1 *In cœli Aſtrologiâ, converſio,* &c. Joan Mag. 2 *Diffuſa lata* Mem. *diffuſe latere* Pith. Pal. ſec. unde *omnibus diffuſe latere vid.* conjicit Guliel. *omnibus diffuſe late vid.* Bal. Joan. 3 *Fons* ad oram Nov. 4 *Æqualitatis* Bod. Mag. Nov. Wag. 5 Aliter legi *quod ſimili communione quadam* adnotatum eſt in Nov.

1 *Brevius*

tio, Earum rerum, quæ ſunt ejus rei propriæ, quam definire volumus, brevis, & circumſcripta quædam explicatio. Hiſce ego rebus exempla adjungerem, niſi apud quos hæc haberetur oratio, cernerem; nunc complectar quod propoſui, [1] brevi. Si enim aut mihi facere licuerit, quod jam diu cogito, aut alius quiſpiam, aut me impedito, occuparit, aut mortuo effecerit, ut primum omne jus civile in genera [2] digerat, quæ perpauca ſunt; deinde eorum generum quaſi quædam membra diſpertiat; tum propriam cujuſque vim definitione declaret; perfectam artem juris civilis habebitis, magis magnam, atque uberem, quam difficilem, atque obſcuram. Atque interea tamen, dum hæc, quæ diſperſa ſunt, [3] coguntur, vel paſſim licet carpentem, & colligentem undique, repleri [4] juſta juris civilis ſcientia.

43. Nonne videtis, equitem Romanum, hominem [5] acutiſſimo omnium ingenio, ſed minime ceteris artibus eruditum, C. Aculeonem, qui mecum vivit, ſemperque vixit, ita tenere jus civile, [6] ut ei, cum ab hoc diſceſſeritis, nemo de iis, qui peritiſſimi ſunt, anteponatur? Omnia enim ſunt poſita ante oculos, collocata in uſu quotidiano, in congreſſione hominum, atque in foro; neque ita multis literis aut voluminibus magnis continentur: [7] eadem enim ſunt elata primum à pluribus; deinde, paucis verbis commutatis, etiam ab iiſdem ſcriptoribus ſcripta ſunt ſæpius. Accedit vero, quo facilius

 percipi,

1 *Brevius enim id mihi fac.* Nov.. 2 *Dividat* al. 3 *Colliguntur* Nov. ad marg. 4 *Iſta juris civilis ſcientia* noſt. tres, cum Pall. poſterioribus, & ed. vet. *replere iſtam jur. civ. ſcientiam.* Joan. Wag. priores Pall. Pith. Mem. nec diſplicuit Guliel. 5 *Acutiſſimum omnium ingen.* Joan. Wag. 6 Sic Joan. Nov. Wag. *uti cum* vulgo. 6 *Eadem enim clara ſunt primum plurib.* Joan. unde *eadem enim ſunt, elata primum pluribus, deinde paucis verbis, comm. etiam ab iiſdem &c.* legit, & interpungit Cl. Gronov.

1 *Vetuſtate*

percipi, cognoſcique jus civile poſſit, (quod minime plerique arbitrantur) mira quædam in cognoſcendo ſuavitas, & delectatio. Nam, ſive quem aliena ſtudia delectant, plurima eſt & in omni jure civili, & in Pontificum libris, & in duodecem tabulis antiquitatis effigies, quod & verborum [1] priſca vetuſtas cognoſcitur, & actionum genera quædam, majorum conſuetudinem, vitamque declarant: [2] ſive quis civilem ſcientiam contempletur, (quam Scævola non putat oratoris eſſe propriam, ſed cujuſdam ex alio genere prudentiæ,) totam hanc deſcriptis [3] omnibus civitatis utilitatibus, ac partibus, duodecem tabulis contineri [4] videbitis: ſive quem iſta præpotens, & glorioſa philoſophia delectat (dicam audacius) hoſce habet fontes omnium diſputationum ſuarum, qui jure civili, & legibus continentur: ex his enim & dignitatem maxime expetendam videmus, cum verus, juſtus, atque honeſtus labor, honoribus, [5] præmiis, atque ſplendore decoratur; vitia autem hominum, atque fraudes, damnis, ignominiis, vinculis, verberibus, exiliis, morte multantur: & docemur non infinitis, concertationumque plenis diſputationibus, ſed auctoritate, nutuque legum, domitas habere libidines, coercere omnes cupiditates, noſtra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abſtinere.

44. Fremant omnes licet, dicam quod ſentio; Bibliothecas

1 *Vetuſtate priſca* Pith. & alteri præpoſuerit Gruter. 2 *Sive quis* (*quid* Pall. aliquot. *quod* Mag.) *civilem ſcientiam, quam,* omiſſo *contempletur*, Bal. Mag. Wag. Pall. omn. *civili ſcientia, qua* &c. Joan. *contempletur* eſt in Nov. ſed à recentiori manu. Hæc Codd. variatio facit, ut hæc, cum præcedentibus, pro inquinatis habeat Gruter. 3 Illud *omnibus civitatis* non exhibent Joan. Pith. Mem. Pall. pr. & ſec. 4 *Videbit* Joan. quod recipiendum putat Gronov. qui diſſimulat in eodem legi *continere,* &, ſaltem à correctore, *tabulas.* Accedit Bal. niſi quod is *tabulis.* 5 *Tramiis, ſplendore* noſt. quatuor.

1 *Hominibus*

Bibliothecas mehercule omnium philoſophorum unus mihi videtur duodecem tabularum libellus, ſi quis legum fontes, & capita viderit, & auctoritatis pondere, & utilitatis ubertate ſuperare. Ac ſi nos, id quod maxime debet, noſtra patria delectat, cujus rei tanta eſt vis, ac tanta natura, ut Ithacam illam, in aſperrimis ſaxulis tamquam nidulum, affixam, ſapientiſſimus vir immortalitati anteponeret; quo amore tandem inflammati eſſe debemus in ejuſmodi patriam, quæ una in omnibus terris domus eſt virtutis, imperii, dignitatis? Cujus primum nobis mens, mos, diſciplina nota eſſe debet; vel quia eſt patria, parens omnium noſtrûm, vel quia tanta ſapientia fuiſſe in jure conſtituendo putanda eſt, quanta fuit in his tantis opibus imperii comparandis. Percipietis etiam illam ex cognitione juris lætitiam, & voluptatem, quod, quantum præſtiterint noſtri majores prudentia ceteris gentibus, tum facillime intelligetis, ſi cum illorum Lycurgo, & Dracone, & Solone noſtras leges conferre volueritis. Incredibile eſt enim, quam ſit omne jus civile, præter hoc noſtrum, inconditum, ac pene ridiculum: de quo multa ſoleo in ſermonibus quotidianis dicere, cum hominum noſtrorum prudentiam ceteris [1] omnibus, & maxime Græcis, antepono. His ego de cauſis dixeram, Scævola, iis, qui perfecti oratores eſſe vellent, juris civilis cognitionem eſſe neceſſariam.

45. Jam vero ipſa per ſeſe quantum afferat iis, qui ei præſunt, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? [2] Itaque, ut apud Græcos infimi homines, mercedula adducti, miniſtros ſe præbent in judiciis oratoribus,

1 *Hominibus* Nov. cum vulg. 2 *Itaque non apud* Mag. *Itaque non, ut apud* Bal. Nov. Reliqua hujus primi libri, cum initio ſecundi, deſiderantur in Joan.

oratoribus, ii, qui apud illos πραγματικοὶ vocantur; ſic in noſtra civitate contra ampliſſimus quiſque, & clariſſimus vir, ut ille qui propter hanc juris civilis ſcientiam ſic appellatus a ſummo poeta eſt,

Egregie cordatus homo catus Æliu' Sextus;

multique præterea, qui cum ingenio [1] ſibi auctore dignitatem reperiſſent, perfecerunt ut in reſpondendo jure, auctoritate plus etiam, quam ipſo ingenio valerent. Senectuti vero celebrandæ, & ornandæ, quod honeſtius poteſt eſſe perfugium, quam juris [2] interpretatio? Equidem mihi hoc ſubſidium jam ab adoleſcentia comparavi, non ſolum ad cauſarum uſum forenſem, ſed etiam ad decus atque ornamentum ſenectutis, ut, cum me vires (quod fere jam tempus adventat) deficere cœpiſſent, iſta ab ſolitudine domum meam vindicarem. Quid eſt enim præclarius, quam honoribus, & reipublicæ muneribus perfunctum ſenem, poſſe ſuo jure dicere idem, quod apud Ennium dicat ille Pythius Apollo, Se eſſe eum, unde ſibi, ſi non populi & reges, at omnes ſui cives conſilium expetant,

[3] *Suarum rerum incerti? quos ego mea ope ex*
Incertis certos, compoteſque conſili
Dimitto, ut ne res temere tractent turbidas.

Eſt enim ſine dubio domus juriſconſulti, totius oraculum civitatis. Teſtis eſt hujuſce Q. Mucii janua, & veſtibulum, quod in ejus infirmiſſima valitudine, affectaque jam ætate,[4] maxima quotidie frequentia civium, ac ſummorum hominum ſplendore celebratur.

46. [5] Jam vero illa non longam orationem deſiderant, quamobrem exiſtimem publica quoque jura, quæ

1 *Sibi auctoritatem reper.* ad marginem Nov. *Sibi auctore veritatem reper.* Bal. 2 *Interpretatio* non eſt in Bod. niſi à correctore. 3 *Suarum ſummarum rerum* Bal. Bod. Nov. Wag. 4 *Maxime quotidie* Bal. Bod. Wag. 5 *Jam illa non* plerique noſt.

1 *Sic*

quæ ſunt propria civitatis, atque imperii, tum monumenta rerum geſtarum, & vetuſtatis exempla, oratori nota eſſe debere. Nam ut in rerum privatarum cauſis, atque judiciis, depromenda ſæpe oratio eſt ex jure civili, & idcirco, ut ante diximus, oratori juris civilis ſcientia neceſſaria eſt; [1] ſic in cauſis publicis judiciorum, concionum, ſenatus, [2] omnis hæc & antiquitatis memoria, & publici juris auctoritas, & regendæ reipublicæ ratio, ac ſcientia, tamquam aliqua materies iis oratoribus, qui verſantur in republica, ſubjecta eſſe debent. Non enim cauſidicum neſcio quem, neque proclamatorem, aut rabulam, hoc ſermone noſtro conquirimus, ſed eam virum, qui primùm ſit ejus artis antiſtes, cujus cum ipſa natura magnam homini facultatem daret, tamen eſſe deus putatur; ut & ipſum quod erat hominis proprium, non partum per nos, ſed divinitus ad nos delatum videretur: deinde qui poſſit non tam caduceo, quam nomine oratoris ornatus, incolumis vel inter hoſtium tela verſari: tum qui ſcelus, fraudemque nocentis poſſit dicendo ſubjicere odio civium, ſupplicioque conſtringere: idemque, [3] ingenii præſidio, innocentiam judiciorum pœna liberare: idemque languentem, labentemque populum, aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos, mitigare: qui denique, quemcumque in animis hominum motum res, & cauſa poſtulet, eum dicendo vel excitare poſſit, vel ſedare. Hanc vim ſi quis exiſtimat, aut ab iis, qui de dicendi ratione ſcripſerunt, expoſitam eſſe, aut à me poſſe exponi tam brevi, vehementer

1 *Sic hîc in* Bod. & Wag. 2 *Omnis hæc reipublicæ ratio,* intermediis omiſſis, Mag. 3 *Ingenio præſidio* Wag.

1 *Si*

menter errat; neque ſolum inſcientiam meam, ſed ne rerum quidem magnitudinem perſpicit. Equidem vobis, quoniam ita voluiſtis, fontes, unde hauriretis, atque itinera ipſa, ita putavi eſſe demonſtranda; non ut ipſe dux eſſem (quod & infinitum eſt, & non neceſſarium:) ſed ut commonſtrarem tantum viam, &, ut fieri ſolet, digitum ad fontes intenderem.

47. Mihi vero, inquit Mucius, ſatis ſuperque abs te videtur iſtorum ſtudiis, ſi modo ſunt ſtudioſi, eſſe factum: nam, ut Socratem illum ſolitum aiunt dicere, Perfectum ſibi opus eſſe, [1] ſiquis ſatis eſſet concitatus cohortatione ſua ad ſtudium cognoſcendæ, percipiendæque virtutis; (quibus enim id perſuaſum eſſet, ut nihil mallent ſe eſſe, quam bonos viros, iis reliquam facilem eſſe doctrinam) ſic ego intelligo, ſi in hæc, quæ patefecit oratione ſua Craſſus, intrare volueritis, facillime vos ad ea, [2] quæ cupitis, perventuros ab hoc aditu, januaque patefacta. Nobis vero, inquit Sulpicius, iſta ſunt pergrata, perque jucunda; ſed pauca etiam requirimus, inprimiſque ea, quæ valde breviter à te, Craſſe, de ipſa arte percurſa ſunt, cum illa te & non contemnere, & didiciſſe confiterere. Ea ſi paulo latius dixeris, expleris omnem [3] exſpectationem diuturni deſiderii noſtri. Nam nunc quibus ſtudendum rebus eſſet, accepimus, quod ipſum eſt tamen magnum; ſed vias earum rerum, rationemque cupimus cognoſcere. Quid ſi, inquit Craſſus, quoniam ego, quo facilius vos apud me tenerem, veſtræ potius obſecutus ſum voluntati, quam aut conſuetudini aut naturæ meæ, petimus ab Antonio,

1 *Si cui ſatis eſſet concitari cohort.* Bod. ſed ad oram notatur aliàs legi *quis* & *concitatus*. 2 *Quæ vultis* Wag. 3 *Delectationem* al.

1 *Studio*

nio, ut ea, quæ continet, neque adhuc protulit, ex quibus unum libellum ſibi excidiſſe jamdudum queſtus eſt, explicet nobis, & illa dicendi myſteria enunciet? Ut videtur, inquit Sulpicius: nam Antonio dicente, etiam quid tu intelligas, ſentiemus. Peto igitur, inquit Craſſus, à te, quoniam id nobis, Antoni, hominibus id ætatis, oneris ab horum adoleſcentium ſtudiis imponitur, ut exponas, quid iis de rebus, quas à te quæri vides, ſentias.

48. Deprehenſum equidem me, inquit Antonius, plane video, atque ſentio; non ſolum quod ea requiruntur à me, quorum ſum ignarus, atque inſolens; ſed quia, quod in cauſis valde fugere ſoleo, ne tibi, Craſſe, ſuccedam, id me nunc iſti vitare non ſinunt. Verum hoc ingrediar ad ea, quæ vultis, audacius, quod idem mihi ſpero uſu eſſe venturum in hac diſputatione, quod in dicendo ſolet, ut nulla exſpectetur ornata oratio. Neque enim ſum de arte dicturus, quam numquam didici, ſed de mea conſuetudine: ipſaque illa, quæ in commentarium meum retuli, ſunt ejuſmodi, non aliqua mihi doctrina tradita, ſed in rerum uſu, cauſiſque tractata; quæ ſi vobis, hominibus eruditiſſimis, non probabuntur, veſtram iniquitatem accuſatote, qui ex me ea quæſieritis, quæ ego neſcirem; meam facilitatem laudatote, cum vobis non meo judicio, ſed veſtro [1] ſtudio inductus, non gravate reſpondero. Tum Craſſus, Perge modo, inquit, Antoni; nullum eſt enim periculum, ne quid tu eloquare, niſi ita prudenter, ut neminem noſtrum pœniteat ad hunc te ſermonem [2] impuliſſe. Ego vero, inquit, pergam, & id faciam, quod in principio fieri in omnibus diſputationibus oportere

1 *Studio* non reperitur in Wag. 2 *Impulſum* Wag.

cenſeo, ut quid illud ſit, de quo diſputetur, explanetur; ne vagari & errare cogatur oratio, ſi ii, qui inter ſe diſſenſerint, non idem eſſe illud, quo de agitur, intelligent. Nam ſi forte quæreretur, quæ eſſet ars imperatoris, conſtituendum putarem principio, [1] quis eſſet imperator; qui cum eſſet conſtitutus, Adminiſtrator quidam belli gerendi, tum adjungeremus de exercitu, de caſtris, de agminibus, de ſignorum [2] collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de commeatu, de inſidiis faciendis, atque vitandis, de reliquis rebus, quæ eſſent propriæ belli adminiſtrandi: quarum qui eſſent animo & ſcientia compotes, eos eſſe imperatores dicerem: utererque exemplis Africanorum, & Maximorum: Epaminondam, atque Annibalem, atque ejus generis homines nominarem. Sin autem [3] quæreremus, quis eſſet is, qui ad rempublicam [4] moderandam, uſum, & ſcientiam, & ſtudium ſuum contuliſſet, definirem hoc modo, Qui quibus rebus utilitas reipublicæ pararetur, augereturque, [5] teneret, iiſque uteretur, hunc reipublicæ rectorem, & conſilii publici auctorem eſſe habendum: prædicaremque P. Lentulum, principem illum, & Ti. Gracchum patrem, & Q. Metellum, & P. Africanum, & C. Lælium, & innumerabiles alios cum ex noſtra civitate, tum ex ceteris. Sin autem quæreretur, quiſnam juriſconſultus vere nominaretur, eum dicerem, Qui legum, & conſuetudinis ejus, qua privati in civitate uterentur, & ad reſpondendum, [6] & ad agendum, & ad cavendum peritus eſſet: & ex eo genere

1 *Qui eſſet imp.* Bal. Wag. 2 *Collocationibus* Nov. ſed alterum eſt ad marg. 3 *Quaremus* ed. Gruteri, Lambini, & al. 4 *Morandam* Bal. Mag. Wag. & ad marg. Bod. 5 *Teneretur*, noſt. omn. 6 *Et agendum, & cav.* Bal.

1 *Et*

genere Sex. Ælium, M. Manilium, P. Mucium nominarem.

49. Atque, ut jam ad leviora artium ſtudia veniam, ſi muſicus, ſi grammaticus, ſi poeta quæratur, poſſim ſimiliter explicare, quid eorum quiſque profiteatur, & quo non amplius ab quoque ſit poſtulandum. Philoſophi denique ipſius, qui de ſua vi, ac ſapientia, unus omnia pene profitetur, eſt tamen quædam deſcriptio, ut is, Qui ſtudeat omnium rerum divinarum atque humanarum vim, naturam, cauſaſque noſſe, & omnem bene vivendi rationem tenere, [1] & perſequi, nomine hoc appelletur. Oratorem autem, quoniam de eo quærimus, equidem non facio eundem, quem Craſſus, qui mihi viſus eſt omnem omnium rerum, atque artium ſcientiam comprehendere uno oratoris officio, ac nomine: atque eum puto eſſe, [2] Qui verbis ad audiendum jucundis, & ſententiis ad probandum accommodatis uti poſſit in cauſis forenſibus, atque communibus. Hunc ego appello oratorem; eumque eſſe præterea inſtructum voce, & actione, & lepore quodam volo. Craſſus vero mihi noſter viſus eſt oratoris facultatem non illius artis terminis, ſed ingenii ſui finibus immenſis pæne, deſcribere: nam & civitatum regendarum oratori gubernacula ſententia ſua tradidit; in quo per mihi mirum viſum eſt, Scævola, te hoc illi concedere, cum ſæpiſſime tibi ſenatus breviter, impoliteque dicenti, maximis ſit de rebus aſſenſus. M. vero Scaurus, quem non longe ruri apud ſe eſſe audio, vir regendæ [3] reipublicæ ſcientiſſimus, ſi audierit hanc auctoritatem gravitatis, & conſilii ſui, vindicari à te, Craſſe, quod

1 *Et proſequi* Wag. 2 *Qui & verbis* noſtri fere, cum ed. Victorii Stephanica, & al. 3 *Reipublicæ ſapientiſſimus* Mag.

eam oratoris propriam esse dicas, jam credo huc veniat, & hanc loquacitatem nostram vultu ipso, aspectuque conterreat: qui quamquam est in dicendo minime contemnendus, prudentia tamen rerum magnarum magis, quam dicendi arte nititur. Neque vero, si quis utrumque potest, aut ille consilii publici auctor, ac senator bonus, ob eam ipsam causam orator est; aut hic disertus, atque eloquens, si est idem in procuratione civitatis egregius, [1] aliquam scientiam dicendi copia est consecutus. Multum inter se distant istae facultates, longeque sunt diversae atque sejunctae, neque eadem ratione ac via M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Laelius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem suam, & reipublicae dignitatem exornabant.

50. Neque enim est interdictum aut à rerum natura, aut à lege aliqua, atque more, ut singulis hominibus ne amplius, quam singulas artes, nosse liceat. Quare non, etsi eloquentissimus Athenis Pericles, idemque in ea civitate [2] plurimos annos princeps consilii publici fuit, idcirco ejusdem hominis, atque artis, utraque facultas existimanda est; nec, si P. Crassus idem fuit eloquens, & juris peritus, ob eam causam inest in facultate dicendi [3] juris civilis scientia. [4] Nam si quisque, ut in aliqua arte, & facultate excellens, aliam quoque artem sibi assumserit, is perficiet, ut, quod praeterea sciet, id ejus, in quo excellet, pars quaedam esse videatur; licet ista ratione dicamus, pila bene, & duodecim [5] scriptis ludere, proprium esse juris civilis, quoniam

1 *Illam scientiam* Lambin. contra MSS. *aliquam scientiâ* (*scientiam* Nov.) *dicendi copiam est consec.* nost. quatuor, cum Codd. Gruteri. 2 Illa *plurimos annos* non agnoscit Bal. 3 *Juris civ. peritia* Wag. 4 *Non, si quisquam, ut* Bod. *nam si quis, ut* Nov. 5 Non aliter nost. omn. cum Pall. & aliis. *scrupis* vulgati.

1 *Graci*

quoniam utrumque eorum P. Mucius optime fecerit: eademque ratione dicantur & quos φυσικὺς [1] Græci nominant, iidem poetæ, quoniam Empedocles physicus egregium poema fecerit. [2] At hoc ne philosophi quidem ipsi, qui omnia, sicut propria, sua esse, atque à se possideri volunt, dicere audent, geometriam, aut musicam [3] philosophi esse, quia Platonem omnes in illis artibus præstantissimum fuisse fateantur. Ac, si jam placet omnes artes oratori subjungere, tolerabilius est sic potius dicere, Ut, quoniam dicendi facultas non debeat esse jejuna, atque nuda, sed aspersa, atque distincta multarum rerum jucunda quadam varietate, sit boni oratoris multa auribus accepisse, multa vidisse, multa animo & cogitatione, multa etiam legendo percurrisse; neque ea, ut sua, possedisse, sed ut aliena libasse. Fateor enim callidum quendam hunc, & nulla in re tironem, ac rudem, nec peregrinum, atque hospitem in agendo esse debere.

51. Neque vero istis tragœdiis tuis, quibus uti philosophi maxime solent, Crasse, perturbor, quod ita dixisti, Neminem posse eorum mentes, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas restinguere, cum eo maxime vis oratoris, magnitudoque cernatur, nisi qui rerum omnium naturam, mores hominum, atque rationes penitus perspexerit; in quo philosophia sit oratori necessario percipienda; quo in studio hominum quoque ingeniosissimorum, otiosissimorumque totas ætates videmus esse contritas; quorum ego copiam, magnitudinemque cognitionis, atque artis, non modo non contemno, sed etiam vehementer admiror: nobis tamen,

1 *Græci vocant* Mag. 2 *Ad hoc* Bal. Nov. Wag. 3 *Philosophia esse* Bod. Mag.

1 Qu:

tamen, qui in hoc populo foroque verſamur, ſatis eſt ea de moribus hominum & ſcire, & dicere, quæ non abhorrent ab hominum moribus. Quis enim umquam orator magnus, & gravis, cum iratum adverſario judicem facere vellet, hæſitavit ob eam cauſam, quod neſciret quid eſſet iracundia, fervorne mentis, an cupiditas puniendi doloris? Quis, cum ceteros animorum motus aut judicibus, aut populo dicendo miſcere, atque agitare vellet, ea dixit, quæ à philoſophis dici ſolent? qui partim omnino motus negant in animis ullos eſſe debere, [1] quique eos in judicum mentibus concitent, ſcelus eos nefarium facere: partim, qui tolerabiliores volunt eſſe, & [2] ad veritatem vitæ propius accedere, permediocres, ac potius leves motus debere eſſe dicunt. Orator autem omnia hæc, quæ putantur in communi vitæ conſuetudine mala, ac moleſta, & fugienda, multo majora, & acerbiora verbis facit; itemque ea, quæ vulgo expetenda, atque optabilia videntur, dicendo amplificat, atque ornat; neque vult ita ſapiens inter ſtultos videri, uti qui audiant, aut illum ineptum, aut Græculum putent, aut, etiamſi valde probent ingenium oratoris, ſapientiam admirentur, ſe eſſe ſtultos moleſte ferant: ſed ita [3] peragrat per animos hominum, ita [4] ſenſus, menteſque pertractat, ut non deſideret philoſophorum deſcriptiones, neque exquirat oratione, Summum illud bonum in animone ſit, an in corpore; virtute, an voluptate definiatur; An hæc inter ſe jungi, copularique poſſint; An vero, ut quibuſdam viſum, nihil certum ſciri, nihil plane cognoſci, & percipi poſſit; quarum rerum fateor magnam,

1 *Qui cum eos* noſt. omn. 2 *Ad varietatem vitæ* Wag. 3 *Peragrat animos* Lambin. 4 *Senſus hominum* Bal. Bod. Nov. Wag.

1 *Orationes*

magnam, multiplicemque eſſe diſciplinam, & multas, copioſas, variaſque [1] rationes. Sed aliud quiddam, longe aliud, Craſſe, quærimus: acuto homine nobis opus eſt, & [2] natura, uſuque callido, qui ſagaciter perveſtiget, quid ſui cives, iique homines, quibus aliquid dicendo perſuadere velit, cogitent, ſentiant, opinentur, [3] expectent.

52. Teneat oportet venas cujuſque generis, ætatis, ordinis; & eorum, apud quos aliquid aget, aut erit acturus, mentes, ſenſuſque deguſtet. Philoſophorum autem libros reſervet ſibi ad hujuſcemodi Tuſculani requiem, atque otium, ne, ſiquando ei dicendum erit de juſtitia, & fide, mutuetur à Platone; qui, cum hæc exprimenda verbis arbitraretur, novam quandam finxit in libris civitatem: uſque eò illa, quæ dicenda de juſtitia putabat, à vitæ conſuetudine, & à civitatum moribus abhorrebant. Quod ſi ea probarentur in populis, atque in civitatibus, quis tibi, Craſſe [4] conceſſiſſet, clariſſimo viro, & ampliſſimo principi civitatis, ut illa diceres in maxima concione tuorum civium, quæ dixiſti? ERIPITE NOS EX MISERIIS, [5] ERIPITE NOS EX FAUCIBUS EORUM, QUORUM CRUDELITAS NOSTRO SANGUINE NON POTEST EXPLERI: NOLITE SINERE NOS CUIQUAM SERVIRE, NISI VOBIS UNIVERSIS, QUIBUS ET POSSUMUS, ET DEBEMUS. Omitto miſerias, in quibus, ut illi aiunt, vir fortis eſſe non poteſt: omitto fauces, ex quibus te eripi vis, ne judicio iniquo exſorbeatur ſanguis tuus; quod ſapienti negant accidere poſſe: ſervire vero non modo te, ſed univerſum ſenatum, cujus tum cauſam agebas,

1 *Orationes* Mag. 2 *Naturâ uſquequaque callido* Bod. à pr. manu. 3 *Expetent* al. 4 *Conſenſiſſet* Wag. 5 *Eripite ex faucibus* Bod. Nov. Wag.

1 *Deditus*

agebas, ausus es dicere? Poteſtne virtus, Craſſe, ſervire, iſtis auctoribus, quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris? quæ & ſemper, & ſola libera eſt, quæque, etiam ſi corpora capta ſint armis, aut conſtricta vinculis, tamen ſuum jus, atque omnium rerum impunitam libertatem tenere debeat. Quæ vero addidiſti, Non modo ſenatum ſervire poſſe populo, ſed etiam debere; quis hoc philoſophus tam mollis, tam languidus, tam enervatus, tam omnia ad voluptatem corporis, doloremque referens, probare poſſet? Senatum ſervire populo, cui populus ipſe moderandi, & regendi ſui poteſtatem, quaſi quaſdam habenas, tradidiſſet?

53. Itaque hæc cum à te divinitus ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus, homo doctus, & philoſophiæ [1] deditus, non modo parum commode, ſed etiam turpiter, & flagitioſe dicta eſſe dicebat. [2]Idemque Ser. Galbam, quem hominem probe [3] noſſe, & commeminiſſe ſe aiebat, pergraviter reprehendere ſolebat, quod is, L. Scribonio quæſtionem in eum ferente, populi miſericordiam concitaſſet, cum M. Cato, Galbæ gravis atque acer inimicus, aſpere [4] apud populum Romanum, & vehementer eſſet locutus; quam orationem in Originibus ſuis expoſuit ipſe. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quod is C. Sulpitii Galli, propinqui ſui Q. pupillum filium ipſe pæne in humeros ſuos extuliſſet, qui patris clariſſimi recordatione, & memoria, fletum populo moveret, & duos filios ſuos parvos tutelæ populi commendaſſet, ac ſe, tamquam in procinctu teſtamentum faceret, ſine libra, atque tabulis populum Romanum [5] tutorem inſtituere dixiſſet

1 *Deditus* reſpuit Mag. 2 *Idem Q. Ser.* Bal. Wag. 3 *Noſſe &* non reperio in noſt. MSS. accedunt Pall. & unus Mem. cum aliquot edd. 4 *Apud prætorem* Bal. 5 *Tutorem* abeſt à Bal.

1 *Nemo*

ſet illorum orbitati. Itaque cum & invidia, & odio populi tum Galba premeretur, his quoque eum tragœdiis liberatum ferebat; quod item apud Catonem ſcriptum eſſe video, Niſi pueris, & lachrymis uſus eſſet, pœnas eum daturum fuiſſe. Hæc Rutilius valde vituperabat, & huic humilitati dicebat, vel exſilium fuiſſe, vel mortem anteponendam. Neque vero hoc ſolum dixit, ſed ipſe & ſenſit, & fecit: nam cum eſſet ille vir exemplum, ut ſcitis, innocentiæ, cumque illo [1] nemo neque integrior eſſet in civitate, neque ſanctior; non modo ſupplex judicibus eſſe noluit, ſed ne ornatius quidem, aut liberius cauſam dici ſuam, quam [2] ſimplex oratio veritatis ferebat. Paullum huic Cottæ tribuit partium, diſertiſſimo adoleſcenti, ſororis ſuæ filio. Dixit item cauſam illam quadam ex parte Q. Mucius, more ſuo, nullo apparatu, pure & dilucide. [3] Quid ſi tu tunc, Craſſe, dixiſſes, qui ſubſidium oratori ex illis diſputationibus, quibus philoſophi utuntur, ad dicendi copiam [4] petendum eſſe paullo ante dicebas; &, ſi tibi pro P. Rutilio non philoſophorum more, ſed tuo licuiſſet dicere? quamvis ſcelerati illi fuiſſent, ſicuti fuerunt peſtiferi cives, ſupplicioque digni, tamen omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus evelliſſet vis orationis tuæ. Nunc talis vir amiſſus eſt, dum cauſa ita dicitur, ut ſi in illa commentitia Platonis civitate res ageretur: nemo ingemuit, nemo inclamavit patronorum, nihil cuiquam doluit, nemo eſt queſtus, nemo rempublicam imploravit, nemo ſupplicavit. Quid multa? pedem nemo

1 *Nemo* non eſt in Bod. 2 *Simplex ratio veritatis* vulg. *veritatis* deſideratur in tert. Pal. 3 *Quod ſi tu*, vel *tum*, vel *tunc*, *Craſſe*, noſt omn. 4 *Parendum* Bod. ſed ad oram pro varia lectione *petendum*.

1 *Qui*

mo in illo judicio supplosit; credo, ne Stoicis renunciaretur.

54. Imitatus est homo Romanus, & consularis, veterem illum Socratem, qui, quum omnium sapientissimus esset, sanctissimeque vixisset, ita in judicio capitis pro se ipse dixit, ut non supplex, aut reus, sed magister, aut dominus videretur esse judicum. [1] Quinetiam, quum ei scriptam orationem disertissimus orator Lysias attulisset, quam, si ei videretur, edisceret, ut ea pro se in judicio uteretur, non invitus legit, & commode scriptam esse dixit: sed, inquit, ut, si mihi calceos Sicyonios attulisses, non uterer, quamvis essent habiles, & apti ad pedem, quia non essent viriles; sic illam orationem disertam sibi, & oratoriam videri; fortem, & virilem non videri. Ergo ille quoque damnatus est, neque solum primis sententiis, quibus tantum statuebant judices, damnarent, an absolverent; sed etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant. Erat enim Athenis, reo damnato, si fraus capitalis non esset, quasi [2] pœnæ æstimatio. Ex sententia, [3] cum judicibus daretur, interrogabatur reus, quam quasi æstimationem commeruisse se maxime confiteretur: quod cum interrogatus Socrates esset, respondit, Sese meruisse, ut amplissimis honoribus, & præmiis decoraretur, & ut ei victus quotidianus in Prytaneo publice præberetur; qui honos apud Græcos maximus haberetur. Cujus responso sic judices exarserunt, ut capitis hominem innocentissimum condemnarent: qui quidem si absolutus esset (quod mehercule, etiamsi nihil ad nos pertinet, tamen propter

1 *Qui etiam* Mag. 2 *Pœna* aut *pœna ea æstimatio: ex sent.* Bal. Nov. Wag. cum aliis. *pœna destinatio* unus. *pœna: ea æstimatio, & sent.* ed. pr. *pœna æstimatio: hac sent.* Lambin. 3 *Cum vindicibus* malebat Gronov. ex patris sui conjectura. *non judicibus* Wag.

1 *Atque*

propter ejus ingenii magnitudinem vellem) quonam modo iſtos philoſophos ferre poſſemus, qui nunc, cum ille damnatus eſt nullam aliam ob culpam, niſi propter dicendi inſcientiam, tamen à ſe oportere dicunt peti præcepta dicendi? Quibuſquum ego non pugno, utrum ſit melius, aut verius: tantum dico, & aliud illud eſſe, atque hoc, & hoc ſine illo ſummum eſſe poſſe.

55. Nam quod jus civile, Craſſe, tam vehementer amplexus es, video quid egeris: tum, quum dicebas, videbam. Primum Scævolæ te dedidiſti, quem omnes amare meritiſſimo pro ejus eximia ſuavitate debemus: cujus artem cum indotatam eſſe, [1] atque incomitatam, & incomtam videres, verborum eam dote locupletaſti, & ornaſti. Deinde quod in ea tu plus operæ, laboriſque conſumſeras, cum ejus ſtudii tibi & hortator, & magiſter eſſet domi, veritus es, niſi iſtam artem oratione exaggeraſſes, ne operam perdidiſſes. Sed ego ne cum iſta quidem arte pugno: ſit ſane [2] tanta, quantam tu illam eſſe vis: etenim ſine controverſia & magna eſt, & late patet, & ad multos pertinet, & ſummo in honore ſemper fuit, & clariſſimi cives ei [3] ſtudio etiam hodie præſunt. Sed vide, Craſſe, ne, dum novo, & alieno ornatu velis ornare juris civilis ſcientiam, ſuo quoque eam, conceſſo, & tradito ſpolies, atque denudes. Nam ſi ita diceres, qui juriſconſultus [4] eſſet, eſſe eum oratorem; itemque qui eſſet orator, juris eundem eſſe conſultum; præclaras duas artes conſtitueres, atque inter ſe pares,

1 *Atque incomitatam* hinc alenum putant quidam docti, minime probante Grutero. 2 *Tanti, quantam* Mag. 3 *Studio & ſemper præfuerunt, & etiam hodie* duo MSS. Lambini. ed. P. Victor. & Phil. Melacth. nec multò ſecus ed. pr. 4 *Eſſet, & eſſe eum* Bal. Nov. Wag.

1 Et

res, [1] & ejuſdem ſocias dignitatis: nunc vero juris conſultum ſine hac eloquentia, de qua quærimus, fateris eſſe poſſe, fuiſſeque plurimos; oratorem negas, niſi illam ſcientiam aſſumſerit, eſſe poſſe. Ita & tibi juriſconſultus ipſe per ſe nihil, niſi leguleius quidam cautus, & acutus præco actionum, [2] cantor formularum, auceps ſyllabarum. Sed quia ſæpe utitur orator ſubſidio juris in cauſis, idcirco iſtam juris ſcientiam eloquentiæ, tamquam ancillulam, pediſſequamque, [3] adjunxiſti.

56. Quod vero impudentiam admiratus es eorum patronorum, qui aut, cum parva neſcirent, magna profiterentur, aut ea, quæ maxima eſſent in jure civili, tractare auderent in cauſis, cum ea neſcirent, numquamque didiciſſent; utriuſque rei facilis eſt, & promta defenſio. Nam neque illud eſt mirandum, qui, quibus verbis coemtio fiat, neſciat, eundem ejus mulieris, quæ coemtionem fecerit, cauſam poſſe defendere. [4] Nec ſi parvi navigii, & magni eadem eſt in gubernando ſcientia, idcirco qui, quibus verbis [5] erctum cieri oporteat, neſciat, idem herciſcundæ familiæ cauſam agere non poſſit. Nam quod maximas centumvirales cauſas in jure poſitas protuliſti; quæ tandem earum cauſa fuit, quæ ab homine eloquenti, juris imperito, non ornatiſſime potuerit dici? quibus quidem in cauſis omnibus, ſicut in ipſa M' Curii, quæ abs te nuper eſt dicta, & in [5] C. Hoſtilii Mancini controverſia, atque in eo puero

ro

1 *Et ejuſmodi ſocias dig.* noſt. tres. 2 Ita quatuor noſt. *cautor formularum* Nov. cum aliis nonnullis MSS. & edd. vett. *cator* emendat Bern. Martinius Var. lect. l. 4. c. 3. *prædo actionum, captor formul.* maluiſſet Guliel. 3 *Adjunxiſſe* Bod. in ordine verborum; *adjunxiſti* ad marg. pro variante lectione. 4 *Nam & ſi parvi navigii* (*ingenii* Wag.) *& mag.* noſt. omn. ſed in Nov. ſuperſcibitur *nec ſi* &c. 5 Ita emendat P. Victorius. Var. lect. lib. 35. cap. 1. alluduntque Pall. & plerique noſtri. *herciſceri* vulgati. 5 *T. Lucilii Mancini* noſt. quatuor.

1 *Videa.*

ro, qui ex altera natus erat uxore, non remiſſo nuncio ſuperiori, fuit inter peritiſſimos homines ſumma de jure diſſenſio. Quæro igitur, quid adjuverit oratorem in his cauſis juris ſcientia, cum hic juriſconſultus ſuperior fuerit diſceſſurus, qui eſſet non ſuo artificio, ſed alieno, hoc eſt, non juris ſcientia, ſed eloquentia, ſuſtentatus. Equidem hoc ſæpe audivi, cum ædilitatem P. Craſſus peteret, eumque major natu, etiam conſularis, Ser. Galba aſſectaretur, quod Craſſi filiam C. filio ſuo deſpondiſſet, acceſſiſſe ad Craſſum conſulendi cauſa quendam ruſticanum: qui cum Craſſum ſeduxiſſet, atque ad eum retuliſſet, reſponſumque ab eo verum magis, quam ad ſuam rem accommodatum abſtuliſſet; ut eum triſtem Galba vidit, nomine appellavit, quæſivitque, qua de re ad Craſſum retuliſſet: ex quo ut audivit, commotumque ut vidit hominem, Suſpenſo, inquit, animo, & occupato, Craſſum tibi reſpondiſſe [1] video. Deinde ipſum Craſſum manu prehendit, &, Heus tu, inquit, [2] quid tibi in mentem venit ita reſpondere? Tum ille fidenter, homo peritiſſimus, confirmare, Ita ſe rem habere, ut reſpondiſſet, nec dubium eſſe poſſe. Galba autem alludens varie, & copioſe, multas ſimilitudines afferre, multaque pro æquitate contra jus dicere: atque illum, cum diſſerendo par eſſe non poſſet, (quamquam fuit Craſſus in numero diſertorum, ſed par Galbæ nullo modo) ad auctores confugiſſe, & id, quod ipſe diceret, & in P. Mucii fratris ſui libris, & in Sex. Ælii commentariis ſcriptum protuliſſe; ac tamen [3] conceſſiſſe, Galbæ diſputationem ſibi probabilem, & prope veram videri.

57. Attamen

1 *Video. & heus tu*, omiſſis mediis, Bod. 2 *Qui tibi* al. 3 *Conſenſiſſe* Wag.

1 *Juris*

57. Attamen quæ causæ sunt ejusmodi, ut de earum jure dubium esse non possit, omnino in judicium vocari non solent. Num quis eo testamento, quod paterfamiliâs ante fecit, quam ei filius natus est, hæreditatem petit? nemo: quia constat, agnascendo rumpi testamentum. Ergo in hoc genere juris judicia nulla sunt. Licet igitur impune oratori omnem hanc partem juris [1] incontroversi ignorare; quæ pars sine dubio multo maxima est. In eo autem jure, quod ambigitur inter peritissimos, [2] non esse difficile oratori, ejus partis, quamcumque defendet, auctorem aliquem invenire; à quo cum amentatas hastas acceperit, ipse eas oratoris lacertis, viribusque torquebit. Nisi vero (bona venia hujus optimi viri dixerim Scævolæ) tu libellis, aut præceptis soceri tui causam M' Curii defendisti. Nonne arripuisti patrocinium æquitatis, & defensionem testamentorum, ac voluntatis mortuorum? Ac mea quidem sententia (frequens enim te audivi, atque affui) multo majorem partem sententiarum sale tuo, & lepore, & politissimis facetiis pellexisti, cum & illud nimium acumen illuderes, & admirarere ingenium Scævolæ, [3] qui excogitasset, Nasci prius oportere, quam emori: cumque multa [4] colligeres ex legibus, & ex senatusconsultis, & ex vita, ac sermone communi, non modo acute, sed etiam ridicule ac facete; ubi si verba, non rem sequeremur, confici nil posset. Itaque hilaritatis plenum judicium

1 *Juris in controversiis* nost. cum Pall. & edd. omn. ante Lambinum. 2 *Non est* Lambin. accedit Wag. Orationem hîc non esse plenam & integram vidit Gronov. jubetque legere, *Liquet igitur impune omnem h. p. q. i. ignorare, quæ pars sine dubio multo maxima est: in eo autem jure, quod ambigitur inter peritissimos, non esse difficile oratori* &c. 3 *Quòd excogitasset* Bal. Wag. 4 *Coll. & ex leg.* nost. fere cum edd. quod Gronovium non observasse miror; præsertim cum hunc ipsum locum ita citet cap. 49.

1 *Vis*,

judicium, ac lætitiæ fuit: in quo quid tibi juris civilis exercitatio profuerit, non intelligo; dicendi [1] vis egregia, summa festivitate, & venustate conjuncta profuit. Ipse ille Mucius paterni juris defensor, & quasi patrimonii propugnator sui, quid in illa causa, cum contra te diceret, attulit, quod de jure civili depromtum videretur? quam legem recitavit? quid patefecit dicendo, quod fuisset imperitis occultius? nempe ejus omnis oratio versata est in eo, ut scriptum plurimum valere oportere defenderet. At in hoc genere pueri apud magistros exercentur omnes, cum in ejusmodi causis aliâs scriptum, aliâs æquitatem defendere docentur. Et, credo, in illa militis causa, si tu aut hæredem, aut militem defendisses, ad Hostilianas te actiones, non ad tuam vim, & oratoriam facultatem contulisses. Tu vero vel si testamentum defenderes, sic ageres, ut omne omnium testamentorum jus in eo judicio positum videretur; vel si causam ageres militis, patrem ejus, ut soles, dicendo à mortuis excitasses; statuisses ante oculos; complexus esset filium; flensque eum centumviris commendasset; lapides mehercule omnes flere, ac lamentari coegisset, ut totum illud, UTI LINGUA NUNCUPASSET, non in duodecim tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis, sed [2] in magistri carmine scriptum videretur.

58. Nam quod inertiam accusas adolescentium, qui istam artem primùm facillimam non ediscant; quæ quam sit facilis, illi viderint, qui ejus artis arrogantia, quasi difficillima sit, ita [3] subnixi ambulant: deinde etiam tu ipse videris, qui eam artem facilem

1 *Vis, egregia forma, festiv.* Bal. 2 *Magistra carm.* Mag. *magistratu* Bal. *Magico carm.* ed. Phil. Melancth. Par. anni 1543. 3 *Subnexi* Mag.

1 *Tum*

facilem eſſe dicis, quam concedis adhuc artem omnino non eſſe, ſed aliquando, ſiquis aliam artem didicerit, ut hanc artem efficere poſſit, [1] tum eſſe illam artem futuram: deinde, quod ſit plena delectationis, in qua tibi remittunt omnes iſtam voluptatem, & ea ſe carere patiuntur, nec quiſquam eſt eorum, qui, ſi jam ſit ediſcendum ſibi aliquid, non Teucrum Pacuvii malit, quam [2] Manilianas venalium vendendorum leges ediſcere. Tum autem quod amore patriæ cenſes nos noſtrorum majorum inventa noſſe debere, non vides, veteres leges [3] aut ipſas ſua vetuſtate conſenuiſſe, aut novis legibus eſſe ſublatas? Quod vero viros bonos jure civili fieri putas, quia legibus & præmia propoſita ſint virtutibus, & ſupplicia vitiis; equidem putabam virtutem hominibus (ſi modo tradi ratione poſſit) inſtituendo, & perſuadendo, non minis, & vi, ac metu tradi. Nam ipſum quidem illud, etiam ſine cognitione juris, quàm ſit bellum cavere [4] malum, ſcire poſſumus. De me autem ipſo, cui uni tu concedis, ut ſine ulla juris ſcientia tamen cauſis ſatiſfacere poſſim, tibi hoc, Craſſe, reſpondeo, Neque me umquam jus civile didiciſſe, neque tamen in iis cauſis, quas in jure poſſem defendere, umquam [5] iſtam ſcientiam deſideraſſe. Aliud eſt enim eſſe artificem cujuſdam generis, atque artis, aliud in communi vita, & vulgari hominum conſuetudine nec hebetem, nec rudem. Cui noſtrum non licet fundos noſtros obire, aut res ruſticas, vel fructus cauſa, vel delectationis inviſere? tamen nemo tam ſine oculis, tam ſine mente vivit, ut quid ſit ſementis,

1 *Tum eſſe illam artem futuram* non leguntur in Bal. 2 *Mamilianas* noſt. omn. Pall. aliquot, & Mem. *Manlianas* vulg. alii aliâs. 3 *Aut ipſa ſua* noſt. quatuor. 4 *Malo* conjicit Lambin. *malum civem* Guliel. 5 *Iſtam ſententiam* Bod.

1 *Ter-*

mentis, ac meſſis, quid arborum putatio, ac vitium, quo tempore anni, aut quo modo ea fiant, omnino neſciat. Num igitur, ſi cui fundus inſpiciendus, aut ſi mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum villico ſit, Magonis Carthaginienſis ſunt libri perdiſcendi? an hac communi intelligentia contenti eſſe poſſumus? Cur ergo non iidem in jure civili, præſertim cum in cauſis, & in negotiis, & in foro conteramur, ſatis inſtructi eſſe poſſumus ad hoc duntaxat, ne in noſtra patria peregrini, atque advenæ eſſe videamur? Ac ſi jam ſit cauſa aliqua ad nos delata obſcurior, difficile, credo, ſit cum hoc Scævola communicare; quamquam ipſi omnia, quorum negotium eſt, conſulta ad nos, & exquiſita deferunt. An vero, ſi de re ipſa, ſi de finibus, cum in rem præſentem non venimus, ſi de tabulis, & [1] præſcriptionibus controverſia eſt, contortas res, & ſæpe difficiles neceſſario perdiſcimus: ſi leges nobis, aut ſi hominum peritorum reſponſa cognoſcenda ſunt, veremur, ne ea, ſi ab adoleſcentia juri civili minus ſtuduerimus, non queamus cognoſcere?

59. Nihilne igitur prodeſt oratori juris civilis ſcientia? Non poſſum negare prodeſſe ullam ſcientiam, ei præſertim, cujus eloquentia copia rerum debeat eſſe ornata: ſed multa, & magna, & difficilia ſunt ea, quæ ſunt oratori neceſſaria, [2] ut ejus induſtriam in plura ſtudia diſtrahere nolim. Quis neget opus eſſe oratori in hoc oratorio motu, ſtatuque, Roſcii geſtum, & venuſtatem? tamen nemo ſuaſerit ſtudioſis dicendi adoleſcentibus, in geſtu diſcendo hiſtrionum more elaborare. Quid eſt

 oratori

1 *Perſcriptionibus* Lambin. quomodo Bod. Nov. Wag. 2 *At ejus induſtriam*, Bal. Bod. Wag.

oratori tam neceſſarium, quam vox? tamen me auctore nemo dicendi ſtudioſus, Græcorum more, [1] & tragœdorum voci ſerviet, qui & annos complures ſedentes declamitant, & quotidie, antequam pronuncient, vocem cubantes ſenſim excitant, eandemque, cum egerunt, ſedentes ab acutiſſimo ſono uſque ad graviſſimum ſonum recipiunt, & quaſi quodam modo colligunt. Hoc nos ſi facere velimus, ante condemnentur ii, quorum cauſas recepe- rimus, quam toties, quoties perſcribitur, Pæanem aut [2] Munionem citarimus. Quod ſi in geſtu, qui multum oratorem adjuvat, & in voce, quæ una maxime eloquentiam vel commendat, vel ſuſtinet, elaborare nobis non licet; ac tantum in utroque aſſequi poſſumus, quantum in hac acie quotidiani muneris ſpatii nobis datur: quanto minus eſt ad juris civilis perdiſcendi occupationem deſcendendum? quod & ſummatim percipi ſine doctrina poteſt, & hanc habet ab illis rebus diſſimilitudinem, quod vox, & geſtus ſubito ſumi, & aliunde arripi non poteſt; juris utilitas [3] ad quamque cauſam, quamvis repente, vel à peritis, vel de libris depromi poteſt. Itaque illi diſertiſſimi homines miniſtros habent in cauſis juris peritos, cum ipſi ſint [4] peritiſſimi, & qui, ut abs te paulo ante dictum eſt, pragmatici vocantur. In quo noſtri omnino melius multo, quod clariſſimorum hominum auctoritate leges, & jura [5] tecta eſſe [6] voluerunt. Sed tamen non fugiſſet hoc Græcos homines, ſi ita neceſſe eſſe arbitrati eſſent, oratorem ipſum erudire in jure civili, non ei pragmaticum adjutorem dare.

60. Nam

1 τὸ & delevit Lamb. fide trium MSS. *aut* Pal. ſeptimus. 2 *Enionem* Mag. *minuritionem* conjicit Turneb. l. 1. Adverſ. c. 12. *nomionem* al. 3 *Ad quamcumque cauſam* Bod. Mag. Nov. in marg. 4 *Imperitiſſimi* ed. Lambini. 5 *Certa eſſe* Wag. 6 *Noluerunt* ad oram Nov.

1 *Modu-*

60. Nam quod dicis ſenectutem à ſolitudine vindicari juris civilis ſcientia; fortaſſe etiam pecuniæ magnitudine: ſed nos non quid nobis utile, verum quid oratori neceſſarium ſit, quærimus: quamquam, quoniam multa ad oratoris ſimilitudinem ab uno artifice ſumimus, ſolet idem Roſcius dicere, Se, quo plus ſibi ætatis accederet, eo tardiores tibicinis modos, & cantus remiſſiores eſſe facturum. Quòd ſi ille, adſtrictus certa quadam numerorum [1] moderatione, & pedum, tamen aliquid ad requiem ſenectutis excogitat, quantò faciliùs nos non laxare [2] modos, ſed totos mutare poſſumus? Neque enim hoc te, Craſſe, fallit, quam multa ſint, & quam varia genera dicendi, &, quod haud ſciam an tu primus oſtenderis, qui jam diu multò dicis remiſſius, & leniùs, quam ſolebas; neque minùs hæc tamen tua graviſſimi ſermonis lenitas, quam illa ſumma vis, & contentio [3] probatur: multique oratores fuerunt, ut illum Scipionem audimus, & Lælium, qui omnia ſermone conficerent paulo intentiore, numquam, ut Ser. Galba, lateribus, aut clamore contenderent. Quod ſi jam hoc facere non poteris, aut noles, vereris, ne tua domus, talis & viri, & civis, ſi à litigioſis hominibus non colatur, à ceteris deſeratur? Equidem tantum abſum ab iſta ſententia, ut non modo non arbitrer ſubſidium ſenectutis in eorum, qui conſultum veniant, multitudine eſſe ponendum, ſed tamquam portum aliquem, exſpectem iſtam, quam tu times, ſolitudinem. Subſidium enim belliſſimum exiſtimo eſſe ſenectuti, otium. Reliqua vero, etiamſi adjuvant, hiſtoriam dico, & prudentiam juris publici,

1 *Modulatione* ad oram Bal. 2 *Modos, ſed* (*&* Bod.) *totos multa poſſumus* Bal. Bod. Mag. *mod. & totos in vita poſſ.* Wag. *modò, &* (*ſed* ſupra) *totos multa poſſ.* Nov. 3 *Trobabatur* Mag. Wag. Pall. plures.

1 *Longo*

publici, & antiquitatis iter, & exemplorum copiam, ſiquando opus erit, à viro optimo, & iſtis rebus inſtructiſſimo, familiari meo, [1] Longino mutuabor. Neque repugnabo quo minus (id quod modo hortatus es) omnia legant, omnia audiant, in omni recto ſtudio, atque humanitate verſentur: ſed mehercule non ita multum ſpatii [2] mihi videtur, ſi modo ea facere, & perſequi volent, quæ à te, Craſſe, præcepta ſunt; qui mihi prope etiam nimis duras leges imponere viſus es huic ætati; ſed tamen ad id, quod cupiunt, adipiſcendum prope neceſſarias. Nam & ſubitæ ad propoſitas cauſas exercitationes, & accuratæ, [3] & meditatæ [4] commentationes, ac ſtilus ille tuus, quem tu vere dixiſti, Perfectorem dicendi eſſe ac magiſtrum, multi ſudoris eſt; & illa orationis [5] ſuæ cum ſcriptis alienis comparatio, & de alieno ſcripto ſubita vel laudandi, vel vituperandi, vel comprobandi, vel refellendi cauſa diſputatio, non mediocris contentionis eſt, vel ad memoriam, vel ad imitandum.

61. Illud vero fuit horribile, quod mehercule vereor ne majorem vim ad deterrendum habuerit, quam ad cohortandum. Voluiſti enim in ſuo genere unumquemq; noſtrûm quaſi quendam eſſe Roſcium; dixiſtique, non tam ea, quæ recta eſſent, [6] probari, quam quæ prava ſunt, faſtidiis adhæreſcere: quod ego non tam faſtidioſe in nobis, quam in hiſtrionibus ſpectari puto. Itaque nos raucos ſæpe attentiſſime audiri video; tenet enim res ipſa, atque cauſa; at Æſopum, ſi paulum [7] irrauſerit, explodi. A quibus

1 *Longo* noſt. cum pluribus aliis MSS. & edd. 2 *Mihi habere videntur* Wag. 3 *Ac moderatæ* Nov. 4 *Commendationes* Wag. & Nov. in marg. 5 *Tuæ* Bod. & ad latus Nov. 6 Illa *probari, quam quæ prava ſunt* reſpuunt Bod. Nov. & Wag. cum omn. Pall. quorum octavo adſcriptum eſt aliter legi, *quam quæ faſtidiis adh.* In Nov. habetur *eſſent, quam ea, quæ faſtidiis adhær.* ſed *quam ea, quæ* punctis, ut delenda, notantur. 7 *Irraucuerit* noſt. omn. cum vulgg.

1 *Re-*

bus enim nihil præter voluptatem aurium quæritur, in iis offenditur, ſimulatque imminuitur aliquid de voluptate. In eloquentia autem multa ſunt, quæ teneant, quæ ſi omnia ſumma non ſunt, (& pleraque tamen magna ſunt,) neceſſe eſt ea ipſa, quæ ſunt, mirabilia videri. Ergo, ut ad primum illud [1] revertar, ſit orator nobis is, qui, ut Craſſus deſcripſit, accommodate ad perſuadendum poſſit dicere. Is autem concludatur in ea, quæ ſunt in uſu civitatum vulgari, ac forenſi; remotiſque ceteris ſtudiis, quamvis ea ſunt ampla, atque præclara, in hoc uno opere, ut ita dicam, noctes & dies urgeatur; imiteturque illum, cui ſine dubio ſumma vis dicendi conceditur, Athenienſem Demoſthenem, in quo tantum ſtudium fuiſſe, tantuſque labor dicitur, ut primum impedimenta naturæ diligentia induſtriaque ſuperaret; cumque ita balbus eſſet, ut ejus ipſius artis, cui ſtuderet, primam literam non poſſet dicere, perfecit meditando, ut nemo planius eo locutus putaretur. Deinde cum ſpiritus ejus eſſet anguſtior, tantum continenda anima in dicendo eſt aſſecutus, ut una continuatione verborum (id quod ejus ſcripta declarant) binæ ei contentiones vocis, & remiſſiones continerentur. Qui etiam (ut memoriæ proditum eſt) conjectis in os calculis, ſumma voce verſus multos uno ſpiritu pronuntiare conſueſcebat; neque is conſiſtens in loco, ſed inambulans, atque aſcenſu ingrediens arduo. Hiſce ego cohortationibus, Craſſe, ad ſtudium, & ad laborem incitandos [2] juvenes vehementer aſſentior: cetera, quæ collegiſti ex variis, & diverſis ſtudiis, & artibus, tametſi ipſe es omnia conſecutus, tamen ab oratoris proprio officio, atque munere ſejuncta eſſe arbitror.

62. Hæc

1 *Revertatur* Wag. 2 *Homines* Nov.

62. Hæc cum Antonius dixiſſet, ſane dubitare viſus eſt Sulpicius, & Cotta, utrius oratio propius ad veritatem videretur accedere. Tum Craſſus, Operarium nobis quendam, Antoni, oratorem facis; atque haud ſcio an aliter ſentias, & utare tua illa mirifica ad refellendum conſuetudine, qua tibi nemo umquam præſtitit: cujus quidem ipſius facultatis exercitatio, oratorum propria eſt, ſed jam in philoſophorum conſuetudine verſatur, maximeque eorum, qui de omni re propoſita in utramque partem ſolent copioſiſſime dicere. Verum ego non ſolùm arbitrabar, his præſertim audientibus, à me informari oportere, qualis eſſe poſſet is, qui habitaret in ſubſelliis, neque quidquam amplius afferret, quam quod cauſarum neceſſitas poſtularet; ſed majus quiddam videbam, cum cenſebam oratorem, præſertim in noſtra republica, nullius ornamenti expertem eſſe oportere. Tu autem, quoniam exiguis quibuſdam finibus totum oratoris munus circumdediſti, hoc facilius nobis expones ea, quæ abs te de officiis, præceptiſque oratoris quæſita ſunt; ſed, opinor, ſecundum hunc diem: ſatis enim multa à nobis hodie dicta ſunt. Nunc & Scævola, quoniam in Tuſculanum ire conſtituit, paulum requieſcet, dum ſe calor frangat; & nos ipſi, quoniam id temporis eſt, valetudini demus operam. Placuit ſic omnibus. Tum Scævola, Sane, inquit, vellem non [1] conſtituiſſem in Tuſculanum me hodie venturum eſſe Lælio: libenter audirem Antonium: &, cum exſurgeret, ſimul arridens, Neque enim, inquit, tam mihi moleſtus fuit, quod jus noſtrum civile pervellit, quam jucundus, quod ſe id neſcire confeſſus eſt.

1 *Conſtituiſſe* vulgg. *conſtituiſſem in Tuſc. hodie Lælio,* cæteris omiſſis, Lipſius; non applaudente Gronov.

M. T.

M. T. CICERONIS
DE
ORATORE
AD
Q. FRATREM
DIALOGUS, ſeu LIBER II.

1 MAGNA nobis pueris, Quinte frater, ſi memoria tenes, opinio fuit, L. Craſſum non plus attigiſſe doctrinæ, quam quantum prima illa [1] puerili inſtitutione potuiſſet; M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem, atque ignarum fuiſſe: erantque multi, [2] qui, quamquam ita ſe rem habere arbitrarentur, tamen quo facilius nos incenſos ſtudio diſcendi à doctrina deterrerent, libenter id, quod dixi, de illis oratoribus prædicarent; ut, ſi homines non eruditi ſummam eſſent prudentiam, atque incredibilem eloquentiam conſecuti, inanis omnis noſter eſſet labor, & ſtultum in nobis erudiendis patris noſtri, optimi

1 *Puerili* fruſtra quæritur in Mag. Mem. edd. vett. Manut. ac Lambin. 2 *Qui quamquam non ita* unus ſed non placet Grutero.

1 *Domeſticis*

mi ac prudentiſſimi viri, ſtudium videretur. Quos tum, ut pueri, refutare [1] domeſticis teſtibus, patre, & C. Aculeone, propinquo noſtro, & L. Cicerone, patruo, ſolebamus; quod de Craſſo pater, & Aculeo, quocum erat noſtra matertera, quem Craſſus dilexit ex omnibus plurimum, & patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus unà deceſſerat, multa nobis [2] de ejus ſtudio, doctrinaque ſæpe narravit: cumque nos cum conſobrinis noſtris, Aculeonis filiis, & ea diſceremus, quæ Craſſo placerent, & ab iis doctoribus, quibus ille uteretur, erudiremur, etiam illud ſæpe intelleximus ([3] cum eſſemus ejuſmodi; quod vel pueri ſentire poteramus) illum & Græce ſic loqui, nullam ut noſſe aliam linguam videretur, & doctoribus noſtris ea ponere in percunctando, eaque ipſum omni in ſermone tractare, ut nihil eſſe ei novum, nihil inauditum videretur. De Antonio vero, quamquam ſæpe ex humaniſſimo homine, patruo noſtro, acceperamus, quemadmodum ille, vel Athenis, vel Rhodi, ſe doctiſſimorum hominum ſermonibus dediſſet; tamen ipſe adoleſcentulus, quantum illius ineuntis ætatis meæ patiebatur pudor, multa ex eo ſæpe quæſivi. Non erit profecto tibi, quod ſcribo, hoc novum, (nam jam tum ex me audiebas) Mihi illum ex multis, variiſque ſermonibus, nullius rei, quæ quidem eſſet in iis artibus, de quibus aliquid exiſtimare poſſem, rudem, aut ignarum eſſe viſum. Sed fuit hoc in utroque eorum, ut Craſſus non tam exiſtimari vellet non didiciſſe, quam illa deſpicere, & noſtrorum hominum in omni genere prudentiam Græcis anteferre: Antonius

1 *Domeſticis, patre &* Mag. 2 *De eo ſtud.* Bal. 3 Totum illud delet Lambin. *Ejus domi*, pro *ejuſmodi* reponit Guliel.

1 *Ad*

Antonius autem probabiliorem hoc populo orationem fore censebat suam, si omnino didicisse numquam putaretur: atque ita se uterque graviorem fore, si alter contemnere, alter ne nosse quidem Græcos videretur. Quorum consilium quale fuerit, nihil sane [1] ad hoc tempus: illud autem est hujus institutæ scriptionis, ac temporis, Neminem eloquentia, non modo sine dicendi doctrina, sed ne sine omni quidem sapientia, florere umquam, & præstare potuisse.

2. Etenim ceteræ fere artes se ipsæ per se tuentur singulæ; bene dicere autem, quod est scienter, & perite, & ornate dicere, non habet definitam aliquam regionem, cujus terminis septa teneatur. Omnia, quæcumque in hominum disceptationem cadere possunt, bene sunt ei dicenda, qui hoc se posse profitetur, aut eloquentiæ nomen relinquendum est. Quare equidem, & in nostra civitate, & in ipsa Græcia, quæ semper hæc summa duxit, multos, & ingeniis, & magna laude dicendi, sine summa rerum omnium scientia fuisse fateor; talem vero exsistere eloquentiam, qualis fuerit in Crasso, & Antonio, non cognitis rebus omnibus, quæ in tantam prudentiam pertinerent, tantamque dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuisse confirmo. Quo etiam feci libentius, ut eum sermonem, quem illi quondam inter se de his rebus habuissent, mandarem literis; vel ut illa opinio, quæ semper fuisset, tolleretur, Alterum non doctissimum, alterum [2] plane indoctum fuisse; vel ut ea, quæ existimarem à summis oratoribus de eloquentia divinitus esse dicta, custodirem literis, si ullo modo assequi, complectique potuissem; vel mehercule etiam,

M ut

1 *Ad hoc opus* Wag. 2 *Sane* Nov.

1 *Ipsi*

ut laudem eorum jam prope ſeneſcentem, quantum ego poſſem, ab oblivione hominum, atque à ſilentio vindicarem. Nam ſi ex ſcriptis cognoſci [1] ipſi ſuis potuiſſent, minus hoc fortaſſe mihi eſſe putaſſem laborandum: ſed cum alter non multum, (quod quidem exſtaret,) & id ipſum adoleſcens; alter nihil admodum ſcripti reliquiſſet; deberi hoc à me tantis hominum ingeniis putavi, [2] ut, cum etiam nunc vivam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderem, ſi poſſem. Quod hoc etiam ſpe aggredior majore ad probandum, quia non de Ser. Galbæ, aut C. Carbonis eloquentia ſcribo aliquid, in quo liceat mihi fingere, ſiquid velim, nullius memoria [3] jam refellente; ſed [4] edo hæc iis cognoſcenda, qui eos ipſos, de quibus loquor, ſæpe audierunt; ut duos ſummos viros iis, qui neutrum illorum viderint, eorum, quibus ambo illi oratores cogniti ſint, vivorum, & præſentium memoria teſte commendemus.

3. Nec vero te, cariſſime frater, atque optime, Rhetoricis nunc quibuſdam libris, quos tu agreſtes putas, inſequor ut erudiam: (quid enim tua poteſt oratione aut ſubtilius, aut ornatius eſſe?) ſed quoniam, ſive judicio, ut ſoles dicere; ſive, ut ille pater eloquentiæ de ſe Iſocrates ſcripſit [5] ipſe, pudore, à dicendo, & timiditate ingenua quadam refugiſti; ſive, ut ipſe jocari ſoles, unum putaſti ſatis eſſe non modo in una familia rhetorem, ſed pæne in tota civitate: non tamen arbitror tibi hos libros in eo fore genere, quod merito propter eorum, qui de dicendi ratione diſputarunt, jejunitatem bonarum artium, poſſit illudi. Nihil enim mihi

1 *Ipſi à ſuis* Wag. 2 *Ut, quo etiam* noſt quatuor. 3 *Jam me refellente* Nov. 4 *Sed dedo hac* Wag. 5 *Ipſo pudore* Wag.

1 Ita

mihi quidem videtur in Craſſi, & Antonii ſermone eſſe præteritum, quod quiſquam ſummis ingeniis, acerrimis ſtudiis, optima doctrina, maximo uſu cognoſci, ac percipi potuiſſe arbitraretur: quod tu facillime poteris judicare, qui prudentiam, rationemque dicendi per te ipſum; uſum autem per nos percipere voluiſti. Sed, quo citius hoc, quod ſuſcepimus, non mediocre munus, conficere poſſimus, omiſſa noſtra adhortatione, ad eorum, quos propoſuimus, ſermonem, diſputationemque veniamus. Poſtero igitur die quam illa erant acta, hora fere ſecunda, cum etiam tum in lecto Craſſus eſſet, & apud eum Sulpicius ſederet, Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu, repente eo Q. Catulus ſenex cum C. Julio fratre venit: quod ubi audivit, commotus Craſſus ſurrexit, omneſque admirati, majorem aliquam eſſe cauſam eorum adventus ſuſpicati ſunt. Qui cum inter ſe, ut ipſorum uſus ferebat, amiciſſime conſalutaſſent, Quid vos tandem? Craſſus, num quidnam, inquit, novi? Nihil ſane, inquit Catulus: etenim vides eſſe ludos: ſed vel tu nos ineptos licet, inquit, vel moleſtos putes: Cum ad me in Tuſculanum, inquit, heri veſperi veniſſet Cæſar de Tuſculano ſuo, dixit mihi à ſe Scævolam, hinc euntem, eſſe conventum, ex quo mira quædam ſe audiſſe dicebat, Te, quem ego toties omni ratione tentans ad diſputandum elicere non potuiſſem, permulta de eloquentia cum Antonio diſſeruiſſe, &, tamquam in ſchola, prope ad Græcorum conſuetudinem diſputaſſe. [1] Ita frater exoravit meipſum, non quidem à ſtudio audiendi nimis abhorrentem, ſed meher-

1 *Ita me ſrat. excitavit, ne ipſi quidem* &c. Pall. probetque Gruter. ſi *ipſi* mutetur in *ipſum*. *Ita me ſrat. exoravit,* (*exortavit* Bal. Nov.) *meipſum non* &c. noſt. omn.

1 *Etenim*

mehercule verentem tamen, ne molesti vobis interveniremus, ut huc secum venirem. [1] Scævolam enim ita dicere aiebat, Bonam partem sermonis in hunc diem esse dilatam. Hoc si tu cupidius factum existimas, Cæsari attribues; si familiarius, utrique nostrum: nos quidem, nisi forte molesti intervenimus, venisse delectat.

4. Tum Crassus, Equidem quæcumque causa vos huc attulisset, lætarer, [2] cum apud me viderem homines mihi carissimos, [3] & amicissimos; sed tamen (vere dicam) quævis mallem fuisset, quam ista, quam dicis. Ego enim (ut quemadmodum sentio loquar) numquam mihi minus, quam hesterno die, placui: magis adeo id facilitate, quam alia ulla culpa mea contigit; qui, dum obsequor adolescentibus, me senem esse sum oblitus; fecique id, quod ne adolescens quidem feceram, ut iis de rebus, quæ doctrina [4] aliqua continerentur, disputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportune, quod, transactis jam meis partibus, ad Antonium audiendum venistis. Tum Cæsar, Equidem inquit, Crasse, ita sum cupidus te in illa longiore, ac perpetua disputatione audiendi, ut, si id mihi minus contingat, vel hoc sim quotidiano tuo sermone contentus. Itaque experiar equidem illud, ut ne Sulpicius, familiaris meus, aut Cotta plus, quam ego, apud te valere videantur: & te exorabo profecto, ut mihi quoque, & Catulo, tuæ suavitatis aliquid impertias. Sin tibi id minus libebit, non te urgebo; neque committam, ut dum vereare tu ne sis ineptus, me esse judices. Tum ille, Ego mehercule, inquit, Cæsar, ex omnibus Latinis

1 *Etenim Scæv. ita* Bal. Mag. 2 *Quoniam apud* Nov. 3 *Et amicissimos* non reperiuntur in Bal. nec in Bod. nisi ad oram nupera manu. 4 *Antiqua* al.

1 *Quam*

nis verbis hujus verbi vim vel maximam ſemper putavi: quem enim nos *ineptum* vocamus, is mihi videtur ab hoc nomen habere ductum, *quod non ſit aptus*: idque in ſermonis noſtri conſuetudine perlate patet. Nam qui aut tempus quid poſtulet non videt, aut plura loquitur, aut ſe oſtentat, aut eorum, quibuſcum eſt, vel dignitatis, vel commodi rationem non habet, aut denique in aliquo genere, aut inconcinnus, aut multus eſt, is *ineptus* eſſe dicitur. Hoc vitio cumulata eſt eruditiſſima illa Græcorum natio: itaque, quod vim hujus mali Græci non vident, ne nomen quidem ei vitio impoſuerunt: ut enim quæras omnia, quomodo Græci ineptum appellent, non reperies. Omnium autem ineptiarum, quæ ſunt innumerabiles, haud ſcio an ulla ſit major, [1] quam, ut illi ſolent, quocumque in loco, [2] quoſcumque inter homines viſum eſt, de rebus, aut difficillimis, aut non neceſſariis, argutiſſime diſputare. Hoc nos ab iſtis adoleſcentibus facere, inviti & recuſantes, heri coacti ſumus.

5. Tum Catulus, Ne Græci quidem, inquit, Craſſe, qui in civitatibus ſuis clari & magni fuerunt, ſicuti tu es, noſque omnes in noſtra republica volumus eſſe, horum Græcorum, qui ſe inculcant auribus [3] noſtris, ſimiles fuerunt; nec tamen in otio ſermones hujuſmodi, diſputationeſque fugiebant. Ac ſi tibi videntur, qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent, inepti, ſicut debent videri; num tandem aut locus hic non idoneus videtur, in quo porticus hæc ipſa, [4] ubi ambulamus, & palæſtra, & tot locis ſeſſiones, gymnaſiorum, & Græcarum diſputationum memoriam quodam-

1 *Quam, quod illi ſol.* Pal. quart. *quam illorum, qui ſol.* vulgo.
2 *Quoſque inter* Nov. 3 *Noſtris* non eſt in Joan probatque Gronov.
4 *Ubi inambul.* noſt quinque, cum edd. *ubi nunc ambul.* Joan.

2 Exercit.

quodammodo commovent? aut importunum tempus, in tanto otio, quod & raro datur, & nunc peroptato nobis datum eſt? aut homines ab hoc genere diſputationis alieni, qui omnes hi ſumus, ut ſine his ſtudiis nullam vitam eſſe ducamus? Omnia iſta, inquit Craſſus, ego alio modo interpretor, qui primum palæſtram, & ſedes, & porticus, etiam ipſos, Catule, Græcos [1] exercitationis, & delectationis cauſa, non diſputationis inveniſſe arbitror: nam & ſæculis multis ante gymnaſia inventa ſunt, quam in his philoſophi garrire cœperunt; & hoc ipſo tempore, cum omnia gymnaſia philoſophi teneant, tamen eorum auditores diſcum audire, quam [2] philoſophum malunt; qui ſimul ut increpuit, in media oratione de maximis rebus, & graviſſimis diſputantem philoſophum omnes unctionis cauſa relinquunt: ita leviſſimam delectationem graviſſimæ, ut ipſi ferunt, utilitati anteponunt. Otium autem quod dicis eſſe, aſſentior: verum otii fructus eſt, non [3] contentio animi, ſed relaxatio.

6. Sæpe ex ſocero meo audivi, cum is diceret, Socerum ſuum Lælium ſemper fere cum Scipione ſolitum ruſticari, eoſque incredibiliter [4] repueraſcere eſſe ſolitos, cum rus ex urbe, tamquam è vinculis, evolaviſſent. Non audeo dicere de talibus viris, ſed tamen ita ſolet narrare Scævola, Conchas eos, & umbilicos ad Caietam, & ad Lauren-[5]tum legere conſueſſe, & ad omnem animi remiſſionem, ludumque deſcendere. Sic enim ſe res habet,

1 *Exercit. cauſa inveniſſe arbit.* cet. omiſſis, Joan. *non diſputationis* omittit etiam Bal. eſtque à correctore tantùm in Nov. 2 *Philoſophiam* Mag. 3 *Contractio animi* Bod. 4 *Repuereſcere* Joan. cum codd. Lambini. *repueſcere* Pal. pr. & Mem. 5 *Lucrinum* P. Victor & Manutii. *Laurentium* Pal. tert. *Lavernium* quart. & noſter Bod. *Lauretum* membran Mem. quod ſecutus eſt Lambin.

1 *Effingere*

habet, ut, quemadmodum volucres videmus procreationis, atque utilitatis suæ causa [1] fingere, & construere nidos; easdem autem, cum aliquid effecerint, levandi laboris sui causa, passim ac libere solutas opere volitare: sic nostri animi forensibus negotiis, atque urbano opere defessi, gestiunt, ac volitare cupiunt, vacui cura, atque labore. Itaque illud, quod ego in causa Curiana Scævolæ dixi, non dixi secus, ac sentiebam. Nam si, inquam, Scævola, nullum erit testamentum recte factum, nisi quod tu scripseris, omnes ad te cives cum tabulis veniemus; omnium testamenta tu scribes unus: quid igitur? inquam; quando ages negotium publicum? quando amicorum? quando tuum? quando denique nihil ages? Tum illud addidi, Mihi enim liber esse non videtur, qui non aliquando nihil agit: in qua permaneo, Catule, sententia; meque, cum huc veni, hoc ipsum nihil agere, & plane cessare delectat. Nam, quod addidisti tertium, Vos eos esse, qui vitam insuavem sine his studiis putaretis, id me non modo non hortatur ad disputandum, sed etiam deterret. Nam ut C. Lucilius, homo [2] doctus, & perurbanus dicere solebat, Ea quæ scriberet, [3] neque ab indoctissimis, neque ab doctissimis legi velle; quod alteri nihil intelligerent, [4] alteri plus fortasse, [5] quam ipse de se: quo etiam scripsit, *Persium non curo legere*; (hic enim fuit, ut noramus, omnium fere nostrorum hominum doctissimus) *Lælium*, [6] *Decimum volo*:

1 *Effingere* Joan. Wag. Pith. Gall. Pall. pr. & tert. Iidem Pall. præterea *constituere*, cum Bal. Joan. & Nov. 2 *Doctus &* non adest membran. Mem. Pith Pall. pr. Joan. ut nec mox *ea quæ scriberet*, probante Gruter. 3 *Neque se ab* nost. MSS. cum vett edd. 4 *Alteri aliud* memb Mem. *alium* Pith. *aliter* Pal. pr. quod placet Grutero. 5 *Quam ipse: de quo* nost quatuor. Memm. Pith. Pal. pr. ed. pr. quod rescribendum censet Gruter. 6 Non *Decimium* hîc exhibet Joan.

quod

volo; (quem cognovimus virum bonum, & non illiteratum, ſed nihil ad Perſium) ſic ego, ſi jam mihi diſputandum ſit de his noſtris ſtudiis, nolim equidem apud ruſticos, ſed multo minus apud vos: malo enim non intelligi orationem meam, quam reprehendi.

7. Tum Cæſar, Equidem, inquit, Catule, jam mihi videor navaſſe operam, quod huc venerim: nam hæc ipſa recuſatio [1] diſputationis, diſputatio quædam fuit, mihi quidem perjucunda. Sed cur impedimus Antonium, cujus audio eſſe partes, ut de tota eloquentia diſſerat, quemque jamdudum [2] Cotta, & Sulpicius exſpectant? Ego vero, inquit Craſſus, neque Antonium verbum facere patiar, & ipſe obmuteſcam, niſi prius à vobis impetraro. Quidnam? inquit Catulus. Ut hic ſitis hodie. Tum, cum ille dubitaret, quod ad fratrem promiſerat, Ego, inquit Julius, pro utroque reſpondeo, Sic faciemus: atque iſta quidem conditione, vel ut verbum nullum faceres, me teneres. Hic Catulus arriſit; & ſimul, Præciſa, inquit, mihi quidem dubitatio eſt, quoniam neque domi imperaram, & hic, apud quem eram futurus, ſine mea ſententia tam facile promiſit. Tum omnes oculos in Antonium conjecerunt; & ille, Audite vero, audite, inquit; hominem enim audietis de ſchola, atque à magiſtro, & Græcis literis eruditum: & eo quidem loquor confidentiùs, quod Catulus auditor acceſſit, cui non ſolum nos Latini ſermonis, ſed etiam Græci ipſi ſolent ſuæ linguæ ſubtilitatem, elegantiamque concedere. Sed tamen, quoniam hoc totum, quicquid eſt, ſive artificium, ſive ſtudium dicendi, niſi acceſſit os, nullum poteſt

eſſe;

quod ait Cl. Gronov. ſed plane *Decumum*. *Decimuum* Wag. 1 *Diſputationis* abeſt à Joan. 2 *Et Cotta, & Sulp. exſpectat.* Joan.

1 *Genere*

esse; docebo vos, discipuli, id quod ipse non didici, quid de omni [1] genere dicendi sentiam. Hic postea quam arriserunt, Res mihi videtur esse, inquit, facultate præclara, arte mediocris. Ars enim earum rerum est, quæ sciuntur: oratoris autem omnis actio opinionibus, non scientia continetur. Nam & apud eos dicimus, qui nesciunt, & ea dicimus, quæ nescimus ipsi: itaque & illi aliâs aliud iisdem de rebus, & sentiunt, & judicant, & nos contrarias sæpe causas dicimus, non modo ut Crassus contra me dicat aliquando, aut ego contra Crassum; cum alterutri necesse sit falsum dicere; sed etiam ut uterque nostrûm eadem de re alias aliud defendat; cum plus uno verum esse non possit. Ut igitur in ejusmodi re, quæ mendacio nixa sit, quæ ad scientiam non sæpe perveniat, quæ opiniones hominum, & sæpe errores aucupetur, ita dicam, si causam putatis esse, cur audiatis.

8. Nos vero, & valde quidem, Catulus inquit, putamus, atque eo magis, quod nulla mihi ostentatione videris esse usurus: exorsus es enim non gloriose magis, ut tu putas, à veritate, quam à nescio qua dignitate. Ut igitur de ipso genere sum confessus, inquit Antonius, Artem esse non maximam; sic illud affirmo, Præcepta posse quædam dari peracuta ad pertractandos animos hominum, & ad [2] excipiendas eorum voluntates. Hujus rei scientiam si quis volet magnam quandam artem esse dicere, non repugnabo. Etenim cum plerique temere, ac nulla ratione causas in foro dicant, nonnulli [3] autem propter exercitationem, aut

N propter

1 *Genere sentiam*, omisso *dicendi*, Joan. 2 *Explendas* Joan. Nov. ad marg. Wag. Pal. pr. necnon Pith. & memb. Mem. qui etiam statim *voluptates*. *Captandas* al. 3 *Autem propter conjunct.* omissis mediis, Pal. pr. Pith. Mem. Joan.

2 *Possum*

propter consuetudinem aliquam callidius id faciant, non est dubium quin si quis animadverterit, quid sit, quare alii melius, quam alii dicant, id possit notare. Ergo id qui toto in genere fecerit, is, si non plane artem, at quasi artem quandam invenerit. Atque utinam, ut mihi illa videre videor in foro, atque in caussis; ita nunc, quemadmodum ea reperirentur, [1] possem vobis exponere! Sed de me videro: nunc hoc propono, quod mihi persuasi, Quamvis ars non sit, tamen nihil esse perfecto oratore præclarius. Nam, ut usum dicendi omittam, qui in omni pacata, & libera civitate dominatur, tanta oblectatio est in ipsa facultate dicendi, ut nihil hominum, aut auribus, aut mentibus jucundius [2] percipi possit. Qui enim cantus [3] moderatæ orationis pronunciatione dulcior inveniri potest? quod carmen artificiosa verborum [4] conclusione aptius? qui actor [5] in imitanda, quam orator in suscipienda veritate jucundior? Quid autem subtilius, quam acutæ, crebræque sententiæ? quid admirabilius, quam res splendore illustrata verborum? quid plenius, quam omni rerum genere cumulata oratio? Neque enim ulla non propria oratoris est res, quæ quidem ornate dici, graviterque debeat.

9. Hujus est in dando consilio de maximis rebus cum dignitate explicata sententia; ejusdem & languentis populi incitatio, & effrenati moderatio. Eadem facultate & fraus hominum ad perniciem, &

1 *Possum vobis exquirere* Joan. Pal. pr. Pith. Mem. 2 *Esse possit* Bal. 3 *Moderata oratione* (*pronunciatione* Wag.) *dulcior*, iidem quatuor. *moderatæ orationis dulcior.* sine verbo altero, Pal. tert. 4 *Confusione* Bal. Joan. Nov. ad marg. Wag. *Quid artif. verborum compositione ornatius? qui actor &c.* habet Bod. 5 τὸ *in* hic, & statim post *orator*, omittunt Pal. pr. Pith. Mem. Joan. secutusque id est Lambin.; *in re imitanda* Bod.

1 *Dicit*

& integritas ad ſalutem vocatur. Quis cohortari ad virtutem ardentius? quis à vitiis acrius revocare? quis vituperare improbos aſperius? quis laudare bonos ornatius? quis cupiditatem vehementius frangere accuſando poteſt? quis mœrorem levare mitius conſolando? Hiſtoria vero, teſtis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magiſtra vitæ, nuncia vetuſtatis, qua voce alia, niſi oratoris, immortalitati commendatur? Nam ſi qua eſt ars alia, quæ verborum aut faciendorum, aut deligendorum ſcientiam profiteatur; ſi quiſquam [1] dicitur, niſi orator, formare orationem, eamque variare, & diſtinguere quaſi quibuſdam verborum, ſententiarumque inſignibus; aut ſi via ulla, niſi ab hac una arte, traditur, aut argumentorum, aut ſententiarum, aut denique deſcriptionis, atque ordinis; [2] fateamur aut hoc, quod hæc ars profiteatur, alienum eſſe, aut cum aliqua alia arte eſſe commune. Sed ſi in hac una [3] eſt ea ratio, atque [4] doctrina, non, ſi qui aliarum artium bene loquuti ſunt, eo minus id eſt hujus unius [5] proprium: ſed ut orator de iis rebus, quæ ceterarum artium ſunt, ſi modo eas [6] cognorit (ut heri Craſſus dicebat) optime poteſt dicere; ſic ceterarum artium homines ornatius illa ſua dicunt, ſi quid ab hac arte didicerunt. Neque enim, ſi de ruſticis rebus agricola quiſpiam, aut etiam, id quod [7] multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis diſerte dixerit, aut ſcripſerit, idcirco illius artis putanda ſit eloquentia: in qua quia vis magna eſt in hominum ingeniis, eo multi, etiam ſine doctrina, aliquid

 quid

1 *Dicit* vel *dicat.* noſt. omn. 2 *Fateamur alienum eſſe*, rejecto *aut hoc, quod* &c. Bod. 3 *Eſt oratio, atque* Joan. 4 *Doctrina dicendi*: *non* Wag. 5 *Proprium* non eſt in Bod. nec Mag. niſi ad oram, cum edd. vulgg. 6 *Cognovit* noſt. omn. 7 *Multi medici de* noſt omn.

1 *Itaque*

quid omnium generum, atque artium consequuntur: sed quid cujusque sit proprium, etsi ex eo judicari potest, cum videris quid quæque doceant, tamen hoc certius nihil esse potest, quam quod omnes artes aliæ sine eloquentia suum munus præstare possunt, orator sine ea nomen suum obtinere non potest: ut ceteri, si diserti sint, aliquid ab hoc habeant; hic, nisi domesticis se instruxerit copiis, aliunde dicendi copiam petere non possit.

10. Tum Catulus, Etsi, inquit, Antoni, minime impediendus est interpellatione iste cursus orationis tuæ, patiere tamen, mihique ignosces. Non enim possum, quin exclamem, ut ait ille in Trinummo; ita mihi vim oratoris cum exprimere subtiliter visus es, tum laudare copiosissime: quod quidem eloquentem vel optime facere oportet, ut eloquentiam laudet: debet enim ad eam laudandam, ipsam illam adhibere, quam laudat. Sed perge porro; tibi enim assentior, Vestrum esse hoc totum diserte dicere; [1] idque si quis in alia [2] arte faciat, eum assumto aliunde uti bono, non proprio, nec suo. Et Crassus, Nox te, inquit, nobis, Antoni, expolivit, hominemque reddidit: nam hesterno sermone unius cujusdam operis, ut ait Cæcilius, remigem aliquem, aut bajulum, nobis oratorem descripseras, inopem quendam humanitatis, atque [3] inurbanum. Tum Antonius, Heri enim, inquit, hoc mihi proposueram, ut, si te refellissem, hos à te discipulos abducerem: nunc, Catulo audiente, & Cæsare, videor debere non tam pugnare tecum, quam, quid ipse sentiam, dicere. Sequitur igitur, quoniam nobis est hic, de quo loquimur, in foro, atque in oculis

1 *Itaque si quis* Bod. 2 *In alia re* Nov. 3 *Urbanum* Pal. pr. membran. Mem. cum codd. Lambini, retinetque Guliel.

1 *Tetendi-*

oculis civium constituendus, ut videamus, quid ei negotii demus, cuique eum muneri velimus esse præpositum. Nam Crassus heri, cum vos, Catule & Cæsar, non adessetis, posuit breviter in artis distributione idem, quod Græci plerique posuerunt: neque sane quid ipse sentiret, sed quid ab illis diceretur, ostendit; Duo prima genera quæstionum esse, in quibus eloquentia versaretur; unum infinitum, alterum certum. Infinitum mihi videbatur id dicere, in quo aliquid generatim quæreretur, hoc modo; Expetendane esset eloquentia; [1] expetendine honores. Certum autem, in quo quid in personis, & in constituta re, [2] & definita quæreretur; cujusmodi sunt, quæ in foro, atque in civium causis, disceptationibusque versantur. Ea mihi videntur aut in lite [3] ordinanda, aut in consilio dando esse posita: nam illud tertium, quod & à Crasso [4] tactum est, &, ut audio, ille ipse Aristoteles, qui hæc maxime illustravit, adjunxit, etiamsi opus est, tamen minus est necessarium. Quidnam? inquit Catulus; an laudationes? id enim video poni genus tertium.

11. Ita, inquit Antonius; & in eo quidem genere scio & me, & omnes, qui affuerunt, delectatos esse vehementer, cum abs te est Popilia, mater vestra, laudata; cui primum mulieri hunc honorem in nostra civitate tributum puto: sed non omnia, quæcumque loquimur, mihi videntur ad artem, & ad præcepta esse revocanda. Ex his enim fontibus, [5] unde omnia ornate dicendi præcepta sumuntur, licebit etiam laudationem ornare, neque

1 *Petendine hon.* Bod. deest in Bal. 2 *Et definitâ* respuit Bod. 3 *Ornandâ* Joan. Pal. pr. Pith. Mem. *oranda* Guliel. 4 *Tractatum est* Bod. Joan. *tacitum est* Bal. Nov. Wag. 5 *Unde ad omnia ornamenta dicendi præcepta* Bal. Joan. Nov.

que illa elementa desiderare, quæ ut nemo tradat, quis est, qui nesciat, quæ sint in homine laudanda? Positis enim iis rebus, quas Crassus in illius orationis suæ, quam contra collegam censor habuit, principio dixit, *Quæ natura, aut fortuna darentur hominibus, in iis rebus se vinci posse animo æquo pati; quæ ipsi sibi homines parare possent, in iis rebus se pati vinci non posse*; qui laudabit quempiam, intelliget, exponenda sibi esse fortunæ bona. Ea sunt generis, pecuniæ, propinquorum, amicorum, opum, valetudinis, formæ, virium, ingenii, ceterarumque rerum, quæ sunt aut corporis, aut extraneæ; si habuerit, bene his usum; si non habuerit, [1] sapienter caruisse; si amiserit, moderate tulisse. Deinde quid sapienter is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid juste, quid magnifice, quid pie, quid grate, quid humaniter, quid denique cum aliqua virtute aut fecerit, aut tulerit. Hæc, & quæ sint ejus generis, facile videbit, qui volet laudare quempiam; & qui vituperare, contraria. Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniam inest in ratione rerum? non enim, si est facilius, eò de numero quoque est excerpendum. Quia nolo, inquit, omnia, quæ cadunt aliquando in oratorem, quamvis exigua sint, ea sic tractare, quasi nihil possit dici sine præceptis suis. Nam & testimonium sæpe dicendum est, ac nonnumquam etiam accuratius; ut mihi necesse fuit in Sext. Titium, seditiosum civem, & turbulentum. Explicavi in eo testimonio dicendo omnia consilia consulatus mei, quibus illi tribuno plebis pro republica restitissem; quæque ab eo contra rempublicam fa-

cta

1 *Patienter* Lambin.

1 *Instituenda*

ѕta arbitrarer, expoſui: diu retentus ſum, multa audivi, multa reſpondi. Num igitur placet, cum de eloquentia præcipias, aliquid etiam de teſtimoniis dicendis, quaſi in arte, tradere? Nihil ſane, inquit Catulus, neceſſe eſt.

12. Quid ſi (quod ſæpe ſummis viris accidit) mandata ſint exponenda, aut in ſenatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem, aut ad populum aliquem à ſenatu? num quia genere orationis in hujuſmodi cauſis accuratiore eſt utendum, idcirco pars etiam hæc cauſarum numeranda videtur, aut propriis præceptis [1] inſtruenda? Minime vero, inquit Catulus: non enim deerit homini diſerto in ejuſmodi rebus facultas, ex ceteris [2] rebus, & cauſis comparata. Ergo item, inquit, illa, quæ ſæpe diſerte agenda ſunt, & quæ ego paulo ante (cum eloquentiam laudarem) dixi oratoris eſſe, neque habent ſuum locum ullum in diviſione partium, neque certum præceptorum genus, & agenda ſunt non minus diſerte, quam quæ in lite dicuntur, objurgatio, cohortatio, conſolatio; quorum nihil eſt, quod non ſumma dicendi ornamenta deſideret; ſed ex artificio res iſtæ præcepta non quærunt. Plane, inquit Catulus, aſſentior. Age vero, inquit Antonius, qualis oratoris, & quanti hominis in dicendo putas eſſe hiſtoriam ſcribere? [3] Si, ut Græci ſcripſerunt, ſummi, inquit Catulus: ſi, ut noſtri, nihil opus eſt oratore: ſatis eſt non eſſe mendacem. Atqui, ne noſtros contemnas, inquit Antonius; [4] Græci quoque ſic initio ſcriptitarunt, ut noſter Cato, ut Pictor, ut Piſo. Erat enim hiſtoria nihil aliud, niſi annalium confectio; cujus rei,

1 *Inſtituenda* Nov. in ordine verborum, illo *inſtruenda* margini adſcripto. 2 *Rebus*, *& comparata cauſis oratio* Wag. 3 *Sicut Græci* Pall. priores, cum vulgg. 4 *Græci ipſi ſic* noſt. omn.

rei, memoriæque publicæ retinendæ cauſa, ab initio rerum Romanarum, uſque ad [1] P. Mucium, pontificem maximum, res omnes ſingulorum annorum mandabat literis pontifex maximus,efferebatque [2] in album, & proponebat tabulam domi, poteſtas ut eſſet populo cognoſcendi; ii, qui etiam nunc Annales maximi nominantur. Hanc ſimilitudinem ſcribendi multi ſecuti ſunt, qui ſine ullis ornamentis monumenta ſolum temporum, hominum, locorum, geſtarumque rerum reliquerunt. Itaque qualis apud Græcos Pherecydes, Hellanicus, Acuſilas fuit, aliique permulti; talis noſter Cato, & Pictor, & Piſo; qui neque tenent quibus rebus ornatur oratio (modo enim huc iſta ſunt importata) &, dum intelligatur quid dicant, unam dicendi laudem putant eſſe, brevitatem. Paululum ſe erexit, & addidit hiſtoriæ [3] majorem ſonum vocis vir optimus, Craſſi familiaris, Antipater: ceteri non exornatores rerum, ſed tantummodo narratores fuerunt.

13. Eſt, inquit Catulus, ut dicis: ſed iſte ipſe Cœlius, neque diſtinxit hiſtoriam varietate locorum, neque verborum collocatione, & tractu orationis leni, & æquabili perpolivit illud opus; ſed, ut homo neque doctus, neque maxime aptus ad dicendum, ſicut potuit, dolavit: [4] vicit tamen, ut dicis, ſuperiores. Minime mirum, inquit Antonius, ſi iſta res adhuc noſtra lingua illuſtrata non eſt. Nemo enim ſtudet eloquentiæ noſtrorum hominum, niſi ut in cauſis, atque in foro eluceat: apud Græcos autem eloquentiſſimi homines, remoti à cauſis forenſibus, cum ad ceteras res illuſtres,

1 *C. T. Mucium* Mag. Wag. 2 *In altum* Bod. 3 *Meliorem ſonum* excerpta Nov. 4 *Vicit tantum, ut dic.* Bal.

1 *Ad*

lustres, tum [1] ad scribendam historiam maxime se applicaverunt. Namque & Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornavit, in causis nihil omnino versatum esse accepimus: atqui tanta est eloquentia, ut me quidem, quantum ego Græce [2] scripta intelligere possum, magnopere delectet. Et post illum Thucydides omnes dicendi artificio, mea sententia, facile vicit; qui ita creber est rerum frequentia, ut verborum prope numerum sententiarum numero [3] consequatur; ita porro verbis aptus, & pressus, ut nescias utrum res oratione, an verba sententiis illustrentur. Atqui ne hunc quidem, quamquam est in republica versatus, ex numero accepimus eorum, qui causas dictitarunt; & hos libros tum scripsisse dicitur, cum à republica remotus, atque, id quod optimo cuique Athenis accidere solitum est, in exsilium pulsus esset. Hunc consecutus est Syracusius Philistus, qui cum Dionysii tyranni familiarissimus esset, otium suum consumsit in historia scribenda, maximeque Thucydidem est, sicut mihi videtur, imitatus. Postea vero, quasi ex clarissima rhetoris officina, duo præstantes ingenio, Theopompus, & Ephorus, ab Isocrate magistro impulsi, se ad historiam contulerunt; causas omnino numquam attigerunt.

14. Denique etiam à philosophia profectus princeps Xenophon, Socraticus ille; post ab Aristotele Callisthenes, comes Alexandri, scripsit historiam; & hic quidem rhetorico pæne more; ille autem superior leniore quodam sono est usus, & qui illum [4] impetum oratoris non habeat; vehemens fortasse minus, sed aliquanto tamen est, ut mihi quidem videtur, dulcior. Minimus natu

O horum

1 *Ad scribendum historiam* Nov. Wag. 2 *Scripta* non est in Bod. 3 *Sequatur* Bal. Wag. 4 *Impetum oratoris non habebat* Nov.

1 *Inquit*

horum omnium Timæus, quantum autem judicare possim, longe eruditissimus, & rerum copia, & sententiarum varietate abundatissimus, & ipsa compositione verborum non impolitus, magnam eloquentiam ad scribendum attulit, sed nullum usum forensem. Hæc cum ille dixisset, Quid est, [1] inquit, Catule, Cæsar? ubi sunt, qui Antonium Græce negant scire? quot historicos nominavit? quam scienter? quam proprie de unoquoque dixit? Id mehercule, inquit Catulus, admirans, illud jam mirari desino, quod multo magis ante mirabar, Hunc, cum hæc nesciret, in dicendo posse tantum. Atqui, Catule, inquit Antonius, non ego utilitatem aliquam ad dicendum aucupans, horum libros, & nonnullos alios, sed delectationis causa, cum est otium, legere soleo. Quid ergo est? fatebor; aliquid tamen: ut, cum in sole ambulem, etiamsi aliam ob causam ambulem, fieri natura tamen, ut colorer; sic, cum istos libros ad Misenum (nam Romæ vix licet) studiosius [2] legerim, sentio orationem meam illorum [3] cantu quasi colorari. Sed ne latius hoc vobis patere videatur, hæc duntaxat in Græcis intelligo, quæ ipsi, qui scripserunt, voluerunt à vulgo intelligi. In philosophos vestros si quando incidi, deceptus indicibus librorum, [4] quod sunt fere inscripti de rebus notis, & illustribus, de virtute, [5] de justitia, de honestate, [6] de voluptate, verbum prorsus nullum intelligo; ita sunt angustis, & concisis disputationibus illigati. Poetas omnino, quasi alia quadam lingua locutos, non conor attingere: cum his me (ut dixi) oblecto,

1 *Inquit Catulo Cæsar.* Bal. Bod. 2 *Legero* Bal. Nov. Wag. & al. *legerem* al. *legere* al. 3 *Cantum* Pal. pr. *cantu q. colorari* omittit Pal. quint. 4 *Qui sunt* Bal. Wag. 5 *De industria* Bod excerp. Nov. 6 *Voluptate verborum, prorsus* Bod. Mag.

1 Pruden-

oblecto, qui res gestas, aut qui orationes scripserunt suas, aut qui ita loquuntur, ut videantur voluisse esse nobis, qui non sumus [1] eruditissimi, familiares. Sed illuc redeo.

15. Videtisne quantum munus sit oratoris historia? haud scio, an flumine orationis, & varietate maximum: neque tamen eam reperio usquam separatim instructam rhetorum præceptis: sita sunt enim ante oculos. Nam quis nescit, primam esse historiæ legem, Ne quid falsi dicere audeat? deinde, Ne quid [2] vere non audeat? Ne qua suspicio gratiæ sit in scribendo? [3] Ne qua simultatis? Hæc scilicet fundamenta nota sunt omnibus. Ipsa autem exædificatio posita est in rebus, & verbis. Rerum [4] ratio ordinem temporum desiderat, regionum descriptionem: vult etiam, quoniam in rebus magnis, memoriaque dignis, consilia primum, deinde acta, postea eventus exspectantur, & de consiliis significari quid scriptor probet, & in rebus gestis declarari non solum quid actum, aut dictum sit, sed etiam quomodo: & cum de eventu dicatur, ut causæ explicentur omnes, vel casus, vel sapientiæ, vel temeritatis: hominumque ipsorum non solum res gestæ, sed etiam, qui fama ac nomine excellant, de cujusque vita, atque natura. Verborum autem ratio, & genus orationis fusum, atque tractum, & cum lenitate quadam [5] æquabili profluens, sine hac judiciali asperitate, & sine sententiarum forensium aculeis persequendum est. Harum tot, tantarumque rerum videtisne nulla esse præcepta, quæ in artibus rhetorum reperiantur? In eodem silentio multa alia oratorum offi-

 cia

1 *Prudentissimi* Joan. excerp. Nov. 2 *Veri* Bal. Bod. Joan. 3 *Neque simultates* Bal. Mag. 4 *Narratio* Bod. 5 *Æquabiliter* Joan. excerp. Nov.

1 *Tacuerunt*

cia [1] jacuerunt, cohortationes, conſolationes, præcepta, [2] admonita, quæ tractanda ſunt omnia diſertiſſime; ſed locum ſuum in illis artibus, quæ traditæ ſunt, habent nullum. Atque in hoc genere illa quoque eſt infinita ſilva, quod oratori plerique (ut etiam Craſſus oſtendit) duo genera ad dicendum dederunt; Unum de certa, definitaque cauſa, quales ſunt, quæ in litibus, quæ in deliberationibus verſantur: addat, ſi quis volet, etiam [3] laudationis; Alterum, quod appellant omnes fere ſcriptores, explicat nemo, infinitam generis ſine tempore, & [4] ſine perſona quæſtionem: hoc quid, & quantum ſit, cum dicunt, intelligere mihi non videntur. Si enim eſt oratoris, quæcumque res infinite poſita ſit, de ea poſſe dicere, dicendum erit ei, quanta ſit ſolis [5] magnitudo, quæ forma terræ: de mathematicis, de muſicis rebus non poterit, quin dicat, hoc [6] onere ſuſcepto, recuſare. Denique ei, qui profitetur eſſe ſuum, non ſolum de iis controverſiis, quæ temporibus, & perſonis [7] notæ ſunt, hoc eſt, de omnibus forenſibus; ſed etiam de generum infinitis quæſtionibus dicere, nullum poteſt eſſe genus orationis, quod ſit exceptum.

16. Sed ſi illam quoque partem quæſtionum [8] oratori volumus adjungere, vagam, & liberam, & late patentem, ut de rebus bonis, aut malis; expetendis, aut fugiendis; honeſtis, aut turpibus; utilibus, aut inutilibus; de virtute, de juſtitia, de continentia, de prudentia, de magnitudine animi,

1 *Tacuerunt* noſt. quinque. 2 *Monita* ed. Lambin. *aut monita* conjicit Guliel. 3 *Laudationes* Bod. Mag. Wag. 4 *Sine propria quæſtione: hoc quidem quantum* Bal. 5 *Plenitudo* Pal. pr. Memmii memb Pith. Joan. 6 *Honore* Bod. Mag. *genere* Joan. 7 *Notata* Lambin. 8 *Oratoris eſſe volumus, adjungemus* Pal. pr. Illud *adjungemus* extat item in Pal. ſec. & Pith. *adjungamus* Mem. *adjungimus* Joan.

mi, de liberalitate, de pietate, de amicitia, de fide, de officio, de ceteris virtutibus, contrariisque vitiis dicendum oratori putemus; itemque de republica, de imperio, de re militari, de disciplina civitatis, de hominum moribus; assumamus eam quoque partem, sed ita, ut sit circumscripta modicis regionibus. Equidem omnia, quæ pertinent ad usum civium, morem hominum, quæ versantur in consuetudine vitæ, in ratione reipublicæ, in hac societate civili, in sensu hominum communi, in natura, in moribus, comprehendenda esse oratori puto; si minus ut separatim de his rebus philosophorum more respondeat, at certe, ut in causa prudenter possit intexere: hisce autem ipsis de rebus ut ita loquatur, ut ii, qui jura, qui leges, qui civitates constituerunt, locuti sunt, simpliciter, & splendide, [1] sine ulla serie disputationum, & sine jejuna [2] concertatione verborum. Hoc loco, ne qua sit admiratio, si tot, tantarumque rerum nulla à me præcepta ponentur, sic statuo, Ut in ceteris artibus, cum tradita sunt cujusque artis difficillima, reliqua, quia aut faciliora, aut similia sunt, tradi non necesse est: ut in pictura, qui hominis speciem pingere perdidicerit, [3] posse eum cujusvis vel formæ, vel ætatis, etiam si non didicerit, pingere; neque esse periculum, qui leonem, aut taurum pingat egregie, ne idem in multis aliis quadrupedibus facere non possit: neque est omnino ars ulla, in qua omnia, quæ illa arte effici possunt, à doctore tradantur; sed qui primarum, [4] & certarum rerum genera ipsa didicerunt, reliqua non

1 Illa *sine ulla s. disp.* & rejicit Joan cum Pall. duobus illis, & Gail. Idem mox *præcepta putentur*, cum iisdem. 2 *Disputatione verb.* Bod. *contractione* al. 3 *Potest* Lambin 4 *Et ceterarum rerum* Bod. Joan. Wag. qui mox omittunt *non incommode*. cum aliquot edd.

1 *Arbitror*

non incommode perſequuntur: ſimiliter [1] arbitror, in hac, ſive ratione, ſive exercitatione dicendi, qui illam vim adeptus ſit, ut eorum mentes, qui aut de republica, aut de [2] ipſius rebus, aut de iis, contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua ſtatuendi poteſtate [3] audiant, ad ſuum arbitrium movere poſſit, hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quæſiturum eſſe quid dicat, quam Polycletum illum, cum Herculem fingebat, quemadmodum pellem, aut hydram fingeret, etiamſi hæc numquam ſeparatim facere didiciſſet.

17. Tum Catulus, Præclare mihi videris, Antoni, poſuiſſe ante oculos, quid diſcere oporteret eum, qui orator eſſet futurus; quid, etiamſi non didiciſſet, ex eo, quod didiciſſet, aſſumeret: deduxiſti enim totum hominem in duo ſolum genera cauſarum, cetera innumerabilia exercitationi, & ſimilitudini reliquiſti. Sed videto, ne in iſtis duobus generibus hydra tibi ſit, [4] & pellis; Hercules autem, & alia opera majora, ne in illis rebus, quas prætermittis, relinquantur. Non enim mihi minus operis videtur de univerſis generibus rerum, quam de ſingulorum cauſis, ac multo etiam majus de natura deorum, quam de hominum litibus dicere. Non eſt ita, inquit Antonius: dicam enim tibi, Catule, non tam doctus, quam (id quod eſt majus) expertus. [5] Omnium ceterarum rerum oratio, mihi crede, ludus eſt homini non hebeti, neque inexercitato, neque communium literarum, & politioris humanitatis experti: in cauſarum contentionibus magnum eſt quoddam opus, atque haud ſciam, an de humanis operibus longe maximum;

1 *Arbitror* abeſt à Mem. chartaceo, volente Guliel. 2 *Ipſis rebus* Nov. 3 *Audiatur* Bal. 4 *Et pellis Herculis; & alia op.* Nov. *pellis; Hercules, & alia* Bal. Bod. 5 *Omn. rerum exterarum* Mag.

1 *Sit*

mum; in quibus vis oratoris plerumque ab imperitis exitu, & victoria judicatur, ubi adest armatus adversarius, qui [1] sit & feriendus, & repellendus: ubi sæpe is, qui rei dominus futurus est, alienus, atque iratus, aut etiam amicus adversario, & inimicus tibi est; cum aut docendus is est, aut dedocendus, [2] aut reprimendus, aut incitandus, aut omni ratione ad tempus, ad causam oratione moderandus: in quo sæpe [3] benivolentia ad odium, odium autem ad benivolentiam deducendum est: qui tamquam machinatione aliqua, tum ad severitatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad lætitiam est contorquendus. Omnium sententiarum gravitate, omnium verborum ponderibus est utendum. Accedat oportet actio varia, vehemens, plena animi, plena spiritus, plena doloris, plena veritatis. In his operibus si quis illam artem comprehenderit, ut, tamquam Phidias, Minervæ signum efficere possit; non sane, quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere discat, laborabit.

18. Tum Catulus, Quo ista majora, ac mirabiliora fecisti, eo me major exspectatio tenet, quibusnam rationibus, quibusve præceptis ea tanta vis comparetur; [4] non quo mea quidem jam intersit (neque enim ætas id mea desiderat, & aliud quoddam genus dicendi nos secuti sumus, qui numquam sententias de manibus judicum vi quadam orationis extorsimus, ac potius placatis eorum animis, tantum, quantum ipsi patiebantur, accepimus) sed tamen ista tua, nullum ad usum meum, tantum cognoscendi studio adductus, requiro. Nec mihi opus est Græco aliquo doctore, qui mihi pervulgata

1 *Sit efferendus* Bal Joan. 2 *Aut imprimendus* Bal. *immittendus* Joan. 3 *Benivolentiam* Joan. 4 *Non quod mea* Nov.

1 *Imperii*

vulgata præcepta decantet, cum ipſe numquam forum, numquam ullum judicium adſpexerit; ut Peripateticus ille dicitur Phormio, cum Annibal Carthagine expulſus Epheſum ad Antiochum veniſſet exul, proque eo, quod ejus nomen erat magna apud omnes gloria, invitatus eſſet ab hoſpitibus ſuis, ut eum, quem dixi, ſi vellet, audiret; cumque ſe non nolle dixiſſet, locutus eſſe dicitur homo copioſus aliquot horas de [1] imperatoris officio, & de omni re militari. Tum, cum ceteri, qui illum audierant, vehementer eſſent delectati, quærebant ab Annibale, quidnam ipſe de illo philoſopho judicaret: hic Pœnus, non optime Græce, ſed tamen libere reſpondiſſe fertur, Multos ſe [2] deliros ſenes ſæpe vidiſſe; ſed qui magis, quam Phormio, [3] deliraret, vidiſſe neminem. Neque mehercule injuria: quid enim aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit, quam Annibali, qui tot annos de imperio cum populo Romano omnium gentium victore certaſſet, Græcum hominem, qui [4] numquam hoſtem, numquam caſtra vidiſſet, numquam denique minimam partem [5] ullius publici muneris attigiſſet, præcepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes iſti, qui de arte dicendi præcipiunt, videntur: quod enim ipſi experti non ſunt, id docent ceteros: ſed hoc minus fortaſſe errant, quod non te, [6] ut Annibalem, ſed pueros, aut adoleſcentulos docere conantur.

19. Erras, Catule, inquit Antonius: nam egomet in multos jam Phormiones incidi. Quis enim eſt iſtorum Græcorum, qui quemquam noſtrum quidquam

1 *Imperii officio* Bal. Joan. & probat Gronov. 2 *Deliros homines* Mag. 3 *Delectaret* Joan. Pall duo, Pith. Mem. 4 *Numquam hoſtem* non conſpicitur in Joan. 5 *Illius publ. muneris* Nov. 6 *Ut ille Annibalem* Nov.

1 *Rem*

quidquam intelligere arbitretur? Ac mihi quidem non ita molesti sunt; facile omnes perpetior & perfero: nam aut aliquid afferunt, quod mihi non displiceat, aut efficiunt, ut me non didicisse minus pœniteat. Dimitto autem eos non tam contumeliose, quam philosophum illum Annibal, & eo fortasse plus habeo etiam negotii: sed tamen est eorum doctrina, quantum ego judicare possum, perridicula. Dividunt enim totam rem in duas partes, in causæ controversiam, & in quæstionis. Causam appellant, rem positam in disceptatione rerum, & controversia: Quæstionem autem, [1] rem positam in infinita dubitatione. De causa præcepta dant: de altera parte dicendi, mirum silentium [2] est. Denique quinque faciunt quasi membra eloquentiæ, invenire quid dicas, inventa disponere, deinde ornare verbis, post memoriæ mandare, tum ad extremum agere, ac pronunciare: rem sane non reconditam. Quis enim hoc non sua sponte viderit, Neminem posse apte dicere, nisi & quid diceret, & quibus verbis, & quo ordine diceret, haberet, & ea meminisset? Atque hæc ego non reprehendo; sed ante oculos posita esse dico: ut eas item quatuor, quinque, sexve partes, vel etiam septem (quoniam aliter ab aliis digeruntur) in quas est [3] ab his omnis oratio distributa. Jubent enim exordiri ita, ut eum, qui audiat, benivolum nobis faciamus, & docilem, & attentum: [4] Deinde rem narrare ita, ut verisimilis narratio sit, ut aperta, ut brevis: Post autem

P dividere

1 *Rem positam infinitam* (*in infinita* Bod. Pal. pr.) *divisionis* (*dictionis* Mem.) *dubitatione.* Bod. Joan. Pall. pr. & sec. Pith. Mem. *Divisionis* est item in Nov, sed à nup. manu. *rem posita infinita divisionis dub.* Wag. *in disceptatione finita rerum controversarum* ed. Lambin. 2 *Est* abest à plerisque nost. cum aliquot edd. *Silentium dant* Nov. 3 *Ab his omnibus ratio distr.* Nov. 4 *Deinde narrare, ita* Bod.

1 *Vero*

dividere causam, aut proponere: nostra confirmare argumentis, ac rationibus; deinde contraria refutare. Tum autem alii conclusionem orationis, & quasi perorationem collocant: alii jubent, antequam peroretur, ornandi, aut augendi causa, digredi; deinde concludere, ac perorare. Ne hæc quidem reprehendo: sunt enim concinne distributa; sed tamen (id quod necesse fuit hominibus expertibus veritatis) non perite. Quæ enim præcepta principiorum, & narrationum esse voluerunt, ea in totis orationibus sunt conservanda. Nam ego mihi benivolum judicem facilius facere possum in cursu orationis, quam cum omnia sunt inaudita: docilem autem, non cum polliceor me demonstraturum, sed tum, cum doceo, & explano: attentum [1] vero, crebro tota actione excitandis mentibus judicum, non prima denunciatione efficere possumus. Jam vero narrationem quod jubent verisimilem esse, & apertam, & brevem, recte nos admonent: [2] quod hæc narrationis magis putant esse propria, quam totius orationis, valde mihi videntur errare: omninoque in hoc omnis est error, quod existimant, artificium esse hoc quoddam non dissimile ceterorum; cujusmodi de ipso jure civili hesterno die Crassus componi posse dicebat: ut genera rerum primum exponerentur; in quo vitium est, si genus ullum prætermittatur: deinde singulorum generum partes; in quo & deesse aliquam partem, & superare, mendosum est: tum verborum omnium definitiones; in quibus neque abesse quidquam decet, neque redundare.

20. Sed hoc si in jure civili, si etiam in parvis, aut mediocribus rebus [3] doctiores assequi possunt, non

1 *Vero credo, tota* Bal. Joan. Wag. 2 *Quo autem hæc* Bal. 3 *Doctores* nost. omn.

non idem ſentio tanta hac in re, tamque immenſa poſſe fieri. Sin autem qui arbitrantur, deducendi ſunt ad eos, qui hæc docent: omnia jam explicata, & perpolita aſſequentur. Sunt enim innumerabiles de his rebus libri, neque abditi, neque obſcuri. Sed videant quid velint; ad ludendumne, an ad pugnandum arma ſint ſumturi. Aliud enim [1] pugna & acies; aliud ludus, campuſque noſter deſiderat. Attamen ars ipſa ludicra armorum, & gladiatori, & militi prodeſt aliquid; ſed animus acer, & præſens, & acutus idem, atque verſutus invictos viros efficit, non difficilius arte conjuncta. Quare ego tibi oratorem ſic jam inſtituam, ſi potuero, ut quid efficere poſſit, ante perſpiciam. Sit enim mihi tinctus literis; audierit aliquid, legerit, iſta ipſa præcepta acceperit: tentabo quid deceat, quid voce, quid viribus, quid ſpiritu, quid lingua efficere poſſit. Si intelligam poſſe ad ſummos pervenire, non ſolum hortabor, ut elaboret, ſed etiam, ſi vir quoque mihi bonus videbitur, obſecrabo: tantum ego in excellente oratore, & eodem viro bono, pono eſſe ornamenti univerſæ civitati. Sin videbitur, cum omnia [2] ſumma fecerit, [3] tamen ad mediocres oratores eſſe venturus; permittam ipſi quid velit, moleſtus magnopere non ero. Sin plane abhorrebit, & erit abſurdus; ut ſe contineat, aut ad aliud ſtudium transferat, admonebo. Nam neque is, qui optime poteſt, [4] deſerendus ullo modo eſt à cohortatione noſtra; neque is, qui aliquid poteſt, deterrendus: quod alterum, divinitatis mihi cujuſdam videtur: alterum, vel non facere quod non optime poſſis, vel facere quod non peſſime facias

 cias

1 *Pugna facies* Joan. 2 *Summe fecerit* Joan. Wag. quod præfert Gronov. *ſin videb. impar ei, qui om. ſumma* Bod. 3 *Tamen & mediocris orator eſſe venturum* Bal. Bod. Nov. Wag. 4 *Differendus* Joan.

1 *Clamatore*

cias, humanitatis: tertium vero illud, clamare contra quam deceat, & quam possit, hominis est, ut tu, Catule, de quodam [1]declamatore dixisti, stultitiæ suæ [2]quamplurimos testes domestico præconio colligentis. De hoc igitur, qui erit talis, ut cohortandus, [3]adjuvandusque sit, ita loquamur, ut ei tradamus ea duntaxat, quæ nos usus docuit, ut nobis ducibus veniat eo, quo sine duce ipsi pervenimus, quoniam meliora docere non possumus.

21. Atque ut à familiari nostro exordiar, Hunc ego, Catule, Sulpicium, primum in causa parvula adolescentulum audivi, voce, & forma, & motu corporis, & reliquis rebus [4]aptum ad hoc munus, de quo quærimus; oratione autem celeri, & concitata, (quod erat ingenii:) [5]& verbis effervescentibus, & paulo nimium redundantibus, (quod erat ætatis:) non sum aspernatus. Volo enim se efferat in adolescente fœcunditas: nam facilius, sicut in vitibus, [6]revocantur ea, quæ sese [7]nimium profuderunt, quam, si nihil valet materies, nova sarmenta cultura excitantur: [8]ita volo esse in adolescente unde aliquid amputem. Non enim potest in eo esse succus diuturnus, quod nimis celeriter est [9]maturitatem assecutum. Vidi statim indolem, neque dimisi tempus; & eum sum cohortatus, ut forum sibi ludum putaret esse [10]ad discendum; magistrum autem, quem vellet, eligeret; me quidem si audiret, L. Crassum: quod iste arripuit, & ita sese facturum confirmavit; atque etiam addidit, gratiæ

1 *Clamatore* Bod. Nov. Wag. Pal. aliquot, & chart. Mem. *clamore* olim. Joan. & à correctore *clamoso*, 2 *Quamplurimos domesticos præcon.* omisso *testes*, Bal. Wag. Tantum *dixisti*, *domesticos præconio collig.* Joan. 3 *Admirandusque* al. 4 *Aptu* nost. omn. præter Wag cum multis edd. 5 *Sed verbis* Bal. Joan Nov. Wag. 6 *Resecantur* conjec. Lambin. 7 *Nimium prodiderunt* Joan. Mag 8 *Item volo* Joan. 9 *Maturitatem exsecutum* Joan. Wag. 10 *Ad dicendum* nost. quinque.

1 *Inter-*

gratiæ ſcilicet cauſa, me quoque ſibi magiſtrum futurum. Vix annus interceſſerat ab hoc ſermone cohortationis meæ, cum iſte accuſavit C. Norbanum, defendente me. Non eſt credibile, quid intereſſe mihi ſit viſum inter eum, qui tum erat, & qui anno ante fuerat: omnino in illud genus eum Craſſi magnificum, atque præclarum natura ipſa ducebat: ſed ea non ſatis proficere potuiſſet, niſi eodem, ſtudio, atque imitatione [1] incidiſſet, atque ita dicere conſueſſet, ut tota mente Craſſum, atque omni animo [2] intueretur.

22. Ergo hoc ſit primum in præceptis meis, ut demonſtremus, quem imitetur, atque ita, ut, quæ maxime excellant in eo, quem imitabitur, ea diligentiſſime perſequatur: tum accedat exercitatio, qua illum, quem ante delegerit, imitando effingat, [3] atque ita exprimat, non ut multos imitatores ſæpe cognovi, qui aut ea, quæ facilia ſunt, aut etiam illa, quæ inſignia, ac pæne vitioſa, conſectentur imitando. Nihil eſt facilius, quam amictum imitari alicujus, aut ſtatum, aut motum. Si vero etiam vitioſe aliquid eſt, id ſumere, & in eo vitioſum eſſe, non magnum eſt; ut ille, qui nunc etiam, amiſſa voce, furit in republica [4] Fuſius, nervos in dicendo C. Fimbriæ, quos tamen habuit ille, non aſſequitur; oris pravitatem, & verborum latitudinem imitatur: ſed tamen ille nec deligere ſcivit, cujus potiſſimum ſimilis eſſet, & in eo ipſo, quem delegerat, imitari etiam vitia voluit. Qui autem ita faciet, ut oportet, primum vigilet neceſſe eſt in deligendo: deinde, quem probavit, in eo, quæ maxime excellent, ea diligentiſſime perſequatur.

1 *Intendiſſet* Lambin. ut quidem ait, ex MSS. eſtque ad marg. ed Phil. Melancth. Pariſ. 1543. 2 *Uteretur* Nov. 3 *Atque ita exprimat, ut multos* &c. Nov. 4 *Fufus* multi MSS. & edd.

2. Periclis

quatur. Quid enim causæ censetis esse, cur ætates extulerint singulæ singula prope genera dicendi? quod non tam facile in nostris oratoribus possumus judicare; quia scripta, ex quibus judicium fieri posset, non multa sane reliquerunt; quam in Græcis, ex quorum scriptis, cujusque ætatis quæ dicendi ratio, voluntasque fuerit, intelligi potest. Antiquissimi fere sunt, quorum quidem scripta constent, Pericles, atque Alcibiades, & eadem ætate Thucydides; subtiles, acuti, breves, sententiis magis, quam verbis abundantes. Non potuisset accidere, ut unum esset omnium genus, nisi aliquem sibi proponerent ad imitandum. Consecuti sunt hos Critias, Theramenes, Lysias: multa Lysiæ scripta sunt, nonnulla Critiæ, de Theramene audivimus: omnes etiam tum retinebant illum [1] Pericli succum, sed erant paulo uberiore filo. Ecce tibi exortus est Isocrates, magister istorum omnium, cujus è ludo, tamquam ex equo Trojano, [2] meri principes exierunt: sed eorum partim in pompa, partim in acie illustres esse voluerunt.

23. Itaque & illi, Theopompi, Ephori, Philisti, Naucratæ, multique alii naturis differunt; voluntate autem similes [4] sunt, & inter sese magistri; & ii, qui se ad causas contulerunt, ut Demosthenes, Hyperides, Lycurgus, Æschines, Dinarchus, aliique complures, etsi inter se pares non fuerunt, tamen sunt omnes in eodem [5] veritatis imitandæ genere versati; quorum quamdiu mansit imitatio, tamdiu genus illud dicendi, studiumque vixit.

1 *Periclis* vulg. 2 Hoc primum produxit P. Victorius, qui videatur l. 18. c. 6. & erat ad oram Pall. quart. cum nihil ejus loco haberet. *Gruter*. Certe *innumeri principes* exhibent nost. omn. cum aliis MSS & edd. 3 *Sunt, & inter sese, & mag.* Bal. Bod. Nov. Wag. cum aliis. *sunt inter sese, & mag.* ed. Victorii Steph. Melancth. & al nec improbat Gronov. 4 *Virtutis imitandæ* Mag.

1 Ita

vixit. Posteaquam, extinctis his, omnis eorum memoria sensim obscurata est, & evanuit; alia quædam dicendi molliora, ac remissiora genera viguerunt. Inde Demochares, quem aiunt sororis filium fuisse [1] Demostheni; tum Phalereus ille Demetrius, omnium istorum, mea sententia, politissimus, aliique eorum similes exstiterunt: quæ si volemus usque ad hoc tempus persequi, intelligemus, [2] ut hodie Alabandensem illum Meneclem, & ejus fratrem Hieroclem, quos ego audivi, tota imitetur Asia; sic semper fuisse aliquem, cujus se similes plerique esse vellent. Hanc igitur similitudinem qui imitatione assequi volet, tum exercitationibus crebris, atque magnis, tum scribendo maxime persequatur: quod si hic noster Sulpicius faceret, multo ejus oratio esset pressior; in qua nunc interdum, ut in herbis rustici solent dicere, in summa ubertate inest luxuries quædam, quæ stilo depascenda est. Hic Sulpicius, Me quidem, inquit, recte mones, idque mihi gratum est; [3] sed ne te quidem, Antoni, multum scriptitasse arbitror. Tum ille, Quasi vero, inquit, non ea præcipiam aliis, quæ mihi ipsi desunt: sed tamen ne tabulas quidem conficere existimor: verum & in hoc, ex re familiari mea, & in illo, ex eo quod dico, quantulum id cumque est, quid faciam, judicari potest. Atque esse tamen multos videmus, qui neminem imitentur, & suapte natura, quod velint, sine cujusquam similitudine consequantur; quod & in vobis [4] animadverti recte

1 Ita quidem Joan. & olim Nov. *Demosthenis* al. 2 *Ut etiam Alab.* (*Amalab.* Joan. quod fuisse pro *jam Alab.* conjicit Grovov. *Analab.* Bal. Wag.) *illum* nost. omn. Pall. priores & Gall. placuitque Guliel. *tamen* post *etiam* addit Mag. 3 *Sed vero te, Ant.* Nov. cujus marg. notatur, hæc Ironice dici. 4 *Animum adverti* Joan. quod Ciceronis esse putat Gronov.

1 *Noster*

recte poteſt, Cæſar, & Cotta, quorum alter inuſitatum quidem noſtris oratoribus leporem quendam & ſalem; alter acutiſſimum, & ſubtiliſſimum dicendi genus eſt conſecutus. Neque vero [1] veſter æqualis Curio, patre, mea ſententia, vel eloquentiſſimo temporibus illis, quemquam mihi magnopere videtur imitari; qui tamen verborum gravitate, & elegantia, & [3] copia, ſuam quandam expreſſit quaſi formam, figuramque dicendi: quod ego maxime potui judicare in ea cauſa, quam ille contra me apud centumviros pro fratribus [4] Coſſis dixit; in qua nihil illi defuit, quod non modo copioſus, ſed etiam ſapiens orator habere deberet.

24. Verum, ut aliquando ad cauſas deducamus illum, quem conſtituimus, & eas quidem, in quibus pluſculum negotii eſt, judiciorum, atque litium (riſerit aliquis fortaſſe hoc præceptum: eſt enim non tam acutum, quam neceſſarium, magiſque monitoris non fatui, quam eruditi magiſtri) [5] hoc ei primum præcipiemus, [6] Quaſcumque cauſas erit acturus, ut eas diligenter, penituſque [7] cognoſcat. Hoc in ludo non præcipitur; faciles enim cauſæ ad pueros deferuntur. Lex peregrinum vetat in murum adſcenderead: ſcendit: hoſtes repulit: accuſatur. Nihil eſt negotii hujuſmodi cauſam cognoſcere. Recte igitur nihil de cauſa [8] diſcenda præcipiunt: hæc eſt enim in ludo cauſarum fere formula. At vero in foro, tabulæ, teſtimonia, pacta, conventa, ſtipulationes, cognationes,

1 *Noſter æqualis* Nov. 2 *Curio pater* Mag. Wag. quorum iſte mox *eloquentiſſimus.* 3 *Copia ſua* Nov. 4 *Roſcius* Pal. pr. *conſciis* ſcc. *Roſiis* memb Mem. Nov. ad marg. *Coſiis* Pith. *Coſtis* Joan. *Ceſis* al. denique *Coſſii* Wag. 5 *Hoc enim primum* plerique noſt. cum edd. vulgg. 6 *Quaſcumque cauſas erit tractaturus* Joan. 7 *Agnoſcat* Bod. & mox *agnoſcenda.* 8 *Dicenda* ed. Gruter. Lambin. Gothofred.

1 *Operam*

tiones, affinitates, decreta, reſponſa, vita denique eorum, qui in cauſa verſantur, tota cognoſcenda eſt: quarum rerum negligentia pleraſque cauſas, & maxime privatas (ſunt enim multo ſæpe obſcuriores) videmus amitti. Ita nonnulli, [1] dum operam ſuam multam exiſtimari volunt, ut toto foro volitare, & a cauſa ad cauſam ire videantur, [2] cauſas dicunt incognitas: in quo eſt illa quidem magna offenſio, vel negligentiæ, ſuſceptis rebus; vel perfidiæ, [3] receptis: ſed etiam illa major opinione, quod nemo poteſt de ea re, quam non novit, non turpiſſime dicere: ita dum inertiæ vituperationem, quæ major eſt, contemnunt, aſſequuntur etiam illam, quam magis ipſi fugiunt, tarditatis. Equidem ſoleo dare operam, ut de ſua quiſque re me ipſe doceat, &, ut nequis alius adſit, quo liberius loquatur; & agere adverſarii cauſam, ut ille agat ſuam, &, quidquid [4] de ſua re cogitarit, in medium proferat. Itaque cum ille diſceſſit, tres perſonas unus ſuſtineo ſumma animi æquitate, meam, adverſarii, judicis. Qui locus eſt talis, ut plus habeat adjumenti, quam incommodi, hunc judico eſſe dicendum: ubi plus mali, quam boni reperio, id totum abjudico, atque [5] ejicio: ita aſſequor, ut [6] alio tempore cogitem, quid dicam, & alio dicam: quæ duo plerique, ingenio freti, ſimul faciunt: ſed certe iidem illi melius aliquanto dicerent, ſi aliud ſumendum ſibi tempus [7] ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Cum rem penitus, cauſamque cognovi, ſtatim occurrit animo,

Q

1 *Dum operam ſuam multi exiſtimari volunt* alias. 2 *Cauſas ſciunt incognitas* Joan. ita etiam, (vel *ſumunt incog.*) Pall. duo, & Gallic. 3 *Rejectis* al. 4 *De ſua cogitaverit*, ſine *re*, Nov. 5 Ita noſt. omn. cum Pall. & Gall. *rejicio* vulg. 6 *Alio tempore quæram quod dicam* Pall. duo & Gall. alluditque Joan. nec diſplicet Grutero. 7 *Ad excogitandum* Wag.

1 *Ambigendi*

mo, quæ ſit cauſa [1] ambigui. Nihil eſt enim, quod inter homines ambigatur, ſive ex crimine cauſa conſtet, ut facinoris: ſive ex controverſia, ut hæreditatis: ſive ex deliberatione, ut belli: ſive ex perſona, ut laudis: ſive ex diſputatione, ut de ratione vivendi: in quo non, aut Quid factum ſit, aut fiat, futurumve ſit, quæratur, aut Quale ſit, aut Quid vocetur.

25. Ac noſtræ fere cauſæ, quæ quidem ſunt criminum, plerumque infitiatione defenduntur. Nam & de pecuniis repetundis, quæ maximæ ſunt, neganda fere ſunt omnia: & de ambitu raro illud datur, ut poſſis liberalitatem, ac benignitatem ab ambitu, atque largitione ſejungere: de ſicariis, de veneficiis, de peculatu infitiari neceſſe eſt. Id eſt igitur genus primum cauſarum in judiciis, ex controverſia Facti. In deliberationibus plerumque ex Futuri, [2] raro etiam ex Inſtantis, aut Facti. [3] Sæpe autem res non, Sit, necne, ſed Qualis ſit, quæritur; ut cum L. Opimii cauſam defendebat apud populum, [4] audiente me, C. Carbo conſul, nihil de C. Gracchi nece negabat; ſed id jure pro ſalute patriæ, factum eſſe dicebat; ut eidem Carboni tribuno plebis, alia tum mente rempublicam capeſſenti, P. Africanus de Tib. Graccho interroganti, reſponderat, Jure cæſum videri. Jure autem omnia defenduntur, quæ ſunt ejus generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut neceſſe fuerit, aut imprudentia, aut caſu facta eſſe videantur. [5] Jam Quid vocetur, quæritur, cum quo verbo quid appellandum ſit, contenditur; ut mihi ipſi cum hoc Sulpicio fuit in Norbani cauſa

ſumma

1 *Ambigendi* Joan. 2 *Raro ex inſtantis* Joan. 3 *Sæpe etiam res* Joan. Wag. 4 *Audiente C. Carbone Conſul.* Bod. 5 *Tum quid* Bod. *Jam tum quid* Joan.

1 *Majeſtatem*

ſumma contentio: pleraque enim de iis, quæ ab iſto objiciebantur, cum confiterer, tamen ab illo [1] majeſtatem imminutam negabam: ex quo verbo [2] lege Apuleia tota illa cauſa pendebat. Atque in hoc genere cauſarum nonnulli præcipiunt, ut Verbum illud, quod cauſam facit, [3] lucide, breviterque definiat. Quod mihi quidem perquam puerile videri ſolet: alia eſt enim, cum inter doctos homines de iis ipſis rebus, quæ verſantur in artibus, diſputatur, [4] verborum definitio; ut cum quæritur, quid ſit ars, quid ſit lex, quid ſit civitas. In quibus hoc præcipit ratio, atque doctrina, ut Vis ejus rei, quam [5] definias, ſic exprimatur, ut neque abſit quidquam, neque ſuperſit: quod quidem in illa cauſa neque Sulpicius fecit, neque ego facere conatus ſum. Nam, quantum uterque noſtrum potuit, omni copia dicendi dilatavit, quid eſſet majeſtatem minuere. Etenim definitio primum reprehenſo verbo uno, aut addito, aut demto, ſæpe extorquetur è manibus: deinde genere ipſo doctrinam redolet, exercitationemque pæne puerilem: tum & [6] in ſenſum, & in mentem judicis intrare non poteſt: ante enim [7] præterlabitur, quam percepta eſt.

26. Sed in eo genere, in quo, Quale ſit quid, ambigitur, exſiſtit [8] etiam ex ſcripti interpretatione ſæpe contentio; in quo nulla poteſt eſſe, niſi ex ambiguo, controverſia. Nam illud ipſum, cum ſcriptum à ſententia diſcrepat, genus quoddam habet ambigui: quod tum explicatur, cum ea verba,

1 *Majeſtatem minutam* noſt. quatuor. 2 *Lege Appia* Nov. ex emendatore. *Aptia* Joan. 3 *Lucide breviterque uterque def.* vulgo. *Breviter uterque* (*breviterque* Joan.) *definiat*. noſt. omn. omiſſo *lucide*. *breviterque definiatur* al. 4 *Verborum* abeſt à Bod. 5 *Definiat* Joan. 6 *In ſenſu & in mente* Bod. 7 *Tralabitur* Joan. 8 *Etiam in reſcripti interpretatione* Joan.

quæ desunt, suggesta sunt: quibus additis defenditur, sententiam scripti perspicuam fuisse: & ex contrariis scriptis si quid ambigitur, non novum genus nascitur, sed superioris generis causa duplicatur: [1] itaque aut numquam dijudicari poterit, aut ita dijudicabitur, [2] ut referendis præteritis verbis, id scriptum, quodcumque defendimus, suppleatur. Ita fit, ut unum genus in iis causis, quæ propter scriptum ambiguntur, relinquatur, Si est scriptum aliquid ambigue. Ambiguorum autem complura genera sunt, quæ mihi videntur ii melius nosse, qui dialectici appellantur: hi autem nostri ignorare, qui non minus nosse debeant: tum illud est frequentissimum in omni consuetudine vel sermonis, vel scripti, cum idcirco aliquid ambigitur, quod aut verbum, aut verba sint prætermissa. Iterum autem peccant, cum genus hoc causarum, quod in scripti interpretatione versatur, ab illis causis, in quibus, Qualis quæque res sit, disceptatur, sejungunt: nusquam enim tam quæritur, quale sit genus ipsum rei, quam in scripto, quod totum à facti controversia separatum est. Ita tria sunt omnino genera, quæ in disceptationem, & controversiam cadere possunt; Quid fiat, factum, futurumve sit, aut Quale sit, aut Quomodo nominetur: nam & illud quidem, quod quidam Græci adjungunt, Rectene factum sit, totum [3] in eo est, quod Quale sit, quærimus.

27. Sed jam ad institutum revertar meum. Cum igitur, accepto causæ [4] genere, & cognito, rem tractare cœpi, nihil prius constituo, [5] quam, Quid sit illud,

1 *Idque aut* post omn. cum edd. vett. 2 *Ut de referendis*, & mox *defendemus*, Joan. Mag. 3 *In eo est, Quale sit. Sed* &c. Joan. Mag. 4 *Genere, cognitam rem* Bod. Joan Mag. & Nov. ad marg. unus MS. Lambini; cum ed. Stephanica. 5 *Quam quid mihi sit referenda verbis illa oratio* Joan. *Quam quo mihi referenda sit omnis illa ratio* Mag.

1 *Commemo-*

illud, quo mihi referenda ſit omnis illa oratio, quæ ſit propria quæſtionis, & judicii: deinde illa duo diligentiſſime conſidero, quorum alterum [1]commendationem habet noſtram, aut eorum, quos defendimus; alterum eſt accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id, quod volumus, commovendos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad perſuadendum rebus eſt nixa; ut Probemus vera eſſe ea, quæ defendimus; ut Concilięmus nobis eos, qui audiunt; ut Animos eorum, ad quemcumque cauſa poſtulabit motum, vocemus. Ad probandum autem duplex eſt oratori ſubjecta materies: Una rerum earum, quæ non excogitantur ab oratore, ſed in re poſitæ, ratione tractantur; ut tabulæ, teſtimonia, pacta, conventa, quæſtiones, leges, ſenatuſconſulta, res judicatæ, decreta, reſponſa, & reliqua, ſi quæ ſunt, quæ non [2] reperiuntur ab oratore, ſed ad oratorem à cauſa, [3] atque à reis deferuntur: Altera eſt, quæ tota in diſputatione, [4] & argumentatione oratoris collocata eſt. Ita in ſuperiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de inveniendis cogitandum eſt. Atque iſti quidem, qui docent, cum cauſas in plura genera ſecuerunt, ſingulis generibus argumentorum copiam ſuggerunt: quod etiamſi ad inſtituendos adoleſcentulos magis aptum eſt, ut, ſimul ac poſita ſit cauſa, habeant quo ſe referant, unde ſtatim expedita poſſint argumenta depromere; tamen & tardi ingenii eſt, rivulos conſectari, fontes rerum non videre: & jam ætatis eſt, uſuſque noſtri, à capite, quod velimus, arceſſere, & unde omnia manant videre. Et primum genus illud

1 *Commemorationem* Joan. 2 Ita etiam Joan. cum Pall. pr. ſec. Mem. Pith. ſcet. noſt. *pariuntur* cum vulgatis. *periuntur* ed. pr. 3 *Atque a re deferuntur* Joan. Wag. 4 *Et in argumentat.* Joan. Nov.

1 *Nam*

illud earum rerum, quæ ad oratorem deferuntur, meditatum nobis in perpetuum ad omnem uſum ſimilium rerum eſſe debebit. [1] Nam pro tabulis, & contra tabulas; pro teſtibus, & contra teſtes; pro quæſtionibus, & contra quæſtiones; & item de ceteris rebus ejuſdem generis, vel ſeparatim dicere ſolemus de genere univerſo, vel definite de ſingulis temporibus, hominibus, cauſis: quos quidem locos (vobis hoc, Cotta, & Sulpici, dico) multa commentatione, atque meditatione paratos, atque expeditos habere debetis. Longum eſt enim nunc me explicare, [2] qua ratione aut confirmare, aut infirmare teſtes, tabulas, quæſtiones oportet. Hæc ſunt omnia ingenii vel mediocris, exercitationis autem maximæ: artem quidem, & præcepta duntaxat hactenus requirunt, [3] ut certis dicendi luminibus ornentur. Itemque illa, quæ ſint alterius generis, quæ tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illuſtrem, perpolitamque deſiderant. Itaque cum hæc duo nobis quærenda ſunt in cauſis, primum, Quid; deinde, Quomodo dicamus: alterum, quod totum [4] arte tinctum videtur, tametſi artem requirit, tamen prudentiæ eſt pæne mediocris, Quid dicendum ſit, videre: alterum eſt, in quo oratoris vis illa divina, virtuſque cernitur, Ea, quæ dicenda ſunt, ornate, copioſe, varieque dicere.

28. [5] Quare illam partem ſuperiorem, quoniam ſemel ita vobis placuit, non recuſabo, quo minus perpoliam, atque conficiam, (quantum conſequar,

vos

1 *Nam & pro tab.* &c. *& pro teſt.* &c. *& pro quæſt.* &c. *& item* noſt. omn. nonnullæque edd. 2 *Qua oratione* Bal. Joan. Nov. Wag. iidem ſtatim *oporteat*. 3 *Ut ceteris dic.* Bal. Bod. Joan Nov. Wag. 4 *Arte intinctum videtur, tamenetſi artem* Nov. 5 *Quarum illam partem* al.

1 *Numero*

vos judicabitis) quibus ex locis ad eas tres res, quæ ad fidem faciendam solæ valent, ducatur oratio, ut & Concilientur animi, & Doceantur, & Moveantur: hæc sunt enim tria [1] numero; ea vero quemadmodum illustrentur, præsto est, qui omnes docere possit, qui hoc primus in nostros mores induxit, qui maxime auxit, qui solus effecit. Namque ego, Catule, (dicam enim non reverens assentandi suspicionem) neminem esse oratorem paulo illustriorem arbitror, neque Græcum, neque Latinum, quem ætas nostra tulerit, quem non & [2] sæpe, & diligenter audierim. Itaque, si quid est in me, quod jam sperare videor, quoniam quidem vos, his ingeniis homines, tantum operæ mihi ad audiendum datis, ex eo est, quod nihil quisquam umquam me audiente egit orator, quod non in memoria mea penitus insederit. Atque ego is, qui sum, quantuscumque sum ad judicandum, omnibus [3] auditis oratoribus, sine ulla dubitatione sic statuo, & judico, Neminem omnium tot, & tanta, quanta sunt in Crasso, habuisse ornamenta dicendi. Quamobrem si vos quoque hoc idem existimatis, non erit, ut opinor, iniqua partitio, si, cum ego hunc oratorem, quem nunc fingo, ut institui, crearo, aluero, confirmaro; tradam eum Crasso, & vestiendum, & ornandum. Tum Crassus, Tu vero, inquit, Antoni, perge, ut instituisti. Neque enim boni est, neque liberalis parentis, quem procrearit, & eduxerit, eum non & vestire, & ornare; præsertim cum te locupletem esse negare non possis. Quod enim ornamentum, quæ vis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in causa perorandа non dubitavit excitare

citare

1 *Numero* deest in Bod. Joan. Nov. Wag. 2 *Sæpe tulerim, & dilig.* Bal. Joan. Wag. 3 *Auditis rationibus* Bod.

1 *Reipublica*

citare reum conſularem, & ejus diloricare tunicam, & judicibus cicatrices adverſas ſenis imperatoris oſtendere? qui idem, hoc accuſante Sulpicio, cum hominem ſeditioſum, furioſumque defenderet, non dubitavit ſeditiones ipſas ornare, & demonſtrare graviſſimis verbis, Multos ſæpe impetus populi non injuſtos eſſe, quos præſtare nemo poſſit? multas etiam [1] è republica ſeditiones ſæpe eſſe factas, ut cum reges eſſent exacti, ut cum tribunicia poteſtas eſſet conſtituta? illam Norbani ſeditionem, ex luctu civium, & ex Cæpionis odio, qui exercitum amiſerat, neque reprimi potuiſſe, & jure eſſe conflatam? Potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam novus, ſine quadam incredibili vi, ac facultate dicendi tractari? Quid ego de [2] Cn. Manlii, quid de Q. Regis commiſeratione dicam? quid de aliis innumerabilibus? in quibus hoc non maxime [3] enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam ſingulare; ſed hæc ipſa, quæ nunc ad me delegare vis, ea ſemper in te eximia, & præſtantia fuerunt.

29. Tum Catulus, Ego vero, inquit, in vobis hoc maxime admirari ſoleo, quod, cum inter vos [4] in dicendo diſſimillimi ſitis, ita tamen uterque veſtrum dicat, ut ei nihil neque à natura denegatum, neque à doctrina non delatum eſſe videatur. Quare, Craſſe, neque tu tua ſuavitate nos privabis, ut, ſi quid ab Antonio aut prætermiſſum, aut relictum ſit, non explices; neque te, Antoni, ſi quid non dixeris, exiſtimabimus non potuiſſe potius, quam à Craſſo dici maluiſſe. Hic Craſſus, Quin tu, inquit, Antoni, omittis iſta, quæ propoſuiſti,

1 *Reipublica ſeditiones* Bal. Joan. Wag. *in republica* Nov. 2 *Cn. Manilii* Nov. ſtatim *de Pruſciæ regis* iidem ad marg. 3 *Emicuit* Bod. 4 *Dicendi diſſimiles ſitis* Wag.

fuisti, quæ nemo horum desiderat, Quibus ex locis ea, quæ dicenda sint in causis, reperiantur: quæ quamquam abs te novo quodam modo, præclareque dicuntur, sunt tamen & re faciliora, & præceptis pervagata: illa deprome nobis, unde afferas quæ sæpissime tractas, semperque divinitus. Depromam equidem, inquit Antonius; &, quo facilius id à te exigam, quod peto, nihil tibi à me postulanti recusabo. Meæ totius orationis, & istius ipsius [1] in dicendo facultatis, quam modo Crassus in cœlum verbis extulit, tres sunt rationes, ut ante dixi; una Conciliandorum hominum, altera Docendorum, tertia Concitandorum. Harum trium partium prima lenitatem orationis, secunda acumen, tertia vim desiderat: nam hoc necesse est, ut is, qui nobis causam adjudicaturus sit, aut [2] inclinatione voluntatis propendeat in nos, aut defensionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. Sed quoniam illa pars, in qua rerum ipsarum explicatio, ac defensio posita est, videtur omnem hujus generis quasi doctrinam continere, de ea primum loquemur, & pauca dicemus. Pauca enim sunt, quæ usu jam tractata, & animo quasi habere notata videamur.

30. Ac tibi sapienter monenti, L. Crasse, libentur assentiemur, ut singularum causarum defensiones, quas solent magistri pueris tradere, relinquamus; aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem & causam, & orationem disputatio ducitur. Neque enim, quoties verbum aliquod est scribendum nobis, toties ejus verbi literæ sunt cogitatione [3] conquirendæ; nec quo-

1 *In dicendo* deest in Mag. *Mea totius in dicendo orationis, & istius ipsius facultatis* cet. nostri. 2 *Inclinationis voluntatis* Bod. 3 *Perquirenda* Bod.

ties causa dicenda est, toties ad ejus causæ seposita argumenta revolvi nos oportet; sed habere certos locos, qui, ut literæ ad verbum scribendum, sic illi ad causam explicandam statim occurrant. Sed hi loci ei demum oratori prodesse possunt, qui est versatus [1] in rebus, vel usu, quem ætas denique [2] affert; vel auditione, & cogitatione, quæ studio, & diligentia præcurrit ætatem. Nam si tu mihi quamvis eruditum hominem adduxeris, quamvis acrem, & acutum in cogitando, quamvis ad pronuntiandum expeditum, si erit idem in consuetudine civitatis, in exemplis, in institutis, in moribus [3] ac voluntatibus civium suorum hospes, non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur: subacto mihi ingenio opus est, ut agro non semel arato, sed novato, & iterato, quo meliores fœtus possit, & grandiores edere. Subactio autem est usus, auditio, lectio, literæ. Ac primum naturam causæ videat, quæ numquam latet, Factumne sit, quæratur, an Quale sit, an Quod nomen habeat: quo perspecto, statim occurrit naturali quadam prudentia, non his subductionibus, quas isti docent, quid faciat causam, id est, quo sublato controversia stare non possit: deinde, quid veniat in judicium, quod isti sic jubent quærere: Interfecit Opimius Gracchum: quid facit causam? [4] quod reipublicæ causa, cum ex senatusconsulto ad arma vocasset: hoc tolle, causa non erit. [5] At id ipsum negat contra leges [6] licuisse Decius. Veniet igitur in judicium, Licueritne ex senatusconsulto servandæ reipublica causa? Perspicua sunt hæc quidem,

1 *In rerum vel* Joan. 2 *Afferet* Bod. Mag. 3 *Ac voluntatibus* non erat primitus in Nov. 4 *Quid reipublicæ causa eum ex senatusconsulto* Nov. 5 *At ipsum negat* Joan. 6 *Licuisse, sed æquius* Nov. ad marg.

1 *Ad*

quidem, & in vulgari prudentia ſita; ſed illa quærenda, quæ ab accuſatore, & defenſore argumenta [1] ad id, quod in judicium venit, ſpectantia, debeant afferri.

31. Atque hic illud videndum eſt, in quo ſummus eſt error iſtorum magiſtrorum, ad quos liberos noſtros mittimus; non quod hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, ſed tamen ut videatis, quam ſit genus hoc eorum, qui ſibi eruditi videntur, hebes, atque impolitum. Conſtituunt enim in partiendis orationum modis duo genera cauſarum; Unum appellant, in quo ſine perſonis, atque temporibus, de univerſo genere quæratur; Alterum, [2] quod perſonis certis, & temporibus definiatur: ignari, omnes controverſias ad univerſi [3] generis vim, & naturam referri. Nam in ea ipſa cauſa, de qua ante dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimii perſona, nihil Decii: de ipſo enim univerſo genere infinita quæſtio eſt, Num pœna videatur eſſe afficiendus, qui civem ex ſenatuſconſulto patriæ conſervandæ cauſa [4] interemerit, cum id per leges non liceret. Nulla denique eſt cauſa, in qua id, quod in judicium venit, ex reorum perſonis, non generum ipſorum univerſa [5] diſputatione quæratur. Quinetiam in iis ipſis, ubi de facto ambigitur, Ceperitne contra leges pecunias P. Decius, argumenta & criminum, & defenſionis revocentur oportet ad genus, & ad naturam univerſam: quod ſumtuoſius,

1 *Ad id, quod in judicium venit, ſpectant, et debent* noſt. aliquot. Solum *argumenta debeant afferri,* omiſſis illis *ad id, quod* &c. agnoſcit ed. Philippi Melanchthonis. 2 Quæ hic mutat, additque Lambin. ex uno (ut ait) optimo, & antiquiſſimo Memmiano, non comparent in noſt. MSS. nec (ſi credimus Grutero) in Pall. quos ipſe excuſſit, nec in Pith. aut Memm. quos Guliel. 3 *Generis* non erat in Nov. à prima manu. 4 *Interfecerit* MSS. & edd. aliquot. 5 *Dubitatione* Joan. Nov.

1 Pro

niosus, de luxuria: quod alieni appetens, de avaritia: quod seditiosus, de turbulentis, & malis civibus: quod à multis arguitur, de genere testium: contraque, quæ [1] pro reo dicentur, omnia necessario à tempore, atque homine ad communes [2] rerum, & generum summas revolventur. Atque hæc forsitan homini, non omnia, quæ sunt in natura rerum, celeriter animo comprehendenti, permulta videantur, quæ veniant in [3] judicium tum, cum de facto quæratur: sed tamen criminum est multitudo, non defensionum, aut locorum infinita.

32. Quæ vero, cum de facto non ambigitur, quæruntur, Qualia sint, ea, si ex reis numeres, & innumerabilia sunt, & obscura; si ex rebus, valde & modica, & illustria. Nam si Mancini causam in uno Mancino ponimus, quotiescumque is, quem paterpatratus dediderit, receptus non erit, toties causa nova nascetur. [4] Sin illa controversia causam facit, Videaturne ei, quem paterpatratus dediderit, si is non sit receptus, postliminium esse; nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defensionis, Mancini nomen pertinet. Ac, si quid affert [5] præterea hominis aut dignitas, aut indignitas, extra quæstionem est; & [6] ea tamen ipsa oratio ad universi generis disputationem referatur necesse est. Hæc ego non eo consilio disputo, ut homines eruditos redarguam; quamquam reprehendendi sunt, qui in genere definiendo istas causas

1 *Pro eo dic.* Mag. 2 *Hominum*, & *generum* Nov. 3 *Judicium. Tum quod de* (*e* Joan.) *facto* Bal. Joan. Nov. Wag. Statim *si tamen*, ut & *defensorum*, Joan. 4 *Sin illa causa controversiam facit* Nov. 5 *Praterea aut hominis vita aut dignitas, extra* membr. Mem. Pal. pr. & sec. Solum *praterea hominis aut dignitas extra* Joan. *adfert persona hominis aut dignitas indignitasve* Pal. tert. ubi tamen *persona* est a secunda manu ex veteri *praterea*. 6 *Et tamen ipsa oratione referatur necesse est* Joan. *ipsa ratione refellantur necesse est* Mag.

I Et

cauſas deſcribunt in perſonis, & in temporibus poſitas eſſe. Nam etſi incurrunt tempora, & perſonæ, tamen intelligendum eſt, non ex iis, ſed ex genere quæſtionis pendere cauſas. Sed hoc nihil ad me; nullum enim nobis certamen cum iſtis eſſe debet: tantum ſatis eſt intelligi, ne hoc quidem eos conſecutos, quod in tanto otio etiam ſine hac forenſi exercitatione efficere potuerunt, Ut genera rerum diſcernerent, eaque paulo ſubtilius explicarent. Verum hoc (ut dixi) nihil ad me. Illud ad me, ac multo etiam magis ad vos, Cotta noſter, & Sulpici. Quomodo nunc ſe iſtorum artes habent, pertimeſcenda eſt multitudo cauſarum: eſt enim infinita. Si in perſonis ponitur; quot homines, tot cauſæ: ſin ad generum univerſas quæſtiones referuntur; ita modicæ & paucæ ſunt, ut omnes eas diligentes, & memores, & ſobrii oratores percurſas animo, [1] & prope decantatas habere debeant. Niſi forte exiſtimatis à M' Curio cauſam didiciſſe L. Craſſum, [2] & ea re multa attuliſſe, quamobrem poſthumo non nato, Curium tamen hæredem [3] Coponii eſſe oporteret. Nihil ad copiam argumentorum, neque ad cauſæ vim, ac naturam, nomen Coponii, ac Curii pertinuit: in genere erat univerſo rei, negotiique, non in tempore, ac nominibus omnis quæſtio, cum ſcriptum ita ſit, SI MIHI FILIUS GENITUS, ISQUE PRIUS MORITUR, & cetera; TUM UT MIHI ILLE SIT HÆRES: Si natus filius non ſit, videaturne is, qui filio mortuo inſtitutus hæres ſit, hæres eſſe.

33. Perpetui juris, & univerſi generis quæſtio, non

1 *Et prope dicam decantatas* Joan. & Ciceronis genuinum eſſe putat Gronov. 2 *Et ex re multum* al. 3 *Pomponii* Nov. ut etiam infra.

1 *Sed*

non hominum nomina, [1] ſed rationem dicendi, & argumentorum fontes deſiderat. In quo etiam iſti nos juriſconſulti impediunt, à diſcendoque deterrent. Video enim in Catonis, & Bruti libris nominatim fere referri, quid alicui de jure [2] viro ac mulieri reſponderint; credo, ut putaremus, in hominibus, [3] non in re, conſultationis, aut dubitationis cauſam aliquam fuiſſe; ut, quod homines eſſent innumerabiles, debilitati à jure cognoſcendo, voluntatem diſcendi ſimul cum ſpe perdiſcendi abjiceremus. Sed hæc Craſſus aliquando nobis expediet, & exponet deſcripta generatim: eſt enim, ne forte neſcias, heri nobis ille hoc, Catule, pollicitus, ſe jus civile, quod nunc diffuſum, & diſſipatum eſt, in certa genera coacturum, & ad artem facile redacturum. Et quidem, inquit Catulus, haudquaquam id eſt difficile Craſſo, qui & quod diſci potuit de jure, didicit; & quod iis, [4] qui eum docuerunt, defuit, ipſe afferet; ut, quæ ſint in jure, vel [5] apte deſcribere, vel ornate illuſtrare poſſit. Ergo iſta, inquit Antonius, tum à Craſſo diſcemus, cum ſe de turba, & a ſubſelliis, in otium, (ut cogitat) [6] ſoliumque contulerit. Jam id quidem ſæpe, inquit Catulus, ex eo audivi, cum diceret, Sibi certum eſſe à judiciis, cauſiſque diſcedere; ſed, ut ipſi ſoleo dicere, non licebit: neque enim ipſe auxilium ſuum ſæpe à [7] viris bonis fruſtra implorari patietur, neque id æquo animo feret civitas; quæ, ſi voce L. Craſſi carebit, ornamento quodam ſeſe ſpoliatam putabit. Nam hercle, inquit Antonius, ſi hæc

1 *Sed* non eſt in tribus noſt. quorum unus *hominum genera.* 2 *Vir aut mulier reſp.* Bod. Nov. ad marg. 3 *Non in re conſulta, rationis aut dub.* Joan. 4 *Qui tum docuere* Bal. 5 *Acute deſcribere*, Noſt plerique, cum nonnullis edd. 6 Ita Joan cum Pal. ſec. & Pith. *ſolitudinemque* ceteri noſt. cum vulg. 7 *Viris* abeſt à Bod.

1 *Eodem*

hæc vere à Catulo dicta sunt, tibi mecum in [1] eodem est pistrino, Crasse, vivendum, & istam oscitantem, [2] & dormitantem sapientiam, Scævolarum, & [3] ceterorum beatorum otio concedamus. Arrisit hic Crassus leviter, & Pertexe modo, inquit, Antoni, quod exorsus es: me tamen ista oscitans sapientia, simul atque ad eam confugero, in libertatem vindicabit.

34. Hujus quidem loci, quem modo sum exorsus, hic est finis, inquit Antonius; Quoniam intelligitur, non in hominum innumerabilibus personis, neque in infinita temporum varietate, sed in generum caussis, atque naturis omnia sita esse, quæ in dubium vocarentur; genera autem esse definita non solum numero, sed etiam paucitate; ut eam materiem orationis, quæ cujusque esset generis, studiosi qui essent dicendi, omnibus locis descriptam, instructam, ornatamque comprehenderent, rebus dico, & sententiis. [4] Eæ vi sua verba parient, quæ semper satis ornata mihi quidem videri solent, si ejusmodi sunt, ut ea res ipsa peperisse videatur. Ac, si verum quæritis, [5] quod mihi quidem videatur (nihil enim aliud affirmare possum, nisi sententiam & opinionem meam) hoc instrumentum caussarum, & generum universorum in forum deferre debemus; neque, ut quæque res delata ad nos erit, tum denique scrutari locos, ex quibus argumenta eruamus; quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modo considerarint, studio adhibito & [6] usu, pertractata esse possunt: sed tamen

1 *Eodem pristino instituto, Crasse*, Bal. Joan. Nov. Wag. 2 *Et dormitantem* non est in Joan. Pall. pr. sec. Mem. Pith. pro quo *& dormientem* Wag. 3 Cum *beatorum* non sit in Gall. legendum *Cetegorum* conjiciebat Guliel. altera tamen hæret in nost. & Pall. omn. 4 *Ea vi, ut sua verba* Bal. Bod. Nov. Wag. statim *rapient* pro *pariant* Bod. 5 *Quid mihi quidem videatur* al. 6 *Usu rerum, pertract.* Bod.

1 *Intra*

tamen animus referendus eſt ad ea capita, & ad illos, quos ſæpe jam appellavi, locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inventa ducuntur. Atque hoc totum eſt ſive artis, ſive animadverſionis, ſive conſuetudinis, noſſe regiones, [1] intra quas venere, & perveſtiges quod quæras. Ubi eum locum omnem cogitatione ſepſeris, ſi modo uſum rerum percallueris, nihil te effugiet; atque omne, quod erit in re, occurret, atque incidet.

35. Et ſic, cum ad inveniendum in dicendo tria ſint; acumen, deinde ratio, quam licet (ſi volumus) appellemus artem, tertium diligentia; non poſſum equidem non ingenio primas concedere; ſed tamen ipſum ingenium diligentia etiam ex tarditate incitat. Diligentia, [2] inquam, cum omnibus in rebus, tum in cauſis defendendis plurimum valet. Hæc præcipue colenda eſt nobis; hæc ſemper adhibenda; hæc nihil eſt quod non aſſequatur. Cauſa ut penitus, quod initio dixi, nota ſit, diligentia eſt: ut adverſarium [3] attente audiamus, atque ut ejus non ſolum ſententias, ſed etiam verba omnia excipiamus, vultus denique perſpiciamus omnes, qui ſenſus animi plerumque indicant, diligentia eſt. Id tamen diſſimulanter facere, ne ſibi ille aliquid proficere videatur, prudentia eſt. Deinde, ut in iis locis, quos proponam paulo poſt, [4] pervolvatur animus, ut [5] ſe penitus inſinuet in cauſam, ut ſit cura, & cogitatione intentus, diligentia eſt: ut his rebus adhibeat,

1 *Intra quas venire debeas, ut perveſt.* vulg. *intra quas venire, & perveſtiges* noſt. omn. præter Nov. qui *inter quas veneres* (pro *venaris* gloſſat.) *& perveſtiges.* alii aliter. 2 *Inquam, quæ cum omnibus rebus* &c. Joan. Wag. nec aliter ex aliis notavit Lambin. probatque Gronov. *inquam ex omnibus rebus, tum in cauſis &c.* Nov. 3 *Attentis aud.* Bod. 4 *Revolvatur* Bal. Joan. Nov. Wag. 5 Pronomen *ſe* non exſtat in ullo è noſt. MSS.

adhibeat, tamquam lumen aliquod, memoriam, ut vocem, ut vires: [1] hæc magna ſunt. Inter ingenium quidem, & diligentiam perpaullulum loci reliquum eſt arti: ars [2] demonſtrat tantum ubi quæras, atque ubi ſit illud, quod ſtudeas invenire: [3] reliqua ſunt in cura, attentione animi, cogitatione, vigilantia, aſſiduitate, labore: complectar uno verbo, quo ſæpe jam uſi ſumus, diligentia: qua una virtute [4] omnes virtutes reliquæ continentur. Nam orationis quidem copia videmus ut abundent philoſophi, qui, ut opinor, (ſed tu hæc, Catule, melius) nulla dant præcepta dicendi, nec idcirco minus, quæcumque res propoſita eſt, ſuſcipiunt, de qua copioſe, & abundanter loquantur.

36. Tum Catulus, Eſt, inquit, ut dicis, Antoni, ut plerique philoſophi nulla tradant præcepta dicendi, & habeant paratum tamen, quid de quaque re dicant. Sed Ariſtoteles, is, quem maxime ego admiror, propoſuit quoſdam locos, ex quibus omnis [5] argumenti via, non modo ad philoſophorum diſputationem, ſed etiam [6] ad hanc, qua in cauſis utimur, inveniretur; à quo quidem homine jamdudum, Antoni, non aberrat oratio tua; ſive tu ſimilitudine illius divini ingenii in eadem incurris veſtigia; ſive etiam illa ipſa legiſti, atque didiciſti: quod quidem magis veriſimile videtur: plus enim te operæ Græcis dediſſe rebus video, quam [7] putaramus. Tum ille, Verum, inquit, ex

1 Tria hæc vocabula non leguntur in Joan. 2 *Demonſtratur tantum*, omiſſo *ars*, Mag. quam omittit etiam Joan. 3 *Reliqua, quæ ſunt in cura* al. 4 *Omnes* abeſt à Bal. Nov. & Wag. Solum *qua una virtutes reliq. contin.* habet Joan. 5 *Argumentatio* Bod. Mag. Nov. inter lineas. Wag. cum vulg. *argumenti ratio* Bal. Nov. in ordine verborum. *argumentandi ratio* Lambin. ex duob. MSS. Solum *argumenti* Joan. in textu; cujus margini nupera manus *vis* & *ratio* appoſuit. 6 *Ad hanc orationem, qua* Bal. Joan. excerp. Nov. Wag. *ad hanc diſputationem* Nov. in textu. 7 *Putaram* Bod Mag. *putaremus* Joan. Wag. Palat. pr. ac tert. quod mutabat in *putarimus* Guliel.

1. *Numam*

me audies, Catule; Semper ego exiſtimavi, jucundiorem, & probabiliorem huic populo oratorem fore, qui primum quam minimam artificii alicujus, deinde nullam Græcarum rerum ſignificationem daret. Atque ego idem exiſtimavi, pecudis eſſe, non hominis, cum tantas res Græci ſuſciperent, profiterentur, agerent, ſeſeque & videndi res obſcuriſſimas, & bene vivendi, & copioſe dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur, non admovere aurem; &, ſi palam audire eos non auderes, ne minueres apud tuos cives auctoritatem tuam, ſubauſcultando tamen excipere voces eorum, & procul, quid narrarent, attendere: itaque feci, Catule, & iſtorum omnium ſummatim cauſas, & genera ipſa guſtavi.

37. Valde hercule, inquit Catulus, timide, tamquam ad aliquem libidinis ſcopulum, ſic tuam mentem ad philoſophiam appuliſti, quam hæc civitas aſpernata numquam eſt. Nam & referta quondam Italia Pythagoreorum fuit, tum, cum erat in hac gente magna illa Græcia: ex quo etiam quidam [1] Numam Pompilium, regem noſtrum, fuiſſe Pythagoreum ferunt; qui annis permultis ante fuit, quam ipſe Pythagoras; quo etiam major vir habendus eſt, cum illam ſapientiam conſtituendæ civitatis duobus prope ſæculis ante cognovit, quam eam Græci natam eſſe ſenſerunt. Et certe non tulit ullos hæc civitas aut gloria clariores, aut auctoritate graviores, aut humanitate politiores, P. Africano, C. Lælio, L. Furio, qui ſecum eruditiſſimos homines ex Græcia palam ſemper habuerunt. [2] Atque ego ex iſtis ſæpe audivi, cum

1 *Numam Pompilium, illum regem* al. Joan. Nov. Wag.

2 *Atque ego hoc ex his ſæpe*

cum dicerent, Pergratum Athenienſes & ſibi ſeciſſe, & multis principibus civitatis, quod, cum ad ſenatum legatos de ſuis maximis rebus mitterent, tres illius ætatis nobiliſſimos philoſophos miſiſſent, Carneadem, & Critolaum, & Diogenem: [1] itaque eos, dum Romæ eſſent, & à ſe, & ab aliis frequenter auditos: [2] quos tu cum haberes auctores, Antoni, miror cur philoſophiæ, ſicut Zethus ille Pacuvianus, prope bellum indixeris. Minime, inquit Antonius: ac ſic decrevi philoſophari potius, ut Neoptolemus apud Ennium, *paucis: nam omnino haud placet.* Sed tamen hæc eſt mea ſententia, quam videbar expoſuiſſe; Ego iſta ſtudia non improbo, moderata modo ſint: opinionem iſtorum ſtudiorum, & ſuſpicionem artificii apud eos, qui res judicent, oratori adverſariam eſſe arbitror: imminuit enim & oratoris auctoritatem, & [3] orationis fidem.

38. Sed, ut eo revocetur, unde huc declinavit oratio, ex tribus iſtis clariſſimis philoſophis, quos Romam veniſſe dixiſti, videſne [4] Diogenem fuiſſe, qui diceret, Artem ſe tradere bene diſſerendi, & vera, ac falſa dijudicandi, quam verbo Græco διαλεκτικὴν appellaret? In hac arte, ſi modo eſt hæc ars, nullum eſt præceptum, quo modo verum inveniatur, ſed tantum eſt, quo modo judicetur. Nam & omne, quod eloquimur, [5] ſic, ut id aut eſſe dicamus, aut non eſſe; & ſi ſimpliciter dictum ſit, ſuſcipiunt dialectici, ut judicent, verumne ſit, an falſum: & ſi conjuncte ſit elatum,

1 *Itaque eos eſſe tum Romæ, & a ſe* &c. Bal. Bod. Nov. 2 *Quos tum* (*tu* Wag.) *cum haberes, Antoni*, omiſſo *auctores*, Bal. Joan. Wag. 3 *Orationis detrahit fidem* Bod. & Nov. ab emendatore. 4 *Diogenem eum fuiſſe* Joan. Nov. à ſecunda manu. Wag. 5 *Fit ut id aut* &c. Mag. Pal. pr. memb. Mem. & edd. vett. probabatque Camerar. *fit, ut aut non eſſe id, aut eſſe dicamus, & ſi* &c. Nov.

& adjuncta ſint alia, judicent, rectene adjuncta ſint, & verane ſumma ſit uniuſcujuſque rationis: & ad extremum ipſi ſe compungunt ſuis acuminibus, & multa quærendo, reperiunt non modo ea, quæ jam non poſſint ipſi diſſolvere, ſed etiam quibus ante exorſa, & potius detexta, prope retexantur. Hic nos igitur Stoicus iſte nihil adjuvat; quoniam quemadmodum inveniam quid dicam, non docet: atque idem etiam impedit; quod & multa reperit, [1] quæ neget ullo modo poſſe diſſolvi, & genus ſermonis affert non liquidum, non fuſum, ac profluens, ſed exile, aridum, conciſum, ac minutum: quod ſiquis probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum non eſſe fateatur. Hæc enim noſtra oratio multitudinis eſt auribus [2] accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quæ non [3] aurificis ſtatera, ſed quadam populari trutina examinantur. Quare iſtam artem totam dimittamus, quæ in excogitandis argumentis muta nimium eſt, in judicandis nimium loquax. Critolaum iſtum, quem ſimul cum Diogene veniſſe commemoras, [4] puto plus huic ſtudio noſtro prodeſſe potuiſſe: erat enim ab iſto Ariſtotele, à cujus inventis tibi ego videor non longe aberrare. Atque inter hunc Ariſtotelem, (cujus & illum legi librum, in quo expoſuit dicendi artes omnium ſuperiorum, & illos, in quibus ipſe ſua quædam de eadem arte dixit) & hos germanos hujus artis magiſtros, hoc mihi viſum eſt intereſſe; quod ille eadem acie mentis, qua rerum omnium vim, naturamque viderat, hæc quoque

1 *Quæ negat ullo modo* Nov. 2 *Accommodata* Nov. 3 *Artificis* Pall. aliquot. Memmii chartac. ſed alterum hæret in noſt. cum aliis multis MSS. & edd. 4 *Puto* abeſt à Joan. & Wag. quorum ille poſt *prodeſſe* habet *vides* ſuperſcriptum, ut ſit *prodeſſe vides potuiſſe*.

3 *Carneadi*

quoque adſpexit, quæ ad dicendi artem, quam ille deſpiciebat, pertinebant: illi autem, qui hoc ſolum colendum ducebant, habitarunt in hac una ratione tractanda, non eadem prudentia, qua ille, ſed uſu in hoc uno genere, ſtudioque majore: [1] Carneadis vero vis incredibilis illa dicendi, & varietas perquam eſſet optanda nobis; qui nullam umquam in illis ſuis diſputationibus rem defendit, quam non probarit; nullam oppugnavit, quam non everterit. Sed hoc [2] majus eſt quiddam, quam ab iis, qui hæc tradunt, & docent, poſtulandum ſit.

39. Ego autem, ſi quem nunc plane rudem inſtitui ad dicendum velim, his potius tradam aſſiduis, uno opere eandem incudem diem noctemque tundentibus, qui omnes tenuiſſimas particulas, atque omnia minima manſa, [3] ut nutrices infantibus [4] pueris, in os inſerant. Sin ſit is, qui & doctrina mihi liberaliter inſtitutus, & aliquo jam imbutus uſu, & ſatis [5] acri ingenio eſſe videatur, illuc eum rapiam, ubi non ſecluſa aliqua aquula teneatur, ſed unde univerſum flumen erumpat: qui illi ſedes, & tamquam domicilia omnium argumentorum commonſtret, & ea breviter illuſtret, verbiſque definiat. Quid enim eſt, in quo hæreat, qui viderit, omne, quod ſumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex ſua ſumi vi, atque natura, aut aſſumi foris? Ex ſua vi, cum aut res, quæ ſit tota, quæratur, aut pars ejus, aut vocabulum, quod habeat, aut quippiam rem illam quod attingat. Extrinſecus autem,

1 *Carneadi* noſt quatuor. 2 *Majus eſt quoddam, quam* Nov. 3 *Ut aiunt nutrices* noſt. aliquot. 4 *Puris* Mem. memb. quod ſpernendum non putat Guliel. 5 *Acer ingenio* Bal. Nov.

1 *Neque*

tem, cum ea, quæ ſunt foris, [1] neque inhærent in rei natura, colliguntur. Si res tota quæritur, definitione univerſa vis explicanda eſt, ſic; Si majeſtas eſt amplitudo, ac dignitas civitatis, is eam minuit, qui exercitum hoſtibus populi Romani tradidit, non qui eum, qui id feciſſet, populi Romani poteſtati tradidit. Sin pars; partitione, hoc modo; Aut ſenatui parendum de ſalute reipublicæ fuit, aut aliud conſilium inſtituendum, aut ſua ſponte faciendum: aliud conſilium, ſuperbum; ſuum, arrogans; utendum igitur fuit conſilio ſenatus. Sin ex vocabulo, ut Carbo; Si conſul eſt, qui conſulit patriæ, quid aliud fecit Opimius? Sin [2] ab eo, quod rem attingat, plures ſunt argumentorum ſedes ac loci: nam & conjuncta quæremus, & [3] genera, & partes generibus ſubjectas, & ſimilitudines, & diſſimilitudines, & contraria, & conſequentia, & conſentanea, & quaſi præcurrentia, & repugnantia, & cauſas rerum [4] veſtigabimus, & ea, quæ ex cauſis orta ſunt, & majora, paria, minora quæremus.

40. Ex conjunctis ſic argumenta ducuntur; Si pietati ſumma tribuenda laus eſt, debetis moveri, cum Q. Metellum tam pie lugere videatis. Ex genere autem; Si magiſtratus in populi Romani poteſtate eſſe debent, quid Norbanum accuſas, cujus tribunatus voluntati paruit civitatis? Ex parte autem ea, quæ eſt ſubjecta generi; Si omnes qui reipublicæ conſulunt, cari nobis eſſe debent, certe in primis imperatores, quorum conſiliis, virtute, periculis retinemus & noſtram ſalutem, & imperii dignitatem. Ex ſimilitudine autem; Si

feræ

1 *Neque hærent in rei natura* Nov. 2 *Ab eo, quod rem attingit* &c. ſine *ſin.* Joan, 3 *Genera & omina, & partes* Mag. 4 *Inveſtigabimus* Bal. Wag.

1 *In*

feræ partus ſuos diligunt, qua nos in liberos noſtros indulgentia eſſe debemus? At ex diſſimilitudine; Si barbarorum eſt in diem vivere, noſtra conſilia [1] ſempiternum tempus ſpectare debent. Atque utroque in genere, & ſimilitudinis, & diſſimilitudinis, exempla ſunt ex aliorum factis, aut dictis, aut eventis: & fictæ narrationes ſæpe ponendæ. Jam ex contrario; Si Gracchus nefarie, præclare Opimius. Ex conſequentibus; Si & ferro interfectus ille, & tu [2] inimicus ejus cum gladio cruento comprehenſus es in illo ipſo loco, & nemo præter te ibi viſus eſt, & cauſa nemini, & tu ſemper audax, quid eſt quod de facinore dubitare poſſimus? Ex conſentaneis, [3] & præcurrentibus, & repugnantibus, ut [4] olim Craſſus adoleſcens; Non ſi Opimium defendiſti, Carbo, idcirco te iſti bonum civem putabunt: ſimulaſſe te, & aliud quid quæſiſſe perſpicuum eſt, quod Ti. Gracchi mortem ſæpe in concionibus deploraſti, quod P. Africani necis ſocius fuiſti, [5] quod eam legem in tribunatu tuliſti, quod ſemper à bonis [6] diſſenſiſti. Ex cauſis autem rerum ſic; Avaritiam ſi tollere vultis, mater ejus eſt tollenda, luxuries. Ex iis autem, que ſunt orta de cauſis; Si ærarii copiis, & ad belli adjumenta, & ad ornamenta pacis utimur, vectigalibus ſerviamus. Majora autem, & minora, & paria [7] comparabimus ſic. Ex majore; Si bona exiſtimatio divitiis præſtat, & pecunia tantopere expetitur,

1 *In ſempiternum tempus ſpectare* al. 2 *Inimicus, & cum* Bod. Nov. Wag. *inimicus ei cum* Joan. Mag. 3 *Et ex præcur. & ex repug.* Joan. Mag. Nov. Wag. 4 *Olim hic Craſſus* MS. Pighii, quod probat, accedente Grutero. 5 *Quod legem* Joan. & al. *quidem legem* al. ſolum *legem* al. unde *quod C. Graccho dux & auctor repetendæ per ſeditiones tribunitiæ poteſtatis fuiſti*, vel ſimile quid, omiſſum putat Pighius in Faſt. ad an. v. c. DCXXXIV. 6 *Diſceſſiſti* MS. Pighii, qui probat. *diſſediſti* Joan. Mem. Pith. maliıque Gruter. 7 *Comparabimus* ignorat Nov.

1 *Sic*

expetitur, quanto gloria magis eſt expetenda? Ex minore ſic;

— Hic parvæ conſuetudinis
Cauſa hujus mortem fert tam familiariter:
Quid ſi ipſe amaſſet? quid mihi hic faciet patri?

Ex pari [1] ſic; Eſt ejuſdem & [2] eripere contra rempublicam, & largiri pecunias. Foris autem aſſumuntur ea, quæ non ſua vi, ſed extranea ſublevantur, ut hæc; Hoc verum eſt; dixit enim Q. Lutatius: hoc falſum eſt; [3] habita enim quæſtio eſt: hoc ſequi neceſſe eſt; recito enim tabulas: de quo genere toto paulo ante dixi. Hæc, ut breviſſime dici potuerunt, ita à me dicta ſunt.

41. Ut enim ſi aurum cui, quod eſſet multifariam defoſſum, commonſtrare vellem, ſatis eſſe deberet, ſi ſigna, & notas oſtenderem locorum, quibus cognitis, ille ſibi ipſe foderet, & id, quod vellet, parvulo labore, nullo errore inveniret; ſic has ego argumentorum [4] novi notas, quæ illa mihi quærenti demonſtrant, ubi ſint; reliqua cura, & cogitatione eruuntur. Quod autem argumentorum genus cuique cauſarum generi maxime conveniat, non eſt artis exquiſitæ præſcribere, ſed eſt mediocris ingenii judicare. Neque enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicendi explicemus, ſed ut doctiſſimis hominibus uſus noſtri quaſi quædam [5] monita tradamus. His igitur locis in mente, &

1 *Sic* abeſt à pleriſque noſtris. 2 *Erip. & contra remp. largiri* Mag. & Nov. ab emendatore, niſi quod hic *elargiri*. *Et eripere, & contra rem, & largiri* Joan. 3 *Habita enim quæſtione* Joan. Wag. 4 Novi (*erui* Pal. pr.) *notas, quærenti demonſtrant* (*demonſtravi* Pal. pr.) *ubi* &c. Joan. Pall. pr. ſec. Pith. *erui* item Wag. Pal. oct. ut *ſic has arg. notas quærenti demonſtravi ubi ſint: reliq.* reſtituendum putat Gruter. *arg. quas novi notas, quærenti demonſtravi ubi ſint: reliq.* Joan. à correctoris manu. 5 *Admonita* Bod. cum ed. Melancth. *munimenta*. Bal.

1 *Afficiat*

& cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum posita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere possit, non modo in forensibus disceptationibus, sed omnino in ullo genere dicendi. Si vero assequetur, ut talis videatur, qualem se videri velit, & animos eorum ita [1] afficiet, apud quos aget, ut eos quocumque velit, vel trahere, vel rapere possit, nihil profecto præterea ad dicendum requiret. Jam illud videmus, Nequaquam satis esse, reperire quid dicas, nisi id inventum [2] tractare possis. Tractatio autem varia esse debet, ne aut cognoscat artem qui audiat, aut defatigetur similitudinis satietate. Proponi oportet, quid afferas. & id quare ita sit, ostendere; & ex iisdem illis locis interdum concludere, relinquere alias, [3] alioque transire: sæpe non proponere, ac ratione ipsa [4] afferenda, quid proponendum fuerit, declarare: si cui quid simile dicas, prius ut simile confirmes: deinde, [5] quod agitur, adjungas: [6] puncta argumentorum plerumque ut occulas, ne quis ea numerare possit; ut re distinguantur, verbis confusa esse videantur.

42. Hæc ut & properans, & apud doctos, & semidoctus ipse percurro, ut aliquando ad illa majora veniamus. Nihil est enim in dicendo, Catule, majus, quam ut faveat oratori is, qui audiet, utque ipse sic moveatur, ut impetu quodam animi, & perturbatione magis, quam judicio, aut consilio regatur. Plura enim multo homines judicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore,

1 *Afficiat* nost. omn nec aliter nonnullæ edd. 2 *Tradere possis* al. 3 *Alioquin transire* Joan. *aliorsum* Pal. pr. & sec. unde *relinq. alias, alias aliorsum transire* vult Gruter. *relinquere alios, aliosque transire* Nov. à nupera manu. 4 *Deferenda* Nov. 5 *De quo agitur* conjicit Guliel. 6 *Interpuncta* nost. quinque.

lore, aut lætitia, aut spe, aut timore, [1] aut errore, aut aliqua [2] permotione mentis, quam veritate, [3] aut præscripto, aut juris norma aliqua, aut judicii formula, aut legibus. Quare, nisi quid vobis aliud placet, ad illa pergamus. Paulum, inquit Catulus, etiam nunc deesse videtur iis rebus, Antoni, quas exposuisti, quod sit tibi ante explicandum, quam illuc proficiscare, quo te dicis intendere. Quidnam? inquit. Qui ordo tibi [4] placet, inquit Catulus, & quæ dispositio argumentorum, in qua tu mihi semper deus videri soles. Vide quam sim in isto genere, inquit, Catule, deus: non mehercule mihi, nisi admonito, venisset in mentem; ut possis existimare, me in ea, in quibus nonnumquam aliquid efficere videor, usu solere in dicendo, vel casu potius incurrere. Ac res quidem ista, quam ego, quia non noram, sic, tamquam ignotum hominem præteribam, tantum potest in dicendo, ut ad vincendum nulla plus possit. Sed tamen mihi videris ante tempus à me rationem ordinis, & disponendarum rerum requisisse. Nam si ego omnem vim oratoris in argumentis, & in re ipsa per se comprobanda posuissem, tempus esset jam de ordine argumentorum, [5] & de collocatione aliquid dicere. Sed cum tria sint à me [6] proposita, de uno dictum; cum de duobus reliquis dixero, tum erit denique de disponenda tota oratione quærendum.

43. Valet igitur multum [7] ad vincendum, probari [8] mores, instituta, & facta, & vitam eorum, qui agent causas, & eorum, pro quibus; & item improbari

1 *Aut terrore* Mag. 2 *Perturbatione mentis* Bod. 3 *Aut perscripto* Nov. 4 *Placeat* nost. quinque. 5 *Et de collatione* nost. omn. præter Bod. 6 *Posita* Joan. 7 *Ad dicendum* Nov. 8 *Mores & instituta eorum, qui agent causas*, omissis mediis, Joan. *& vit. & eorum* cet. nost.

1 *Similiter*

improbari adverſariorum: animoſque eorum, apud quos agitur, conciliari quam maxime ad benivolentiam, cum erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus geſtis, exiſtimatione vitæ; quæ facilius ornari poſſunt, ſi modo ſunt, quam fingi, ſi nulla ſunt. [1] Sed hæc adjuvant in oratore, lenitas vocis, vultus, pudoris ſignificatio, verborum comitas: ſi quid perſequare acrius, ut invitus, & coactus facere videare. Facilitatis, liberalitatis, manſuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non avidi ſigna proferri perutile eſt; eaque omnia, [2] quæ proborum, demiſſorum, non acrium, non pertinacium, non litigioſorum, non acerborum ſunt, valde benivolentiam [3] conciliant, abalienantque ab iis, in quibus hæc non ſunt. Itaque eadem ſunt in adverſarios ex contrario [4] conferenda. Sed genus hoc totum orationis in iis cauſis excellet, in quibus minus poteſt inflammari animus judicis acri, & vehementi quadam incitatione. Non enim ſemper fortis oratio quæritur, ſed ſæpe placida, ſummiſſa, lenis, quæ maxime commendat reos. Reos autem appello, non eos modo, qui arguuntur, ſed omnes, quorum de re diſceptatur: ſic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione, juſtos, integros, religioſos, timidos, perferentes injuriarum, mirum quiddam valet; & hoc vel in principiis, vel in re narranda, vel in peroranda tantam habet vim, ſi eſt ſuaviter, & [5] cum ſenſu tractatum, ut ſæpe plus, quam cauſa, valeat. Tantum autem

T 2 efficitur

1 *Similiter adjuvant in oratore* Wag. 2 *Quæ verborum demiſſorum &c.* Nov. inter lineas. 3 *Concinant* Pith. Pall. pr. ac ſec. & olim Joan. unde *concinnant* reponendum putabat Guliel. 4 *Referenda* Nov. ad marg. 5 Aut *ſenſim tractatum*, aut *cum jucundo ſenſu*, aut *cum ſenſu & ratione*, volebat Lambin.

1 *Sie*

efficitur ſenſu quodam, ac ratione dicendi, ut quaſi mores oratoris effingat oratio. Genere enim quodam ſententiarum, & genere verborum, adhibita etiam actione leni, [1] facilitatemque ſignificanti, efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni viri eſſe videantur.

44. Huic autem eſt illa diſpar adjuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere mentes judicum permovet, impellitque, ut aut oderint, aut diligant, aut invideant, aut ſalvum velint, aut metuant, [2] aut ſpernant, aut cupiant, aut abhorreant, aut lætentur, aut mœreant, aut miſereantur, aut punire velint, aut ad eos motus [3] abducantur, ſi qui finitimi ſunt, & propinqui his, ac talibus animi perturbationibus. Atque illud optandum eſt oratori, ut aliquam permotionem animorum ſua ſponte ipſi afferant ad cauſam judices, ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatam. Facilius eſt enim currentem (ut aiunt) incitare, quam commovere languentem. Sin id, aut non erit, aut erit obſcurius, ſicut medico diligenti, priuſquam conetur ægro adhibere medicinam, non ſolum morbus ejus, [4] cui mederi volet, ſed etiam conſuetudo valentis, & natura corporis cognoſcenda eſt: ſic equidem cum [5] aggredior ancipitem cauſam, & gravem ad animos judicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione, curaque verſor, ut odorer quam

1 Sic Joan. cum Pal. ſec. & Mem. membran. nec non Pal. pr. & Pith. niſi quod ille *ſignificati*, hic *facilitatem* ſine copula. *facilitateque ſignificandi* ceteri fere noſt. cum vulg. *facultateque ſignificandi* ed. Aldi Nepotis. *facilitatemque ſignificandi* Bal. 2 *Aut ſperent, aut cupiant* Bod. Mag. cum Lambinianis. Pall. quart. quint. oct. & edd. nonnullis. 3 *Adducantur* edd. vett. *deducantur* vel *deducant*, noſt. omn. cum aliis MSS. 4 *Cui mederi volet* non habent Joan. Pall. pr. ſec. Pith. & Memmii membran. nec diſplicet Grutero. 5 *Aggredior in ancipiti cauſa, & gravi ad animos* Pall. pr. ſec. duo Gall. & Joan. nec Guliel. diſplicebat.

1 *Atque*

quam ſagaciſſime poſſim, quid ſentiant, quid exiſtiment, quid exſpectent, quid velint, quo deduci oratione facillime poſſe videantur. Si ſe dant, &, ut ante dixi, ſua ſponte, quo impellimus, inclinant, atque propendent; accipio quod datur, & ad id, unde aliquis flatus oſtenditur, vela do. Sin eſt integer, quietuſque judex; plus eſt operis: ſunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adjuvante natura. Sed tantam vim habet illa, quæ recte à bono poeta dicta eſt, *Flexanima*, [1] *atque omnium regina rerum*, oratio, ut non modo [2] inclinantem erigere, aut ſtantem inclinare, ſed etiam adverſantem, & repugnantem, ut imperator bonus ac fortis, capere poſſit.

45. Hæc ſunt illa, quæ me ludens Craſſus modo flagitabat, [3] quæ à me divinitus tractari ſolere diceret, & in cauſa M' Aquilii, C. que Norbani, nonnulliſque aliis, quaſi præclare acta, laudaret; quæ mehercule ego, Craſſe, cum a te tractantur in cauſis, horrere ſoleo: tanta vis animi, tantus impetus, tantus dolor oculis, vultu, geſtu, digito denique iſto tuo ſignificari ſolet: tantum eſt [4] flumen graviſſimorum, optimorumque verborum, tam integræ ſententiæ, [5] tam veræ, tam novæ, tam ſine pigmentis, fucoque puerili, ut mihi non ſolum tu incendere judicem, ſed ipſe ardere videaris. Neque fieri poteſt, ut doleat is, qui audit, ut oderit, ut invideat, ut pertimeſcat aliquid, [6] ut ad fletum, miſericordiamque deducatur, niſi omnes ii motus, quos orator adhibere volet judici, in ipſo oratore

impreſſi

1 *Atque* non exſtat in Lambinianis; neque in Mem. & Pith. *flos atque anima omnium* Pal pr. *lex, atque animi natura omnium* Pal. ſec. *flex, atque animina (i. e. animi natura) omnium* Joan. 2 *Inclinantem excipere* Pall. pr. ſec. Pith. Mem. & Joan. 3 *Cum à me* Bal. Bod. Nov. Wag. 4 *Fulmen graviſſimorum, optimorumque verborum* Wag. 5 *Tam varia* al. 6 *Ut affectet; miſericordiamque deducatur* Joan.

1 *Apud*

impreſſi eſſe, atque inuſti videbuntur. Quod ſi fictus aliquis dolor ſuſcipiendus eſſet, & ſi in ejuſmodi genere orationis nihil eſſet, niſi falſum, atque imitatione ſimulatum, major ars aliqua forſitan eſſet requirenda: nunc ego quid tibi, Craſſe, quid ceteris accidat, neſcio; de me autem cauſa nulla eſt cur apud homines prudentiſſimos, atque amiciſſimos mentiar. Non mehercule umquam [1] apud judices aut dolorem, aut miſericordiam, aut invidiam, aut odium excitare dicendo volui, quin ipſe in commovendis judicibus, iis ipſis ſenſibus, ad quos illos adducere vellem, permoverer. Neque enim facile eſt perficere, ut [2] iraſcatur, cui tu velis, judex, ſi tu ipſe id lente ferre videare; neque ut oderit eum, quem tu velis, niſi teipſum flagrantem odio ante viderit; neque ad miſericordiam adducetur, [3] niſi ei tu ſigna doloris tui verbis, ſententiis, voce, vultu, collachrymatione denique oſtenderis. Ut enim nulla materies tam facilis ad exardeſcendum eſt, quæ, niſi admoto igni, ignem concipere poſſit; ſic nulla mens eſt tam ad comprehendendam vim oratoris parata, quæ poſſit incendi, niſi inflammatus ipſe ad eam, & ardens [4] acceſſeris.

46. Ac, ne forte hoc magnum, ac mirabile eſſe videatur, hominem toties iraſci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, præſertim in rebus alienis; magna vis eſt earum ſententiarum, atque eorum [5] locorum, quos agas tractẽſque dicendo, nihil ut opus ſit ſimulatione, & fallaciis: ipſa enim natura orationis ejus, quæ ſuſcipitur ad aliorum

1 *Apud judices* non habetur in Bal. & Wag. nec in Nov. niſi extra lineam, & à recentiori manu. 2 *Iraſcatur ei, cui* Bod. Joan. Nov. 3 *Niſi & tu* Bod. 4 *Acceſſerit* malit Gronov. quomodo Bod. Joan. Mag. Nov. cum nonnullis edd. 5 *Locorum, quæ agas* al.

aliorum animos permovendos, oratorem ipſum magis etiam, quam quemquam eorum, qui audiunt, permovet. Et ne hoc in cauſis, in judiciis, in amicorum periculis, in concurſu hominum, in civitate, in foro accidere miremur, cum agitur, non ſolum ingenii noſtri exiſtimatio (nam id eſſet levius: quamquam, cum profeſſus ſis, te id poſſe facere, quod pauci, ne id quidem negligendum eſt) ſed alia ſunt majora multo, fides, officium, diligentia: quibus rebus adducti, etiam cum alieniſſimos defendimus, tamen eos alienos, ſi ipſi viri boni volumus haberi, exiſtimare non poſſumus. Sed, ut dixi, ne hoc in nobis mirum eſſe videatur, quid poteſt eſſe tam fictum, [1] quam verſus, quam ſcena, quam fabulæ? tamen in hoc genere ſæpe ipſe vidi, cum ex perſona mihi ardere oculi hominis hiſtrionis viderentur [2] ſpondalia illa dicentis,

Segregare abs te auſus, aut ſine illo Salamina ingredi?
Neque paternum adſpectum es veritus?

Numquam illum *adſpectum* dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filii videretur. Ut idem inflexa ad miſerabilem ſonum voce,

— quem ætate exacta indigem
Liberum laceraſti, orbaſti, exſtinxſti: neque fratris necis,
Neque gnati ejus parvi, qui tibi in tutelam eſt traditus?

flens ac lugens dicere videbatur. Quæ ſi ille hiſtrio,

1 *Quam verſus* deeſt in Bod. & Wag. 2 *Spondalli*, aut *Spondali illa* Joan. Nov. Pall. pr. & ſec. Pith. & Mem. In *Sophoclea illa* mutabat Auratus; *ſpondialia* Turneb. *ſpondaulia* Salmaſius.

1 Ne.

ſtrio, quotidie cum ageret, tamen recte agere ſine dolore non poterat; quid? Pacuvium putatis in ſcribendo leni animo, ac remiſſo fuiſſe? Fieri nullo modo potuit. Sæpe enim audivi, Poetam bonum neminem (id quod à Democrito, & Platone in ſcriptis relictum eſſe dicunt) ſine inflammatione animorum exſiſtere poſſe, & ſine quodam afflatu quaſi furoris.

47. Quare nolite exiſtimare meipſum, qui non heroum veteres caſus, fictoſque luctus vellem imitari, atque adumbrare dicendo; [1] neque actor eſſem alienæ perſonæ, ſed auctor meæ, cum mihi M' Aquilius in civitate retinendus eſſet, quæ in illa cauſa peroranda fecerim, ſine magno dolore feciſſe. Quem enim ego conſulem fuiſſe, imperatorem ornatum à ſenatu, ovantem in Capitolium adſcendiſſe meminiſſem, hunc [2] cum afflictum, debilitatum, mœrentem, in ſummum diſcrimen adductum viderem, non prius ſum conatus miſericordiam aliis commovere, quam miſericordia ſum ipſe captus. Senſi equidem tum magnopere moveri judices, cum excitavi mœſtum, ac ſordidatum ſenem, & cum iſta feci, quæ tu, Craſſe, laudas, non arte, de qua quid loquar neſcio, ſed motu magno animi, ac dolore, ut diſcinderem tunicam, ut cicatrices oſtenderem; cum C. Marius mœrorem orationis meæ præſens, ac ſedens multum lachrymis ſuis adjuvaret; cumque ego illum crebro appellans, collegam ei ſuum commendarem, atque ipſum advocatum ad communem imperatorum fortunam defendendam invocarem. Non fuit hæc

1 *Ne, qui actor ſim alienæ* Bal. *ſim* etiam Nov. & Wag. *ſum* Joan. *eſſe* al. 2 *Cum derelictum, debilitatum* Pall. pr. ac ſec. Mem. & nunc Joan. & fere probet Gruter. *cum ad delictum debilitatum* Joan. à prima manu. *cum derelictum, afflictum, debilitatum* Wag.

1 Et

hæc ſine meis lachrymis, non ſine dolore magno miſeratio, omniumque deorum, & hominum, & civium, & ſociorum imploratio; quibus omnibus verbis, quæ à me tum ſunt habita, ſi dolor abfuiſſet meus, non modo non miſerabilis, ſed etiam irridenda fuiſſet oratio mea. Quamobrem hoc vos doceo, Sulpici, bonus ego videlicet, atque eruditus magiſter, ut in dicendo iraſci, ut dolere, ut flere poſſitis. Quamquam te quidem quid hoc doceam, qui in accuſando ſodali, [1] & quæſtore meo, tantum incendium non oratione ſolum, ſed multo etiam magis vi, & dolore, & ardore animi concitaras, ut ego ad id reſtinguendum vix conarer accedere? Habueras enim tum omnia in cauſa ſuperiora: vim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribunitiam, in Cæpionis gravi, miſerabilique [2] caſu, in judicium vocabas: deinde principem & ſenatus, & civitatis, M. Æmilium, lapide percuſſum eſſe conſtabat: vi pulſum ex templo L. Cottam, & T. Didium, cum intercedere vellent rogationi, nemo poterat negare.

48. Accedebat, ut hæc tu adoleſcens pro republica queri ſumma cum dignitate exiſtimarere; ego, homo cenſorius, vis ſatis honeſte viderer ſeditioſum civem, & in hominis conſularis calamitate crudelem, poſſe defendere. Erant optimi cives judices, bonorum virorum plenum forum, vix ut mihi tenuis quædam venia daretur excuſationis; quod tamen eum defenderem, [3] qui mihi quæſtor fuiſſet. Hic ego quid dicam me artem aliquam adhibuiſſe? quid fecerim, narrabo; ſi placuerit, vos meam defenſionem in aliquo artis loco reponetis.

U

1 *Et quæſtore* abſunt à Memm. Pith. tribus Pall. Joan. & olim etiam à Nov. nec deſideret Gruter. 2 *Cauſa* Joan. 3 *Qui mihi legatus fuiſſet* Joan. duo Pall. totidemque Gall.

1 *Eam*

netis. Omnium ſeditionum genera, vitia, pericula collegi; [1] eamque orationem ex omni reipublicæ noſtræ temporum varietate repetivi; concluſique ita, ut dicerem, Etſi omnes moleſtæ ſemper ſeditiones fuiſſent, juſtas tamen fuiſſe nonnullas, & prope neceſſarias. Tum illa, quæ modo Craſſus commemorabat, egi, Neque reges ex hac civitate exigi, neque tribunos plebis creari, neque plebiſcitis toties conſularem poteſtatem minui, neque provocationem, patronam illam civitatis, ac vindicem libertatis, populo Romano dari, ſine nobilium diſſenſione potuiſſe: ac, ſi illæ ſeditiones ſaluti huic civitati fuiſſent, non continuo, ſi quis motus populi factus eſſet, id C. Norbano [2] in nefario crimine, atque in fraude capitali eſſe ponendum. Quod ſi umquam populo Romano conceſſum eſſet, [3] ut jure concitatus videretur; id quod docebam ſæpe eſſe conceſſum; nullam illa cauſam juſtiorem fuiſſe. Tum omnem orationem traduxi, & converti in increpandam Cæpionis fugam, [4] in deplorandum interitum exercitus. [5] Sic & eorum dolorem, qui lugebant ſuos, oratione refricabam; & animos equitum Romanorum, apud quos tum judices cauſa agebatur, ad Q. Cæpionis odium, à quo erant ipſi propter judicia abalienati, renovabam, [6] atque revocabam.

49. Quod ubi ſenſi me in [7] poſſeſſione judicii, ac defenſionis meæ conſtitiſſe, quod & populi [8] benivolentiam mihi conciliaram, cujus jus etiam

[1] cum

1 *Eam rationem &c. temporum varia atate repetivi* Bod. 2 Illa *in nefario crimine* omnino deſiderantur in Joan. & Pal. ſec. quorum loco *in periculo* habent Pal. pr. & Mem. membran. 3 *Ut jure incitatus* Bod Joan. Nov. cum edd. vett. probante Gronov. deſunt, una cum reliquis uſque ad *nullam illa*, in Bal. & Wag. 4 *In deploratum* al. 5 *Sic ceterorum dolorem* Bod. 6 Illud *atque revocabam* non viſitur in noſt. quatuor; Pall. pr. ſec. tert. aut Mem. membran. 7 *Poſſeſſionem* Joan. Mag. Wag. Pal. ſec. & Pith. 8 *Benivolentiam jam mihi concil.* Nov.

1 *Cum*

[1] cum ſeditionis conjunctione defenderam, & judicum animos totos vel calamitate civitatis, vel luctu, ac deſiderio propinquorum, vel odio proprio in Cæpionem, ad cauſam noſtram converteram; tunc admiſcere huic generi orationis vehementi, atque atroci, genus illud alterum, de quo ante diſputavi, lenitatis, & manſuetudinis, cœpi; Me pro meo ſodali, qui mihi in liberum loco more majorum eſſe deberet, & pro mea omni fama prope, fortuniſque decernere: nihil mihi ad exiſtimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere poſſe, quam ſi is, qui ſæpe alieniſſimis à me, ſed meis tamen civibus, ſaluti exiſtimarer fuiſſe, ſodali meo auxilium ferre non potuiſſem. Petebam à judicibus, ut illud ætati meæ, ut honoribus, ut rebus geſtis, ſi juſto, ſi pio dolore me eſſe affectum viderent, concederent, præſertim ſi in aliis cauſis intellexiſſent, omnia me ſemper pro amicorum periculis, nihil umquam pro me ipſo deprecatum. Sic in illa omni defenſione, atque cauſa, quod eſſe in arte poſitum videbatur, ut de lege Apuleia dicerem, ut, quid eſſet minuere majeſtatem, explicarem, perquam breviter perſtrinxi, atque attigi. His [2] duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quæ minime præceptis artium ſunt perpolitæ, omnis eſt à me illa cauſa tractata, ut & acerrimus in Cæpionis invidia [3] renovanda, & in meis moribus erga meos neceſſarios declarandis manſuetiſſimus viderer. Ita magis affectis animis judicum, quam doctis, tua, Sulpici, eſt à nobis tum accuſatio victa.

50. Hic Sulpicius, Vere hercule, inquit, An-

1 *Cum ſeditionis commendatione* al. 2 *Duabus orationibus* Joan cum quattuor iſtis Germano-Gallicis. 3 *Revocanda* Wag.

toni, ista commemoras: nam ego nihil umquam vidi, quod tam è manibus elaberetur, quam mihi tum est elapsa illa causa. Cum enim, quemadmodum dixisti, tibi ego non judicium, sed incendium tradidissem, quod tuum principium, dii immortales, fuit? qui timor? quæ dubitatio? quanta hæsitatio, tractusque verborum? [1] Ut illud initio, quod tibi unum ad ignoscendum homines dabant, tenuisti, Te pro homine pernecessario, quæstore tuo, [2] dicere? quam tibi primum munisti ad te audiendum viam. Ecce autem, cum te nihil aliud profecisse arbitrarer, nisi ut homines tibi, civem improbum defendenti, ignoscendum propter necessitudinem arbitrarentur, serpere occulte cœpisti, [3] nihildum aliis suspicantibus, me vero jam pertimescente, [4] ut illam non Norbani seditionem, sed [5] illam populi Romani iracundiam, neque eam injustam, sed meritam, ac debitam fuisse defenderes. Deinde, qui locus abs te prætermissus est in Cæpionem? Ut tu illa omnia odio, invidia, misericordia miscuisti? Neque hæc solum in defensione, sed etiam in Scauro, ceterisque meis testibus, quorum testimonia non refellendo, sed ad eundem impetum populi confugiendo, refutasti. Quæ cum abs te modo commemorarentur, equidem nulla præcepta desiderabam: [6] istam enim ipsam demonstrationem defensionum tuarum abs te ipso commemoratam, doctrinam esse non mediocrem puto. Atqui, si ita placet, inquit Antonius, trademus etiam, quæ nos sequi in dicendo, quæque maxime spectare solemus:

1 *Ut tuo illud* Bod. Nov. *ut tu illud* al. 2 *Dicere* non est in Joan. Pall. pr. sec. Pith. Mem. 3 *Nihil tum aliis* Nov. 4 *Ut jam non* Bal. 5 *Illam* ignorat Joan. quod de aliis etiam notavit Lambin. 6 *Ipsam tam* (*tum* Pall. sec. *tamen istam* Joan.) *doctrinam esse*, sine intermediis, Joan. Pall. pr. sec. Pith. Mem. membran.

lemus: docuit enim jam nos longa vita, uſuſque rerum maximarum, ut quibus rebus animi hominum moverentur, teneremus.

51. [1] Equidem primum conſiderare ſoleo, poſtuletne cauſa: nam neque parvis in rebus adhibendæ ſunt hæ dicendi faces, neque ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes oratione flectendas [2] proficere poſſimus, ne aut irriſione, aut odio digni putemur, ſi aut tragœdias agamus in nugis, aut convellere adoriamur ea, quæ non poſſunt commoveri. Nam quoniam hæc fere maxime ſunt in judicum animis, [3] aut quicumque illi erunt, apud quos agemus, oratione molienda, amor, odium, iracundia, invidia, miſericordia, ſpes, lætitia, timor, moleſtia; ſentimus amorem conciliari, ſi [4] id videare, quod ſit utile ipſis, apud quos agas, defendere; ſi aut pro bonis viris, aut certe pro iis, qui illis boni, atque utiles ſint, laborare: namque hæc res amorem magis conciliat, [5] illa virtutis defenſio caritatem; pluſque proficit, [6] ſi proponitur ſpes utilitatis futuræ, quam præteriti beneficii commemoratio. Enitendum eſt, ut oſtendas, in ea re, quam defendas, aut dignitatem ineſſe, aut utilitatem; eumque, cui concilies hunc amorem, ſignifices, nihil ad utilitatem ſuam retuliſſe, ac nihil omnino feciſſe cauſa ſua. Invidetur enim commodis hominum ipſorum, ſtudiis autem [7] eorum ceteris commodandi favetur. Videndumque hoc

1 *Et equidem primum* Nov. 2 *Perficere poſſimus* al. deeſt *proficere* in Wag. 3 *Aut quacumque illi erit &c. oratione movenda* Bal. 4 *Id velle videare* edd. vett. *id in re videamus* Bal. Joan. Mag. Wag. ſed in Joan. ſyllabæ *mus* à nupera manu inſcribitur *rus.* idem *in* cum *re* conjungit, ut poſſit eſſe *jure*, quomodo citat Gronov. *id videamur* Nov. 5 *Illa virtus defenſi caritatem* Wag. *illa inſtitutis defenſi* Joan. cui poſtremæ ſyllabæ ſuperſcriptum *dit.* 6 *Si ponetur* Joan. 7 *Eorum certe moderandis favetur* Wag. *eorum cete moderandi* Joan. *eorum in ceteros commodandis favetur* Nov.

5 *Videri*

hoc loco eſt, ne, quos ob benefacta diligi volemus, eorum laudem, atque gloriam, cui maxime [1] invideri ſolet, nimis efferre videamur. Atque iiſdem his ex locis & odium in alios ſtruere diſcemus, & a nobis, ac noſtris demovere. Eademque hæc genera tractanda ſunt in iracundia vel excitanda, vel ſedanda : nam ſi quod ipſis, qui audiunt, perniciosſum, aut inutile ſit, id factum augeas ; odium creatur : ſin, quod aut in bonos viros, aut in eos, in quos quiſque minime debuerit, aut in rempublicam, tum excitatur, ſi non tam acerbum odium, tamen aut invidiæ, aut odii non diſſimilis offenſio. Item timor incutitur aut ex ipſorum periculis, aut ex communibus: interior eſt ille [2] proprius ; ſed hic quoque communis ad eandem ſimilitudinem eſt perducendus.

52. Par, atque una ratio eſt ſpei, lætitiæ, moleſtiæ: ſed haud ſciam, an acerrimus longe ſit omnium motus invidiæ; nec minus virium opus ſit in ea comprimenda, quam in excitanda. [3] Invident autem homines maxime paribus, aut inferioribus, cum ſe relictos ſentiunt, illos autem dolent evolaſſe: ſed etiam ſuperioribus invidetur ſæpe vehementer, & eo magis, ſi intolerantius ſe jactant, & æquabilitatem [4] communis juris præſtantia dignitatis, aut fortunæ ſuæ tranſeunt: quæ ſi inflammanda ſunt, maxime dicendum eſt, Non eſſe [5] virtute parta ; deinde etiam vitiis, atque peccatis : tum ſi erunt honeſtiora, atque graviora, tamen [6] non eſſe tanti ulla merita, quanta ſit inſolentia hominis, quantumque faſtidium. Ad ſedandum autem, Magno illa labore, magniſque periculis

1 *Videri* Bod. Mag. 2 *Proprius* non legitur in Mag. 3 *Invident autem hominibus homines maxime* Wag. 4 *Communis* abeſt à Bod. 5 *Virtute parata* al. 6 *Non eſſe tanta ulla merita, quanta* al.

1 *Tametſi*

periculis esse parta, nec ad suum commodum, sed ad aliorum esse collata; seseque si quam gloriam peperisse videatur, [1] tamenetsi ea non sit [2] iniqua merces periculi, tamen ea non delectari, totamque abjicere, atque deponere; omninoque perficiendum est, (quoniam plerique sunt invidi, [3] maximeque est hoc commune vitium, & perpetuum: invidetur autem præstanti, florentique fortunæ) ut hæc opinio minuatur, & illa excellens opinione fortuna, cum laboribus, & miseriis permista esse videatur. [4] Jam misericordia movetur, si is, qui audit, adduci potest, ut illa, quæ de altero deplorentur, ad suas res revocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat; aut intuens alium, crebro ad seipsum revertatur. Ita cum singuli casus humanarum miseriarum graviter accipiuntur, si dicuntur dolenter, tum afflicta, & prostrata virtus maxime luctuosa est; &, ut illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione boni viri debet speciem tueri, lenis, (ut sæpe jam dixi) atque summissa; sic hæc, quæ suscipitur ab oratore [5] ad commutandos animos, atque omni ratione flectendos, intenta, ac vehemens esse debet.

53. Sed est quædam in his duobus generibus, quorum alterum lene, alterum vehemens esse volumus, difficilis ad distinguendum similitudo. Nam ex illa lenitate, qua conciliamur iis, qui audiunt, ad hanc vim acerrimam qua eosdem excitamus, influat oportet aliquid, & ex hac vi nonnumquam animi

1 *Tametsi* vulg. 2 *Æqua* Nov. Pall. aliquot, & Mem. membran. cum edd. Philip. Melancth. quod placebat Guliel. *in qua* Bal. Bod. Joan. 3 *In genereque est* Joan. Idem statim *& perpetuum*, sicut & Pall. pr. sec. duoque membranæ Francicæ, ubi *& pervagatum* cod. nost. cum vulgatis. 4 *Ad misericordiam movetur, si is* Nov. 5 *Ad committendos animos* Mag.

1 *Influendum*

mi aliquid [1] inflammandum eſt illi lenitati: neque eſt ulla temperatior oratio, quam illa, in qua aſperitas contentionis, oratoris ipſius humanitate conditur, remiſſio autem lenitatis quadam gravitate, & contentione firmatur. In utroque autem genere dicendi, & illo, in quo vis, atque contentio quæritur, & hoc, quod ad vitam, & mores accommodatur, & principia tarda ſunt, & exitus tamen ſpiſſi, & producti eſſe debent. Nam neque aſſiliendum ſtatim eſt ad illud genus orationis, (abeſt enim totum à cauſa; & homines prius ipſum illud, quod proprium ſui judicii eſt, audire deſiderant) nec, cum in eam rationem ingreſſus ſis, celeriter diſcedendum eſt. Non enim, ſicut argumentum, ſimulatque poſitum eſt, arripitur, alterumque, & tertium poſcitur; ita miſericordiam, aut invidiam, aut iracundiam, ſimulatque intuleris, poſſis commovere. Argumentum enim ratio ipſa confirmat, quæ ſimulatque emiſſa eſt, adhæreſcit: illud autem genus orationis non cognitionem judicis, ſed magis perturbationem requirit; quam conſequi, niſi multa, & varia, [2] & copioſa oratione, & ſimili contentione actionis nemo poteſt. Quare qui aut breviter, aut ſummiſſe dicunt, docere judicem poſſunt, commovere non poſſunt; in quo ſunt omnia. Jam illud perſpicuum eſt, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex iiſdem ſuppeditari [3] locis. Sed argumento reſiſtendum eſt, aut iis, quæ comprobandi ejus cauſa ſumuntur, reprehendendis; aut demonſtrando, id, quod concludere illi velint, non effici

[1] ex

1 *Influendum* noſt. omn. præter Joan. qui *inflammandum* cum aliis optimis MSS. alterum tamen habet ad marg. *infundendum* volebat Lambin. *inflandum* Guliel. quomodo eſt ad marg. ed. Melancth. 2 *Et copioſa, & ſimili oratione & contentione* Joan. Wag. 3 *Locus* non agnoſcit Joan.

1 *Ex*

[1] ex propositis, nec esse consequens, aut, si ita non refellas, afferendum est in contrariam partem, quod sit aut gravius, aut æque grave. Illa autem, quæ aut conciliationis causa leniter, aut permotionis vehementer aguntur, contrariis commotionibus [2] inferenda sunt, ut odio benivolentia, misericordia invidia tollatur.

54. Suavis autem est, & vehementer sæpe utilis jocus, & facetiæ: quæ, etiam si alia omnia tradi arte possunt, naturæ sunt propria certe, neque ullam artem desiderant; in quibus tu longe aliis, mea sententia, Cæsar, excellis: quo magis mihi etiam testis esse potes, aut nullam esse artem salis, aut si qua est, eam nos tu potissimum [3] docebis. Ego vero, inquit Cæsar, omni de re [4] facetius puto posse ab homine non inurbano, quam de ipsis facetiis, disputari. Itaque cum quosdam Græcos inscriptos libros esse vidissem de ridiculis, nonnullam in spem veneram, posse me aliquid de istis discere. Inveni autem ridicula, & salsa multa Græcorum: nam & Siculi in eo genere, & Rhodii, & Byzantii, & præter ceteros, Attici excellunt: sed qui ejus rei rationem quandam conati sunt, artemque tradere, sic insulsi exstiterunt, ut nihil aliud eorum, nisi ipsa insulsitas, rideatur. Quare mihi nullo videtur modo doctrina ista res posse tradi. Etenim cum duo genera sint facetiarum, alterum æquabiliter in omni sermone fusum, alterum peracutum, & breve; illa à veteribus superior, cavillatio; hæc altera, dicacitas nominata est. Leve nomen habet utraque res: [5] quippe leve

1 *Ex positis* satisfaciebat Guliel. & Lambin. sicut est in Mem. membran. 2 *Efferenda* Joan. & Nov. 3 *Docere* Joan. 4 *Facilius* Bod. Joan. cum quattuor illis Gallopalatinis, Pall. quint. & sept. 5 *Quippe?* (i. e. *quid mirum?* gloss.) *leve enim est hoc, risum movere* Nov. *leve enim est hoc rei summovere* idem ad marg.

enim eſt totum hoc, riſum movere. Verumtamen, ut dicis, Antoni, multum in cauſis perſæpe lepore, & facetiis profici vidi. Sed cum in illo genere perpetuæ feſtivitatis ars non deſideretur (natura enim fingit homines, & [1] creat imitatores, & narratores facetos, & vultu adjuvante, & voce, & ipſo genere ſermonis) tum vero in hoc altero dicacitatis, quid habet ars loci, cum ante illud facetum dictum emiſſum hærere debeat, quam cogitari potuiſſe videatur? Quid enim hic meus frater ab arte adjuvari potuit, cum à Philippo interrogatus, quid latraret, *Furem ſe videre*, reſpondit? Quid in omni oratione Craſſus, vel apud centumviros contra Scævolam, vel contra accuſatorem Brutum, cum pro Cn. Planco diceret? Nam id, quod tu mihi tribuis, Antoni, Craſſo eſt, omnium ſententia, concedendum. Non enim fere quiſquam reperietur, præter hunc, in utroque genere leporis excellens, [2] & illo, qui in perpetuitate ſermonis, & hoc, qui in celeritate, atque dicto eſt. Nam hæc perpetua contra Scævolam Curiana defenſio, tota redundavit hilaritate quadam, & joco; dicta illa brevia non habuit. Parcebat enim adverſarii dignitati, [3] in quo ipſo ſervabat ſuam; quod eſt hominibus facetis, & dicacibus difficillimum, habere hominum rationem, & temporum, & ea, quæ occurrant, cum ſalſiſſime dici poſſint, tenere. Itaque nonnulli ridiculi homines, hoc ipſum non inſulſè interpretantur: Dicere [4] enim aiunt Ennium, *flammam a ſapiente facilius ore in ardente opprimi, quam bona dicta teneat,*

1 *Creat imitatores facetiarum, adjuvante & vultu* &c. Joan. cum quattuor Gallopalatinis. *imitatores, narratores, & facetos* Wag. 2 *Et illo, quod* &c. *& hoc, quod* noſt. aliquot. 3 *In quo ipſe ſervabat ſuam* Nov. 4 *Enim autupienti facilius* Pal. pr. *aut cupienti facilius* ſec. & Pith. *aiunt cupienti facil.* membran. Mem. *aut pienti* Joan.

1 *In*

teneat: hæc ſcilicet bona dicta, quæ ſalſa ſint: nam ea *dicta* appellantur proprio jam nomine.

55. Sed ut [1] in Scævolam continuit ea Craſſus, atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, cauſam illam, diſputationemque luſit; ſic in Bruto, quem oderat, & quem dignum contumelia judicabat, utroque genere pugnavit. Quam multa de balneis, quas nuper ille vendiderat; quam multa de amiſſo patrimonio dixit? atque illa brevia, cum ille diceret, *ſe ſine cauſa ſudare*; *Minime* [2] *mirum*, inquit: *modo enim exiſti de balneis.* Innumerabilia hujuſcemodi fuerunt, ſed non minus illa jucunda perpetua: cum enim Brutus duos lectores excitaſſet, & alteri de colonia Narbonenſi Craſſi orationem legendam dediſſet, alteri de lege Servilia; & cum contraria inter ſeſe de republica capita contuliſſet; noſter hic facetiſſime tres patris Bruti de jure civili libellos tribus legendos dedit. Ex libro primo, FORTE EVENIT, UT IN PRIVERNATI ESSEMUS. *Brute, teſtificatur pater, ſe tibi Privernatem fundum reliquiſſe.* Deinde ex libro ſecundo, IN ALBANO ERAMUS EGO, ET MARCUS FILIUS. *Sapiens videlicet homo cum primis noſtræ civitatis, norat hunc gurgitem; metuebat, ne, cum is nihil haberet, nihil eſſe ei relictum putaretur.* Tum ex libro tertio, in quo finem ſcribendi fecit (tot enim, ut audivi Scævolam dicere, ſunt veri Bruti libri) IN TIBURTI FORTE ASSEDIMUS EGO, ET MARCUS FILIUS. *Ubi ſunt ii fundi, Brute, quos tibi pater publicis commentariis conſignatos reliquit? Quod niſi puberem te*, inquit, *jam haberet,*

1 *In Scævola conticuit* Joan. *conticuit* item Bal. Mag. & Nov. 2 *Mirum* & *inquit* non inveniuntur in Joan. ut nec ſtatim *hujuſcemodi.*

1 Ita

ret, quartum librum composuisset, & se etiam in balneis [1] *lotum cum filio, scriptum reliquisset.* Quis est igitur, qui non fateatur, hoc lepore, atque his facetiis non minus refutatum esse Brutum, quam illis tragœdiis, quas egit idem, cum casu in eadem causa [2] cum funere efferretur anus Junia? pro dii immortales, quæ fuit illa, quanta vis? quam inexspectata? quam repentina? cum, conjectis oculis, gestu omni imminenti, summa gravitate, & celeritate verborum, *Brute, quid sedes? quid illam anum patri nunciare vis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines* [3] *duci vides? quid majoribus tuis? quid* [4] *L. Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberavit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui virtuti studere? Patrimonione augendo? at id non est nobilitatis; sed fac esse; nihil superest; libidines totum dissipaverunt. An juri civili? est paternum: sed dicet, te, cum ædes venderes, ne* [5] *in rutis quidem, & cæsis solium tibi paternum* [6] *recepisse. An rei militari? qui numquam castra videris? An eloquentiæ?* [7] *quæ nulla est in te; &, quidquid est vocis ac linguæ, omne in istum turpissimum calumniæ quæstum contulisti? Tu lucem adspicere audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in urbe, tu in civium esse conspectu? Tu illam mortuam, tu imagines ipsas non perhorrescis? quibus non modo imitandis, sed ne* [8] *collocandis quidem tibi ullum locum reliquisti.*

56. Sed

1 Ita Pall. quint. & sext. à secunda manu, & tert. à prima; nec aliter ed. Melanchthon. *locutum* nost. omn præter Joan. qui *locum*, cum Pall. pr. & sec. 2 *Cum funere* abest à quattuor Palatinogallis: accedit Joan. qui statim *ferretur* exhibet, cum Bal. & Wag. *Idem; quoniam, cum in eadem causa cum funere ferretur anus in via: Prô dii!* Nov. 3 *Duci vides majoribus tuis?* Wag. 4 *L. Junio* al. 5 *Irruptis* Bal. *in ruptis* Nov. Wag. iidem statim *solum. In rupiis* Joan. 6 *Reliquisse* Nov. 7 *Quæ neque est* Joan. 8 *Conjungendis* al.

1 *Ex*

56. Sed hæc tragica, atque divina; faceta autem, & urbana innumerabilia [1] ex una concione meminiſtis; nec enim concio major umquam fuit, nec apud populum gravior oratio, quam hujus contra collegam in cenſura nuper, neque lepore, & feſtivitate conditior. Quare tibi, Antoni, utrumque aſſentior, & Multum facetias in dicendo prodeſſe ſæpe, & Eas arte nullo modo poſſe tradi: & illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuiſſe tantum, & non hujus rei quoque palmam, [2] ut ceterarum, Craſſo detuliſſe. Tum Antonius, Ego vero ita feciſſem, inquit, niſi interdum in hoc Craſſo paulum inviderem: nam [3] eſſe quamvis facetum, atque ſalſum, non nimis eſt per ſeipſum invidendum; ſed, cum omnium ſis venuſtiſſimus, & urbaniſſimus, omnium graviſſimum, & ſeveriſſimum, & eſſe, & videri, quod iſti contigit uni, id mihi vix ferendum videbatur. Hic cum arriſiſſet [4] ipſe Craſſus, Attamen, inquit Antonius, cum [5] artem eſſe facetiarum, Juli, negares, aperuiſti quiddam, quod præcipiendum videretur. Haberi enim dixiſti rationem oportere hominum, rei, temporis, ne quid jocus de gravitate decerperet: quod quidem in primis à Craſſo obſervari ſolet. Sed hoc præceptum prætermittendum eſt facetiarum, cum his nihil opus ſit: nos autem quomodo utamur, cum opus ſit, quærimus; ut in adverſarium, & maxime, ſi ejus ſtultitia poterit agitari, in teſtem ſtultum, cupidum, levem, ſi facile homines audituri videbuntur. Omnino probabiliora ſunt, quæ laceſſiti dicimus, quam quæ

1 *Ex una contentione* Bal. Joan. Wag. 2 *Ut ceterarum* deſiderantur in Joan. 3 *Eſſe quemvis facetum* Wag. 4 *Ipſe* abeſt à noſt. quinque, & aliquot edd. 5 *Artem eſſe facetiarum ullam* (vel *nullam*, vel *ullum*) *negares* noſt. omn.

1 *Conten-*

quæ priores: nam & ingenii celeritas major eſt, quæ apparet in reſpondendo, & humanitatis eſt reſponſio. Videmur enim quieturi fuiſſe, niſi eſſemus laceſſiti: ut in iſta ipſa [1] concione nihil fere dictum eſt ab hoc, quod quidem facetius dictum videretur, quod non provocatus reſponderit. Erat autem [2] tanta gravitas in Domitio, tanta auctoritas, ut quod eſſet ab eo objectum, lepore magis elevandum, quam contentione frangendum videretur.

57. Tum Sulpicius, Quid igitur? inquit, patiemur Cæſarem, qui quamquam Craſſo facetias concedit, tamen multo in eo ſtudio magis ipſe elaborat, non explicare totum nobis genus hoc jocandi, quale ſit, & unde [3] ducatur? præſertim cum tantam vim, & utilitatem ſalis, & urbanitatis eſſe [4] fateamur. Quid ſi, inquit Julius, aſſentior Antonio dicenti, Nullam artem eſſe ſalis? Hic cum Sulpicius reticuiſſet, Quaſi vero, inquit Craſſus, horum ipſorum, de quibus Antonius [5] tamdiu loquitur, ars ulla ſit: obſervatio quædam eſt, ut ipſe dixit, earum rerum, quæ in dicendo valent; quæ ſi eloquentes facere poſſit, quis eſſet non eloquens? Quis enim hæc vel non facile, vel certe aliquo modo poſſet ediſcere? Sed ego in his præceptis hanc vim, & hanc utilitatem eſſe arbitror, non ut ad reperiendum quid dicamus, arte ducamur, ſed ut ea, quæ natura, quæ ſtudio, quæ exercitatione conſequimur, aut recta eſſe confidamus, aut prava intelligamus, cum, quo referenda ſint, didicerimus. Quare, Cæſar, ego quoque

1 *Contentione* al. 2 *Tanta in Domitio gravitas*, *tanta* &c. Joan. Wag. *in Domitio tanta gravitas*, *tanta* &c. cet. noſtri. 3 *Deducatur* al. 4 *Fateatur* Joan. 5 *Jamdiu* retinet Guliel. quod eſt in Joan. & quattuor Palatinogallis.

1 *Si*

quoque à te hoc peto, ut, ſi tibi videtur, diſputes de hoc toto jocandi genere, quid ſentias, ne qua forte dicendi pars, quoniam ita voluiſtis, in hoc tali cœtu, atque in tam accurato ſermone, prætermiſſa eſſe videatur. Ego vero, inquit ille, quoniam collectam à conviva, Craſſe, exigis, non committam ut, [1] ſi defugerim, tibi cauſam aliquam dem recuſandi: quamquam ſoleo ſæpe mirari eorum impudentiam, qui agunt in ſcena geſtum [2] ſpectante Roſcio: quis enim ſeſe commovere poteſt, cujus ille vitia non videat? Sic ego nunc, Craſſo audiente, primum loquar de facetiis, & docebo ſus (ut aiunt) oratorem eum, quem cum Catulus nuper audiſſet, *fœnum alios*, aiebat, *eſſe oportere*. Tum ille, Jocabatur, inquit, Catulus, præſertim cum ita dicat ipſe, ut ambroſia alendus eſſe videatur. Verum te, Cæſar, audiamus, [3] ut ad Antonii reliqua redeamus. Et Antonius, Perpauca quidem mihi reſtant, inquit: ſed tamen defeſſus jam labore, atque itinere diſputationis, requieſcam in Cæſaris ſermone, quaſi in aliquo peropportuno diverſorio.

58. Atqui, inquit Julius, non nimis liberale hoſpitium meum dices: nam te in viam, ſimulac perpaululum guſtaris, extrudam, & ejiciam. Ac ne diutius vos demorer, de omni iſto genere quid ſentiam, perbreviter exponam. De riſu quinque ſunt, quæ quærantur: unum, quid ſit: alterum, unde ſit: tertium, ſitne oratoris velle riſum movere: quartum, quatenus: quintum, quæ ſint genera ridiculi. Atque illud primum, quid ſit ipſe riſus, quo pacto concitetur, ubi ſit, quomodo exſiſtat, atque ita repente erumpat, ut eum cupientes tenere

1 *Si refugerim* Mag. 2 *Inſpectante* Joan. duo Pall. & totidem Gall.
3 *Ut Antonii reliqua videamus* Joan.

1 *Notant*

tenere nequeamus, & quomodo ſimul latera, os, venas, vultum, oculos occupet, viderit Democritus: neque enim ad hunc ſermonem hoc pertinet; &, ſi pertineret, neſcire me tamen id non puderet, quod ne ipſi quidem illi ſcirent, qui pollicerentur. Locus autem, & regio quaſi ridiculi (nam id proxime quæritur) turpitudine, & deformitate quadam continetur: hæc enim ridentur vel ſola, vel maxime, quæ [1] notant, & deſignant turpitudinem aliquam non turpiter. Eſt autem, ut ad illud tertium veniam, eſt plane oratoris movere riſum; vel quod ipſa hilaritas benivolentiam conciliat ei, per quem excitata eſt; vel quod admirantur omnes acumen uno ſæpe in verbo poſitum, maxime reſpondentis, nonnumquam etiam laceſſentis; vel quod frangit adverſarium, [2] quod impedit, quod elevat, quod deterret, quod refutat; vel quod ipſum oratorem politum eſſe hominem ſignificat, quod eruditum, quod urbanum; maximeque quod triſtitiam, ac ſeveritatem mitigat, & relaxat, odioſaſque res ſæpe, quas argumentis dilui non facile eſt, joco, riſuque diſſolvit. Quatenus autem ſint ridicula tractanda oratori, perquam diligenter videndum eſt; id quod in quarto loco quærendi poſueramus: nam nec inſignis improbitas, & ſceleri juncta, nec rurſus miſeria inſignis agitata ridetur: facinoroſos majori quadam vi, [3] quam ridiculi, vulnerari volunt; miſeros illudi nolunt, niſi ſi ſe forte jactant. Parcendum eſt autem maxime caritati hominum, ne temere in eos dicas, [4] qui diliguntur.

59. Hæc

1 *Notant, & ſignant* Joan. 2 *Quod impedit* non eſt in Joan. Idem ſtatim *quod delevat*, ubi *quod levat* habent cet. noſt. 3 *Quam ridiculi, illudi volunt, niſi* &c. Mag *quam ridiculi, vulnerari volunt, niſi &c.* mediis omiſſis, Joan. 4 *Qui diliguntur, aut qui in calamitate ſunt. Hac igitur* excerp. Nov.

1 *Ad*

59. Hæc igitur adhibenda eſt primum in jocando moderatio. Itaque ea facillime luduntur, quæ neque odio magno, nec miſericordia maxima digna ſunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum eſt in iſtis vitiis, quæ ſunt in vita hominum, neque carorum, neque calamitoſorum, neque eorum, qui ob facinus [1] ad ſupplicium rapiendi videntur; [2] eaque belle agitata ridentur. Eſt etiam deformitatis, & corporis vitiorum ſatis bella materies ad jocandum. Sed quærimus idem, quod in ceteris rebus maxime quærendum eſt, Quatenus. In quo non modo illud præcipitur, Ne quid inſulſe, ſed etiam, ſi quid perridicule poſſis: vitandum eſt oratori utrumque, ne aut ſcurrilis jocus ſit, aut mimicus. Quæ cujuſmodi ſint, facilius jam intelligemus, cum ad ipſa ridiculorum genera [3] venerimus. Duo enim ſunt genera facetiarum, quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, ſi quando quid, tamquam aliqua fabella, narratur; ut olim tu, Craſſe, [4] in Memmium, *comediſſe eum lacertum Largii*, cum eſſet cum eo Tarracinæ de amicula rixatus: ſalſa, attamen à te ipſo ficta tota [5] oratio. Addidiſti clauſulam, Tota Tarracina tum omnibus in parietibus inſcriptas fuiſſe literas, tria L. L. L, duo M M. Cum quæreres, id quid eſſet, ſenem tibi quendam oppidanum dixiſſe, *Lacerat lacertum Largii mordax Memmius*. Perſpicitis hoc genus quam ſit facetum, quam elegans, quam oratorium; ſive habeas, vere quod narrare poſſis, quod tamen eſt [6] mendaciunculis adſpergendum; ſive fingas. [7] Eſt autem hæc hujus generis virtus, Ut ita facta demonſtres,

1 *Ad ſupplicium capiendi violenter* Mag. 2 *Eaque bella agitari videntur* Joan. 3 *Veniemus* noſt. quinque. *devenerimus* al. 4 *In Memmium commodiſſime, eum* &c. Nov. 5 *Narratio* noſt omn. cum aliquot edd. 6 *Mendaculis* noſt. fere. 7 *Eſt enim hujus generis* Nov.

1 *Nobilitatem*,

demonſtres, ut mores ejus, de quo narres, ut ſermo, ut vultus omnes exprimantur, ut iis, qui audiunt, tum geri illa, fierique videantur. In re eſt item ridiculum, quod ex quadam depravata imitatione ſumi ſolet; ut idem Craſſus, *Per tuam* [1] *nobilitatem, per veſtram familiam.* Quid aliud fuit, in quo concio rideret, niſi illa vultus, & vocis imitatio? *Per tuas ſtatuas* vero cum dixit, & extento brachio paululum etiam de geſtu addidit, vehementius riſimus. Ex hoc genere eſt illa Roſciana imitatio ſenis:

Tibi ego, Antipho, [2] *has ſero,* inquit:

ſenium eſt cum audio. Atque ita eſt totum hoc ipſo genere ridiculum, ut cautiſſime tractandum ſit. Mimorum eſt enim ethologorum, ſi nimia eſt imitatio, ſicut obſcœnitas: orator ſurripiat oportet imitationem, ut is, qui audiat, cogitet plura, quam videat. Præſtet idem ingenuitatem, & ruborem ſuum, verborum turpitudine, & rerum [3] obſcœnitate vitanda.

60. Ergo hæc duo genera ſunt ejus ridiculi, quod in re poſitum eſt: quæ ſunt propria perpetuarum facetiarum, in quibus deſcribuntur hominum mores, & ita effinguntur, ut aut, re narrata aliqua, quales ſunt, intelligantur; aut, imitatione brevi injecta, in aliquo inſigni ad irridendum vitio reperiantur. In dicto autem ridiculum eſt id, quod verbi, aut ſententiæ quodam acumine movetur: ſed, ut in illo ſuperiore genere, vel narrationis,

1 *Nobilitatem, per juramentum, per noſtram familiam* Wag. 2 *Aſſero* noſt. quinque cum vulg. Statim *te cum audio* Wag. 3 *Obſcœnitate. Vitanda ergo* &c. noſt. omn. præter Joan. in quo reſtat *vitando*, extrema litera in *turpit.* & *obſcœn.* eraſa; ut *turpitudinem, & rerum obſcœnitatem vitando* à prima manu habuiſſe videatur.

1 *Oratoris*

tionis, vel imitationis, vitanda eſt mimorum ethologorum ſimilitudo; ſic in hoc ſcurrilis [1] oratori dicacitas magnopere fugienda eſt. Qui igitur diſtinguemus à Craſſo, à Catulo, à ceteris, familiarem veſtrum Granium, aut Vargulam, amicum meum? non mehercule in mentem mihi quidem venit: ſunt enim dicaces: Granio quidem nemo dicacior. Hoc, opinor, primum, ne quotieſcumque potuerit dictum dici, neceſſe habeamus dicere. Puſillus teſtis proceſſit. *Licet*, inquit, *rogare*, Philippus? Tum quæſitor properans, *Modo breviter.* Hic ille, *Non accuſabis*: *perpuſillum rogabo.* Ridicule: ſed ſedebat judex L. Aurifex, brevior etiam, quam ipſe teſtis: omnis eſt riſus in judicem converſus: viſum eſt totum [2] ſcurrile judicium. Ergo hæc, quæ cadere poſſunt in quos nolis, quamvis ſint bella, ſunt tamen ipſo genere ſcurrilia: ut iſte, qui ſe vult dicacem, & mehercule eſt, Appius, ſed nonnumquam in hoc vitium ſcurrile delabitur: *Cenabo*, inquit, *apud te*, huic luſco, familiari meo, C. Sextio: *uni enim locum eſſe video.* Eſt hoc ſcurrile, & quod ſine cauſa laceſſivit, & tamen id dixit, quod in omnes luſcos conveniret. [3] Ea, quia meditata putantur eſſe, minus ridentur. Illud egregium Sextii, & ex tempore, *Manus lava*, inquit, *& cena.* Temporis igitur ratio, & ipſius dicacitatis moderatio, & temperantia, & raritas dictorum, diſtinguet oratorem à ſcurra: &, quod nos cum cauſa dicimus, non ut ridiculi videamur, ſed ut proficiamus aliquid; illi [4] totum diem, & ſine cauſa. Quid enim eſt Vargula aſſecutus, cum eum candidatus A. Sempronius cum Marco ſuo

 fratre

1 *Oratoris* Joan. deeſt in Wag. 2 *Scurrile ridiculum* Joan. Mag. excerp. Nov. 3 *Ea qua meditata* al. 4 *Totum dicunt, &* &c. Wag. *totum dicet* Bod.

1 *Navianum*

fratre complexus esset, *Puer abige muscas*? Risum quæsivit, qui est, mea sententia, vel tenuissimus ingenii fructus. Tempus igitur dicendi prudentia, & gravitate moderabimur; quarum utinam artem aliquam haberemus! sed domina natura est.

61. Nunc exponamus genera ipsa summatim, quæ risum maxime moveant. Hæc igitur sit prima partitio, Quod facete dicatur, id alias in re habere, alias in verbo facetias: maxime autem homines delectari, si quando risus conjuncte re, verboque moveatur. Sed hoc mementote, quoscumque locos attingam, unde ridicula ducantur, ex iisdem locis fere etiam graves sententias posse duci: tantum interest, quod gravitas honestis in rebus severe, jocus in turpiculis, & quasi deformibus ponitur: velut in iisdem verbis & laudare frugi servum possumus, &, si est nequam, jocari. Ridiculum est illud [1] Neronianum vetus in furace servo, *Solum esse, cui domi nihil sit nec obsignatum, nec* [2] *occlusum*: quod idem in bono servo dici solet; sed hoc iisdem etiam verbis. Ex iisdem autem locis omnia nascuntur. Nam quod Sp. Carvilio graviter claudicanti ex vulnere ob rempublicam accepto, & ob eam causam verecundanti in publicum prodire, mater dixit, *Quin prodis, mi Spuri? quotiescumque gradum facies, toties tibi tuarum virtutum veniat in mentem*? præclarum & grave est. Quod Calvino Glaucia claudicanti, *Ubi est vetus illud? num* [3] *claudicat? at hic clodicat*: hoc ridiculum est: & utrumque ex eo, quod in claudicatione animadverti potuit, est ductum.

[1] Quid

1 *Navianum* al. 2 *Conclusum* Bod. excerp. Nov. 3 *claudicat? at id claudicat* excerp. Nov.

1 Quid

[1] *Quid hoc Nævio ignavius*? ſevere Scipio. At in male olentem, *Video me* [2] *a te circumveniri*, ſubridicule Philippus. At utrumque genus continet verbi ad literam immutati ſimilitudo. Ex ambiguo dicta, vel argutiſſima putantur; ſed non ſemper in joco, ſæpe etiam in gravitate verſantur. Africano illi majori, coronam ſibi in convivio ad caput accommodanti, cum ea ſæpius rumperetur, P. Licinius Varus, *Noli mirari*, inquit, *ſi non convenit: caput enim magnum eſt*: laudabile, & honeſtum. At ex eodem genere eſt, *Calvus ſatis eſt*, [3] *quod dicit parum*. Ne multa: nullum genus eſt joci, quo non ex eodem ſevera, & gravia ſumantur. Atque hoc etiam animadvertendum, Non eſſe omnia ridicula, faceta. Quid enim poteſt eſſe tam ridiculum, quam Sannio eſt? ſed ore, vultu, imitandis moribus, voce, denique corpore ridetur ipſo: ſalſum hunc poſſum dicere, atque ita, non ut ejuſmodi oratorem eſſe velim, ſed ut mimum.

62. Quare primum genus hoc, quod riſum vel maxime movet, non eſt noſtrum, moroſum, ſuperſtitioſum, ſuſpicioſum, glorioſum, ſtultum: naturæ ridentur ipſæ, quas perſonas agitare ſolemus, non ſuſtinere. Alterum genus eſt imitatione admodum ridiculum, ſed nobis tantum licet furtim, ſi quando, & curſim. Alterum minime eſt liberale. Tertium, oris depravatio, non digna nobis. Quartum, obſcœnitas, non ſolum non foro digna, ſed vix convivio liberorum. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiæ reliquæ ſunt, quæ aut in re, [4] ut ante diviſi, poſitæ videntur eſſe, aut

1 *Quid hoc nemo ignavus* Nov. *quid hic nemo ignarus* idem ad oram. 2 *A te non conveniri*, *ſed circumveniri* vulgo Deficit hic Joan. ut & duo Pall. priores, & Gall. 3 *Quod dicit. Parumne multa*? al. 4 *Ut ante dixi* Bod.

1 *Cum*

aut in verbo. Nam quod, quibuſcumque verbis dixeris, facetum tamen eſt, re continetur: quod mutatis verbis ſalem amittit, in verbis habet leporem omnem. Ambigua ſunt in primis acuta, atque in verbo poſita, non in re: ſed non ſæpe magnum riſum movent, magis ut belle, & literate dicta laudantur: ut in illum Titium, qui, cum ſtudioſe pila luderet, & idem ſigna ſacra noctu frangere putaretur, gregaleſque [1] eum in campum non veniſſe requirerent, excuſavit Veſpa Terentius, quod eum *brachium fregiſſe* diceret. Ut illud Africani, quod eſt apud Lucilium,

Quid? Decius, Nuculam an confixum vis facere? inquit.

Ut tuus amicus, Craſſe, Granius, *non eſſe ſextantis*. Et, ſi quæritis, is, qui appellatur dicax, hoc genere maxime excellit; ſed riſus movent alia majores. Ambiguum per ſe ipſum probatur id quidem, ut ante dixi, vel maxime: ingenioſi enim videtur, vim verbi in aliud, atque ceteri accipiant, poſſe ducere: ſed admirationem magis, quam riſum movet, niſi ſi quando incidit in aliud genus ridiculi.

63. [2] Quæ genera percurram equidem: ſed ſcitis eſſe notiſſimum ridiculi genus, Cum aliud exſpectamus, aliud dicitur: hic nobiſmetipſis noſter error riſum movet. [3] Quod ſi admiſtum eſt etiam ambiguum, fit ſalſius: ut apud Nævium videtur eſſe miſericors ille, qui judicatum duci videt, [4] percunctatus ita,

Quanti

1 *Cum in campum non veniſſet, requirerent* Bal. & Wag. 2 *Quare genera* Wag. 3 *Quo ſi admixtum* Nov. 4 Eſt à J. Fr. Gronov. Obſerv. lib. 2. cap. 11. *percunctatur* vulg. *duci videns, percunctatur* edidit Phil. Melancthon. & poſt eum Lambin.

1 *Addito*

Quanti addictus? mille nummum.

Si addidisset tantummodo, *ducas licet*; esset illud genus ridiculi præter exspectationem: sed quia addidit,

--- *Nihil addo, ducas licet*:

[1] addito ambiguo, altero genere ridiculi, fuit, ut mihi quidem videtur, salsissimus. [2] Hoc tum est venustissimum, cum in altercatione arripitur ab adversario verbum, & ex eo, ut à Catulo in Philippum, in eum ipsum aliquid, qui lacessivit, infligitur. Sed cum plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quædam subtilior, attendere, & aucupari verba oportebit: [3] in quo, ut ea, quæ sunt frigidiora, vitemus (etenim cavendum est, ne arcessitum dictum putetur) permulta tamen acute dicemus. Alterum genus est, quod habet parvam verbi immutationem, quod in litera positum, Græci vocant παρονομασίαν, ut *Nobiliorem, mobiliorem* [4] Cato: aut, ut idem, cum cuidam dixisset, *Eamus deambulatum*: & ille, *Quid opus fuit de? Immo vero*, inquit, *quid opus fuit te?* aut ejusdem responsio illa, *Si tu & adversus, & aversus impudicus es.* Etiam interpretatio nominis habet acumen, cum ad ridiculum convertas, quamobrem ita quis vocetur; ut ego nuper, Nummium divisorem, ut Neoptolemum ad Trojam, sic illum in campo Martio nomen invenisse.

64. Atque hæc omnia verbo continentur. Sæpe etiam versus facete interponitur, vel ut est, vel paululum immutatus; aut aliqua pars versus, ut Statius Scauro stomachanti; ex quo sunt nonnulli, qui

1 *Addito altero ambiguo, genere ridiculi* Bod. Mag Wag. *addito altero ambiguo, altero* &c. Bal. 2 *Hoc totum est* Bod. Nov. 3 *In quibus est, ut ea* &c. Bal. Idem mox *acuta dicemus*, accedente Wag. 4 *Cato autem judicem cum quidam dix.* Bal.

qui tuam legem de civitate natam, Craſſe, dicant;

St, tacete, quid hoc clamoris? quibus nec mater, nec pater,
Tanta confidentia eſtis? [1] *auferte iſtam enim ſuperbiam.*

Nam in Cælio ſane etiam ad cauſam utile fuit tuum illud, Antoni, cum ille à ſe pecuniam profectam diceret teſtis, & haberet filium delicatiorem; abeunte jam illo,

Sentin' ſenem eſſe tactum [2] *triginta minis?*

In hoc genus conjiciuntur proverbia; ut illud Scipionis, cum Aſellus omnes provincias ſtipendia merentem ſe peragraſſe gloriaretur, *Agas aſellum*, & cetera. Quare ea quoque, quoniam mutatis verbis non poſſunt retinere eandem venuſtatem, non in re, ſed in verbis poſita ducantur. Eſt etiam in verbo poſitum non inſulſum genus, ex eo, cum ad verbum, non ad ſententiam rem accipere videare: ex quo uno genere totus eſt Tutor, mimus vetus, oppido ridiculus. Sed abeo à mimis; tantum genus hujus ridiculi inſigni aliqua, & nota re notari volo. Eſt autem ex hoc genere illud, quod tu, Craſſe, nuper ei, qui te rogaſſet, [3] Non tibi moleſtus eſſet futurus, ſi ad te [4] bene ante lucem veniſſet: *Tu vero,* inquiſti, *moleſtus non eris*: *Jubebis igitur te,* inquit, *ſuſcitari?* & tu, *Certe negaras te moleſtum futurum.* Ex eodem hoc vetus illud eſt, quod aiunt Maluginenſem illum M. Sci-

1 *Aufert iſtam Cn. ſuperbiam* Wag *aufert iſta enim ſuverbia* Bod. *aufer iſtam* &c. Nov. 2 *Triginta nummis* Nov. 3 Ita ſcribendum cenſet Turneb. cum *num tibi* habeant MSS. 4 *Bene mane veniſſet* voluit Guliel.

1 *Ex*

M. Scipionem, cum ex centuria ſua renunciaret Acidinum conſulem, præcoque dixiſſet, *Dic de L. Manlio*: *Virum bonum*, inquit, *egregiumque civem eſſe arbitror*. Ridicule etiam illud L. Porcius Naſica cenſori Catoni, cum ille, *Ex tui animi ſententia tu uxorem habes*? *Non hercule*, inquit [1] *ex mei animi ſententia*. [2] Hæc aut frigida ſunt, aut tum ſalſa, cum aliud eſt exſpectatum: natura enim nos (ut ante dixi) noſter delectat error, ex quo, cum quaſi decepti ſumus exſpectatione, ridemus.

65. In verbis etiam illa ſunt, quæ aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex unius verbi tranſlatione, aut ex inverſione verborum. Ex immutatione; ut olim Ruſca cum legem ferret annalem, diſſuaſor M. Servilius, *Dic mihi*, inquit, *M. Pinari*, *num*, *ſi contra te dixero*, *mihi male dicturus es*, *ut ceteris feciſti*? *Ut ſementem feceris*, *ita metes*, inquit. Ex tranſlatione autem; ut, cum Scipio ille major Corinthiis ſtatuam pollicentibus eo loco, ubi aliorum eſſent imperatorum, *turmales* dixit *diſplicere*. Invertuntur autem verba; ut Craſſus apud M. Perpernam judicem pro Aculeone cum diceret, aderat contra Aculeonem Gratidiano [3] L. Helvius Lamia, deformis, ut noſtis; qui cum interpellaret odioſe, *Audiamus*, inquit, [4] *pulcellum puerum*, Craſſus. Cum eſſet arriſum, *Non potui mihi*, inquit Lamia, *formam ipſe fingere*: *ingenium potui*. Tum hic, *Audiamus*, inquit, *diſertum*: multo etiam arriſum eſt vehementius. Sunt etiam illa venuſta, ut in gravibus ſententiis, ſic in [5] facetiis. Dixi enim dudum, Materiam aliam eſſe joci,

1 *Ex animi tui ſententia* edd. recentiores. 2 *Hæc autem frigida* Mag. 2 *L. Ælius Lamia* mallet Pighius lib. XIII Annal. Roman. *L. Helius Lamia* Wag. 4 *Pulcellum purum* excerp. Nov. 5 *Facetis* Mag.

aliam ſeveritatis; gravium autem, & jocorum unam eſſe rationem. Ornant igitur in primis orationem verba relata contrarie: quod idem genus eſt ſæpe etiam facetum; ut Sergius ille Galba, cum judices L. Scribonio, tribuno plebis ferret familiares ſuos, & dixiſſet Libo, *Quando tandem, Galba, de triclinio tuo exibis? Cum tu*, inquit, *de cubiculo alieno.* A quo genere ne illud quidem plurimum diſtat, [1] quod Glaucia Metello, *Villam in Tyburte habes, cortem in palatio.*

66. Ac verborum quidem genera quæ eſſent faceta, dixiſſe me puto: rerum plura ſunt, eaque magis (ut dixi ante) ridentur, in quibus eſt narratio; res ſane difficilis. Exprimenda enim ſunt, & ponenda ante oculos ea, quæ videantur & veriſimilia, quod eſt proprium narrationis; & quæ ſint, quod ridiculi proprium eſt, ſubturpia: cujus exemplum, ut breviſſimum, ſit ſane illud, quod ante poſui, Craſſi de [2] Memmio. Et ad hoc genus adſcribamus etiam narrationes apologorum. Trahitur etiam aliquid ex hiſtoria; ut cum Sex. Titius ſe Caſſandram eſſe diceret. *Multos*, inquit Antonius, *poſſum tuos Ajaces Oileos nominare.* Eſt etiam ex ſimilitudine, quæ aut collationem habet, aut tamquam [3] imaginem. Collationem, ut ille Gallus olim teſtis in Piſonem, cum innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixiſſet datam, idque Scaurus tenuitate Magii redargueret, *Erras*, inquit, *Scaure: ego enim Magium non conſervaſſe dico, ſed tamquam nudus nuces legeret, in ventrem abſtuliſſe.* Ut illud M. Cicero ſenex, hujus viri optimi, noſtri familiaris, pater, *Noſtros homines* [4] *ſimiles eſſe Syrorum venalium: ut quiſque optime Græce*

1 Illud *quod* non viſitur in noſt. MSS. 2 *Meminio* excerp. Nov. 3 *Imaginem collationis*: *ut ille* noſt. quinque. 4 *Similes eſſe* non adeſt Bal. Bod. Nov. Wag.

1 Ita

Græce ſciret, ita eſſe nequiſſimum. Valde autem ridentur etiam imagines, quæ fere in deformitatem, aut in aliquod vitium corporis ducuntur cum ſimilitudine turpioris; ut meum illud in Helmium Manciam, *Jam oſtendam cujuſmodi ſis*: cum ille, *Oſtende quæſo*: demonſtravi digito pictum Gallum in Mariano ſcuto Cimbrico [1] ſub Novis diſtortum, ejecta lingua, buccis fluentibus. Riſus eſt commotus: nihil tam Manciæ ſimile viſum eſt; ut cum Teſtio Penario, mentum in dicendo intorquenti, *Tum ut diceret*, *ſi quid vellet*, *ſi nucem fregiſſet.* Etiam illa, quæ minuendi, aut augendi cauſa ad incredibilem admirationem efferuntur; velut tu, Craſſe, in concione, *ita ſibi ipſum magnum videri Memmium, ut in forum deſcendens, caput ad fornicem Fabii demitteret.* Ex quo genere etiam illud eſt, quod Scipio apud Numantiam, cum ſtomacharetur cum C. Metello, dixiſſe dicitur, *Si quintum pareret mater ejus, aſinum fuiſſe parituram.* Arguta etiam ſignificatio eſt, cum parva re, & ſæpe verbo, res obſcura, & latens illuſtratur; ut cum C. Fabricio P. Cornelius, homo, ut exiſtimabatur, avarus, & furax, ſed egregie fortis, & bonus imperator, gratias ageret, *quod ſe homo inimicus conſulem feciſſet, bello præſertim magno, & gravi*: *Nihil eſt quod mihi gratias agas,* inquit, *ſi malui compilari, quam venire.* Ut Aſello Africanus objicienti luſtrum illud infœlix, *Noli,* inquit, *mirari*: *is enim, qui te ex ærariis exemit, luſtrum condidit, & taurum immolavit.* Tanta ſuſpicio eſt, ut religione civitatem obſtrinxiſſe videatur [2] Mummius, quod, Aſellum ignominia levarit.

1 Ita Pighius Faſt. lib. 4. *ſub nodis* noſt. omn. cum aliis MSS. & edd. 2 *Nummius* Nov.

1 *Gracchi*

67. Urbana etiam dissimulatio est, cum alia dicuntur, ac sentias; non illo genere, de quo ante dixi, cum contraria dicas, ut Lamiæ Crassus; sed cum toto genere orationis severe ludas, cum aliter sentias, ac loquare; ut noster Scævola Septumuleio illi Anagnino, cui pro C. [1] Gracchi capite erat aurum repensum, roganti, *ut se in Asiam præfectum duceret*: *Quid tibi vis*, inquit, *insane? tanta malorum est multitudo civium, ut tibi ego hoc confirmem, si Romæ manseris, te paucis annis ad maximas pecunias esse venturum.* In hoc genere Fannius in annalibus suis Africanum hunc Æmilianum dicit fuisse, & eum Græco verbo appellat εἴρωνα: sed, uti ferunt, qui melius hæc norunt, Socratem opinor in hac ironia, dissimulantiaque longe lepore, & humanitate omnibus præstitisse: genus est perelegans, & cum gravitate salsum, cumque oratoriis dictionibus, tum urbanis sermonibus accommodatum. Et hercule omnia hæc, quæ à me de facetiis disputantur, non majora forensium actionum, quam omnium sermonum condimenta sunt. Nam quod apud Catonem est, qui multa retulit, ex quibus à me exempli causa multa ponuntur, per mihi scitum videtur, C. Publicium solitum dicere, [2] *P. Mummium cuivis tempori hominem esse*: [3] sic profecto res se habet, nullum ut sit vitæ tempus, in quo non deceat leporem, humanitatemque versari. Sed redeo ad cetera. Est huic finitimum dissimulationi, cum honesto verbo vitiosa res appellatur; ut cum Africanus censor tribu movebat eum centurionem, qui in Paulli

1 *Gracchi morte* Bod. 2 *T. Nummium cuivis* &c. Nov. *P. Marium, quod turpis homo esset; sic* &c. idem in marg. 3 *Sic profecto, sic res se habet* Bod.

1 Solum

Paulli pugna non affuerat, cum ille ſe [1] cuſtodiæ cauſa diceret in caſtris remanſiſſe, quæreretque, cur ab eo notaretur; *Non amo*, inquit, *nimium diligentes*. Acutum etiam illud eſt, cum ex alterius oratione aliud excipias, atque ille vult; ut Salinatori Maximus, cum, Tarento amiſſo, arcem tamen [2] Livius retinuiſſet, multaque ex ea prælia præclara feciſſet, cum aliquot poſt annos Maximus id oppidum recepiſſet, [3] rogaretque eum Salinator, ut meminiſſet, opera ſua ſe Tarentum recepiſſe, *Quidni*, inquit, *meminerim?* [4] *numquam enim recepiſſem, niſi tu perdidiſſes*. Sunt etiam illa ſubabſurda, ſed eo ipſo nomine ſæpe ridicula, non ſolum mimis perappoſita, ſed etiam quodammodo nobis:

— Homo fatuus,
Poſtquam rem habere cœpit, eſt mortuus.
---- Quid eſt tibi
Iſta mulier? uxor. ſimilis medius fidius. &
Quamdiu ad aquas fuit, numquam eſt mortuus.

68. Genus hoc levius, &, ut dixi, [5] mimicum; ſed habet nonnumquam aliquid etiam apud nos loci, ut vel non ſtultus quaſi ſtulte cum ſale [6] dicat aliquid; ut tibi, Antoni, Mancia, cum audiſſet te cenſorem à M. Duronio de ambitu poſtulatum, *Aliquando*, inquit, *tibi tuum negotium agere licebit*. Valde hæc ridentur, & hercule omnia, quæ à prudentibus, quaſi per diſſimulationem non intelligendi, ſubabſurde, ſalſeque dicuntur. Ex quo

1 Solum *cuſtodia diceret* &c. Bod. cum quattuor Pall. *cuſtodem diceret* Wag. 2 *Livius Julius retinuiſſet* Mag. Nov. Wag. *arcem tamen illius retinuiſſet* excerp. Nov. 3 *Rogaretque tum Salinator* Nov. Wag. 4 *Numquam ego recepiſſem* edd. vett. 5 *Inimicum* Nov. *minutum* al. *minimum* al. 6 *Dicat conditum quid* excerp. Nov.

1 *Exquilina*

quo genere est etiam, non videri intelligere, quod intelligas; ut Pontidius, *Qualem existimas, qui in adulterio deprehenditur? tardum.* Ut ego, qui in delectu, Metello, cum excusationem oculorum à me non acciperet, & dixisset, *Tu igitur nihil vides? Ego vero,* inquam, *a porta* [1] *Esquilina video villam tuam.* Ut illud Nasicæ, qui cum ad poetam Ennium venisset, eique ab ostio quærenti Ennium, ancilla dixisset, Domi non esse; Nasica sensit, illam domini jussu dixisse, & illum intus esse: paucis post diebus cum ad Nasicam venisset Ennius, & eum à janua quæreret, exclamat Nasica, Se domi non esse: tum Ennius, *Quid? ego non cognosco vocem,* inquit, *tuam?* Hic Nasica, *Homo es impudens: ego cum te quærerem, ancillæ tuæ credidi, te domi non esse; tu mihi non credis ipsi?* Est bellum illud quoque, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipso genere, quod dixit; ut, cum Q. Opimius consularis, qui adolescentulus male audisset, festivo homini Egilio, qui videretur mollior, nec esset, dixisset, *Quid tu, Egilia mea? quando ad me venis cum tua colu, & lana? Non pol,* inquit, *audeo; nam me ad famosas vetuit mater accedere.*

69. Salsa sunt etiam, quæ habent suspicionem ridiculi absconditam; quo in genere est illud Siculi, cui cum familiaris quidam quereretur, quod diceret, uxorem suam suspendisse se de ficu, *Amabo te,* inquit, *da mihi ex ista arbore quos seram surculos.* In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam oratori malo; qui cum in epilogo misericordiam se movisse putaret, postquam assedit, rogavit hunc, videreturne misericordiam movisse: *Ac magnam quidem,* inquit: *neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio*

1 *Exquilina* al. 2 *Et eum à janua* Wag.

oratio tua [1] *miſeranda viſa ſit.* Me quidem hercule valde illa movent ſtomachoſa,& quaſi ſubmoroſa ridicula, non cum à moroſo dicuntur; tum enim non ſal, ſed natura ridetur. In quo, ut mihi videtur, perſalſum illud eſt apud [2] Nævium;

— *Quid ploras pater?*
Mirum, ni cantem: condemnatus ſum.

Huic generi quaſi contrarium eſt ridiculi genus patientis, ac lenti; ut cum Cato percuſſus eſſet ab eo, qui arcam ferebat, cum ille diceret, *Cave*: rogavit, *numquid aliud ferret præter arcam?* Etiam ſtultitiæ ſalſa reprehenſio; ut ille Siculus, cui prætor Scipio patronum cauſæ dabat hoſpitem ſuum, hominem nobilem, ſed admodum ſtultum; *Quæſo,* inquit, *prætor, adverſario meo da iſtum patronum; deinde mihi neminem dederis.* Movent illa etiam, quæ conjectura explanantur longe aliter, atque ſunt, ſed acute, atque concinne; ut cum Scaurus accuſaret Rutilium ambitus, cum ipſe conſul eſſet factus, ille repulſam tuliſſet, & in ejus tabulis oſtenderet literas, A. F. P. R. idque diceret eſſe, *Actum fide P. Rutilii*; Rutilius autem, *Ante factum, poſt relatum*; C. Cannius eques Romanus, [3] cum Rufo adeſſet, exclamat, neutrum illis literis declarari. *Quid ergo?* inquit Scaurus. *AEmilius fecit, plectitur Rutilius.*

70. Ridentur etiam diſcrepantia; [4] *Quid huic abeſt, niſi res, & virtus?* Bella etiam eſt familiaris reprehenſio, quaſi errantis; ut cum objurgavit [5] Albius Granium, [6] quod cum ejus tabulis quiddam

1 *Miſericordia digna viſa ſit* Nov. ad marg. 2 *Novium* noſt. MSS. 3 *Cum Ruffius adeſſet* Nov. ſed ad ejuſdem oram notatur, alias legi *cum Ruffo*, alias *cum Rufo adeſſet*. 4 *Quid hic abeſt* noſt. quattuor. 5 *Albucium Granius* ad oram Nov. 6 *Quia cum ex iis tabulis quiddam* excerp. Nov.

1 Ab

dam [1] Albucio probatum videretur, & valde abſoluto Scævola gauderet, neque intelligeret, contra ſuas tabulas eſſe judicatum. Huic ſimilis eſt etiam admonitio in conſilio dando familiaris; ut, cum patrono malo, cum vocem in dicendo obtudiſſet, ſuadebat Granius, ut mulſum frigidum biberet, ſimulac domum rediſſet: *Perdam*, inquit, *vocem, ſi id fecero*: *Melius eſt*, inquit, *quam reum.* Bellum etiam eſt, cum, quod cuique ſit conſentaneum dicitur; ut cum Scaurus nonnullam haberet invidiam ex eo, quod Phrygionis Pompeii, locupletis hominis, bona ſine teſtamento poſſederat, ſederetque advocatus reo Beſtiæ, cum funus quoddam duceretur, accuſator C. Memmius, *Vide*, inquit, *Scaure, mortuus rapitur, ſi potes eſſe poſſeſſor.* Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quam quod eſt præter exſpectationem; cujus innumerabilia ſunt exempla, vel Appii majoris illius, qui in ſenatu cum ageretur de agris publicis, & de lege [2] Thoria, [3] & premeretur Lucilius ab iis, qui à pecore ejus depaſci agros publicos dicerent, *Non eſt*, inquit, *Lucilii pecus illud*; *erratis*: (defendere Lucilium videbatur) *ego liberum puto eſſe*: [4] *qua lubet paſcitur.* Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui T. Gracchum perculit: [5] cum ei M. Flaccus multis probris objectis P. Mucium judicem tuliſſet, *Eiero*, inquit; *iniquus eſt*: cum eſſet admurmuratum, *Ah*, inquit, *Patres conſcripti, non ego mihi illum iniquum eiero, verum omnibus.* Ab hoc vero Craſſo nihil facetius; cum læſiſſet teſtis Silus Piſonem, quod ſe in eum audiſſe dixiſſet:

1 *Ab Albucio* Mag. Wag. 2 *Toria* Lambin. *agraria* al. 3 *Et peteretur Lucullus* Pighii MS. probante ipſo. *Lucullus* item Mag. nec aliter ed. Melanchthon. 4 *Qualibet paſcitur* al. 5 *Cum enim M. Flaccus* Bod.

esset: *Potest fieri*, [1] inquit, *Sile, ut is, unde te audisse dicis, iratus dixerit*: annuit Silus: *Potest etiam, ut tu non recte intellexeris*: id quoque toto capite annuit, ut se Crasso daret: *potest etiam fieri*, inquit, *ut omnino, quod te audisse dicis numquam audieris*: hoc ita præter exspectationem accidit, [2] ut testem omnium risus obrueret. Hujus generis est plenus [3] Nævius, & jocus est familiaris,

— *Sapiens si algebis, tremes.*

& alia permulta.

71. Sæpe etiam facete concedas adversario id ipsum, quod tibi ille detrahit; ut C. Lælius, cum ei quidam malo genere natus diceret, indignum esse suis moribus, *At hercule*, inquit, *tu tuis dignus*. Sæpe etiam sententiose ridicula dicuntur; ut [4] M. Cincius quo die legem de donis & muneribus tulit, cum C. Cento prodiisset, & satis contumeliose, *Quid fers Cinciole?* quæsisset: *Ut emas*, inquit, *Cai, si uti velis.* Sæpe etiam salse quæ fieri non possunt, optantur; ut M. Lepidus, cum, ceteris in campo exercentibus, in herba ipse recubuisset, *Vellem hoc esset*, inquit, *laborare*. Salsum est etiam quærentibus, & quasi percunctantibus, lente respondere quod nollent; ut censor Lepidus cum M. Antistio Pyrgensi equum ademisset, amicique cum vociferarentur, & quærerent, quid ille patri suo responderet, [5] cur ademptum sibi equum diceret, cum optimus colonus, parcissimus, modestissimus, frugalissimus esset, *Me istorum*, inquit,

1 *Inquit ille*, *ut* excerp. Nov. 2 *Ut testimonium* excerp. Nov. 3 *Novius*; *est locus*, (*jocus* Pal. nonus) *est familiaris* Bod. Wag. Pall. omn. præter octavum. *Navius*, *est jocus*; *est familia*: *Sapiens si algebit tremet*, integro senario, MSS. Turnebi, *Navius*; *locus est* (*jocus* ad marg.) *familiaris* &c. Nov. 4 *M. Ennius*, vel *Curtius* ad oram Nov. 5 *Quid ademptum* &c. Nov.

quit, *nihil credere*. Colliguntur à Græcis alia nonnulla, exſecrationes, admirationes, minationes. Sed hæc ipſa nimis mihi videor multa in genera deſcripſiſſe: nam illa, [1] quæ verbi ratione, & vi continentur, certa fere, ac definita ſunt; quæ plerumque, ut ante dixi, laudari magis, quam rideri ſolent. Hæc autem, quæ ſunt in re, & in ipſa ſententia, partibus ſunt innumerabilia, generibus pauca. Exſpectationibus enim decipiendis, & naturis aliorum irridendis, ipſorum ridicule indicandis, & ſimilitudine turpioris, & diſſimulatione, & ſubabſurda dicendo, & ſtulta reprehendendo, riſus moventur. Itaque imbuendus eſt is, qui jocoſe vult dicere, quaſi natura quadam apta ad hæc genera, & moribus, ut ad cujuſque modi genus ridiculi vultus etiam accommodetur; qui quidem quo ſeverior eſt, & triſtior, ut in te, Craſſe, hoc illa, quæ dicuntur, [2] ſalſiora videri ſolent. Sed jam tu, Antoni, qui hoc diverſorio ſermonis tui libenter acquieturum te eſſe dixiſti, [3] tamquam in Pomtinum deverteris, neque amœnum, neque ſalubrem locum, cenſeo ut ſatis diu te putes requieſſe, & iter reliquum conficere pergas. Ego vero, atque hilare quidem à te acceptus, inquit, & cum doctior per te, tum etiam [4] audacior factus ſum ad jocandum: non enim vereor, ne quis me in iſto genere leviorem jam putet, [5] quoniam quidem tu Fabricios mihi auctores, & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protuliſti. Sed habetis ea, quæ voluiſtis ex me audire, de quibus quidem accuratius dicendum, & cogitandum fuit:

1 *Qua verbis, ratione, & vi continentur* Bod. Nov. Wag. 2 *Seſſiora* Joan. Pall. pr. ſec. Pith. *ſeriora* Memmianus uterque. *ſerioſſiora* Pal. pr. ad marg. 3 *Tamquam in Pompeianum Pomtinum deverteris* Bal. 4 *Audacior factus jam ad jocandum* Joan. 5 *Quando quidem* Wag.

1 *Cum*

fuit: nam cetera faciliora sunt, atque ex iis, quæ jam dicta sunt, reliqua nascuntur omnia.

72. Ego enim [1] cum ad causam sum aggressus, atque omnia cogitando, quoad facere potui, persecutus, [2] cum & argumenta causæ, & eos locos, quibus animi judicum conciliantur, & illos, quibus permoventur, vidi atque cognovi; tum constituo, [3] quid habeat quæque causa boni, quid mali: nulla enim fere res potest in dicendi disceptationem, aut controversiam vocari, quæ non habeat utrumque: sed quantum habeat, id refert. Mea autem ratio in dicendo hæc esse solet, ut Boni quod [4] habeat, id amplectar, exornem, exaggerem; ibi commorer, ibi habitem, ibi hæream: a malo autem, vitioque causæ ita recedam, non ut id me defugere appareat, sed ut totum bono illo ornando, & augendo [5] dissimulatum obruatur. Et, si causa est in argumentis, firmissima quæque maxime tueor, sive plura sunt, [6] sive aliquod unum: sin autem in conciliatione, aut in permotione causa est; ad eam me potissimum partem, quæ maxime commovere animos hominum potest, confero. Summa denique hujus generis hæc est, ut, si in refellendo adversario firmior esse oratio, quam in confirmandis nostris rebus, potest, omnia in illum conferam tela: sin nostra facilius probari, quam illa redargui possunt, abducere animos à contraria defensione, & ad nostram conor traducere. [7] Duo denique illa, quæ facillima videntur, quoniam quæ difficiliora sunt, non possum, mihi pro meo jure sumo: Unum, ut molesto, aut difficili argumento,

aut

1 *Cum causam sum aggr.* sine *ad.* Nov. & al. 2 *Cum ad argumenta* Bal. Bod. Wag. 3 *Quid habeat quoque causa* Mag. 4 *Habeam* Joan. 4 Forte *dissimulatim.* Guliel. *dissimulanter* Joan. à secunda manu. idem *obruant.* 6 *Sive aliquando unum* Bal. Bod. Nov. Wag. 7 Illud *duo* abest à Bal. & Bod. nec est in Nov. nisi à nupera manu.

1 *Accessisse*

aut loco nonnumquam omnino nihil reſpondeam; quod forſitan aliquis jure irriſerit: quis enim eſt, qui id facere non poſſit? ſed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate diſputo; confiteorque me, ſi quæ premat res vehementius, ita cedere ſolere, ut non modo non abjecto, ſed ne rejecto quidem ſcuto fugere videar; ſed adhibere quandam in dicendo ſpeciem, atque pompam, & pugnæ ſimilem fugam: conſiſtere vero in meo præſidio ſic, ut non fugiendi hoſtis, ſed capiendi loci cauſa [1] ceſſiſſe videar: Alterum eſt illud, quod ego oratori maxime cavendum, & providendum puto, quodque me ſollicitare ſumme ſolet; Non tam ut proſim cauſis elaborare ſoleo, quam ut ne quid obſim: non quin enitendum ſit in utroque; ſed tamen multo eſt turpius oratori nocuiſſe videri cauſæ, quam non profuiſſe.

73. Sed quid hoc loco vos inter vos, Catule? an hæc, ut ſunt contemnenda, contemnitis? Minime, inquit ille, ſed Cæſar de iſto ipſo quiddam velle dicere videbatur. [2] Me vero lubente, inquit Antonius, dixerit, ſive refellendi cauſa, ſive quærendi. Tum Julius, Ego mehercule, inquit, Antoni, ſemper is fui, qui de te oratore ſic prædicarem, Unum te in dicendo mihi [3] videri rectiſſimum; propriumque hoc eſſe laudis tuæ, Nihil à te umquam eſſe dictum, quod obeſſet ei, pro quo diceres. Idque memoria teneo, cum mihi ſermo cum hoc ipſo Craſſo, multis audientibus, eſſet de te inſtitutus, Craſſuſque plurimis verbis eloquentiam laudaret tuam, dixiſſe me, Cum ceteris tuis laudibus hanc eſſe vel maximam, quod non ſolum quod opus eſſet, diceres, ſed etiam quod non opus eſſet, non

1 *Acceſſiſſe videar* Joan. 2 *Me vero jubente* Mag. *libenter* Nov. 3 *Videri tectiſſimum* vel *lectiſſimum* noſt. omn. præter Wag.

1 *Tro*

non diceres. Tum illum mihi reſpondere memini, cetera in te ſumme eſſe laudanda, illud vero eſſe improbi hominis, & perfidioſi, dicere quod alienum eſſet, & nocere ei, [1] pro quo quiſque diceret: quare non ſibi eum diſertum, qui id non faceret, videri; ſed improbum, qui faceret. Nunc, ſi tibi videtur, Antoni, demonſtres velim, quare tu hoc ita magnum putes, [2] Nihil in cauſa mali facere, ut nihil tibi in oratore majus eſſe videatur.

74. Dicam equidem, Cæſar, inquit, quid intelligam: ſed & tu, & vos omnes, hoc, inquit, mementote, Non me de perfecti oratoris divinitate quadam loqui, ſed de exercitationis, & conſuetudinis meæ mediocritate. Craſſi quidem reſponſum excellentis cujuſdam eſt ingenii, ac ſingularis; [3] cui quiddam portenti ſimile eſſe viſum eſt, poſſe aliquem inveniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obeſſetque ei, quem defenderet. Facit enim de ſe conjecturam, cujus tanta vis ingenii eſt, ut neminem, niſi conſulto, putet, quod contra ſeipſum ſit, dicere: ſed ego non de præſtanti quadam, & eximia, [4] ſed prope de vulgari, & [5] communi prudentia diſputo. [6] Ut apud Græcos fertur incredibili quadam magnitudine conſilii, atque ingenii, Athenienſis ille fuiſſe Themiſtocles; ad quem quidam doctus homo, atque in primis eruditus acceſſiſſe dicitur, eique artem memoriæ, quæ tum primum proferebatur, pollicitum eſſe ſe traditurum: cum ille quæſiſſet, quidnam illa ars efficere poſſet, dixiſſe illum doctorem, Ut omnia meminiſſet; & ei Themiſtoclem reſpondiſſe, Gratius ſibi illum

1 *Pro quo quis diceret* Nov. 2 *Nihil cauſa mali facere* Joan. 3 *Cui quidem portenti* noſt. omn. 4 *Sed proprie de* excerp. Nov. 5 *Communi lingua diſputo* Joan. excerp. Nov. *communi prudentia lingua diſputo* Bal. 6 *Ut* non reperitur in Joan. & Wag.

illum esse facturum, si se oblivisci, quæ vellet, quam si meminisse, docuisset. Videsne quæ vis in homine acerrimi ingenii, quam potens, & quanta mens fuerit? qui ita responderit, ut intelligere possemus, nihil ex illius animo, quod semel esset infusum, umquam effluere potuisse: cum quidem ei fuerit optabilius, oblivisci posse potius, quod meminisse nollet, quam quod semel audisset, vidissetve, meminisse. Sed neque propter hoc [1] Themistocli responsum, memoriæ nobis opera danda non est; neque illa mea cautio, & timiditas in caussis, propter præstantem prudentiam Crassi negligenda est. Uterque enim istorum non mihi attulit aliquam, sed suam significavit facultatem. Etenim permulta sunt in caussis, in omni parte orationis circumspicienda, ne quid offendas, ne quo irruas. Sæpe aliquis testis aut non lædit, aut minus lædit, nisi lacessatur: orat reus: urgent advocati, ut invehamur, ut maledicamus, denique ut interrogemus: non moveor, non obtempero, non satisfacio, [2] neque tamen ullam assequor laudem: homines enim imperiti facilius quod stulte dixeris reprehendere, quam quod sapienter tacueris laudare, possunt. Hic quantum sit mali, [3] si iratum, si non stultum, si non levem testem læseris? habet enim & voluntatem nocendi in iracundia, & vim in ingenio, & pondus in vita: nec si hoc Crassus non committit, ideo non multi, & sæpe committunt: quo quidem mihi videri turpius nihil solet, quam cum ex oratoris dicto aliquo, aut responso, aut rogatu, sermo ille sequitur, *Occidit* [4] *ille: adversariumne? immo*

1 Ita Bod. Joan. Mag. cum Pal. pr. & Pith. *Themistoclis* vulg. 2 *Neque tamen nullam* tres Pall. & tres Gall. accedit Joan. sed ita, ut in eo litera *n* puncto deletili notetur. hæret utrum præferat Gruter. 3 *Sive iratum, sive stultum, sive levem testem* excerp. Nov. 4 *Ille* non legitur in plerisque nost.

1 *Sanari*

immo vero, aiunt, ſe, & eum quem defendit.

75. Hoc Craſſus non putat niſi perfidia accidere poſſe: ego autem ſæpiſſime video in cauſis aliquid mali facere homines minime malos. Quid? illud, quod ſupra dixi, ſolere me cedere, & ut planius dicam, fugere ea, quæ valde cauſam meam premerent, cum id non faciunt alii, verſanturque in hoſtium caſtris, ac ſua præſidia dimittunt, mediocriterne cauſis nocent, cum aut adverſariorum adjumenta confirmant, aut ea, quæ [1] ſanare nequeunt, exulcerant? Quid? cum perſonarum, quas defendunt, rationem non habent? Si quæ ſunt in his invidioſa, non mitigant extenuando, ſed laudando, & efferendo invidioſiora faciunt, quantum in eo tandem mali? Quid? ſi in homines caros, judicibuſque jucundos, ſine ulla præmunitione orationis acerbius, & contumelioſius invehare, nonne abs te judices [2] abalienes? Quid? ſi, quæ vitia, aut incommoda ſunt in aliquo judice uno, aut pluribus, ea tu in adverſariis exprobrando, non intelligas te in judices invehi, mediocre peccatum eſt? Quid? ſi, cum pro altero dicas, litem tuam facias, aut læſus efferare iracundia, cauſam relinquas, nihilne noceas? [3] In quo ego, non quo libenter male audiam, ſed quia ego cauſam non libenter relinquo, nimium patiens, & lentus exiſtimor: ut cum te ipſum, Sulpici, objurgabam, [4] quod miniſtratorem peteres, non adverſarium. Ex quo etiam illud aſſequor, ut, ſi quis mihi maledicat, petulans, aut plane inſanus eſſe videatur. In ipſis autem argumentis ſi quid poſueris aut aperte falſum, aut ei, quod dixeris, dicturuſve ſis, contrarium, aut genere ipſo remotum ab uſu judiciorum, ac

1 *Sanari nequeunt* Nov. 2 *Abalienabis* al. 3 *In quo ego libenter male audiam; ſed* &c. Joan. 4 *Quod me oratorem peteres* ad oram Nov.

1 *Ut*

ac foro, nihilne noceas? Quid multa? omnis cura mea ſolet in hoc verſari ſemper (dicam enim ſæpius) ſi poſſim, ut boni aliquid efficiam dicendo: ſin id minus, [1] ut certe ne quid mali.

76. Itaque nunc illuc redeo, Catule, in quo tu me paulo ante laudabas, ad ordinem, [2] collocationemque rerum, ac locorum, cujus ratio eſt duplex; altera, quam affert natura cauſarum; altera, quæ oratorum judicio, & prudentia comparatur. Nam ut aliquid ante rem dicamus; deinde, ut rem exponamus; poſt, ut eam probemus noſtris præſidiis confirmandis, contrariis refutandis; deinde, ut concludamus, atque ita peroremus: hoc dicendi genus natura ipſa præſcribit. Ut vero ſtatuamus, ea, [3] quæ probandi, docendi, perſuadendi cauſa dicenda ſunt, quemadmodum componamus; id eſt vel maxime proprium oratoris prudentiæ. Multa enim occurrunt argumenta; multa, quæ in dicendo profutura videantur; ſed eorum partim ita levia ſunt, ut contemnenda ſint; partim etiam, ſi quid habent adjumenti, ſunt nonnumquam ejuſmodi, ut inſit in iis aliquid vitii, neque tanti ſit illud, quod prodeſſe videatur, ut cum aliquo malo conjungatur. Quæ autem ſunt utilia, atque firma, ſi ea tamen (ut ſæpe fit) valde multa ſunt; ea, quæ ex iis aut leviſſima ſunt, aut aliis gravioribus conſimilia, ſecerni arbitror oportere, atque ex oratione removeri. Equidem cum colligo argumenta cauſarum, non tam ea numerare ſoleo, quam expendere.

57. Et quoniam, quod ſæpe jam dixi, tribus rebus omnes ad noſtram ſententiam perducimus, aut

1 *Ut certe non illud. Itaque* Joan. 2 *Collationemque* Nov. 3 *Quæ de re probandi, & docendi cauſa* &c. Joan. ubi tamen *re* extra lineam eſt, & à recentiori manu. *quæ de probandi, docendi* &c. Bal.

1 *Permanere*

aut Docendo, aut Conciliando, aut Permovendo; una ex tribus his rebus res præ nobis est ferenda, ut nihil aliud, nisi docere velle videamur: reliquæ duæ, sicuti sanguis in corporibus, sic illæ in perpetuis orationibus fusæ esse debebunt. Nam & principia, & ceteræ partes orationis, de quibus paulo post pauca dicemus, habere hanc vim magnopere debent, ut ad eorum mentes, apud quos agetur, movendas, [1] permanare possint. Sed his partibus orationis, quæ, etsi nihil docent argumentando, persuadendo tamen, & commovendo proficiunt plurimum, quamquam maxime proprius est locus & in exordiendo, & in perorando; degredi tamen ab eo, quod proposueris, atque agas, permovendorum animorum causa, sæpe utile est. [2] Itaque vel narratione exposita sæpe datur ad commovendos animos degrediendi locus, vel argumentis nostris confirmatis, vel contrariis refutatis, vel utroque loco, vel omnibus, si habet eam causa dignitatem, atque copiam, recte id fieri potest: eæque causæ sunt ad agendum, [3] & ad ornandum gravissimæ, atque plenissimæ, quæ plurimos exitus dant ad ejusmodi degressionem, ut his locis uti liceat, quibus animorum impetus eorum, qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur. Atque etiam in illo reprehendo eos, qui quæ minime firma sunt, ea prima collocant. In quo illos quoque errare arbitror, qui, si quando (id quod mihi numquam placuit) plures adhibent patronos, [4] ut in quoque eorum minimum putant

1 *Permanere* Bod. Mag. Nov. Wag. cum ed. Gruter. *permovere* Bod. Joan. & ad oram Nov. ubi etiam *permanare* & *promovere*. 2 *Itaque vel re narrata atque exposita* duo Pall. & totidem Gall. accedentibus Joan. & Mag. quomodo Lambin. 3 *Et ad orandum* Joan 4 *Uti quemque eorum* Mag. *uti quoque* Joan. cui tamen emendator superimposuit *quemque*.

esse, ita eum primum volunt dicere. Res enim hoc postulat, ut [1] eorum exspectationi, qui audiunt, quam celerrime occurratur; cui si initio satis factum non sit, multo plus sit, in reliqua causa laborandum. Male enim se res habet, quæ non statim, ut dici cœpta est, melior fieri videtur. Ergo ut in oratore optimus quisque, sic & in oratione firmissimum quodque sit primum: dum illud tamen in utroque teneatur, ut [2] ea, quæ excellant, serventur etiam ad perorandum: si quæ erunt mediocria (nam vitiosis nusquam esse oportet locum) in mediam turbam, atque in gregem conjiciantur. Hisce omnibus rebus consideratis, tum denique id, quod primum est dicendum, postremum soleo cogitare, quo utar exordio. Nam [3] si quando id primum invenire volui, nullum mihi occurrit, nisi aut exile, aut nugatorium, aut vulgare, [4] atque commune.

78. Principia autem dicendi semper cum accurata, & acuta, & instructa sententiis, apta verbis, tum vero causarum propria esse debent. Prima est enim [5] quasi cognitio, & commendatio orationis in principio; quæ continuo eum, qui audit, permulcere, atque allicere debet. In quo admirari soleo non equidem istos, qui nullam huic rei operam dederunt; sed hominem in primis disertum, atque eruditum Philippum, qui ita solet ad dicendum surgere, ut quod primum verbum habiturus sit, nesciat: [6] & ait idem, Cum brachium concalefecerit, tum se solere pugnare: neque attendit, eos ipsos, unde hoc simile ducat, illas primas hastas

1 *Eorum expostulationi, qui audiunt, quam celerrime succurratur* Joan. Illud *succurratur* est etiam in aliquot. edd. 2 *Ea, quæ æque excellant* exhibent plerique nostri. 3 *Si aliquando* excerp. Nov. 4 *Aut commune* Bal. Joan. 5 *Quasi coitio* al. 6 *Et ait idem, quod ii, quos Bacchus concalefecerit, tum se aiunt optime pugnare* Nov. ad. marg.

1 *Quod*

ſtas ita jactare leniter, ut & venuſtati vel maxime ſerviant, & reliquis viribus ſuis conſulant. Neque eſt dubium, quin exordium dicendi vehemens, & pugnax non ſæpe eſſe debeat: ſed ſi in ipſo illo gladiatorio vitæ certamine, [1] quo ferro decernitur, tamen ante congreſſum multa fiunt, quæ non ad vulnus, ſed ad ſpeciem valere videantur; quanto hoc magis in oratione exſpectandum, in qua [2] non vis potius, ſed delectatio poſtulatur. [3] Nihil eſt denique in natura rerum omnium, quod ſe univerſum profundat, & quod totum repente [4] evolet: ſic omnia quæ fiunt, quæque aguntur acerrime, lenioribus principiis natura ipſa prætexuit. Hæc autem in dicendo non extrinſecus alicunde quærenda, ſed ex ipſis viſceribus cauſæ ſumenda ſunt. Idcirco tota cauſa pertentata, atque perſpecta, locis omnibus inventis, atque inſtructis, conſiderandum eſt, quo principio ſit utendum: ſic & facile reperietur. Sumentur enim ex iis rebus quæ erunt uberrimæ, vel in argumentis, vel in iis partibus, ad quas dixi degredi ſæpe oportere. Ita & momenti aliquid afferent, cum erunt pæne ex intima [5] defenſione depromptæ: & apparebit eas non modo non eſſe communes, nec in alias cauſas poſſe transferri; ſed penitus ex ea cauſa, [6] quæ tum agatur, [7] effloruiſſe.

79. Omne autem principium, aut rei totius,

1 *Quod ferro decernitur* Mag. & al. 2 *Non vis potius, quam delectatio* Joan. Mag. Wag. cum duobus illis Pall. & Gall. 3 *Nihil eſt enim in natura* Wag. 4 *Evolvat* Mem. & Pal. pr. nec aliter excerp. Nov. *revolvat* Pal. ſec. *evulvat* Pith. ſolum *ulvat* Joan. & ad oram à recentiori manu *exiliat*. 5 *Defenſione dempta* Joan. 6 Illa *quæ tum agatur* non comparent in Pall. pr. & ſec. & abeſſe poſſe putat Gruter. Eorum loco *quæ quæritur* habet Joan. ubi tamen *quæ* eſt tantum à ſecunda manu. 7 Ita noſtri fere, cum Pall. omn. & ed. Victorii. *defluxiſſe* Wag. cum vulg. & *floruiſſe* Gall. quomodo olim videtur fuiſſe in Joan.

[1] quæ agetur, significationem habere debebit, aut aditum ad causam, [2] & munitionem, aut quoddam ornamentum, & dignitatem. Sed oportet, ut ædibus, ac templis vestibula, & aditus, sic causis principia proportione rerum [3] præponere. Itaque in parvis, [4] atque infrequentibus causis ab ipsa re est exordiri sæpe commodius. Sed cum erit utendum principio (quod plerumque erit) aut ex reo, aut ex adversario, aut ex re, aut ex eis, apud quos agitur, [5] sententias duci licebit. Ex reo (reos appello, quorum res est) quæ significent virum bonum, quæ liberalem, quæ calamitosum, quæ misericordia dignum, quæ valeant contra falsam criminationem. Ex adversario, iisdem ex locis fere contraria. Ex re, si crudelis, si infanda, si præter opinionem, si immerito, si misera, si ingrata, si indigna, si nova, si quæ restitui, sanarique [6] non possit. Ex iis autem, apud quos agetur, ut benivolos, beneque existimantes efficiamus; quod agendo efficitur melius, quam rogando. Est id quidem in totam orationem confundendum, nec minime in extremam; sed tamen multa principia ex eo genere gignuntur. Nam & attentum monent Græci ut principio faciamus judicem, & docilem; quæ sunt utilia, sed non principii magis propria, quam reliquarum partium: faciliora etiam in principiis, quod & attenti tum maxime sunt, cum omnia exspectant; & dociles magis initiis esse possunt: illustriora enim sunt quæ in principiis, quam quæ in mediis causis dicuntur, aut arguendo, aut refellendo. Maxima autem copia principiorum ad judicem

1 *De qua agetur* Mag. *quæ agitur* al. 2 *Et ad commutationem* Joan. Mag. *&* *commutationem* Mag. 3 *Præpollere* conjectura Anonymi. 4 *Atque frequentibus* Pal. 5 *Sententias duci decebit* al. 6 Particula negativa non reperitur in Mag. ut neque mox *efficiamus*.

1 *Explicare*

dicem aut alliciendum, aut incitandum, ex iis locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos inerunt in causa: quos tamen totos in principio [1] explicari non oportebit, [2] sed tantum impelli primo judicem leviter, ut jam inclinato reliqua incumbat oratio.

80. Connexum autem ita sit principium consequenti orationi, ut non, tamquam [3] citharœdi prooemium, affictum aliquod, sed cohærens cum omni corpore membrum esse videatur. Nam nonnulli cum illud [4] meditati ediderunt, sic ad reliqua transeunt, ut audientiam sibi fieri [5] velle videantur. Atque hujusmodi [6] illa prolusio debet esse, non ut Samnitum, qui vibrant hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil utuntur; sed ut ipsis sententiis, quibus proluserunt, vel pugnare possint. Narrare vero rem quod breviter jubent, si brevitas appellanda est, cum verbum nullum redundet, brevis est L. Crassi oratio: [7] si tum est brevitas, cum tantum verborum est, quantum necesse est, aliquando id opus est; sed sæpe obest vel maxime in narrando; non solum quod obscuritatem affert, sed etiam quod eam virtutem, quæ narrationis est maxima, ut jucunda, & ad persuadendum accommodata sit, [8] tollit: ut illa,

Nam

1 *Explicare* nost. quatuor. 2 *Sed tamen impelli* Nov. 3 *Citharœdi principium* Nov 4 *Meditatum* Bod. 5 *Nolle* restare in Pall. quint. sext. nono, & Mem. monet Gruter. estque ad oram Nov. 6 *Illa propulsio* Nov. *prolusio* & *prælusio* idem ad marg. 7 *Sin tum* Joan. *si tamen* excerp. Nov. 8 *Tolli videat illa* Bal. Bod. Nov. ad marg. Wag. *tollit: videlicet illa* Mag. Pal. pr. cum vulg. *ad persuadendum occupata sit, pollit. vident illa* Joan. *vident illam* Pall. tert. quart. quint. emendatumque in altero, *viden' illam*. *Videant illa* aut *illam* Pall. sext. sept. oct. emendatumque in uno *tollere videtur: Nam postquam. Tollat;* [*videant illam*] *Nam* Nov. *tollit videri illam* idem ad marg. Inde natum errorem putat Gruter. quod extrema litera τῷ *ut* ambigue scribatur, ut aliis *z*, aliis *r* videri queat: ideoque factum *videlicet* sive *videtur*.

1 His

Nam is postquam excessit ex ephebis.

Quam longa est narratio? mores adolescentis ipsius, & servilis percunctatio, mors Chrysidis, vultus, & forma, & lamentatio sororis: reliqua pervarie, jucundeque narrantur. Quod si hanc brevitatem quæsisset,

Effertur, imus, ad sepulchrum venimus,
In ignem posita est —

[1] fere decem versiculis totum conficere potuisset: quamquam hoc ipsum, *Effertur, imus,* concisum est ita, ut non brevitati servitum sit, sed magis venustati. Quod si nihil fuisset, nisi, *In ignem posita est*; tamen res tota cognosci facile potuisset. Sed & festivitatem habet narratio distincta personis, & interpuncta sermonibus: & est probabilius quod gestum esse dicas, cum, quemadmodum actum sit, exponas: & multo apertius ad intelligendum est, [2] si sic consistitur aliquando, ac non ista brevitate percurritur. Apertam enim narrationem tam esse oportet, quam ceteras; sed hoc magis in hac elaborandum est, quod & difficilius est non esse obscurum in re narranda, quam aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut in perorando: [3] & majore periculo hæc pars orationis obscura est, quam ceteræ: vel quia si quo alio in loco est dictum quid obscurius, tantum id perit, quod ita dictum est; narratio obscura totam [4] obcæcat

1 *His* vel *In his fere decem versiculis* nost. omn præter Joan qui solum *decem versiculis* agnoscit, cum Pal. pr. 2 *Si sic constituitur aliquando* nost. & Pall. omn. cum Pith. & Mem. nisi quod Pall. pr. & sec. excludant *si*; Joan. Pith. & Mem. *sic*. Lambinus *si hic consistitur aliquamdiu* è libris, ut quidem asserit, reposuit. 3 *Et majore etiam periculo* Bal. Joan. Wag. cum nonnullis edd. *& majore etiam ridiculo* excerp. Nov. 4 *Obscurat* Bod. *excæcat* Nov.

1 Nec

cæcat orationem: vel quod alia poſſis, ſemel ſi obſcurius dixeris, dicere alio loco planius; narrationis unus eſt in cauſa locus. Erit autem perſpicua narratio, ſi verbis uſitatis, ſi ordine temporum conſervato, ſi non interrupte narrabitur.

81. Sed quando utendum ſit, aut non ſit, narratione, id eſt conſilii. Neque enim ſi nota res eſt, [1] nec dubium quid geſtum ſit, [2] narrari oportet; nec [3] ſi adverſarius narravit, niſi ſi refellemus: ac ſi quando erit narrandum, ne illa, quæ ſuſpicionem, & crimen efficient, contraque nos erunt, acriter perſequamur, & quidquid poterit, detrahamus: ne illud, quod Craſſus, ſi quando fiat, perfidia, non ſtultitia fieri putat, ut cauſæ noceamus, accidat: nam ad ſummam totius cauſæ pertinet, caute, an contra [4] demonſtrata res ſit, quod omnis orationis reliquæ fons eſt narratio. Sequitur, ut cauſa ponatur, in quo videndum eſt, quid in controverſiam veniat. Tum ſuggerenda ſunt [5] firmamenta cauſæ conjuncte, & infirmandis contrariis, & tuis confirmandis: namque una in cauſis ratio quædam eſt ejus orationis, quæ ad probandam argumentationem valet. Ea autem & confirmationem, & reprehenſionem quærit: ſed quia neque reprehendi, quæ contra dicuntur, poſſunt, niſi tua confirmes; neque hæc confirmari, niſi illa reprehendas; idcirco hæc & natura, & utilitate, & tractatione conjuncta ſunt. Omnia autem concludenda plerumque rebus augendis, vel inflammando [6] judice, vel mitigando: omniaque cum ſuperioribus orationis locis, tum maxime extremo, ad

1 *Nec ſi dubium ſit* Bod. Wag. cum vulg. *nec dubium ſit* edd. vett. nec aliter Nov. à prima manu. 2 *Narrare* plerique noſt. 3 *Si adverſarius ſic narraverit* excerp. Nov. 4 *Demonſtres; ſiquidem omnis* &c. Joan. 5 *Fundamenta* Bal. 6 *Judices* Mag. Nov. Wag.

1 *Videntur*

ad mentes judicum, quam maxime permovendas, & ad utilitatem noſtram vocandas, conferenda ſunt. Neque ſane jam cauſa videtur eſſe, cur ſecernamus ea præcepta, quæ de ſuaſionibus tradenda ſunt, aut laudationibus; ſunt enim pleraque communia; ſed tamen ſuadere aliquid, aut diſſuadere, graviſſimæ mihi [1] videtur eſſe perſonæ. Nam & ſapientis eſt conſilium explicare ſuum de maximis rebus; & honeſti, & diſerti, ut mente providere, auctoritate probare, oratione perſuadere poſſit.

82. Atque hæc in ſenatu minore apparatu agenda ſunt. Sapiens enim eſt conſilium; multiſque aliis [2] dicendi relinquendus locus: vitanda etiam ingenii, [3] oſtentationiſque ſuſpicio. Concio capit omnem vim orationis, & gravitatem, varietatemque deſiderat. Ergo in ſuadendo nihil eſt optabilius, quam dignitas. Nam qui utilitatem [4] putat, non quid maxime velit ſuaſor, ſed quid interdum magis ſequatur, videt. Nemo eſt enim, præſertim in tam clara civitate, quin putet expetendam maxime dignitatem: ſed vincit utilitas plerumque, cum ſubeſt ille timor, ea neglecta, ne dignitatem quidem poſſe retineri. Controverſia autem inter hominum ſententias, aut in illo eſt, Utrum ſit utilius; aut etiam, cum id convenit, certatur, Utrum honeſtati potius, an utilitati conſulendum ſit. Quæ quia pugnare ſæpe inter ſe videntur, qui utilitatem defendit, enumerabit commoda pacis, opum, potentiæ, [5] pecuniæ, vectigalium

1 *Videntur eſſe* Bal. Joan. 2 *Dicendi* non eſt in Nov. â prima manu. *dicendi ac loquendi locus*, omiſſo *relinquendus*. Joan. *dicendi ac loquendis locis* Wag. 3 *Oſtentationis ſuſpicio* Pall. pr. ſec. Mem. Pith. Joan. è quibus duo *ingeniis*, cui alludens Joan. *inoeniis* vel *moeniis* præ ſe fert. 4 *Petit* Joan. Mag. Nov. Wag. *putant*, ſtatimque *vident* Bod. 5 *Pecunia* non eſt in Joan. aut Pall. pr. ſec. Pith. Mem.

1 *Affertur*

lium, præſidii, militum, utilitates ceterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itemque incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellit, majorum exempla, quæ erunt vel cum periculo glorioſa, colliget; poſteritatis immortalem memoriam augebit; utilitatem ex laude naſci defendet, ſemperque eam cum dignitate eſſe conjunctam. Sed quid fieri poſſit, aut non poſſit; quidque etiam ſit neceſſe, aut non ſit, in utraque re maxime eſt quærendum. Inciditur enim omnis jam deliberatio, ſi intelligitur non poſſe fieri, aut ſi neceſſitas [1] affertur; & qui id docuit, non videntibus aliis, is plurimum vidit. Ad conſilium autem de republica dandum, caput eſt noſſe rempublicam: ad dicendum vero probabiliter, noſſe mores civitatis; qui quia crebrò mutantur, genus quoque orationis eſt ſæpe mutandum: & quamquam una fere vis eſt eloquentiæ, tamen, quia ſumma dignitas eſt populi, graviſſima cauſa reipublicæ, maximi motus multitudinis, genus quoque dicendi grandius quoddam, & illuſtrius eſſe adhibendum videtur: maximaque pars orationis admovenda eſt ad animorum motus nonnumquam aut cohortatione, [2] aut commemoratione aliqua, aut in ſpem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos: [3] ſæpe etiam à temeritate, iracundia, ſpe, injuria, invidia, crudelitate revocandos.

83. Fit autem, ut, quia maxima quaſi [4] oratori ſcena videatur concio, natura ipſa ad ornatius dicendi genus [5] excitetur. Habet enim multitudo

 vim

1 *Affertur ei, qui id* Bal. Mag. Nov. Wag. 2 *Aut commotione aliqua* excerp. Nov. 3 *Sæpe etiam veritate ab iracundia, ſpe ab injuria,* &c. excerp. Nov. 4 *Oratoris ſcena videatur concionis, natura* Bal. Joan Nov. Wag. *videatur eſſe concio, in iis natura* Nov. ad oram. 5 *Excitemur* Joan. Mag. excerp. Nov.

1 *Sine*

vim quandam talem, ut quemadmodum tibicen [1] ſine tibiis canere, ſic orator [2] ſine multitudine audiente eloquens eſſe non poſſit. Et cum ſint populares multi, variique lapſus, vitanda eſt acclamatio adverſa populi, quæ aut orationis peccato aliquo excitatur, ſi aſpere, ſi arroganter, ſi turpiter, ſi ſordide, ſi quoquo animi vitio dictum eſſe aliquid videatur; aut hominum offenſione, vel invidia, quæ aut juſta eſt, aut ex criminatione, atque fama; aut res ſi diſplicet; aut ſi eſt in aliquo motu ſuæ cupiditatis, aut metus multitudo: hiſque quatuor cauſis totidem medicinæ opponuntur: tum objurgatio, ſi eſt auctoritas: tum admonitio, quaſi lenior objurgatio: tum promiſſio, ſi audierint, probaturos: tum deprecatio, quod eſt [3] infimum, ſed nonnumquam utile. Nullo autem loco plus facetiæ proſunt, & [4] celeritas, & breve aliquod dictum, nec ſine dignitate, & cum lepore: nihil enim tam facile, quam multitudo, à triſtitia, & ſæpe ab acerbitate, commode, ac breviter, & acute, & hilare dicto deducitur.

84. Expoſui fere, ut potui, vobis in utroque genere cauſarum quæ ſequi ſolerem, quæ fugere, quæ ſpectare, quaque omnino in cauſis ratione verſari. Nec illud tertium laudationum genus eſt difficile, quod ego initio quaſi à præceptis noſtris ſecreveram: ſed & quia multa ſunt orationum genera, & graviora, & majoris copiæ, de quibus nemo fere [5] præciperet; & quod nos laudationibus non ita multum uti ſoleremus, totum hunc ſegregabam locum. Ipſi enim Græci magis legendi, [6] & delectationis, aut hominis alicujus ornandi,

1 *Sine turbis* excerp. Nov. 2 *Niſi multitudine* Bod. cum vulg. 3 *Infirmum* Joan. *infirmiter* Mag. 4 *Celeritas ad breve* Joan. 5 *Præceperat* Nov. ad marg. 6 *Qui delectationis* vulgo. contra noſt. & Pall. omn. & Gall.

1 *Quoniam*

nandi, quam utilitatis hujus forensis causa, laudationes scriptaverunt: quorum sunt libri, quibus Themistocles, Aristides, Agesilaus, Epaminondas, Philippus, Alexander, aliique laudantur. Nostræ laudationes, quibus in foro utimur, aut testimonii brevitatem habent nudam, atque inornatam, aut scribuntur ad funebrem concionem, quæ ad orationis laudem minime accommodata est. Sed tamen, [1] quoniam est utendum aliquando, nonnumquam etiam scribendum, velut Q. Tuberoni Africanum avunculum laudanti scripsit C. Lælius, vel ut nosmetipsi, ornandi causa, Græcorum more, si quos velimus, laudare possimus; sit à nobis quoque tractatus [2] is locus. Perspicuum est igitur, alia esse in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, vires, opes, [3] divitiæ, ceteraque quæ fortuna det, aut extrinsecus, aut corpori, non habent in se veram laudem, [4] quæ deberi virtuti uni putatur; sed tamen, quod ipsa virtus in earum rerum usu, ac moderatione maxime cernitur, tractanda etiam in laudationibus hæc sunt naturæ, & fortunæ bona: in quibus est summa laus, non extulisse se in potestate, non fuisse insolentem in pecunia, non se prætulisse aliis propter abundantiam fortunæ: ut opes, & copiæ non superbiæ videantur, ac libidini, sed bonitati, ac moderationi facultatem, & materiam dedisse. Virtus autem, [5] quæ est per se ipsa laudabilis, & sine qua nihil laudari potest, tamen habet plures partes, quarum alia est ad laudationem aptior. Sunt enim aliæ virtutes, quæ videntur in moribus hominum, &

1 *Quoniam studendum* ad oram Nov. 2 *Hic locus* Bod. Joan. Nov. *iste locus* Wag. 3 *Divitiæ, cetera, quæ fort.* Nov. *divitiæ, quæque fort.* Mag. 4 *Quæ dederit virtuti una laus putatur* Bod. *dederit* est etiam ad oram Nov. 5 *Quæ est* abest à Joan.

1 *Ac*

quadam comitate, [1] ac beneficentia positæ: aliæ, quæ in ingenii aliqua facultate, aut animi magnitudine, ac robore. Nam clementia, justitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, jucunda est [2] auditu in laudationibus. Omnes enim hæ virtutes non tam ipsis, qui eas in se habent, quam generi hominum fructuosæ putantur: sapientia, & [3] magnitudo animi, qua omnes res humanæ geruntur, tenues, & pro nihilo putantur: & in excogitando vis quædam ingenii, & ipsa eloquentia, [4] admirationis habet non minus, jucunditatis minus. Ipsos enim magis videtur, quos laudamus, [5] quam illos, apud quos laudamus, ornare, ac tueri: sed tamen in laudando jungenda sunt etiam hæc genera virtutum: feriunt enim aures hominum, cum illa, quæ jucunda, & grata, tum etiam illa, quæ mirabilia sunt in virtute, laudari.

85. Et quoniam singularum virtutum sunt certa quædam officia, ac munera, & sua cuique virtuti laus propria debetur, erit explicandum in laude justitiæ, quid cum fide, quid cum æquabilitate, quod cum ejusmodi aliquo officio is, qui laudabitur, [6] fecerit; itemque in ceteris res gestæ ad cujusque virtutis genus, & vim, & nomen accommodabuntur. Gratissima autem laus eorum factorum habetur, quæ suscepta videntur à viris fortibus sine emolumento, ac præmio: quæ vero etiam cum labore, & periculo ipsorum, hæc habent uberrimam

1 *Ac beneficio* Joan. & Mag. quorum ille omittit *positæ*. 2 *Anteire in laudationibus* excerp. Nov. 3 *Magnitudo animi, sine qua omnes res humanæ tenues, ac prope nihilo putantur* excerp. Nov. nec multo aliter Pall. pr. & sec. Illud *geruntur* non magis visitur in Joan. Pith. Memmii membran. & punctis subducitur in Pal. sext. neglexitque Lambin. 4 *Admirationis habet multum, non minus vero jucunditatis* excerp. Nov. 5 Illa *quam illos, apud quos laudamus* non reperies in Joan. duobusve illis Pall. totidemque Gall. & intelligi posse putat Gruter. 6 *Egerit* Wag. *gerit* Joan.

1 *Videritis,*

rimam copiam ad laudandum; quod & dici ornatiſſime poſſunt, & audiri facillime: ea enim denique virtus eſſe videtur præſtantis viri, quæ eſt fructuoſa aliis, ipſi autem laborioſa, aut periculoſa, aut certe gratuita. Magna etiam illa laus, & admirabilis videri ſolet, tuliſſe caſus ſapienter adverſos, non fractum eſſe fortuna, retinuiſſe in rebus aſperis dignitatem. Neque tamen illa non ornant, habiti honores, decreta virtutis præmia, res geſtæ judiciis hominum comprobatæ; in quibus etiam felicitatem ipſam deorum immortalium judicio tribui, laudationis eſt. Sumendæ autem res erunt aut magnitudine præſtabiles, aut novitate primæ, aut genere ipſo ſingulares. Neque enim parvæ, neque uſitatæ, neque vulgares, admiratione, aut omnino laude dignæ videri ſolent. Eſt etiam cum ceteris præſtantibus viris comparatio in laudatione præclara. De quo genere libitum eſt mihi paulo plura, quam oſtenderam, dicere, non tam propter uſum forenſem, qui eſt à me in omni hoc ſermone tractatus, quam ut hoc [1] videretis, Si laudationes eſſent in oratoris officio, quod nemo negat, oratori virtutum omnium cognitionem, ſine qua laudatio effici non poſſit, eſſe neceſſariam. Jam vituperandi præcepta contrariis ex vitiis ſumenda eſſe perſpicuum eſt: ſimul eſt illud ante oculos, nec bonum virum proprie, & copioſe laudari ſine virtutum; nec improbum notari, ac vituperari ſine vitiorum cognitione ſatis [2] inſignite, atque aſpere poſſe. Atque his locis & laudandi, & vituperandi ſæpe nobis eſt utendum in omni genere cauſarum. Habetis de inveniendis rebus, diſponendiſque quid ſentiam. Adjungam

1 *Videritis, ſi laudationes eſſent in orationis officio* Nov. 2 *Inſigniter* al.

I *Evolatum*

jungam etiam de memoria, ut labore Crassum levem, neque ei quidquam aliud, de quo disserat, relinquam, nisi ea, quibus hæc exornentur.

86. Perge vero, inquit Crassus: libenter enim te cognitum jam artificem, aliquandoque [1] evolutum illis integumentis dissimulationis tuæ, nudatumque perspicio; & quod mihi nihil, aut quod non multum relinquis, percommode facis, estque mihi gratum. Jam istuc, quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua potestate: si enim vere agere volueris, omnia tibi relinquo: sin dissimulare, tu quemadmodum his satisfacias, videris. Sed ut ad rem redeam, non sum tanto ego, inquit, ingenio, quanto Themistocles fuit, ut oblivionis artem, quam memoriæ malim: gratiamque habeo Simonidi illi [2] Ceio, quem primum ferunt artem memoriæ protulisse. Dicunt enim, cum cenaret Crannone in Thessalia Simonides apud Scopam, fortunatum hominem, & nobilem, cecinissetque id carmen, quod in eum scripsisset, in quo multa ornandi causa, poetarum more, in Castorem scripta, & Pollucem fuissent, nimis illum sordide Simonidi dixisse, Se dimidium ejus rei, quod pactus esset, pro illo carmine, daturum: reliquum à suis Tyndaridis, quos æque laudasset, peteret, si ei videretur. Paulo post esse ferunt nunciatum Simonidi, ut prodiret, juvenes stare ad januam duos quosdam, qui eum magnopere evocarent: surrexisse illum [3] ipsum, prodisse, vidisse neminem: hoc interim spatio conclave illud, ubi epularetur Scopas, concidisse: [4] ea ruina ipsum oppressum cum suis

1 *Evolatum* Joan. *evelatum* excerp. Nov. 2 Ita emendavit Hadrian. Junius Centuria III Adag. 71. *Chio* MSS. & edd. vett. 3 *Ipsum* non legitur in Joan. & Wag. 4 *Eumque ipsum cum cognatis oppressum suis interisse* Joan. & Wag. nisi quod hic *ea ruina ipsum* &c.

1 *Effigianda*

ſuis interiſſe: quos cum humare vellent ſui, neque poſſent obtritos internoſcere ullo modo, Simonides dicitur ex eo, quod meminiſſet, quo eorum loco quiſque cubuiſſet, demonſtrator uniuſcujuſque ſepeliendi fuiſſe. Hac tum re admonitus inveniſſe fertur, ordinem eſſe maxime, qui memoriæ lumen afferret: itaque iis, qui hanc partem ingenii exercerent, locos eſſe capiendos, & ea, quæ memoria tenere vellent, [1] effingenda animo, atque in his locis collocanda: ſic fore, ut ordinem rerum locorum ordo conſervaret: res autem ipſas rerum effigies notaret: atque ut locis pro cera, ſimulacris pro literis uteremur.

87. Qui ſit autem oratori memoriæ fructus, quanta utilitas, quanta vis, quid me attinet dicere? tenere quæ didiceris in accipienda cauſa? quæ ipſe cogitaris? omnes fixas eſſe in animo ſententias? omnem deſcriptum verborum apparatum? ita audire [2] vel eum, unde dicas, vel eum, cui reſpondendum ſit, ut illi non infundere in aures tuas orationem, ſed in animo videantur [3] inſcribere? Itaque ſoli, qui memoria vigent, ſciunt quid, & quatenus, & quomodo dicturi ſunt, quid reſponderint, quid ſuperſit: iidemque multa ex aliis cauſis aliquando à ſe acta, multa ab aliis audita meminerunt. Quare confiteor equidem hujus boni naturam eſſe principem; ſicut earum rerum de quibus ante locutus ſum, omnium; ſed hæc ars tota dicendi, ſive artis imago quædam eſt, & ſimilitudo, habet hanc vim, non ut totum aliquid, cujus in ingeniis noſtris pars nulla ſit, pariat, & procreet,

1 *Effigianda animo* Joan. ad marg. 2 *Velle eum, unde diſcas* excerp. Nov. *diſcas* exſtat etiam in Joan. 3 Poſt *inſcribere* nupera manus ad marg. Nov. quaſi omiſſum eſſet, addidit, *non mediocris laus boni oratoris videtur. Itaque* &c.

procreet, verum ut ea, quæ ſunt orta jam in nobis, & procreata, educet, atque confirmet. Verumtamen neque tam acri memoria fere quiſquam eſt, ut non diſpoſitis, notatiſque rebus, ordinem verborum, aut ſententiarum complectatur; neque vero tam hebeti, ut nihil hac conſuetudine, & exercitatione adjuvetur. Vidit enim hoc prudenter, ſive Simonides, [1] ſive alius quis invenit, ea maxime [2] animis effingi noſtris, quæ eſſent à ſenſu tradita, atque impreſſa: acerrimum autem ex omnibus noſtris ſenſibus eſſe ſenſum videndi: quare facillime animo teneri [3] poſſe ea, quæ perciperentur auribus, aut cogitatione, ſi etiam [4] oculorum commendatione animis traderentur; ut res cæcas, & ab adſpectus judicio remotas, conformatio quædam, & imago, & figura ita notaret, ut ea, quæ cogitando complecti non poſſemus, intuendo quaſi teneremus. His autem formis, atque corporibus, [5] ſicut omnibus, quæ ſub adſpectum veniunt, ſedes opus eſt: etenim corpus intelligi ſine loco non poteſt. Quare ne in re nota, & pervulgata multus, & inſolens ſim, locis eſt utendum multis, illuſtribus, explicatis, modicis intervallis. Imaginibus autem [6] agentibus, acribus, inſignitis, quæ occurrere, celeriterque percutere animum poſſint. Quam facultatem & exercitatio dabit, ex qua conſuetudo gignitur, & ſimilium verborum [7] converſa, & immutata caſibus, aut traducta ex parte ad

1 *Sive alius, quiſquis invenit* Bod. *ſive alius quiſquam invenit* Nov. ad marg. 2 *Animis affigi* excerp. Nov. 3 *Poſſe, ſi ea, quæ percip.* &c. *etiam oculorum* Joan. 4 *Oculorum contuitione manibus traderentur* Nov. in marg. 5 *Sicut omnibus, quæ ſub adſpectum veniunt, memoria noſtra admonetur, & excitatur. Sed locis opus eſt: etenim* &c. Nov. ab emendatore. 6 *Ingentibus* Bal. Wag. 7 Ita Joan. & excerp. Nov. cum Pall. illis duobus, & Gall. nec aliter Lambin. *conſervata* cet. noſt. cum vulgat.

1 Eſt

ad genus notatio, & unius verbi imagine totius sententiæ informatio, pictoris cujusdam summi ratione, & modo, formarum varietate locos distinguentis.

88. Sed verborum memoria, quæ minus est nobis necessaria, majore imaginum varietate distinguitur: multa enim sunt verba, quæ, quasi articuli, connectunt membra orationis, quæ formari similitudine nulla possunt: eorum fingendæ nobis sunt imagines, quibus semper utamur. Rerum memoria propria est oratoris: eam singulis personis bene positis notare possumus, ut sententias imaginibus, ordinem locis comprehendamus. Neque verum est, quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriam imaginum pondere, & obscurari etiam id, quod per se natura tenere potuisset. Vidi enim ego summos homines, & divina prope memoria, Athenis [1] Charmidem; in Asia, quem vivere hodie aiunt, Scepsium Metrodorum; quorum uterque, tamquam literis in cera, sic se aiebat imaginibus in iis locis, quos haberet, quæ meminisse vellet, perscribere. Quare hac exercitatione non eruenda memoria est, si est nulla naturalis: sed certe, si latet, evocanda est. Habetis sermonem bene longum hominis utinam non impudentis; illud quidem certe, non nimis verecundi; qui quidem cum te, Catule, tum etiam L. Crasso audiente, de dicendi ratione tam multa dixerim: nam istorum ætas minus me fortasse movere debuit: sed mihi ignoscetis profecto, si modo quæ causa me ad hanc insolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis.

89. Nos vero, inquit Catulus (etenim pro me

 hoc,

1 Est à Jonsio in Historia Philosoph. lib. II. cap. 14. vel potius à Salmasio in Diis Plinianis, pag. 50. *Carneadem* vulgo. *Carmadam* vel *Carmadem* vel *Charmiadam* plerique nost.

1 *Spondeo*

hoc, & pro meo fratre [1] reſpondeo) non modo tibi ignoſcimus, ſed te diligimus, magnamque tibi habemus gratiam; & cum humanitatem, & facilitatem agnoſcimus tuam, tum admiramur iſtam ſcientiam, & copiam. Equidem etiam hoc me aſſecutum puto, quod magno ſum levatus errore, & illa admiratione liberatus, quod multis cum aliis ſemper admirari ſolebam, unde eſſet illa tanta tua in cauſis divinitas. Nec enim te iſta attigiſſe arbitrabar, quæ diligentiſſime cognoſſe, & undique collegiſſe, uſuque doctum partim correxiſſe video, partim comprobaſſe. Neque eo minus eloquentiam tuam, & multo magis virtutem, & diligentiam admiror, & ſimul gaudeo judicium animi mei comprobari, quod ſemper ſtatui, Neminem ſapientiæ laudem, & eloquentiæ, ſine ſummo ſtudio, & labore, & doctrina conſequi poſſe. Sed tamen quidnam eſt id, quod dixiſti, fore ut tibi ignoſceremus, [2] ſi cognoſſemus, quæ te cauſa in ſermonem impuliſſet? Quæ eſt enim alia cauſa, niſi quod nobis, & horum adoleſcentium ſtudio, qui te attentiſſime audierunt, morem gerere voluiſti? Tum ille, Adimere, inquit, omnem recuſationem Craſſo volui, quem ego [3] paulo ſciebam, vel pudentius, vel invitius, (nolo enim dicere de tam ſuavi homine, faſtidioſius) ad hoc genus ſermonis accedere. Quid enim poterit dicere? conſularem ſe eſſe hominem, & cenſorium? eadem noſtra cauſa eſt. An ætatem afferet? quadriennio minor eſt. An ſe neſcire? quæ ergo ſero, quæ curſim arripui, quæ [4] ſubſicivis operis, ut aiunt; iſte à puero ſummo ſtudio,

1 *Spondeo* Bal Joan. Wag. 2 *Si cognoſceremus* Nov. 3 *Paulo ante ſciebam* Joan. Mag. Wag. 4 *Subſitivis* Pal. ſext. *ſibi ſe civi* Pall. pr. ſec. *ſubciſivi* Pith. & Memmii chartaceus. *ſub ſi civi* Joan. *qua ſubſicivi vel ſubſicivis operis* Wag. *qua ſubſtitui operis* Nov.

ſtudio, ſummis doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit: etenim me dicentem qui audierit, nemo umquam tam ſui deſpiciens fuit, [1] quin ſperaret aut melius, aut eodem modo ſe poſſe dicere: Craſſo dicente, nemo tam arrogans, qui ſimiliter ſe umquam dicturum eſſe confideret. Quamobrem, ne fruſtra hi tales viri venerint, te aliquando, Craſſe, audiamus.

90. Tum ille, Ut ita iſta eſſe concedam, inquit, Antoni, quæ ſunt longe ſecus, quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici poſſit, reliquiſti? Dicam enim vere, amiciſſimi homines, quod ſentio: ſæpe ego doctos homines, quid dico ſæpe? immo nonnumquam: ſæpe enim qui potui, [2] qui puer in forum venerim, neque inde umquam diutius, quam quæſtor abfuerim? ſed tamen audivi, ut heri dicebam, & Athenis cum eſſem, doctiſſimos viros, & in Aſia iſtum ipſum Scepſium Metrodorum, cum de his ipſis rebus diſputaret: neque vero mihi quiſquam copioſius umquam viſus eſt, neque ſubtilius in hoc genere dicendi, quam iſte hodie, eſſe verſatus: quod ſi eſſet aliter, & aliquid intelligerem ab Antonio prætermiſſum; non eſſem tam inurbanus, ac pæne inhumanus, [3] uti eo gravarer, quod vos cupere ſentirem. Tum Sulpicius, An ergo, inquit, oblitus es, Craſſe, Antonium ita partitum eſſe tecum, ut ipſe inſtrumentum oratoris exponeret, tibi ejus diſtinctionem, atque ornatum relinqueret? Hic ille, Primum, quis Antonio permiſit, [4] inquit, ut & partes faceret, & utram vellet prior ipſe ſumeret? deinde, ſi ego recte intellexi, cum valde

 libenter

1 *Qui deſperaret* al. 2 *Qui quamprimum in forum venerim* excerp. Nov. 3 *Ut in eo gravarer* Bal. Joan. Nov. Wag. 4 *Inquit, ut meas partes faceret,* &c. Nov. *inquit, mei partes facere: deinde* &c. mediis omiſſis, Joan.

1 *Sed*

libenter audirem, mihi conjuncte est visus de utraque re dicere. Ille vero, inquit Cotta, ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem, ex qua eloquentia nomen ipsum invenit. Verba igitur, inquit Crassus, mihi reliquit Antonius, rem ipse sumsit. Tum Cæsar, Si, quod difficilius est, id tibi reliquit; est nobis, inquit, causa cur te audire cupiamus: sin, quod facilius; tibi causa non est cur recuses. Et Catulus, Quid? quod dixisti, inquit, Crasse, si hic hodie apud te maneremus, te morem nobis esse gesturum, nihilne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, Possem tibi, inquit, Crasse, concedere; [1] sed vide ne quid Catulus attulerit religionis: opus hoc censorium est: id autem committere, [2] vide quam sit homini turpe censorio. Agite vero, ille inquit, ut vultis: sed nunc quidem, quoniam id temporis est, surgendum censeo, & requiescendum: post meridiem, si ita vobis est commodum, loquemur aliquid, nisi [3] forte in crastinum differre mavultis. Omnes se vel statim, vel, si ipse post meridiem mallet, quamprimum tamen audire velle dixerunt.

1 *Sed, videsne quid* Bod. Nov. 2 *Vides quam sit* Joan. Nov. Wag. 3 *Forte me in crastinum* Bod. Mag. & Nov. à prima manu; cum aliquot edd.

M. T.

M. T. CICERONIS DE ORATORE AD Q. FRATREM

DIALOGUS, ſeu LIBER III.

1 INſtituenti mihi, Quinte frater, eum ſermonem referre, & mandare huic tertio libro, quem poſt Antonii diſputationem Craſſus habuiſſet, acerba ſane recordatio veterem animi curam, moleſtiamque renovavit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L. Craſſi, morte exſtincta [1] ſubita eſt, vix diebus decem poſt eum diem, qui hoc, & ſuperiore libro continetur. Ut enim Romam rediit [2] extremo ſcenicorum ludorum die, vehementer commotus ea oratione, quæ ferebatur habita eſſe in concione à Philippo, quem dixiſſe conſtabat, Videndum ſibi aliud eſſe conſilium, illo ſenatu ſe rempublicam gerere non poſſe: mane idibus Septembris,

1 *Subito eſt* Bal. Bod. Nov. 2 *Extremo dierum ſcenicorum die* Bal.

1 *Separatum*

ptembris, & ille, & ſenatus frequens vocatu Druſi in curiam venit. Ibi cum Druſus multa de Philippo queſtus eſſet, retulit ad ſenatum de illo ipſo, quod conſul in eum ordinem tam graviter in concione eſſet invectus. Hic, ut ſæpe inter homines ſapientiſſimos conſtare vidi, quamquam hoc Craſſo, cum aliquid accuratius dixiſſet, ſemper fere contigiſſet, ut numquam dixiſſe melius putaretur, tamen omnium conſenſu ſic eſſe tum judicatum, ceteros à Craſſo ſemper omnes, illo autem die etiam ipſum à ſeſe [1] ſuperatum. [2] Deploravit enim caſum, atque orbitatem ſenatus; cujus ordinis, à conſule, qui quaſi parens bonus, aut tutor fidelis eſſe deberet, tamquam ab aliquo nefario prædone, diriperetur patrimonium dignitatis: neque vero eſſe mirandum, ſi, cum ſuis conſiliis rempublicam [3] profligaſſet, conſilium ſenatus à [4] republica repudiaret. Hic cum homini, & vehementi, & diſerto, & in primis forti ad reſiſtendum, Philippo, quaſi quaſdam verborum faces admoviſſet, non tulit ille, & graviter exarſit, pignoribuſque [5] ablatis Craſſum inſtituit coercere. Quo quidem ipſo in loco multa à Craſſo divinitus dicta efferebantur, cum ſibi illum conſulem eſſe negaret, cui ſenator ipſe non eſſet: AN TU, QUUM OMNEM AUCTORITATEM UNIVERSI ORDINIS [6] PRO PIGNORE PUTARIS, EAMQUE IN CONSPECTU POPULI ROMANI CONCIDERIS, [7] MEIS PIGNORIBUS EXISTIMAS POSSE TERRERI? NON TIBI ILLA SUNT CÆDENDA, [1] SI CRASSUM

SUM

1 *Separatum* Joan. & Nov. ita tamen, ut *ſuperatum* uterque adſcriptum habeat. 2 *Deploratum enim caſum* Joan. 3 *Profugiſſet* Mag. 4 *Republica* ſine præpoſitione. Joan. *reipublica* Bal. Wag. 5 *Allatis* Bal. Bod. Nov. Wag. *illatis* Joan. 6 *Propugnare puteris*, vel *putares*. vel *putare* noſt. omn. præter Joan. cum aliis MSS. & edd. 7 *Me his pignoribus* Bal. Mag. Nov. Wag. cum vulgatis.

1 *Incidenda*

SUM VIS COERCERE: HÆC TIBI EST [1] EXCIDENDA LINGUA; QUA VEL EVULSA, SPIRITU IPSO LIBIDINEM TUAM LIBERTAS MEA REFUTABIT.

2. Permulta tum vehementiſſima [2] contentione animi, ingenii, virium, ab eo dicta eſſe conſtabat; ſententiamque eam, [3] quam ſenatus frequens ſecutus eſt, ornatiſſimis, & graviſſimis verbis, ut populo Romano [4] ſatisfieret, numquam ſenatus neque conſilium reipublicæ, neque fidem defuiſſe, [5] ab eo dictam; & eundem (id quod in auctoritatibus perſcriptis exſtat) ſcribendo adfuiſſe. Illa tamquam cycnea fuit divini hominis vox, & oratio, quam quaſi exſpectantes, poſt ejus interitum veniebamus in curiam, ut veſtigium illud ipſum, in quo ille poſtremum inſtitiſſet, contueremur. [6] Namque tum latus ei dicenti condoluiſſe, ſudoremque multum conſecutum eſſe audiebamus: ex quo cum [7] cohorruiſſet, cum febri domum rediit, dieque ſeptimo lateris dolore conſumtus eſt. O fallacem hominum ſpem, fragilemque fortunam, & inanes noſtras [8] contentiones! quæ in medio ſpatio ſæpe franguntur, & corruunt, & ante in ipſo curſu obruuntur, quam portum conſpicere potuerunt. Nam quamdiu Craſſi fuit ambitionis labore vita [9] diſtricta, tamdiu privatis magis officiis, & ingenii laude floruit, quam fructu amplitudinis, aut reipublicæ dignitate. Qui autem ei annus primus ab honorum perfunctione aditum, [10] omnium conceſſu,

1 *Incidenda* Pall. pr. ſec. Mem. memb. neque improbet Gruter. *cadenda* Nov. & ad marg. *concidenda*; quomodo Bal. 2 *Concitatione* excerpta Nov. 3 *Quam* non eſt in Wag. 4 *Satisfaceret* Mag. Wag. 5 *Ab eo dictum* Mag. Wag. *dictam* non omnino habent Bal. & Bod. nec primitus Nov. 6 *Namque dum latus ei doluiſſet*, Joan. & excerpt. Nov. 7 *Corruiſſet* Bal. Mag. Nov. Wag. *chorruiſſet* Joan. 8 *Conſtitutiones, quæ mediocri in* &c. Joan. Idem ſtatim *aut ante.* 9 *Diſtracta* Wag. & Nov. ad marg. 10 *Omnium conſenſu* Wag.

1 *Conſecuti*

cessu, ad summam auctoritatem dabat, is ejus omnem spem, atque omnia vitæ consilia, morte pervertit. Fuit hoc luctuosum suis, acerbum patriæ, grave bonis omnibus: sed ii tamen rempublicam casus [1] secuti sunt, ut mihi non erepta L. Crasso à Diis immortalibus vita, sed donata mors esse videatur. Non vidit flagrantem bello Italiam, non ardentem invidia senatum, non sceleris nefarii principes civitatis reos, non luctum filiæ, non exsilium generi, non acerbissimam C. Marii fugam, non illam post reditum ejus cædem omnium crudelissimam, non denique in omni genere deformatam eam civitatem, [2] in qua ipse florentissima multum omnibus gloria præstitisset.

3. [3] Sed quoniam attigi cogitatione vim, varietatemque fortunæ, non vagabitur oratio mea longius, atque iis fere definietur viris, qui hoc sermone, quem referre [4] cœpimus, continentur. Quis enim non jure beatam L. Crassi mortem illam, quæ est à multis sæpe defleta, dixerit, [5] cum horum ipsorum sit, qui tum cum illo postremum fere collocuti sunt, eventum recordatus? Tenemus enim memoria, Q. Catulum, virum omni laude præstantem, cum sibi non incolumem fortunam, [6] sed exsilium, & fugam deprecaretur, esse coactum, ut vita se ipse privaret. Jam M. Antonii in his ipsis rostris, in quibus ille rempublicam constantissime consul defenderat, quæque censor imperatoriis manubiis ornarat, positum caput illud fuit, à quo erant multorum civium capita servata. Neque vero longe ab eo G. Julii caput, hospitis Etrusci scelere proditum,

1 *Consecuti sunt* al. 2 *In qua ipsa florentissima multum omnibus præstitisset* Joan. 3 *Et quoniam* Bal. Joan. Mag. Wag. 4 *Suscepimus* Joan. & ad oram Nov. 5 *Cum*, item *sit*, abesse mallet Gruter. ut glossam resipientia. 6 *Sed exitum & fugam* Joan. Mag. Iidem mox non agnoscunt *civium*.

ditum, cum L. Julii fratris capite jacuit; ut ille, qui hæc non vidit, & vixiſſe cum republica pariter, & cum illa ſimul exſtinctus eſſe videatur. Neque enim propinquum ſuum, maximi animi virum, P. Craſſum, ſuapte interfectum manu, neque collegæ ſui, pontificis maximi, ſanguine ſimulacrum Veſtæ reſperſum eſſe [1] vidit: cui mœrori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis, inimiciſſimi hominis, eodem illo die mors nefaria fuiſſet. Non vidit eorum ipſorum, qui tum adoleſcentes Craſſo ſe dicarant, [2] horribiles, miſeroſque caſus; ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus poſt mortem Craſſi depulſus per invidiam tribunatu, non multis ab eo tempore menſibus ejectus eſt è civitate: Sulpicius autem, qui in eadem invidiæ flamma fuiſſet, quibuſcum privatus conjunctiſſime vixerat, hos in tribunatu ſpoliare inſtituit omni dignitate: cui quidem ad ſummam gloriam eloquentiæ floreſcenti, ferro [3] erepta vita eſt, & pœna temeritatis non ſine magno reipublicæ malo conſtituta. Ego vero te, Craſſè, cum vitæ flore, tum mortis opportunitate, divino conſilio, & ortum, & exſtinctum eſſe arbitror. Nam tibi aut pro virtute animi, conſtantiaque tua, civilis ferri ſubeunda fuit crudelitas; aut, [4] ſi qua te fortuna ab atrocitate mortis vindicaſſet, eadem eſſe te funerum patriæ ſpectatorem coegiſſet: neque ſolum tibi improborum dominatus, ſed etiam, propter admiſtam civium cædem, bonorum victoria mœrori fuiſſet.

4. Mihi quidem, Quinte frater, & eorum caſus, de quibus ante dixi, & ea, quæ noſmetipſi ob amorem

1 *Vidit* abeſt à Mag. & Joan. qui ſtatim etiam *quo mærore, qua mente* &c. cum Bal. Nov. Wag. 2 *Horribiles miſerorum caſus* Mag. 3 *Excepta* Pith. & Mem. *errepta* Pal. ſec. 4 *Si qua te fortuna* &c. *vindicaſſes* Mag.

Salutaris

rem in rempublicam incredibilem, & singularem pertulimus, ac sensimus, cogitanti, sententia sæpe tua vera, ac sapiens videri solet, qui propter tot, tantos, tamque præcipites casus clarissimorum hominum, atque optimorum virorum, me semper ab omni contentione, ac dimicatione revocasti. Sed quoniam hæc jam neque in integro nobis esse possunt, & summi labores nostri magna compensati gloria mitigantur, pergamus ad ea solatia, quæ non modo sedatis molestiis jucunda, sed etiam hærentibus, [1] salutaria nobis esse possunt; sermonemque L. Crassi reliquum, ac pæne postremum memoriæ prodamus; atque ei, etsi nequaquam parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio, meritam gratiam, debitamque referamus. Neque enim quisquam nostrûm, cum libros Platonis mirabiliter scriptos legit, in quibus omnibus fere Socrates exprimitur, [2] non, quamquam illa scripta sunt divinitus, tamen majus quiddam de illo, de quo scripta sunt, suspicatur: quod item nos postulamus, non à te quidem, qui nobis summa omnia tribuis, sed à ceteris, qui hæc in manus sument, [3] ut majus quiddam de L. Crasso, quam quantum à nobis exprimetur, suspicentur. Nos enim, qui ipsi sermoni non interfuissemus, & quibus C. Cotta tantummodo locos, ac sententias hujus disputationis tradidisset, quo in genere orationis utrumque oratorem cognoveramus, id ipsum sumus in eorum sermone adumbrare conati. Quod si quis erit, qui ductus opinione vulgi, aut Antonium jejuniorem, aut Crassum fuisse pleniorem putet, quam quomodo à nobis uterque inductus est; is erit ex iis, qui aut illos non audierit, aut judicare non possit.

1 *Salutaria nobis sint* Joan. *salutaria non esse non possunt* Mag. 2 *Non* desideratur in Bal. Joan. Wag. 3 *Ut* non agnoscit Bal. nec Joan.

1 *Tum*

sit. Nam fuit uterque (ut exposui antea) cum studio, atque ingenio, & doctrina præstans omnibus, tum in suo genere perfectus; ut neque in Antonio deesset hic ornatus orationis, neque in Crasso redundaret.

5. [1] Ut igitur ante meridiem discesserunt, paululumque requierunt, in primis hoc à se Cotta animadversum esse dicebat, omne illud tempus meridianum Crassum in acerrima, atque attentissima cogitatione posuisse; seseque, qui vultum ejus, cum ei dicendum esset, obtutumque oculorum in cogitando probe nosset, atque in maximis causis sæpe vidisset, tum dedita opera, quiescentibus aliis, in eam exhedram [2] venisset, in qua Crassus lectulo posito recubuisset; cumque eum in cogitatione defixum esse sensisset, statim recessisse, atque in eo silentio duas horas fere esse consumtas. Deinde cum omnes, inclinato jam in postmeridianum tempus die, venissent ad Crassum, Quid est, Crasse, inquit Julius, imusne sessum? etsi admonitum venimus te, non flagitatum. Tum Crassus, An me tam impudentem esse existimatis, ut vobis hoc præsertim munus putem diutius posse debere? Quinam igitur, inquit ille, locus? an in media silva placet? est enim is maxime & opacus, & frigidus. Sane, inquit Crassus: etenim est in eo loco sedes huic nostro [3] non inopportuna sermoni. Cum placuisset idem ceteris, in silvam venitur, & ibi magna cum audiendi exspectatione considitur. Tum Crassus, Cum auctoritas, atque amicitia vestra, tum Antonii facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea causa libertatem recusandi: quam-

 quam

1 *Tum igitur* Bod. 2 *Venisse* Bal. Bod. Joan. Nov. Wag. 3 *Non importuna* Nov. Wag. Quæ sequuntur usque ad sect. 28. desiderantur in Joan.

1 *Reliquerat*

quam in partienda disputatione nostra, cum sibi de iis, quæ dici ab oratore oporteret, sumeret, mihi autem [1] relinqueret, ut explicarem, quemadmodum illa ornari oporteret; ea divisit, quæ sejuncta esse non possunt. Nam cum omnis ex re, atque verbis constet oratio; neque verba [2] sedem habere possunt, si rem subtraxeris; neque res lumen, si verba semoveris. Ac mihi quidem veteres illi majus quiddam animo complexi, multo plus etiam vidisse videntur, quam quantum nostrorum ingeniorum acies intueri potest; qui omnia hæc, quæ supra & subter, unum esse, & una vi, [3] atque una consensione naturæ constricta esse dixerunt. Nullum est enim genus rerum, quod aut avulsum à ceteris per se ipsum constare, aut quo cetera si careant, vim suam, atque æternitatem conservare possint.

6. [4] Sed hæc major esse ratio videtur, quam ut hominum possit sensu, aut cogitatione comprehendi: est etiam illa Platonis vera, & tibi, Catule, certe non inaudita vox, Omnem doctrinam harum ingenuarum, & humanarum artium uno quodam societatis vinculo contineri: ubi enim perspecta vis est rationis ejus, qua causæ rerum, atque exitus cognoscuntur, [5] mirus quidam omnium quasi consensus doctrinarum, concentusque reperitur. Sed si hoc quoque videtur esse altius, quam ut id nos humi strati [6] suspicere possimus, illud certe tamen, quod amplexi sumus, quod profitemur, quod suscepimus, nosse & tenere debemus. Una est enim, quod & ego hesterna die dixi, & aliquot locis [7] antemeridiano sermone significavit Antonius, eloquentia,

1 *Reliquerat* Nov. 2 *Fidem habere* al. 3 *Atque consensione* Bod. Bal. Wag. 4 *Sed si hæc* Bod. & al. 5 *Unus quidam* Nov. rejecto *mirus* ad marginem. 6 *Suscipere* alias. 7 *Ante meridianos sermones* Bod. Nov.

1 *Orat,*

quentia, quaſcumque in [1] oras diſputationis, regioneſque delata eſt. Nam ſive de cœli natura loquitur, ſive de terræ, ſive de divina vi, ſive de humana, ſive ex inferiore loco, ſive ex æquo, ſive ex ſuperiore, ſive ut impellat homines, ſive ut doceat, ſive ut deterreat, ſive ut concitet, ſive ut reflectat, ſive ut incendat, ſive ut leniat, ſive ad paucos, ſive ad multos, ſive inter alienos, ſive cum ſuis, ſive ſecum, rivis eſt deducta oratio, non fontibus; & quocumque ingreditur, eodem eſt inſtructu, ornatuque comitata. Sed quoniam oppreſſi jam ſumus opinionibus, non modo vulgi, verum etiam hominum leviter eruditorum, qui, quæ complecti tota nequeunt, [2] hæc facilius divulſa, & quaſi diſcerpta contrectant; & qui, tamquam ab animo corpus, ſic à ſententiis verba ſejungunt, quorum ſine interitu fieri neutrum poteſt; non ſuſcipiam oratione mea plus, quam mihi imponitur: tantum ſignificabo brevi, neque verborum ornatum inveniri poſſe, non partitis, expreſſiſque ſententiis, neque eſſe ullam ſententiam illuſtrem ſine luce verborum. Sed prius quam illa conor attingere, quibus orationem ornari, atque illuminari putem, proponam breviter quid ſentiam de univerſo genere dicendi.

7. Natura nulla eſt ([3] ut mihi videtur) quæ non habeat in ſuo genere res complures diſſimiles inter ſe, quæ tamen conſimili laude dignentur. Nam & auribus multa percipimus, quæ, etſi nos vocibus delectant, tamen ita ſunt varia ſæpe, ut id, quod proximum audias, jucundiſſimum eſſe videatur: & oculis colliguntur pæne innumerabiles voluptates, quæ nos ita capiunt, ut unum ſenſum

1 *Oras, diſputationes, reg.* Wag. & al. 2 *Hæc faciunt divulſa*, & Wag. 3 *Ut mihi quidem vid.* Bod.

ſum diſſimili genere delectent; & reliquos ſenſus voluptates oblectent diſpares, ut ſit difficile judicium excellentis maxime ſuavitatis. [1] At hoc idem, quod eſt in naturis rerum, transferri poteſt etiam ad artes. Una fingendi eſt ars, in qua præſtantes fuerunt Myro, Polycletus, Lyſippus; qui omnes inter ſe diſſimiles fuerunt, ſed ita tamen, ut neminem ſui velis eſſe diſſimilem. Una eſt ars, ratioque picturæ, diſſimillimique tamen inter ſe Zeuxis, Aglaophon, Apelles; neque eorum quiſquam eſt, [2] cui quidquam in arte ſua deeſſe videatur. Et ſi hoc in his [3] quaſi mutis artibus eſt mirandum, & tamen verum; quanto admirabilius in oratione, atque in lingua? quæ cum in iiſdem ſententiis, verbiſque verſetur, ſummas habet diſſimilitudines; non ſic, ut alii vituperandi ſint, ſed ut ii, quos conſtet eſſe laudandos, in diſpari tamen genere laudentur. Atque id primum in poetis cerni licet, quibus eſt proxima cognatio cum oratoribus, quam ſint inter ſeſe Ennius, Pacuvius, Acciuſque diſſimiles: quam apud Græcos Æſchylus, Sophocles, Euripides; [4] quamquam omnibus par pæne laus in diſſimili ſcribendi genere tribuatur. Adſpicite nunc eos homines, atque intuemini, quorum de facultate quærimus, quid interſit inter oratorum ſtudia, atque naturas. Suavitatem Iſocrates, ſubtilitatem Lyſias, acumen Hyperides, ſonitum Æſchines, vim Demoſthenes habuit: quis eorum non egregius? [5] tamen quis cujuſquam niſi ſui ſimilis? Gravitatem Africanus, lenitatem Lælius, aſperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo, & canorum: quis horum non

1 *Ad hoc idem* Bod. Wag, 2 *Qui in arte ſua deeſſe videatur* Bal. 3 *Quaſi mixtis artibus* Mag. 4 *Quamque omnibus* Lambin. MSS. omnibus invitis. 5 *Tamen cujuſquam*, omiſſo *quis*, Bal. Bod. Nov.

1 *Aut*

non princeps temporibus illis fuit? & suo tamen quisque in genere princeps.

8. Sed quid ego vetera conquiram, cum mihi liceat uti præsentibus exemplis, atque vivis? Quid jucundius auribus nostris umquam accidit hujus oratione Catuli? quæ est pura sic, ut Latine loqui pæne solus videatur: sic autem gravis, ut in singulari dignitate omnis tamen adsit humanitas, ac lepos. Quid multa? istum audiens equidem sic judicare soleo, quidquid aut addideris, [1] aut mutaveris, aut detraxeris, vitiosius, & deterius futurum. Quid noster hic Cæsar? nonne novam quandam rationem attulit orationis, & dicendi genus induxit prope singulare? Quis umquam res, præter hunc, tragicas pæne comice, tristes remisse, severas hilare, forenses scenica prope venustate tractavit? atque ita, ut neque jocus magnitudine rerum excluderetur, nec gravitas facetiis minueretur. Ecce præsentes duo prope æquales Sulpicius & Cotta: quid tam inter se dissimile? quid tam in suo genere præstans? limatus alter, & subtilis, rem explicans propriis, aptisque verbis, hæret in causa semper, &, quid judici probandum sit, cum acutissime vidit, omissis ceteris argumentis, in eo mentem, orationemque defigit. Sulpicius autem fortissimo quodam animi impetu, plenissima, & maxima voce, summa contentione corporis, & dignitate motus, verborum quoque [2] ea gravitate, & copia est, ut unus ad dicendum instructissimus à natura esse videatur.

9. Ad nosmetipsos jam revertor; (quoniam sic fuimus semper comparati, ut hominum sermonibus quasi in aliquod contentionis judicium vocaremur) quid

1 *Aut mutaveris* abest à Bal. ut & paulo supra *umquam*. 2 *Ea dignitate & copia* Bod.

quid tam dissimile, quam ego in dicendo, & Antonius? cum ille is sit orator, ut nihil eo possit esse præstantius: ego autem, quamquam [1] memet mei pœnitet, cum hoc maxime tamen in comparatione conjungar. Videtisne genus hoc quod sit Antonii? forte, vehemens, commotum in agendo, præmunitum, & ex omni parte causæ septum, acre, acutum, enucleatum, in unaquaque re commorans, honeste cedens, acriter insequens, terrens, supplicans, summa orationis varietate, nulla nostrarum aurium satietate. Nos autem, quicumque in dicendo sumus (quoniam esse aliquo in numero vobis videmur) certe tamen [2] ab hujus multum genere distamus: quod quale sit, non est meum dicere; propterea quod minime sibi quisque notus est, & difficillime de se quisque sentit: sed tamen dissimilitudo intelligi potest, & ex motus mei mediocritate; & ex eo, quod quibus vestigiis [3] primum institi, in iis fere soleo perorare; & quod aliquanto me major in verbis, & in sententiis [4] eligendis, quam eum, labor, & cura torquet, verentem, ne, si paulo obsoletior fuerit oratio, non digna exspectatione, & silentio fuisse videatur. Quod si in nobis, qui adsumus, tantæ dissimilitudines, tam certæ res cujusque propriæ, & in ea varietate fere melius à deteriore, facultate magis, quam genere distinguitur, atque omne laudatur, quod in suo genere perfectum est; quid censetis, si omnes, qui ubique sunt, aut fuerunt oratores, amplecti voluerimus: [5] num ne fore, ut quot oratores, totidem pæne reperiantur genera dicendi?

1 *Memet* rejicit Bod. 2 *Ab hoc multum genere* Nov. 3 *Primum institui mihi, his fere* Bal. 4 *Eligendis hinc labor* Nov. *quam labor,* sine *eum,* Wag. Statim uterque *obsoletior.* *Quam eum* omnino omittit ed. Melancthon. 5 *Nonne fore* Mag. Wag.

1 *Una*

dicendi? Ex qua mea disputatione forsitan occurrat illud, si pæne innumerabiles sint quasi formæ, figuræque dicendi, specie dispares, genere laudabiles, non posse ea, quæ inter se discrepant, iisdem præceptis, atque in [1] una institutione formari. Quod non est ita; diligentissimeque hoc est eis, qui instituunt aliquos, atque erudiunt, videndum, quo sua quemque natura maxime ferre videatur. Etenim videmus, ex eodem quasi ludo summorum in suo cujusque genere artificum, & magistrorum, exisse discipulos dissimiles inter se, attamen laudandos; cum ad cujusque naturam institutio doctoris accommodaretur: cujus est vel maxime insigne illud exemplum (ut ceteras artes omittamus) quod dicebat Isocrates, doctor singularis, Se calcaribus in Ephoro, contra autem in Theopompo frenis uti solere: alterum enim exsultantem verborum audacia, reprimebat: alterum cunctantem, & quasi verecundantem incitabat. Neque eos similes effecit inter se, sed tantum alteri affinxit, de altero limavit, ut id [2] conformaret in utroque, quod utriusque natura pateretur.

10. Hæc eo mihi [3] prædicenda fuerunt, ut si non omnia, quæ proponerentur à me, ad omnium vestrum studium, & ad genus id, quod quisque vestrum in dicendo probaret, adhærescerent; id à me genus exprimi sentiretis, quod maxime mihi ipsi probaretur. Ergo hæc & agenda sunt ab oratore, quæ explicavit Antonius, & dicenda quodammodo. Quinam igitur dicendi est modus melior, (nam de actione post videro) quam ut Latine, ut plane, ut ornate, ut ad id, quodcumque agetur, apte, congruenterque dicamus? Atque eorum quidem, quæ duo

1 *Una constitutione* Wag. 2 *Confirmaret* Bal. Wag. 3 *Prædicunda* Bal. Mag. *prædicanda* Wag. & excerp. Nov.

1 *Hæc*

prima dixi, rationem non arbitror exspectari à me, puri, dilucidique sermonis: neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui nesciat; nec sperare, qui Latine non possit, hunc ornate esse dicturum; neque vero, qui non dicat, quod intelligamus, hunc posse, quod admiremur, dicere. Linquamus igitur [1] hæc, quæ cogitationem habent facilem, usum necessarium: nam alterum traditur literis, doctrinaque puerili; alterum adhibetur ob eam caussam, ut intelligatur, quid quisque dicat: quod videmus ita esse necessarium, ut tamen eo minus nihil esse possit. Sed omnis loquendi elegantia, quamquam expolitur scientia literarum, tamen augetur legendis oratoribus & poetis. Sunt enim illi veteres, qui ornare nondum poterant ea, quæ dicebant, [2] omnes prope præclare locuti: quorum sermone assuefacti qui erunt, ne cupientes quidem poterunt loqui, nisi Latine. Neque tamen erit utendum verbis iis, quibus jam consuetudo nostra non utitur, nisi quando ornandi caussa, parce, quod ostendam; sed usitatis ita poterit uti, lectissimis [3] ut utatur is, qui in veteribus erit scriptis studiose, & multum volutatus.

11. Atque ut Latine loquamur, non solum videndum est, ut & verba efferamus ea, quæ nemo jure reprehendat; & ea sic & casibus, & temporibus, & genere, & numero conservemus, ut ne quid perturbatum, ac discrepans, aut præposterum sit; sed etiam lingua, & spiritus, & vocis sonus est ipse moderandus. Nolo exprimi literas putidius, nolo obscurari negligentius: nolo verba exiliter exanimata exire, nolo inflata, & quasi [4] anhelata gravius:

1 *Hac duo, qua* Wag. 2 *Omnes quoque praclare* Nov. 3 *Ut utatur iis, qua in veteribus* Nov. in textu, altera lectione margini adscripta. 4 *Exhanelata* Bal.

gravius: nam de voce nondum ea dico, quæ ſunt actionis, ſed hoc, quod mihi cum ſermone quaſi conjunctum videtur. Sunt enim certa vitia, quæ nemo eſt, quin effugere cupiat, mollis vox, [1] ut muliebris, aut quaſi extra modum [2] abſona, atque abſurda: eſt autem vitium, quod nonnulli de induſtria conſectantur. Ruſtica vox, & agreſtis quoſdam delectat, quo magis antiquitatem, ſi ita ſonet, eorum ſermo retinere videatur; ut tuus, Catule, ſodalis L. Cotta gaudere mihi videtur gravitate linguæ, ſonoque vocis agreſti; & illud, quod [3] loquitur, priſcum viſum iri putat, ſi plane fuerit ruſticanum. Me autem tuus ſonus, & [4] ſuavitas iſta delectat; omitto *verborum*, quamquam eſt caput: verum id affert ratio, docent literæ, confirmat conſuetudo & legendi, & loquendi: ſed hanc dico ſuavitatem, quæ exit ex ore; quæ quidem, ut apud Græcos Atticorum, ſic in Latino ſermone hujus eſt urbis maxime propria. Athenis jam diu doctrina ipſorum Athenienſium interiit, domicilium tantum in illa urbe [5] remanet ſtudiorum, quibus vacant cives, peregrini fruuntur, capti quodammodo nomine urbis, & auctoritate: tamen eruditiſſimos homines Aſiaticos quivis Athenienſis indoctus, non verbis, ſed ſono vocis, nec tam bene, quam ſuaviter loquendo, facile ſuperabit. Noſtri minus ſtudent literis, [6] quam Latini: tamen ex iſtis, quos noſtis, urbanis, in quibus minimum eſt literarum, nemo eſt, quin literatiſſimum togatorum omnium, Q. Valerium Soranum, lenitate vocis, atque ipſo oris preſſu, & ſono facile vincat.

 21. Quare

1 *Aut muliebris* Bal. Nov. Wag. *aut mulieris* Bod. 2 *Obſona* al. 3 *Loquitur, ut priſcus viſum iri* &c. Mag. 4 *Subtilitas* noſt. omn. cum vett. edd. nec aliter Pall. ſeptem, aut Memmii chartaceus. 5 *Retinet* Nov. 6 *Latine* Bal. Bod. Mag. Nov. Wag.

1 *Sermonum*

prima dixi, rationem non arbitror exspectari à me, puri, dilucidique sermonis: neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui nesciat; nec sperare, qui Latine non possit, hunc ornate esse dicturum; neque vero, qui non dicat, quod intelligamus, hunc posse, quod admiremur, dicere. Linquamus igitur [1] hæc, quæ cogitationem habent facilem, usum necessarium: nam alterum traditur literis, doctrinaque puerili; alterum adhibetur ob eam causam, ut intelligatur, quid quisque dicat: quod videmus ita esse necessarium, ut tamen eo minus nihil esse possit. Sed omnis loquendi elegantia, quamquam expolitur scientia literarum, tamen augetur legendis oratoribus & poetis. Sunt enim illi veteres, qui ornare nondum poterant ea, quæ dicebant, [2] omnes prope præclare locuti: quorum sermone assuefacti qui erunt, ne cupientes quidem poterunt loqui, nisi Latine. Neque tamen erit utendum verbis iis, quibus jam consuetudo nostra non utitur, nisi quando ornandi causa, parce, quod ostendam; sed usitatis ita poterit uti, lectissimis [3] ut utatur is, qui in veteribus erit scriptis studiose, & multum volutatus.

11. Atque ut Latine loquamur, non solum videndum est, ut & verba efferamus ea, quæ nemo jure reprehendat; & ea sic & casibus, & temporibus, & genere, & numero conservemus, ut ne quid perturbatum, ac discrepans, aut præposterum sit; sed etiam lingua, & spiritus, & vocis sonus est ipse moderandus. Nolo exprimi literas putidius, nolo obscurari negligentius: nolo verba exiliter exanimata exire, nolo inflata, & quasi [4] anhelata gravius:

1 *Hac duo, qua* Wag. 2 *Omnes quoque praclare* Nov. 3 *Ut utatur iis, qua in veteribus* Nov. in textu, altera lectione margini adscripta. 4 *Exhanelata* Bal.

gravius: nam de voce nondum ea dico, quæ sunt actionis, sed hoc, quod mihi cum sermone quasi conjunctum videtur. Sunt enim certa vitia, quæ nemo est, quin effugere cupiat, mollis vox, [1] ut muliebris, aut quasi extra modum [2] absona, atque absurda: est autem vitium, quod nonnulli de industria consectantur. Rustica vox, & agrestis quosdam delectat, quo magis antiquitatem, si ita sonet, eorum sermo retinere videatur; ut tuus, Catule, sodalis L. Cotta gaudere mihi videtur gravitate linguæ, sonoque vocis agresti; & illud, quod [3] loquitur, priscum visum iri putat, si plane fuerit rusticanum. Me autem tuus sonus, & [4] suavitas ista delectat; omitto *verborum*, quamquam est caput: verum id affert ratio, docent literæ, confirmat consuetudo & legendi, & loquendi: sed hanc dico suavitatem, quæ exit ex ore; quæ quidem, ut apud Græcos Atticorum, sic in Latino sermone hujus est urbis maxime propria. Athenis jam diu doctrina ipsorum Atheniensium interiit, domicilium tantum in illa urbe [5] remanet studiorum, quibus vacant cives, peregrini fruuntur, capti quodammodo nomine urbis, & auctoritate: tamen eruditissimos homines Asiaticos quivis Atheniensis indoctus, non verbis, sed sono vocis, nec tam bene, quam suaviter loquendo, facile superabit. Nostri minus student literis, [6] quam Latini: tamen ex istis, quos nostis, urbanis, in quibus minimum est literarum, nemo est, quin literatissimum togatorum omnium, Q. Valerium Soranum, lenitate vocis, atque ipso oris pressu, & sono facile vincat.

 21. Quare

1 *Aut muliebris* Bal. Nov. Wag. *aut mulieris* Bod. 2 *Obsona* al. 3 *Loquitur, ut priscus visum iri* &c. Mag. 4 *Subtilitas* nost. omn. cum vett. edd. nec aliter Pall. septem, aut Memmii chartaceus. 5 *Retinet* Nov. 6 *Latine* Bal. Bod. Mag. Nov. Wag.

1 *Sermonum*

12. Quare cum sit quædam certa vox Romani generis, urbisque propria, in qua nihil offendi, nihil displicere, nihil animadverti possit, nihil sonare, aut olere peregrinum, hanc sequamur; neque solum rusticam asperitatem, sed etiam peregrinam insolentiam fugere discamus. Equidem cum audio socerum meam Læliam (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conservant, quod multorum [1] sermonis expertes, ea tenent semper, quæ prima didicerunt) sed eam sic audio, ut Plautum mihi, aut Nævium videar audire: sono ipso vocis ita recto, & simplici est, ut nihil ostentationis, aut imitationis afferre videatur: ex quo sic locutum esse ejus patrem judico, sic majores; non aspere, ut ille, quem dixi; non vaste, non rustice, non hiulce; sed presse, & æquabiliter, & leniter. Quare Cotta noster, cujus tu illa lata, Sulpici, nonnumquam imitaris, ut [2] Jota literam tollas, & E [3] plenissimum dicas, non mihi oratores antiquos, sed messores videris imitari. Hic cum arrisisset ipse Sulpicius, Sic agam vobiscum, inquit Crassus, ut, quoniam me loqui voluistis, aliquid de vestris vitiis audiatis. Utinam quidem! inquit ille: id enim ipsum volumus; idque si feceris, multa (ut arbitror) hic hodie vitia ponemus. At enim non sine meo periculo, Crassus inquit, possum, Sulpici, te reprehendere; quoniam Antonius mihi te simillimum dixit sibi videri. Tum ille, Tum quod monuit idem, ut ea, quæ in quoque maxima essent, imitaremur: ex quo vereor, ne nihil sim tui, nisi supplosionem pedis imitatus, & pauca quædam verba, & aliquem, si forte, motum. Ergo ista, inquit Crassus, quæ habes

1 *Sermonum* Nov. 2 *Jotam literam* nost. omn. 3 *Plenissime* ad oram Nov.

1 *Qua*

bes à me, non reprehendo, ne me ipsum irrideam: (sunt autem mea multo & plura, & majora quam dicis) quæ autem sunt aut tua plane, aut imitatione ex aliquo expressa, de iis te, si qui me forte locus admonuerit, commonebo.

13. Prætereamus igitur præcepta Latine loquendi; [1] quæ puerilis doctrina tradit, & subtilior cognitio, ac ratio literarum alit, aut consuetudo sermonis quotidiani, ac domestici libri confirmant, & lectio veterum oratorum, & poetarum. Neque vero in illo altero diutius commoremur, ut disputemus, quibus rebus assequi possimus, ut ea, quæ dicamus, intelligantur: Latine scilicet dicendo, verbis usitatis, ac proprie demonstrantibus ea, [2] quæ significari, ac declarari volemus, sine ambiguo verbo, aut sermone, non nimis longa continuatione verborum, non valde productis iis, quæ similitudinis [3] causa ex aliis rebus transferuntur, non discerptis sententiis, non præpositeris temporibus, non confusis personis, non [4] perturbato ordine: quid multa? tam facilis est tota res, ut mihi permirum sæpe videatur, cum difficilius intelligatur, quid patronus velit dicere, quam si ipse ille, qui patronum adhibet, de re sua diceret. Isti enim, qui ad nos causas deferunt, ita nos plerumque ipsi docent, ut non desideres planius dici: easdem res autem simulac [5] Fufius, aut vester æqualis Pomponius agere cœpit, [6] non æque quid dicant, nisi admodum attendi, intelligo: ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil ut secundum; tantaque insolentia, ac

1 *Quæ pueris doctrina traditur* Bod. 2 *Quæ declarari ac significare volemus* Mag. 3 *Causa, & ex aliis* Bod 4 *Conturbato* Nov. 5 Ita nost. omn. *Fufius* Pall. quart. sext. oct. & nonus. 6 Neque quid Pal. & Nov. ad marg.

1 *Turbo*

ac [1] turba verborum, ut oratio, quæ lumen adhibere rebus debet, [2] ea obscuritatem, & tenebras afferat, ut quodammodo ipsi sibi in dicendo obstrepere [3] videantur. Verum, si placet, quoniam hæc satis spero, vobis quidem certe majoribus, molesta & putida videri, ad reliqua aliquanto odiosiora pergamus.

14. Atqui vides, inquit Antonius, cum alias res agamus, [4] quam te inviti, qui adduci possumus (de me enim conjicio) relictis ut rebus [5] omnibus te sectemur, te audiamus: ita de horridis rebus [6] nitida, de jejunis plena, de pervulgatis nova quædam est oratio tua. Faciles enim, inquit, Antoni, partes eæ fuerunt duæ, quas modo percucurri, vel potius pæne præterii, Latine loquendi, planeque dicendi: reliquæ sunt magnæ, implicatæ, variæ, graves, quibus omnis admiratio ingenii, omnis laus eloquentiæ continetur. Nemo enim umquam est oratorem, quod Latine loqueretur, admiratus: si est aliter, irrident; neque eum oratorem tantummodo, sed hominem non putant. Nemo extulit eum verbis, qui ita dixisset, ut qui adessent, intelligerent quid diceret; sed contempsit eum, qui minus id facere potuisset. In quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem deum, ut ita dicam, inter homines putant? qui distincte, qui explicate, qui abundanter, qui illuminate, & rebus, & verbis dicunt, [7] & in ipsa oratione quasi quendam

1 *Turbo verborum* Mag. 2 *Eam obscuritatem* Nov. 3 *Videntur* Nov. 4 *Quam te inviti audiamus qui* &c. ed. Gruter. & al. sed illud *audiamus* in nullis est nostrorum, aut aliorum MSS. quibus omnibus adest *quam te in vitio, qui* (*qua* al.) *adduci* (*abduci* Bod.) *possumus* &c. *Quanta in vitia qui* Pal. octav. *quam absque te: non inviti quidem adduci* editio prima. 5 Illud *omnibus* tollit Lambin. at Gruter. *rebus* abesse malit, illo relicto. 6 *Mitia* Bod 7 *Qui & ipsa oratione* Nov.

1 *Quidem*

quendam numerum, versumque conficiunt: id est, quod dico *ornate*. [1] Qui idem ita moderantur, ut rerum, ut personarum dignitates ferunt; ii sunt in eo genere laudandi laudis, [2] quod ego *aptum*, & [3] *congruens* nominem. Qui ita dicerent, eos negavit adhuc se vidisse Antonius, & iis hoc nomen dixit *eloquentiæ* solis esse tribuendum. Quare omnes istos, me auctore, deridete, atque contemnite, qui se horum, qui nunc ita appellantur, Rhetorum præceptis omnem oratorum vim complexos esse arbitrantur; neque adhuc quam personam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. [4] Verum enim oratori, quæ sunt in hominum vita, quandoquidem [5] in ea versatur orator, atque ea est ei subjecta materies, omnia quæsita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. Est enim eloquentia una quædam de summis virtutibus; quamquam sunt omnes virtutes æquales, & pares; sed tamen est species alia magis aliâ formosa & illustris: sicut hæc vis, quæ scientiam complexa rerum, sensa mentis, & consilia sic verbis explicat, ut eos, qui audiant, quocumque incubuerit, possit impellere; [6] quæ quo major est vis, hoc est magis probitate jungenda, summaque prudentia: quarum virtutum expertibus si dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed furentibus quædam arma dederimus.

15. [7] Hanc, inquam, cogitandi, pronunciandique rationem, vimque dicendi, veteres Græci sapientiam nominabant: hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones; atque ab hac similitudine Corunca-

1 *Quidem ita* Wag. *quod ita* Bod. 2 *Quo te ego* Bod. 3 *Congruens* (*congruum* al.) *nomine* Bod. Nov. 4 *Vero enim* edidit Lambin. *Rerum enim* faciebat Guliel. 5 *In vita versatur* Bod. Statim *Oratio* Nov. 6 Illud *qua* punctis, ut delendum, notatur in Nov. 7 *Hanc quam cogitandi* Bod. Nov. Wag

1 *Non*

runcanii nostri, Fabricii, Catones, Scipiones fuerunt, [1] non tam fortasse docti, sed impetu mentis simili, & voluntate. Eadem autem alii prudentia, sed consilio ad vitæ studia dispari, quietem atque otium secuti; ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, à regendis civitatibus totos se ad cognitionem rerum transtulerunt: quæ vita propter tranquillitatem, & propter ipsius scientiæ suavitatem, qua nihil est hominibus jucundius, plures, [2] quam utile fuit rebus publicis, delectavit. Itaque, ut ei studio se excellentissimis ingeniis homines dediderunt, ex ea summa facultate vacui, ac liberi temporis, multo plura, quam erat necesse, doctissimi homines, otio nimio, & ingeniis uberrimis affluentes, curanda sibi esse, ac quærenda, & investiganda duxerunt. Nam vetus quidem illa doctrina, eadem videtur, & recte faciendi, & bene dicendi magistra; neque [3] disjuncti doctores, sed iidem erant vivendi præceptores, atque dicendi; ut ille apud Homerum Phœnix, qui se à Peleo patre Achilli juveni comitem esse datum dicit ad bellum, ut illum efficeret oratorem verborum, actoremque rerum. Sed ut homines labore assiduo, & quotidiano assueti, cum [4] tempestatis causa opere prohibentur, ad pilam se, aut ad talos, aut ad tesseras conferunt, aut etiam novum sibi ipsi aliquem excogitant in otio ludum: sic illi à negotiis publicis, tamquam ab opere, aut temporibus exclusi, aut voluntate sua feriati, totos se alii ad poetas, alii ad geometras, alii ad musicos contulerunt, alii etiam, ut dialectici, novum sibi ipsi studium, ludumque pepererunt; atque in iis artibus, quæ re-pertæ

1 *Non tamen fortasse* Bal. Mag. Wag. 2 *Quam utile fuit, rebus publicis abdicavit* excerp. Nov. 3 *Dejuncti* Bod. 4 *Tempestate causa* Wag. *tempestate ea* Bod.

1 *Aut*

pertæ sunt, ut puerorum mentes ad humanitatem fingerentur, atque virtutem, omne tempus, atque ætates suas consumserunt.

16. Sed quod erant quidam, iique multi, qui aut in republica propter ancipitem, quæ non potest esse sejuncta, faciendi, dicendique sapientiam florerent, ut Themistocles, ut Pericles, ut Theramenes; [1] aut, qui minus ipsi in republica versarentur, sed hujus tamen ejusdem sapientiæ doctores essent, ut Gorgias, Thrasimachus, Isocrates; inventi sunt qui, cum [2] ipsi doctrina, & ingeniis abundarent, à re autem civili, & à negotiis, animi quodam judicio, abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarent, atque contemnerent: quorum princeps Socrates fuit, is, qui omnium eruditorum testimonio, totiusque judicio Græciæ, cum prudentia, & acumine, & venustate, & subtilitate, tum vero eloquentia, varietate, copia, quam se cumque in partem dedisset, omnium fuit facile princeps. Is, qui hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur uno, quod omnis rerum optimarum cognitio, atque in iis exercitatio, *philosophia* nominaretur, hoc commune nomen [3] eripuit, sapienterque sentiendi, & ornate dicendi scientiam, re cohærentes, disputationibus suis separavit: cujus ingenium, variosque sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit, cum ipse literam Socrates nullam reliquisset. Hinc discidium illud exstitit quasi linguæ atque cordis, absurdum sane, & inutile, & reprehendendum, ut alii nos sapere, alii dicere docerent. Nam cum essent plures orti fere à Socrate, quod ex illius variis, & diversis, & in omnem

 partem

1 *Aut quivis, qui* nost. omnes. 2 *Ipsa doctrina, &* Wag. *ipsi doctrina ingeniis* Bod. 3 *Arripuit* Nov. & statim *res cohærentes* idem ad marg.

1 *Academicorum*

partem diffuſis diſputationibus alius aliud apprehenderat, proſeminatæ ſunt quaſi familiæ diſſentientes inter ſe, & multum disjunctæ, & diſpares, cum tamen omnes ſe philoſophi Socraticos, & dici vellent, & eſſe arbitrarentur.

17. Ac primo ab ipſo Platone Ariſtoteles, & Xenocrates; quorum alter Peripateticorum, alter [1] Academiæ nomen obtinuit. Deinde ab Antiſthene, qui patientiam, & duritiam in Socratico ſermone maxime adamarat, Cynici primum, deinde Stoici. Tum ab Ariſtippo, quem illæ magis voluptariæ diſputationes delectarant, Cirenaica Philoſophia manavit, quam ille, & ejus poſteri ſimpliciter defenderant: ii, [2] qui nunc voluptate omnia metiuntur, dum verecundius id agunt, nec dignitati ſatisfaciunt, quam non aſpernantur, nec voluptatem tuentur, quam amplexari volunt. Fuerunt etiam alia genera philoſophorum, fere qui ſe omnes Socraticos eſſe dicebant; Eretricorum, Herilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum: ſed ea horum vi, & diſputationibus ſunt jamdiu fracta, & exſtincta. Ex illis autem, quæ remanent, ea philoſophia, quæ ſuſcepit patrocinium voluptatis, etſi cui vera videatur, procul abeſt tamen ab eo viro, quem quærimus, & quem auctorem publici conſilii, & regendæ civitatis ducem, & ſententiæ, atque eloquentiæ principem in ſenatu, in populo, in cauſis publicis eſſe volumus. Nec ulla tamen ei philoſophiæ fiet injuria à nobis: non enim repelletur inde, quo aggredi cupiet, ſed in hortulis quieſcet ſuis, ubi vult; ubi etiam recubans molliter, & delicate, nos avocat à roſtris, à judiciis, à curia, fortaſſe ſapienter, [3] hac præſertim republica.

1 *Academicorum* Wag. Idem mox *defenderunt*. 2 *Qui non voluptate* Mag. 3 Eſt à Lambinianis. aliæ edd. *ac præſertim à republica.* quod & in Pall. & in noſtris MSS.

1 *Ut*

blica. Verum ego non quæro nunc, quæ ſit philoſophia veriſſima, ſed quæ oratori conjuncta maxime. Quare iſtos ſine ulla contumelia dimittamus: ſunt enim & boni viri, &, quoniam ſibi ita videntur, beati: tantumque eos admoneamus, ut illud, etiam ſi eſt veriſſimum, tacitum tamen, tamquam myſterium, teneant, Quod negant verſari in republica eſſe ſapientis. Nam ſi hoc nobis, atque optimo cuique perſuaſerint, non poterunt ipſi eſſe, id quod maxime cupiunt, otioſi.

18. Stoicos autem, quos minime improbo, dimitto tamen; nec eos iratos vereor, quoniam omnino iraſci neſciunt: atque hanc iis habeo gratiam, quod ſoli ex omnibus eloquentiam virtutem, ac ſapientiam eſſe dixerunt: ſed utrumque eſt in his, quod ab hoc, quem inſtruimus, oratore valde abhorreat, vel quod omnes, qui ſapientes non ſint, ſervos, latrones, hoſtes, inſanos eſſe dicunt; neque tamen quemquam eſſe ſapientem. Valde autem eſt abſurdum, ei concionem, aut ſenatum, aut ullum cœtum hominum committere, cui nemo illorum, qui adſint, ſanus, nemo civis, nemo liber eſſe videatur. Accedit, quod orationis etiam genus habent fortaſſe ſubtile, & certe acutum, ſed [1] ut in oratore, exile, inuſitatum, abhorrens ab auribus vulgi, obſcurum, inane, jejunum, attamen ejuſmodi, quo uti ad vulgus nullo modo poſſit. Alia enim & bona, & mala videntur Stoicis, & ceteris civibus, vel potius gentibus: alia vis honoris, ignominiæ, præmii, ſupplicii: vere, an ſecus, nihil ad hoc tempus: ſed ea ſi ſequamur, nullam umquam rem dicendo expedire poſſimus. Reliqui ſunt Peripatetici, & Academici:

[1] *Ut in oration* al.

1 Nam

quamquam Academicorum nomen est unum, sententiæ duæ: [1] nam Speusippus Platonis sororis filius, & Xenocrates, qui Platonem audierat, & qui Xenocratem Polemo, & Crantor nihil ab Aristotele, qui una audierat Platonem, magnopere [2] dissensit: copia fortasse, & varietate dicendi pares non fuerunt. Arcesilas primum, qui Polemonem audierat, ex variis Platonis libris, sermonibusque Socraticis hoc maxime arripuit, Nihil esse certi, quod aut sensibus, aut animo percipi possit: quem ferunt eximio quodam [3] usum lepore dicendi, aspernatum esse omne animi, sensusque judicium, primumque instituisse (quamquam id fuit Socraticum maxime) non quid ipse sentiret ostendere; sed contra id, quod quisque se sentire dixisset, [4] disputare. Hinc hæc recentior Academia [5] emanavit, in qua exstitit divina quadam celeritate ingenii, dicendique copia Carneades; cujus ego etsi multos auditores cognovi Athenis, tamen auctores certissimos laudare possum, & socerum meum Scævolam, qui eum Romæ audivit adolescens, & Q. Metellum L. F. familiarem meum, clarissimum virum, qui illum à se adolescente Athenis, jam affectum senectute, multos dies auditum esse dicebat.

19. [6] Hæc autem, ut ex Appennino fluminum, sic ex communi sapientium jugo sunt doctrinarum facta divortia, ut philosophi, tamquam in Superum mare Ionium defluerent, Græcum quoddam, & portuosum: oratores autem in Inferum hoc Tuscum, & barbarum, scopulosum, atque infestum, laberentur, in quo etiam ipse Ulysses errasset. Quare si hac eloquentia, atque hoc oratore contenti

1 *Nam Chrysippus* Bal. Bod. Nov. Wag. 2 *Dissensi* Guliel. *dissenscunt* Lambin. 3 *Usu, lepore* vel *leporeque* nost. omn. 4 *Putare* Bal. Bod. Mag. Nov. 5 *Manavit* nost. omn. 6 *Hoc autem* Wag.

1 *Aut*

tenti ſumus, qui ſciat aut negare oportere, quod arguare; aut, ſi id non poſſis, tum oſtendere, quod is fecerit, qui inſimuletur, aut recte factum, aut alterius culpa, aut injuria, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudentia, aut neceſſario, [1] aut non eo nomine uſurpandum, quo arguatur, aut non ita agi, ut debuerit, ac licuerit; &, ſi ſatis eſſe putatis, ea, quæ iſti ſcriptores artis docent, diſcere, quæ multo tamen ornatius, quam ab illis dicuntur, & uberius explicavit Antonius; ſed ſi his contenti eſtis, atque iis etiam, quæ dici voluiſtis à me, ex ingenti quodam [2] oratorem, immenſoque campo, in exiguum ſane gyrum compellitis. Sin veterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter ſcriptorum multitudinem eſt, Demoſthenem, ſequi vultis, & ſi illam præclaram, & eximiam ſpeciem oratoris perfecti, & pulcritudinem adamaſtis; aut vobis hæc Carneadia, aut illa Ariſtotelia vis comprehendenda eſt. Namque (ut ante dixi) veteres illi uſque ad [3] Iſocratem, omnem omnium rerum, quæ ad mores hominum, quæ ad vitam, quæ ad virtutem, quæ ad rempublicam pertinebant, cognitionem, & ſcientiam, cum dicendi ratione jungebant: poſtea diſſociati (ut expoſui) à Socrate, [4] diſerti à doctis, & deinceps à Socraticis item omnibus, philoſophi eloquentiam deſpexerunt, [5] oratores ſapientiam: neque quidquam ex alterius parte tetigerunt, niſi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur, ex quo promiſcue haurirent, ſi manere in priſtina communione voluiſſent. Sed, ut

1 *Aut in eo nomine* Nov. Wag. 2 *Oratore* noſt. omn. 3 *Socratem* Manut. & Lambin. & eſt in Nov. ad marg. ſed alterum hæret in cet noſt. cum aliis MSS. & edd. 4 *Deſerti* plerique MSS. Lambinianum illud *diſſociatis à Socrate diſertis à doctis* non diſplicet Grutero. 5 *Oratores ſapientiam* caret Bod.

1 *Undeviginti*

ut pontifices veteres propter ſacrificiorum multitudinem treſviros epulones eſſe voluerunt, cum eſſent ipſi à Numa, ut etiam illud ludorum epulare ſacrificium facerent, inſtituti; ſic Socratici à ſe cauſarum actores, & à communi philoſophiæ nomine ſeparaverunt, cum veteres dicendi, & intelligendi mirificam ſocietatem eſſe voluiſſent.

20. Quæ cum ita ſint, paululum equidem de me deprecabor, & petam à vobis, ut ea, quæ dicam, non de memetipſo, ſed de oratore dicere putetis. Ego enim ſum is, qui, cùm ſummo ſtudio patris in pueritia doctus eſſem, & in forum ingenii tantum, quantum ipſe ſentio, non tantum, quantum ipſe forſitan vobis videar, detuliſſem, non poſſim dicere, me hæc, quæ nunc complector, perinde ut dicam diſcenda eſſe, didiciſſe: quippe qui omnium maturrime ad publicas cauſas acceſſerim, annoſque natus [1] unum & viginti, nobiliſſimum hominem, & eloquentiſſimum in judicium vocarim; cui diſciplina fuerit forum, magiſter uſus, & leges, & [2] inſtituta populi Romani, moſque majorum. Paulum, ſitiens iſtarum artium, de quibus loquor, guſtavi, quæſtor in Aſia cum eſſem, [3] æqualem fere meum ex Academia rhetorem nactus, Metrodorum illum, de cujus memoria commemoravit Antonius: & inde decedens, Athenis: ubi ego diutius eſſem moratus, niſi Athenienſibus, quod myſteria non referrent, ad quæ biduo ſerius veneram, ſuccenſuiſſem. Quare hoc, quod complector tantam ſcientiam, vimque doctrinæ, non modo non pro me, ſed contra me eſt potius, (non enim quid ego, ſed quid orator poſſit, diſputo)

1 *Undeviginti* Lambin. Taciti auctoritate; ſed contra MSS. 2 *Inſtituta reipublicæ* Nov. ſed altera lectio viſitur in margine. 3 *Æqualem fere meum, & ex Academia* Bod.

1 Si

diſputo) atque hos omnes, qui artes Rhetoricas exponunt, perridiculos. Scribunt enim de litium genere, & de principiis, & de narrationibus. Illa vis autem eloquentiæ tanta eſt, ut omnium rerum, virtutum, officiorum, omniſque naturæ, quæ mores hominum, quæ animos, quæ vitam continet, originem, vim, mutationeſque teneat: eadem mores, leges, jura deſcribat, rempublicam regat, omnia, quæ ad quamcumque rem pertineant, ornate, copioſeque dicat. In quo genere nos quidem verſamur tantum, quantum poſſumus, quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum uſu valemus: neque tamen iſtis, qui in una philoſophia quaſi tabernaculum vitæ ſuæ collocarunt, multum ſane in diſputatione concedimus.

21. Quid enim meus familiaris C. Velleius afferre poteſt, quamobrem voluptas ſit ſummum bonum, quod ego non copioſius poſſim, vel tutari, [1] ſi velim, vel refellere ex illis locis, quos expoſuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Velleius eſt rudis, unuſquiſque noſtrum verſatus? Quid eſt, quod aut Sext. Pompeius, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio vixit, M. Vigellius, de virtute hominum, Stoici, poſſint dicere, qua in diſputatione ego his debeam, aut veſtrum quiſquam concedere? Non eſt enim philoſophia ſimilis artium reliquarum: nam quid faciet in geometria, qui non didicerit? quid in muſicis? aut taceat oportebit, aut ne ſanus quidem judicetur. Hæc vero, quæ ſunt in philoſophia, ingeniis eruuntur ad id, quod in quoque veriſimile eſt, eliciendum, acutis, [2] atque acribus; eaque exercitata oratione poliuntur. Hic, hic noſter vulgaris orator,

1 *Si velim* deſunt in Bal. 2 *Atque acerbis* Bal.

tor, si minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipsa exercitatione communi istos quidem nostros verberabit, neque se ab iis contemni, ac despici sinet. Sin aliquis exstiterit aliquando, qui Aristotelio more de omnibus rebus [1] in utramque sententiam possit dicere, & in omni causa duas contrarias orationes, præceptis illius cognitis, explicare, aut hoc Arcesilæ modo, & [2] Carneadis, contra omne, quod propositum sit, disserat; quique ad eam rationem adjungat hunc rhetoricum usum, moremque, exercitationemque dicendi; is sit verus, is perfectus, is solus orator. Nam neque sine forensibus nervis satis vehemens, & gravis; nec sine varietate doctrinæ satis politus, & sapiens esse orator potest. Quare Coracem istum vestrum patiamur nos quidem pullos suos excludere in nido, qui evolent clamatores odiosi, ac molesti; Pamphilumque nescio quem sinamus in insulis tantam rem, tamquam pueriles delicias aliquas, depingere; nosque ipsi hac tam exigua disputatione hesterni, & hodierni diei, totum oratoris munus explicemus, dummodo illa res tanta sit, ut omnibus philosophorum libris, quos nemo oratorum istorum umquam attigit, comprehensa esse videatur.

22. Tum Catulus, Haudquaquam hercle, inquit, Crasse, mirandum est, esse in te tantam dicendi, vel vim, vel suavitatem, vel copiam; quem quidem antea natura rebar ita dicere, ut mihi non solum orator summus, sed etiam sapientissimus homo viderere: nunc intelligo, illa te semper etiam potiora duxisse, quæ ad sapientiam spectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxisse: sed tamen, cum

1 *In utramque partem sententiam possit* Pal. tert. ac nonus. Bal. *in utramque partem*, abjecta *sententiam*. Lambin. 2 *Carneadi* nostri fere.

1 *In*

cum omnes gradus ætatis recordor tuæ, cumque vitam tuam, ac ſtudia conſidero; neque quo tempore iſta didiceris, video, nec magnopere te iſtis ſtudiis, hominibus, libris intelligo deditum; neque tamen poſſum ſtatuere, utrum magis mirer, te illa, quæ mihi perſuades maxima eſſe adjumenta, potuiſſe [1] in tuis tantis occupationibus perdiſcere; [2] an, ſi non potueris, poſſe iſto modo dicere. Hic Craſſus, Hoc tibi, inquit, Catule, primum perſuadeas velim, me non multo ſecus facere cum de oratore diſputem, ac facerem, ſi eſſet mihi de hiſtrione dicendum: negarem enim poſſe eum ſatiſfacere in geſtu, niſi palæſtram, niſi ſaltare didiciſſet; neque, ea cum dicerem, me eſſe hiſtrionem neceſſe eſſet, ſed fortaſſe non ſtultum alieni artificii exiſtimatorem. Similiter nunc de oratore, veſtro impulſu, loquor, ſummo ſcilicet: ſemper enim, quacumque de arte, aut facultate quæritur, de abſoluta, & perfecta quæri ſolet. Quare ſi jam me vultis eſſe oratorem, ſi etiam ſat bonum, [3] ſi bonum denique, non repugnabo: (quid enim nunc ſim ineptus? ita me exiſtimari ſcio) quod ſi ita eſt, ſummus tamen certe non ſum. Neque enim apud homines res eſt ulla difficilior, neque major, neque quæ plura adjumenta doctrinæ deſideret. Attamen quoniam de oratore nobis diſputandum eſt, de ſummo oratore dicam neceſſe eſt. Vis enim, & natura rei, niſi perfecta ante oculos ponitur, qualis, & quanta ſit, intelligi non poteſt. Me autem, Catule, fateor, neque hodie in iſtis libris, & cum iſtis hominibus vivere; nec vero, id quod tu recte commeminiſti, ullum um-

1 *In tantis his occupationibus* al. Statim *Huic Craſſus* Mag. & Wag alias deeſſe *ſi bonum*.

2 *Ac, ſi non potueris* Mag. Nov.

3 Margini Nov. adſcribitur,

quam habuiſſe ſepoſitum tempus [1] ad diſcendum; ac tantum tribuiſſe doctrinæ temporis, quantum mihi puerilis ætas, forenſes feriæ [2] conceſſerint.

23. At, ſi quæris, Catule, de doctrina iſta quid ego ſentiam, Non tantum ingenioſo homini, & ei, qui forum, qui curiam, qui cauſas, qui rempublicam ſpectet, opus eſſe arbitror temporis, quantum ſibi ii ſumſerunt, quos diſcentes vita defecit. Omnes enim artes aliter ab iis tractantur, qui eas ad uſum transferunt; aliter ab iis, qui ipſarum artium tractatu delectati, nihil in vita ſunt aliud acturi. Magiſter hic Samnitium ſumma jam ſenectute eſt, & quotidie commentatur: nihil enim curat aliud: [3] at Q. Velocius puer addidicerat: ſed quod erat aptus ad illud, totumque cognorat, fuit, ut eſt apud Lucilium,

—Quamvis bonus ipſe
Samnis in ludo, ac rudibus, [4] *civis ſatis aſper.*

ſed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quotidie cantabat: erat enim ſcenicus: quid faceret aliud? at Numerius Furius, noſter familiaris, cum eſt commodum, cantat: eſt enim paterfamilias, eſt eques Romanus: puer didicit quod diſcendum fuit. Eadem ratio eſt harum artium maximarum: dies & [5] noctes virum ſumma virtute, & prudentia videbamus philoſopho cum operam daret, Q. Tuberonem: at ejus avunculum

1 *Ad dicendum* Bod. Mag. 2 *Conceſſerunt* Bod. Wag. 3 Eſt à Victorio Var. Lect. l. 6. c. 21. ut & Turnebo, Adverſ. l. 25. c. 10. *atque ve'ocius* plerique MSS. & edd. *Volocius* Bal. 4 Ita (aut *cujus*) plerique Pall. quomodo conjecerat Lipſius, quem vide l. 5. Antiq. lect. c 2. *cauſis* edidere alii. *cuivis* Lambin. poſt Melancthon. cui accedunt noſt. omn. 5 *Noctes* abeſt à noſt. omn. qui *dieſcet*, vel *dies &*, (*dices &* in marg. Nov.) *virum* &c. exhibent.

1 Illa

avunculum vix intelligeres id agere, cum ageret tamen, Africanum. Iſta diſcuntur facile, ſi & tantum ſumas, quantum opus ſit, & habeas qui docere fideliter poſſit, [1] & ſcias etiam ipſe diſcere. Sed ſi tota vita nihil velis aliud agere, ipſa tractatio, & quæſtio quotidie ex ſe gignit aliquid, quod cum deſidioſa delectatione veſtiges: ita fit, [2] ut agitatione rerum ſit infinita cognitio, facilis uſus doctrinam confirmet, mediocris opera tribuatur, memoria ſtudiumque permaneat. Libet autem ſemper diſcere, ut ſi velim ego talis optime ludere, aut pilæ ſtudio tenear, etiam fortaſſe ſi aſſequi non poſſim: at alii, quia præclare faciunt, vehementius, quam cauſa poſtulat, delectantur; ut Titius pila, Brulla talis. Quare nihil eſt, quod quiſquam magnitudinem artium, ex eo, quod ſenes diſcunt, pertimeſcat. Namque aut ſenes ad eas acceſſerunt; aut uſque ad ſenectutem in ſtudiis detinentur; aut ſunt tardiſſimi. Res quidem ſe mea ſententia ſic habet, ut, niſi quod quiſque cito potuerit, numquam omnino poſſit perdiſcere.

24. Jamjam, inquit Catulus, intelligo, Craſſe, quid dicas, & hercule aſſentior: ſatis video tibi, homini ad perdiſcendum acerrimo, ad ea cognoſcenda, quæ dicis, fuiſſe temporis. Pergiſne, inquit Craſſus, me, quæ dicam, de me, non de re putare dicere? Sed jam, ſi placet, ad inſtituta redeamus. Mihi vero, Catulus inquit, placet. Tum Craſſus, Quorſum igitur hæc ſpectat, inquit, tam longa, & tam alte repetita oratio? hæ duæ partes, quæ mihi ſuperſunt, illuſtrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandæ, quarum altera dici poſtulat ornate, altera apte, hanc habent vim, ut

2 Illa *& ſcias* &c. deſunt in Bod. 2 *Ut a cogitatione rerum* excerp Nov.

ſit quam maxime jucunda, [1] quam maxime in ſenſus eorum, qui audiunt, influat, & quam plurimis ſit rebus inſtructa. Inſtrumentum autem hoc forenſe, [2] litigioſum, acre, tractum ex vulgi opinionibus, [3] exiguum ſane, atque mendicum eſt: illud rurſus ipſum, quod tradunt iſti, qui profitentur ſe dicendi magiſtros, non [4] multum eſt majus, quam illud vulgare, ac forenſe. Apparatu nobis opus eſt, & [5] rebus exquiſitis undique, & collectis, arceſſitis, comportatis, ut tibi, Cæſar, faciendum eſt ad annum; ut ego in ædilitate laboravi, quod quotidianis, & vernaculis rebus ſatisfacere me poſſe huic populo non putabam. Verborum eligendorum, & collocandorum, & concludendorum facilis eſt vel ratio, vel ſine ratione, ipſa exercitatio. Rerum eſt ſilva magna; quam cum Græci jam non tenerent, ob eamque cauſam juventus noſtra dediſceret pæne diſcendo, etiam Latini, ſi diis placet, hoc biennio magiſtri dicendi exſtiterunt; quos ego cenſor edicto meo ſuſtuleram, non quo (ut neſcio quos dicere aiebant) acui ingenia adoleſcentium nollem, ſed contrà ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. Nam apud Græcos, qui [6] cujuſmodi eſſent videbam, tamen eſſe præter hanc exercitationem linguæ, doctrinam aliquam, & [7] humanitatem dignam ſcientia: hos vero novos magiſtros nihil intelligebam poſſe docere, niſi ut auderent; quod, etiam cum bonis rebus conjunctum, per ſeipſum eſt magnopere [8] fugiendum. Hoc cum unum traderetur, & cum

2. *Qua maxime in ſenſus* &c. ſtatimque *& qua plurimis* Bod. 2 *Litigioſum ac retractatum ex vulgi opinionibus* Nov. *tractatum ex vulgi opinionibus* Mag. 3 *Exiguum, ſaneque mendicum eſt* noſt. omn. 4 *Multo* vulgo. 5 *Rebus exquiſitis, undique collectis* Wag. 6 *Cujuſque modi eſſent* conjecit Guliel. *cuicuimodi eſſent* ed. Lambin. & P. Manut. 7 *Humanitate dignam ſcientiam* edidit Lambin. ex MSS. 8 *Intelligendum* Wag.

1 *Ut*

cum impudentiæ ludus eſſet; putavi eſſe cenſoris, ne longius id ſerperet, providere. Quamquam non hæc ita ſtatuo, atque decerno, ut deſperem Latine ea, de quibus diſputavimus, tradi ac perpoliri: patitur enim & lingua noſtra, & natura rerum, veterem illam, excellentemque prudentiam Græcorum ad noſtrum uſum, moremque transferri: ſed hominibus opus eſt eruditis, qui adhuc in hoc quidem genere noſtri nulli fuerunt: ſin quando exſtiterint, etiam Græcis erunt anteponendi.

25. Ornatur igitur oratio genere primum, & quaſi colore quodam, & ſucco ſuo: nam ut gravis, ut ſuavis, ut erudita ſit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut ſenſus, [1] ut dolores habeat quantum opus ſit, non eſt ſingulorum articulorum: in toto ſpectantur hæc corpore. Ut porro conſperſa ſit quaſi verborum, ſententiarumque floribus, id non debet eſſe fuſum æquabiliter per omnem orationem, ſed ita [2] diſtinctum, ut ſint quaſi in ornatu diſpoſita quædam inſignia, & lumina. Genus igitur dicendi eſt eligendum, quod maxime teneat eos, qui audiant, & quod non ſolum delectet, ſed etiam ſine ſatietate delectet. Non enim à me jam exſpectari puto ut moneam, ut caveatis, ne exilis, ne inculta ſit veſtra oratio, ne vulgaris, ne obſoleta: aliud quiddam majus, & ingenia me hortantur veſtra, & ætates. Difficile enim dictu eſt, quænam cauſa ſit, cur ea, quæ maxime ſenſus noſtros impellunt voluptate, & ſpecie prima acerrime commovent, ab iis celerrime faſtidio quodam, & ſatietate abalienemur. Quanto colorum pulchritudine, & varietate floridiora ſunt in picturis novis pleraque, quam in veteribus?

1 *Ut colores* Mag. 2 *Disjunctum* Nov.

1 *Falſa*

veteribus? quæ tamen, etiamſi primo adſpectu nos ceperunt, diutius non delectant; cum iidem nos in antiquis tabulis illo ipſo horrido, obſoletoque teneamur. Quanto molliores ſunt, & delicatiores in cantu flexiones, & [1] falſæ voculæ, quam certæ, & ſeveræ? quibus tamen non modo auſteri, ſed, ſi ſæpius fiunt, multitudo ipſa reclamat. Licet hoc videre in reliquis ſenſibus; unguentis minus diu nos delectari, ſumma, & acerrima ſuavitate conditis, quam his moderatis; & magis laudari [2] quod ceram, quam quod crocum olere videatur: in ipſo tactu eſſe modum & mollitudinis, & lævitatis. Quin etiam guſtatus, qui eſt ſenſus ex omnibus maxime voluptarius, quique [3] dulcitudine præter ceteros ſenſus commovetur, quam cito id, quod valde dulce eſt, aſpernatur, ac reſpuit? Quis potione uti, aut cibo dulci diutius poteſt? [4] cum utroque in genere ea, quæ leviter ſenſum voluptate moveant, facillime fugiant ſatietatem: ſic omnibus in rebus voluptatibus maximis faſtidium finitimum eſt: quo hoc minus in oratione miremur, in qua vel ex poetis, vel oratoribus poſſumus judicare, concinnam, diſtinctam, ornatam, feſtivam, ſine intermiſſione, ſine [5] reprehenſione, ſine varietate, quamvis claris ſit coloribus picta vel poeſis, vel oratio, non poſſe in delectatione eſſe diuturna. Atque eo citius in oratoris, aut in poetæ cincinnis, ac fuco offenditur, quod ſenſus in nimia voluptate natura, non mente ſatiantur: in ſcriptis, & in dictis, non aurium ſolum, ſed animi judicio etiam magis, infucata vitia noſcuntur.

26. Quare

1 *Falſæ notulæ* Nov. ſed *voculæ* conſpicitur ad marg. 2 *Quæ terram, quam quæ crocum* Phil. Melancthon. & poſt eum Lambin. è Plinii l. 17. c. 5. *terram* etiam Nov. in ordine verborum, cum *ceram* habeat in excerpt. 3 *Dulcedine* alias. 4 *Quam utroque* noſt. omn. *quum* excerp. Nov. 5 *Reſpiratione* intruſit Lambin. contra MSS.

1 *Ut*

26. Quare, *bene*, & *præclare*, quamvis nobis sæpe dicatur; *belle*, & *festive*, nimium sæpe nolo: quamquam illa ipsa exclamatio, *Non potest melius*, sit velim crebra; sed habeat tamen illa in dicendo admiratio, ac summa laus, umbram aliquam, & recessum, quo magis id, quod erit illuminatum, exstare, atque eminere videatur. Numquam agit hunc versum Roscius eo gestu quo potest,

Nam sapiens virtuti honorem, præmium, haud prædam petit:

sed abjicit prorsus, [1] ut in proximos,

Ecquid video? ferro septus possidet sedes sacras.

incidat, adspiciat, admiretur, stupescat. Quid ille alter?

—Quid petam præsidii?

quam leniter? quam remisse? quam non actuose? instat enim,

O pater, o patria, o Priami domus!

in quo tanta commoveri actio non posset, si esset consumta superiore motu, & exhausta. Neque id actores prius viderunt, quam ipsi poetæ, quam denique illi etiam, qui fecerunt modos, à quibus utrisque summittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, variatur, distinguitur. Ita sit nobis igitur ornatus, & suavis orator, (nec tamen potest aliter esse) ut suavitatem habeat austeram, & solidam, non dulcem, atque decoctam: nam ipsa ad ornandum præcepta, quæ dantur, ejusmodi sunt, ut ea, [2] quamvis vitiosissimus orator, explicare

1 *Ut* non est in textu Nov. Mox, *& quid video?* Pall. & cum iis nost. omn. ut Grutero videatur omnino legendum *ut in proximo, Sed quid video?* 2 *Quivis vitiosissimus* Bal. Wag.

1 *Et*

care possit. Quare, ut ante dixi, primum silva rerum, ac sententiarum comparanda est; qua de parte dixit Antonius: hæc formanda filo ipso, [1] & genere orationis, illuminanda verbis, varianda sententiis. Summa autem laus eloquentiæ est amplificare rem ornando; quod valet non solum ad augendum aliquid, & tollendum altius dicendo, sed etiam ad extenuandum, [2] atque abjiciendum.

27. Id desideratur omnibus iis in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, vel cum explanamus aliquid, vel cum [3] conciliamus animos, vel cum concitamus. Sed in hoc, quod postremum dixi, amplificatio potest plurimum: eaque una laus oratoris est, & propria maxime. Etiam major est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit Antonius, (primo rejiciebat) laudandi, & vituperandi. Nihil est enim [4] ad exaggerandam, & amplificandam orationem accommodatius, quam utrumque horum cumulatissime facere posse. Consequentur etiam illi loci, qui quamquam proprii causarum, & inhærentes in earum nervis esse debent, tamen, quia de universa re tractari solent, *communes* à veteribus nominati sunt: quorum partim habent vitiorum, & peccatorum acrem quandam cum amplificatione incusationem, aut querelam, contra quam dici nihil solet, nec potest; ut in depeculatorem, in proditorem, in parricidam, quibus uti, confirmatis criminibus, oportet: aliter enim jejuni sunt, atque inanes. Alii autem habent deprecationem, aut miserationem: alii vero ancipites disputationes, in quibus de universo genere in utramque partem disseri

1 *Et genere* non visitur in Wag. 2 *Atque abjiciendum* deest in Bal. 3 *Conciliamus animos* Bal. Mag. 4 *Ad exaggerandum & amplificandum orationem* Nov. Wag.

ſeri copioſe licet. Quæ exercitatio nunc propria duarum philoſophiarum, de quibus ante dixi, putatur: apud antiquos erat eorum, à quibus omnis de rebus forenſibus dicendi ratio, [1] & copia petebatur. De virtute enim, de officio, de æquo & bono, de dignitate, utilitate, honore, ignominia, præmio, pœna, ſimilibuſque de rebus in utramque partem dicendi animos, & vim, & artem habere debemus. Sed quoniam de noſtra poſſeſſione depulſi, in parvo, & eo litigioſo prædiolo relicti ſumus, & aliorum patroni, noſtra tenere, tuerique non potuimus, ab iis (quod indigniſſimum eſt) [2] qui in noſtrum patrimonium irruperunt, quod opus eſt nobis mutuemur.

28. Dicunt igitur nunc quidem illi, qui ex particula parva urbis, ac loci, nomen habent, & Peripatetici philoſophi, aut Academici nominantur; olim autem, propter eximiam rerum maximarum ſcientiam, à Græcis [3] politici philoſophi appellati, univerſarum rerum publicarum nomine vocabantur; Omnem civilem orationem in horum alterutro genere verſari, aut [4] definita controverſia certis temporibus, [5] ac reis; hoc modo, Placeatne à Carthaginienſibus captivos noſtros, redditis ſuis, recuperari: aut infinite de univerſo genere quærentis, Quid omnino de captivo ſtatuendum, ac ſentiendum ſit. Atque horum ſuperius illud genus, cauſam, aut controverſiam appellant, eamque tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt: hæc autem altera quæſtio infinita, & quaſi propoſita, conſultatio nominatur: atque hactenus [6] loquuntur. Etiam hac inſtituendo diviſione

1 *Et copia videbatur* Bal. 2 *Qui noſtrum patrimonium irruperunt*, Bod. 3 *Politici* abeſt à Mag. 4 *Definita controverſia* excerp. Nov. 5 *Ac rebus* Nov.. 6 *Loquantur* Bod. & Nov. ad oram.

utuntur, ſed ita, non ut jure, aut judicio, [1] ut denique recuperare amiſſam poſſeſſionem, ſed ut ex jure civili, ſurculo defringendo, uſurpare videantur. Nam illud alterum genus, quod eſt temporibus, locis, [2] reis definitum, obtinent, atque id ipſum [3] lacinia. Nunc enim apud Philonem, quem in Academia maxime vigere audio, etiam harum jam cauſarum cognitio, exercitatioque celebratur. Alterum vero tantummodo in prima arte tradenda nominant, & oratoris eſſe dicunt: ſed neque vim, neque naturam ejus, nec partes, nec genera proponunt; ut præteriri omnino fuerit ſatius, quam [4] attentatum deſeri: nunc enim inopia reticere intelliguntur, tum judicio viderentur.

29. Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de qua quæri, & diſceptari poteſt, ſive in infinitis conſultationibus diſceptatur, ſive in iis cauſis, quæ in civitate, & in forenſi diſceptatione verſantur: [5] neque eſt ulla, quæ non aut ad cognoſcendi, aut ad agendi vim, rationemque referatur. Nam aut ipſa cognitio rei, ſcientiaque perquiritur; ut, Virtus ſuamne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur: aut agendi conſilium exquiritur; ut, Sitne ſapienti capeſſenda reſpublica. Cognitionis autem tres modi, conjectura, definitio, &, ut ita dicam, conſecutio. Nam, quid in re ſit, conjectura quæritur; ut illud, Sitne in humano genere ſapientia. Quam autem vim quæque res habeat, definitio explicat; ut ſi quæratur, quid ſit

1 *Aut vi denique recuperare* Lambin. quod nullus admiſerit Gruter. 2 *Rebus* al. 3 *Laſcivia* Mag. Nov. & ſumme placet Turnebo; quem adi Adverſ. l. 21. c. 14. non omnino legitur in Bod. 4 *Intractatum* Memmii membr. Pal. nonus. *ad tantum* Memm. chartac. Pall. tert. quart. ſept. *atractum* Pall. pr. ſec. *attrectatum* Pal. oct. & ad oram quart. Nov. *attactum* Pith. Joan. *ac tantum* cet. noſtri. 5 *Neque eſt ulla*, (*res ulla*, Nov. in marg.) *quæ aut ad cogn. aut ad ag. v. r. referantur* Wag. omnino reſpuit Joan.

1 *Anquiritur*

ſit ſapientia. Conſecutio autem tractatur, cum, quid quamque rem ſequatur, [1] inquiritur; ut illud, Sit ne aliquando mentiri boni viri. Redeunt rurſus ad conjecturam, eamque in quatuor genera diſpertiunt: nam aut quid ſit, quæritur, hoc modo; Naturane ſit jus inter homines, aut opinionibus: aut quæ ſit origo cujuſque rei; ut, Quod ſit initium legum, aut rerum publicarum: [2] aut cauſa, & ratio; ut, ſi quæratur, Cur doctiſſimi homines de maximis rebus diſſentiant: aut de immutatione; ut, ſi diſputetur, Num interire virtus in homine, aut num in vitium poſſit converti. Definitionis autem ſunt diſceptationes, ut, cum quæritur, quid in communi mente quaſi impreſſum ſit; ut, ſi diſſeratur, [3] Idne ſit jus, quod maximæ parti ſit utile: aut, cum quid cujuſque ſit proprium exquiritur; ut, Ornate dicere, propriumne ſit oratoris, an id etiam aliquis præterea poſſit: aut, cum res diſtribuitur in partes; ut, ſi quæratur, Quot ſint genera rerum expetendarum; aut, Sintne tria, corporis, animi, externarumque rerum? aut, cum quæ forma, & quaſi naturalis nota cujuſque ſit, deſcribitur; ut, ſi quæratur avari ſpecies, ſeditioſi, glorioſi. Conſecutionis autem [4] duo prima quæſtionum genera ponuntur: nam aut ſimplex eſt diſceptatio; ut, ſi diſſeratur, Expetendane ſit gloria: aut ex comparatione; [5] Laus, an divitiæ magis expetendæ ſint. Simplicium autem ſunt tres modi: de expetendis, fugiendiſve

Ii 2 rebus;

1 *Anquiritur* Joan. *an quæritur* Bal. Bod. quorum Bal. & Joan. ſubjungunt *mentiri*; *ut illud*, *Sitne aliq. mentiri* (*mente in* Joan.) *boni viri?* In marg. Nov. notatur alias legi *inquiritur*; *ut illud*, *mentiri ſitne aliquando in mente boni viri?* 2 *Aut cauſa tractatio* noſt. quinque. 3 *Unde ſit jus, quod* &c. Joan. excerp. Nov. 4 *Duo contermina quæſtionum genera* excerp. Nov. cum Memmii membr. *duo crimina* Pal. pr. *crimmina* ſec. *crumenia* Joan *duo prima gemina quæſtionum*, Bal. Wag. 5 *Ut, laudes, an divitiæ* Wag.

rebus; ut, Expetendine honores ſint: Num fugienda paupertas. De æquo, aut iniquo; Æquumne ſit ulciſci injurias, etiam propinquorum. De honeſto, aut turpi; ut hoc, Sitne honeſtum gloriæ cauſa mortem obire. Comparationis autem duo ſunt modi: Unus, cum, idemne ſit, an aliquid interſit quæritur; ut *metuere*, & *vereri*; ut *rex*, & *tyrannus*; ut *aſſentator*, & *amicus*: Alter, cum, quid præſtet aliud alii, quæritur; ut illud, Optimine cujuſque ſapientes, an populari laude ducantur. Atque eæ quidem diſceptationes, quæ ad cognitionem referuntur, ſic fere à doctiſſimis hominibus deſcribuntur.

30. Quæ vero referuntur ad agendum, aut in officii diſceptatione verſantur, quo in genere quid rectum, faciendumque ſit, quæritur; [1] cui loco omnis virtutum, & vitiorum [2] eſt ſilva ſubjecta; aut in animorum aliqua permotione aut gignenda, aut ſedanda, tollendave tractantur. Huic generi ſubjectæ ſunt cohortationes, objurgationes, conſolationes, miſerationes, omniſque ad omnem animi motum & impulſio, &, ſi ita res feret, mitigatio. Explicatis igitur his generibus, ac modis diſceptationum omnium, nihil ſane ad rem pertinet, ſi qua in re diſcrepavit ab Antonii diviſione noſtra partitio: eadem enim ſunt membra [3] in utriſque diſputationibus, ſed paulo ſecus à me, atque ab illo, partita, ac diſtributa. Nunc ad reliqua progrediar, meque ad meum munus, penſumque revocabo. Nam ex illis locis, quos expoſuit Antonius, omnia ſunt ad quæque genera quæſtionum

1 *Quo in loco* Joan. & ad marg. Nov. 2 *Eſt illa ſubjecta materia: aut* &c. Nov. ad marg. *eſt illa ſubjecta: aut* &c. Joan. 3 *In utriuſque diſputatione* Joan. Mag. Wag. & ad oram Nov. Iidem ſtatim *attributa*, cum prioribus Pall. duobuſque Gall.

1 Et

onum argumenta ſumenda; ſed aliis generibus alii loci magis erunt apti: de quo non tam quia longum eſt, quam quia perſpicuum, dici nihil eſt neceſſe. Ornatiſſimæ ſunt igitur orationes eæ, quæ latiſſime vagantur, & à privata, [1] ac ſingulari controverſia ſe ad univerſi generis vim explicandam conferunt, & convertunt, ut ii, qui audiant, [2] natura, & genere, & univerſa re cognita, de ſingulis [3] reis, & criminibus, & litibus ſtatuere poſſint. Hanc ad conſuetudinem exercitationis vos, adoleſcentes, eſt cohortatus Antonius, atque à minutis, anguſtiſque concertationibus, ad omnem vim, varietatemque vos diſſerendi traducendos putavit. Quare non eſt paucorum libellorum hoc munus, ut ii, qui ſcripſerunt de dicendi ratione, arbitrati ſunt; neque Tuſculani, atque hujus ambulationis antemeridianæ, aut noſtræ pomeridianæ ſeſſionis. Non enim ſolum acuenda nobis, neque procudenda lingua eſt, [4] ſed onerandum, complendumque pectus maximarum rerum, & plurimarum ſuavitate, copia, varietate.

31. Noſtra eſt enim (ſi modo nos oratores ſumus, ſi in civium diſceptationibus, ſi in periculis, ſi in deliberationibus publicis adhibendi auctores, & principes ſumus) noſtra eſt, inquam, omnis iſta prudentiæ, doctrinæque poſſeſſio, [5] in quam homines, quaſi caducam, atque vacuam, abundantes otio, nobis occupatis, involaverunt, atque etiam aut irridentes oratorem, ut ille [6] in Gorgia Socrates, cavillantur, aut aliquid de oratoris arte paucis

1 *Et à ſingulari* Bal. Joan. Wag. 2 *Naturæ genere* Joan. Mag. Pall. pr. ſec. &, bini Gall. 3 *Rei & criminibus, & litibus* Joan. 4 *Sed ornandum* Nov. cujus marg. adſcribitur *al. ſed metandum, exorandum, complendumque* &c. 5 *In quam homines, quaſi caduca, atque vacua, abundantes otio* &c. Joan. 6 *In Gorgia* (*Gorgiam* Wag.) *Socrates cavillatur* noſt. quatuor, cum edd. aliquot.

1 *Exſpoliati*

paucis præcipiunt libellis, eoſque Rhetoricos inſcribunt, quaſi non illa ſint propria rhetorum, quæ ab iiſdem de juſtitia, de officio, de civitatibus inſtituendis, & regendis, de omni vivendi, denique etiam de naturæ ratione, dicuntur. Quæ quoniam jam aliunde non poſſumus, ſumenda ſunt nobis ab iis ipſis, à quibus [1] expilati ſumus; dummodo illa ad hanc civilem ſcientiam, quo pertinent, & quam intuentur, transferamus: neque (ut ante dixi) omnem teramus in his diſcendis rebus ætatem, ſed cum fontes viderimus, (quos niſi qui celeriter cognorit, numquam cognoſcet omnino) tum, quotieſcumque opus erit, ex iis tantum, quantum res petet, hauriemus. [2] Nam neque tam eſt acris acies in naturis hominum, & ingeniis, ut res tantas quiſquam, niſi monſtratas, poſſit videre: neque tanta tamen in rebus obſcuritas, ut eas non penitus acri vir ingenio cernat, ſi modo adſpexerit. In hoc igitur tanto, tamque immenſo campo, cum liceat oratori vagari libere, atque, ubicumque conſtiterit, [3] conſiſtere in ſuo, facile ſuppeditat omnis apparatus, ornatuſque dicendi. Rerum enim copia verborum copiam gignit: &, ſi eſt honeſtas in rebus ipſis, de quibus dicitur, exſiſtit [4] ex rei natura quidam ſplendor in verbis: ſit modo is, qui dicet, aut ſcribet, [5] inſtitutus liberaliter educatione, doctrinaque puerili, & flagret ſtudio, & à natura adjuvetur, & in univerſorum generum infinitis diſceptationibus exercitatus, ornatiſſimos ſcriptores, [6] oratoreſque ad cognoſcendum, imitandumque

1 *Exſpoliati* Joan. *explicati* Wag. utrumque eſt in margine Nov. 2 *Nam neque quiſquam tam eſt acris, vel alacer, in naturis hominum* excerp. Nov. *Nam neque tam eſt acris, ac alacer in naturis* Joan. relicto ſpatio poſt *alacer*, octo literarum capaci. 3 *Conſiſtere* deeſt in Joan. & Mag. 4 *Ex re naturalis quidam ſplendor* Nov. ad marg. accedente Joan. 5 *Et inſtitutus* Joan. Wag. 6 *Oratoreſque cognoſcendos, imitandoſque*

tandumque cognorit; næ ille haud ſane, quemadmodum verba ſtruat, & illuminet, à magiſtris iſtis requiret: ita facile in rerum abundantia ad orationis ornamenta ſine duce, natura ipſa, ſi modo eſt exercitata, [1] labetur.

32. Hic Catulus, Dii immortales, inquit, quantam rerum varietatem, quantam vim, quantam copiam, Craſſe, complexus es, quantiſque ex anguſtiis oratorem educere auſus es, & in majorum ſuorum regno collocare! Namque illos veteres doctores, auctoreſque dicendi nullum genus diſputationis à ſe alienum putaſſe accepimus, ſemperque eſſe in omni orationis ratione verſatos: ex quibus [2] Eleus Hippias, cum Olympiam veniſſet maxima illa quinquennali celebritate ludorum, gloriatus eſt, cuncta pæne audiente Græcia, nihil eſſe ulla in arte rerum omnium, quod ipſe neſciret: nec ſolum has artes, quibus liberales doctrinæ, atque ingenuæ continerentur, geometriam, muſicam, literarum cognitionem, & poetarum, atque illa, quæ de naturis rerum, quæ de hominum moribus, quæ de rebuſpublicis [3] dicerentur; ſed annulum, quem haberet, pallium, quo amictus, ſoccos, quibus [4] indutus eſſet, ſe ſua manu confeciſſe. Scilicet nimis hic quidem eſt progreſſus, ſed ex eo ipſo eſt conjectura facilis, quantum ſibi illi ipſi oratores de præclariſſimis artibus appetierint, qui ne ſordidiores quidem repudiarint. Quid de Prodico [5] Chio? quid de Thraſymacho

imitandoſque delegerit Nov. ad oram. Pal. pr. Pith. Mem. Sic quoque fere Pal. ſec. & Joan. & vulgato proponendum videtur Grutero. 1 *Delabitur* vel *dilabitur* vel *delabetur* vel *dilabetur* Joan. Mag. excerp. Nov. Wag. 2 *Helirius* vel *Herillius Hippias* plerique noſtri. 3 *Differuntur* Lambin. *ducerentur* Pal. octav. 4 *Inductus eſſet* Pall. duo, & Memmii chartaceus; quod non negligendum putat Gruter. 5 *Ceo* vel *Ceio* Bal. Bod. Mag. Nov.

1 *Victus*

ſymacho Chalcedonio, de Protagora Abderita loquar? quorum unuſquiſque plurimum temporibus illis, etiam de natura rerum, & diſſeruit, & ſcripſit. Ipſe ille Leontinus Gorgias, quo patrono (ut Plato voluit) Philoſopho ſuccubuit orator; qui aut non eſt victus umquam à Socrate, neque ſermo ille Platonis verus eſt; aut, ſi eſt [1] victus, eloquentior videlicet fuit, & diſertior Socrates, &, ut tu appellas, copioſior, & melior orator: ſed hic in illo ipſo Platonis libro, de omni re, quæcumque [2] in diſceptationem, quæſtionemque vocaretur, ſe copioſiſſime dicturum eſſe profitetur; iſque princeps ex omnibus auſus eſt in conventu poſcere, qua de re quiſque vellet audire; cui tantus honos habitus eſt à Græcia, ſoli ut ex omnibus Delphis, non inaurata ſtatua, ſed aurea ſtatueretur. [3] Atque ii, quos nominavi, [4] multique præterea ſummi dicendi doctores uno tempore fuerunt: ex quibus intelligi poteſt, ita ſe rem habere, ut tu, Craſſe, dicis, oratoriſque nomen apud antiquos in Græcia, majore quadam, vel copia, vel gloria floruiſſe. Quo quidem magis dubito, tibine plus laudis, an Græcis vituperationis eſſe tribuendum ſtatuam: cum tu in alia lingua, ac moribus [5] natus, occupatiſſima in civitate, vel privatorum negotiis pæne omnibus, vel orbis terræ procuratione, ac ſummi imperii gubernatione diſtrictus, tantam vim rerum, cogitationemque comprehenderis, eamque omnem cum ejus, qui conſilio, [6] & oratione in civitate valeat, ſcientia, atque exercitatione ſociaris: illi nati in literis, ardenteſque

1 *Victus* abeſt à Joan. 2 *In diſceptationem, quæſtionemque revocetur*, vel *revocaretur* noſtri fere. 3 *Sed ii, quos* Joan. Nov. Wag. 4 *Multique præterea, ſummique* Joan. Wag. 5 *Natis* primitus Joan. *notis* Pith unde *ignotis* conjicit Guliel. reclamante Grutero. 6 *Et ratione* Wag.

1 Qui

denteſque his ſtudiis, otio vero diffluentes, non modo nihil acquiſierint, ſed ne relictum quidem, & traditum, & ſuum conſervaverint.

33. Tum Craſſus, Non in hac, inquit, una, Catule, re, ſed in aliis etiam compluribus, diſtributione partium, ac ſeparatione magnitudines ſunt artium diminutæ. An tu exiſtimas, cum eſſet Hippocrates ille Cous, fuiſſe tum alios medicos, qui morbis, alios, qui vulneribus, alios, [1] qui oculis mederentur? num geometriam Euclide, aut Archimede, [2] num muſicam Damone, aut Ariſtoxeno, num ipſas literas Ariſtophane, aut Callimacho tractante, tam diſcerptas fuiſſe, ut nemo genus univerſum complecteretur, atque ut alius aliam ſibi partem, in qua elaboraret, ſeponeret? Equidem ſæpe hoc audivi de patre, & de ſocero meo, Noſtros quoque homines, qui excellere ſapientiæ gloria vellent, omnia, quæ quidem tum hæc civitas noſſet, ſolitos eſſe complecti. Meminerant illi Sex. Ælium: M' vero [3] Manilium nos etiam vidimus tranſverſo ambulantem foro; quod erat inſigne, eum, qui id faceret, facere civibus omnibus conſilii ſui copiam: ad quos olim, & ita ambulantes, & in ſolio ſedentes domi, ſic adibatur, non ſolum ut de jure civili ad eos, verum etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio, aut negotio referretur. Hæc fuit P. Craſſi illius veteris, hæc T. Coruncanii, hæc proavi, generi mei, Scipionis, prudentiſſimi hominis, ſapientia, qui omnes pontifices maximi fuerunt, ut ad eos de omnibus divinis,

 atque

1 *Qui auribus* edit. Lambini. 2 *Num Muſicam Damone, aut Ariſtoxeno, aut Callimacho tractante, tam diſcerptam fuiſſe* Joan. 3 *Manilium nos etiam vidimus: vidimus tranſverſo* &c Joan.

1 *Repereretu*

atque humanis rebus [1] referretur: iidemque & in ſenatu, & apud populum, & in cauſis amicorum, & domi, & militiæ conſilium ſuum, fidemque præſtabant. Quid enim M. Catoni, præter hanc politiſſimam doctrinam tranſmarinam, atque adventiciam defuit? num, quia jus [2] civile didicerat, cauſas non dicebat? aut quia poterat dicere, juris ſcientiam negligebat? [3] at utroque in genere & laboravit, & præſtitit. Num propter hanc ex privatorum negotiis [4] collectam gratiam tardior in republica capeſſenda fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior ſenator; idem facile optimus imperator: denique nihil in hac civitate temporibus illis ſciri, diſcive potuit, quod ille non cum inveſtigarit, & ſcierit, tum etiam conſcripſerit. Nunc contra plerique ad honores adipiſcendos, & ad rempublicam gerendam nudi veniunt, atque inermes; [5] nulla cognitione rerum, nulla ſcientia ornati. Sin aliquis excellit unus è multis, effert ſe, ſi unum aliquid affert, ut bellicam virtutem, aut uſum aliquem militarem, (quæ ſane nunc quidem obſoleverunt) aut juris ſcientiam, (ne ejus quidem univerſi: [6] nam pontificium, quod eſt conjunctum, nemo diſcit) aut eloquentiam, quam in clamore, & in verborum curſu poſitam putant: omnium vero bonarum artium, denique virtutum ipſarum ſocietatem, cognationemque non norunt.

34. Sed, ut ad Græcos referam orationem, (quibus

1 *Repereretur* Joan. *recurreretur* excerp. Nov. ſtatim *hi denique & in ſenatu* Bal. 2 *Civile non didicerat* Bod. Joan. Mag. Wag. Pall. ſeptem. Gall. tres. quod in *civile condidicerat* mutabat Guliel. 3 *Aut utroque* Wag. *Utroque in genere elaboravit*, omiſſo *at*, Joan. 4 *Conjectam* Bal. Bod. Nov. *collatam* Joan. 5 *Nulla cognitione rerum* non ſunt in Bod. nec olim erant in Nov. 6 *Nam pontificum jus*, *quod* &c. ad oram Nov.

1 *Ut*

bus carere in hoc quidem ſermonis genere non poſſumus: nam [1] ut virtutis à noſtris, ſic doctrinæ ſunt ab illis exempla repetenda) ſeptem fuiſſe dicuntur uno tempore, qui ſapientes & haberentur, & vocarentur: hi omnes, præter Mileſium Thalen, civitatibus ſuis præfuerunt. Quis doctior iiſdem illis temporibus, aut cujus eloquentia literis inſtructior fuiſſe traditur, quam Piſiſtrati? qui primus Homeri libros, confuſos antea, ſic diſpoſuiſſe dicitur, ut nunc habemus. Non fuit ille quidem civibus ſuis utilis, ſed ita eloquentia floruit, ut literis, doctrinaque præſtaret. Quid Pericles? de cujus [2] dicendi copia ſic accepimus, [3] ut, cum contra voluntatem Athenienſium loqueretur pro ſalute patriæ, ſeverius tamen id ipſum, quod ille contra populares homines diceret, populare omnibus, & jucundum videretur; cujus in labris veteres comici, etiam cum illi maledicerent (quod tum Athenis fieri licebat) Leporem habitaſſe dixerunt; tantamque in eo vim fuiſſe, ut in eorum mentibus, qui audiſſent, quaſi aculeos quoſdam relinqueret. At hunc non [4] clamator aliquis ad clepſydram latrare docuerat, ſed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, vir ſummus in maximarum rerum ſcientia. Itaque hic doctrina, conſilio, eloquentia excellens, quadraginta annos præfuit Athenis, & urbanis eodem tempore, & bellicis rebus. Quid Critias? quid Alcibiades? civitatibus ſuis quidem non boni, ſed certe docti, atque eloquentes, nonne Socraticis erant diſputationibus eruditi? Quis Dionem Syracuſium doctrinis omni-

1 *Ut virtutes à noſtris, ſic doctrinæ ſunt ab illis petendæ* Joan. nec multum abeunt excerp. Nov. 2 *Ratione dicendi ſic* &c. Nov. ad marg. Solum *de cujus dicendi ſic* &c. Joan. 3 *Ut contra voluntatem* Joan. Mag. Wag. 4 *Declamator* Joan Mag. Nov. cum edd.

bus expolivit? non Plato? atque eum idem ille non linguæ ſolum, verum etiam animi, ac virtutis magiſter, ad liberandam patriam impulit, inſtruxit, armavit. Aliiſne igitur artibus hunc Dionem inſtituit Plato, aliis Iſocrates clariſſimum virum Timotheum, Cononis, præſtantiſſimi imperatoris, filium, ſummum ipſum imperatorem, hominemque doctiſſimum? aut aliis Pythagoreus ille [1] Lyſis Thebanum Epaminondam, haud ſcio an ſummum virum unum omnis Græciæ? aut Xenophon Ageſilaum? aut [2] Philolaum Archytas Tarentinus? aut ipſe Pythagoras totam illam veterem Italiæ Græciam, quæ quondam Magna vocitata eſt? Equidem non arbitror.

35. Sic enim video, unam quandam omnium rerum, quæ eſſent homine erudito dignæ, atque eo, qui in republica vellet excellere, fuiſſe doctrinam; quam qui accepiſſent, ſi iidem ingenio ad pronunciandum valuiſſent, & ſe ad dicendum quoque, non repugnante natura, dediſſent, eloquentia præſtitiſſe. Itaque ipſe Ariſtoteles, cum florere Iſocratem nobilitate diſcipulorum videret, quod ipſe ſuas diſputationes à cauſis forenſibus, & civilibus, ad inanem ſermonis elegantiam tranſtuliſſet, mutavit repente totam formam prope diſciplinæ ſuæ, verſumque quendam de Philoctеta paulo ſecus dixit: ille enim turpe ſibi ait eſſe tacere, [3] cùm Barbaris; hic autem, cum Iſocratem pateretur dicere. Itaque ornavit, & [4] illuſtravit doctrinam illam omnem; rerumque cognitionem cum orationis exercitatione conjunxit. Neque vero hoc fugit

1 *Lyſias* Joan. Mag. Wag. 2 *Philolaus Archytam Tarentinum* Bal. Bod. Joan. Wag. 3 *Cum Barbaros* Bal. Joan. 4 *Illuſtravit ut doctrinam illam omnemque, rerumque cognitionem* &c. Joan. *illuſt. doctrinam illam, omnemque rerum cognitionem* Bal. Mag. Wag.

1 Et

fugit ſapientiſſimum regem, Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem accierit, à quo eodem ille [1] & agendi acciperet præcepta, & loquendi. Nunc ſive qui volet, eum philoſophum, qui copiam nobis rerum, orationiſque tradat, per me appellet oratorem licet; ſive hunc oratorem, quem ego dico ſapientiam junctam habere eloquentiæ, philoſophum appellare malit, non impediam; dummodo hoc conſtet, Neque infantiam ejus, qui rem norit, ſed eam explicare dicendo non queat; neque inſcientiam illius, cui res non ſuppetat, verba non deſint, eſſe laudandam: quorum ſi alterum ſit optandum, malim equidem indiſertam prudentiam, quam ſtultitiam loquacem. Sin quærimus, quid unum excellat [2] ex omnibus, docto oratori palma danda eſt: quem ſi patiuntur eundem eſſe philoſophum, ſublata controverſia eſt: ſin eos diſjungent, hoc erunt inferiores, quod in oratore perfecto ineſt illorum omnis ſcientia; in philoſophorum autem cognitione non continuo ineſt eloquentia: quæ quamvis contemnatur ab eis, neceſſe eſt tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre videatur. Hæc cum Craſſus dixiſſet, parumper & ipſe conticuit, & ceteris ſilentium fuit.

36. Tum Cotta, Equidem, inquit, Craſſe, non poſſum queri, quod mihi videare aliud quiddam, & non id, quod ſuſceperis, diſputaſſe: plus enim aliquanto attuliſti, quam tibi eſſet [3] tributum à nobis, [4] ac denunciatum. Sed certe & hæ partes fuerunt tuæ, de illuſtranda oratione ut diceres, &

eras

1 *Et vivendi* Joan. ſupra lineam, & Nov. ad oram. 2 *Ex omnibus doctoribus, oratori* &c. Bal. Bod. excerp. Nov. & Wag. niſi quod hic omittit *oratori.* 3 *Attributum* Joan. Mag. Wag. *attribuendam* Bal. 4 Illud *ac denunciatum* non eſt in Bal. Joan. Wag. Eſt in Nov. ſed ſtigmate notatum.

1 *Arripuit*

eras ipſe jam ingreſſus, atque in quatuor partes omnem orationis laudem deſcripſeras: cumque de duabus primis nobis quidem ſatis, ſed ut ipſe dicebas, celeriter, exigueque dixiſſes, duas tibi reliquas feceras; quemadmodum primum ornate, deinde etiam apte diceremus. Quo cum ingreſſus eſſes, repente te quaſi quidam æſtus ingenii tui procul à terra [1] abripuit, atque in altum à conſpectu pæne omnium [2] abſtraxit; omnemque rerum ſcientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradidiſti: (neque enim fuit tam exigui temporis) ſed apud hos quid profeceris, neſcio; [3] me quidem in Academiam totum compuliſti: in qua velim ſit illud, quod ſæpe poſuiſti, ut non neceſſe ſit conſumere ætatem, atque ut poſſit is illa omnia [4] cernere, qui tantummodo adſpexerit: ſed etiam ſi eſt aliquanto ſpiſſius, aut ſi ego ſum tardior, profecto numquam conquieſcam, neque defatigabor ante, quam illorum [5] ancipites vias, rationeſque & pro omnibus, & contra omnia diſputandi, percepero. Tum Cæſar, Unum, inquit, me ex tuo ſermone maxime, Craſſe, commovit, quod eum negaſti, qui non cito quid didiciſſet, umquam omnino poſſe perdiſcere: ut mihi non ſit difficile periclitari, & aut ſtatim percipere iſta, quæ tu verbis ad cœlum extuliſti; aut, ſi non potuerim, tempus non perdere, cum tamen his noſtris poſſim eſſe contentus. Hic Sulpicius, Ego vero, inquit, Craſſe, neque Ariſtotelem iſtum, neque Carneadem, nec philoſophorum quemquam deſidero: vel me licet [6] exiſtimes deſperare poſſe iſta perdiſcere; vel, id quod

1 *Arripuit* noſtri fere. 2 *Abſtraxit*; (*diſtraxit* Wag.) *omnem enim rerum* Bod. Joan. Wag. *omnem etiam rerum* Mag. 3 *Me quidem Academiam totum compuliſti* Bod. *quidem in Academia totum* Joan. Wag. 4 *Tenere* al. 5 *Ancipites rationes & pro* &c. Bod. 6 *Exiſtimes deſiderare poſſe* Bod.

1 *Simplex*

quod facio, contemnere. Mihi rerum forensium, & communium vulgaris hæc cognitio satis magna est ad eam, quam specto, eloquentiam; ex qua ipsa tamen permulta nescio, quæ tum denique, cum causa aliqua, quæ à me dicenda est, desiderat, quæro. Quamobrem, nisi forte es jam defessus, & si tibi non graves sumus, refer ad illa te, quæ ad ipsius orationis laudem, splendoremque pertinent; quæ ego ex te audire volui, non ut desperarem me eloquentiam consequi posse, sed ut aliquid addiscerem.

37. Tum Crassus, Pervulgatas res requiris, inquit, & tibi non incognitas, Sulpici: quis enim de isto genere non docuit? non instituit? non etiam scriptum reliquit? sed geram morem, & ea duntaxat, quæ mihi nota sunt, breviter exponam tibi: censebo tamen ad eos, qui auctores, & inventores sunt harum sane minutarum rerum, revertendum. Omnis igitur oratio conficitur ex verbis, quorum primum nobis ratio [1] simpliciter videnda est, deinde conjuncte: nam est quidam ornatus orationis, qui ex singulis verbis est; alius, qui ex continuatis, conjunctisque constat. Ergo utemur verbis aut iis, quæ propria sunt, & certa quasi vocabula rerum, pæne una nata cum rebus ipsis; aut iis, quæ transferuntur, & quasi alieno in loco collocantur; aut iis, quæ novamus, & facimus ipsi. In propriis est igitur verbis illa laus oratoris, ut abjecta, atque obsoleta fugiat; lectis atque illustribus utatur; in quibus plenum quiddam, & sonans inesse videatur. Sed in hoc verborum genere propriorum delectus est quidam habendus, atque is aurium quodam judicio ponderandus: in quo

1 *Simplex*; & statim *conjuncta* excerp. Nov. *conjuncta* etiam Joan.

1 *Itaque*

quo consuetudo etiam bene loquendi valet plurimum. [1] Etiam hoc, quod vulgo de oratoribus ab imperitis dici solet, *bonis is verbis*, aut *aliquis non bonis utitur*, non arte aliqua perpenditur, sed quodam quasi naturali sensu judicatur; in quo non magna laus est vitare vitium, (quamquam id est magnum) [2] verum hoc quasi solum quoddam, atque fundamentum est, verborum usus & copia bonorum. Sed quid ipse ædificet orator, & in quo adjungat artem, id esse à nobis quærendum, [3] atque explicandum videtur.

38. Tria sunt igitur in verbo simplici, quæ orator afferat ad illustrandam, atque exornandam orationem; aut inusitatum verbum, aut novatum, aut translatum. Inusitata sunt prisca fere, [4] ac vetusta, & ab usu quotidiani sermonis jam diu intermissa, quæ sunt poetarum [5] licentiæ liberiora, quam nostra; sed tamen raro habet etiam in oratione poeticum aliquod verbum dignitatem: neque enim illud fugerim dicere, ut [6] Cœlius, *Qua tempestate Pœnus in Italiam venit*: nec *prolem*, aut *sobolem*, aut *effari*, aut *nuncupari*, aut, ut tu soles, Catule, *non* [7] *rebar*, [8] aut *opinabar*; & alia multa, quibus loco positis, grandior, atque antiquior oratio sæpe videri solet. Novantur autem verba, quæ ab eo, qui dicit ipso gignuntur, ac fiunt: vel conjungendis verbis; ut hæc,

Tum pavor sapientiam mihi omnem [9] *exanimato expectorat.*

[1] *Num*

1 *Itaque hoc* Joan. Wag. Nov. ad oram. 2 *Verumtamen hoc* Joan. Nov. Pall. pr. sec. item Pith. qui adhuc adjicit *hujus*. sed *verum jam* (*etiam* Bal.) *in hoc* Mag. Wag. excerp. Nov. ceterique Pall. 3 *Atque explicandum* deest in Joan. 4 *Ac vetustate ab usu* Joan. 5 *Licentia liberiora, quam nostra:* Bal. Nov. Wag. 6 *Lælius* Bal. Bod. Joan. Nov. Wag. 7 *Verebar* Joan. & ad marg. Nov. 8 *Haud opinabar* al. 9 *Ex animo expectorat* edd. recentiores.

1 *Num*

[1] *Num non vis hujus me verſutiloquas malitias?* Videtis enim & *verſutiloquas*, & *expectorat*, ex conjunctione facta eſſe verba, [2] non nata: vel ſæpe ſine conjunctione verba novantur; [3] ut, *ille ſenius*; ut, *Dii genitales*; ut, *Baccarum ubertate incurveſcere.* Tertius ille modus, transferendi verbi, late patet, quem neceſſitas genuit inopia [4] coacta, & anguſtiis; poſt autem delectatio, jucunditaſque celebravit: nam ut veſtis frigoris depellendi cauſa reperta primo, poſt adhiberi cœpta eſt ad ornatum etiam corporis, & dignitatem; ſic verbi tranſlatio inſtituta eſt inopiæ cauſa, frequentata delectationis. Nam *gemmare vites*, *luxuriem eſſe in herbis*, *lætas ſegetes*, etiam ruſtici dicunt. Quod enim declarari vix verbo proprio poteſt, id tranſlato cum eſt dictum, illuſtrat id, quod intelligi volumus, ejus rei, quam alieno verbo poſuimus, ſimilitudo. Ergo hæ tranſlationes quaſi mutuationes ſunt, cum, quod non habeas, aliunde ſumas. Illæ paulo audaciores, quæ non inopiam indicant, ſed orationi ſplendoris aliquid arceſſunt; quarum ego quid vobis aut inveniendi rationem, aut genera ponam?

39. Similitudinis eſt ad verbum unum contracta brevitas, quod verbum in alieno loco, tamquam in ſuo, poſitum, ſi agnoſcitur, delectat: [5] ſi ſimile

 nihil

1 *Num vero me vii hujus* Pal. nonus. *Num metuis hujus verſut.* conjectura Guliel. haud quidquam variant noſtri, niſi quod *me* omittit Joan. 2 *Non nata* deſideratur in Wag. Statim *ſed ſape* Joan. Wag. Pall. pr. ſec. Pith. Mem. quod minime diſplicet Grutero. *non nata. Sape ſine* &c. Mag. 3 *Ut ille Sentus* fingebat Guliel. *ut ille Ennius, Dii genitales* Turneb. l. IX. c. 26. *ut illud diſerti ſenis, Dii Genitales* malebat Lambin. *ut ille ſenſus diſertus indegenitalis* vulg. à quo non longe abeunt Pall. poſteriores, & plerique noſtri, niſi quod ii fere *vidi genitalis* vel *genitabilis. Ut ille Ennius vidi* (*ut Dii* Nov.) *gen.* Pal. nonus. Nov. *ut ille Ennius diſertus indigen.* Pal. tert. 4 *Acta* Joan. 5 *Si non ſimilitudinem habet* excerp. Nov.

1 Et

nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quæ aut clariorem faciunt rem; ut illa omnia,

— inhorrescit mare,
Tenebræ conduplicantur, noctisque [1] & nimbûm occæcat nigror,
Flamma inter nubes coruscat, cœlum tonitru contremit,
Grando mista imbri [2] largifluo [3] subita præcipitans cadit,
Undique omnes venti erumpunt, sævi exsistunt turbines,
Fervit æstu pelagus —

omnia fere, quo essent clariora, translatis per similitudinem verbis dicta sunt: aut quo significetur magis res tota, sive facti alicujus, sive consilii; ut ille, qui occultantem consulto, ne id, quod ageretur, intelligi posset, duobus translatis verbis, similitudine ipsa indicat,

Quandoquidem [4] iste circumvestit dictis, [5] sepit sedulo.

Nonnumquam etiam brevitas translatione conficitur; ut illud, *si telum manu fugit*: imprudentia teli emissi brevius propriis verbis exponi non potuit, quam est uno significata translato. Atque hoc in genere persæpe mihi admirandum videtur, quid sit, quod omnes translatis, & alienis magis delectantur verbis, quam propriis, & suis.

40. Nam si res suum nomen, & proprium vocabulum non habet, ut *pes* in navi, ut *nexum*, quod per

1 *Et umbrarum* Bod. 2 *Largifico* nost. omn. 3 *Subito præcipitat turbine*: *Fervit* &c. Joan. *Subito turbine præcipitat*: *Undique* excerp. Nov. 4 *Is te circumvestit* conjicit Gruter. 5 *Sapit sedulo* Nov. *sæpe sedulo* idem in marg. & Joan.

1 *Sed*

per libram agitur, ut in uxore *divortium*; necesſitas cogit, quod non habeas, aliunde ſumere: [1] ſed in ſuorum verborum maxima copia, tamen homines aliena multo magis, ſi ſunt ratione tranſlata, delectant. Id accidere credo, vel quod ingenii ſpecimen eſt quoddam, tranſilire ante pedes poſita, & alia longe repetita ſumere: vel quod is, qui audit, alio ducitur cogitatione, neque tamen aberrat; quæ maxima eſt delectatio: vel quod ſingulis verbis res, ac totum ſimile conficitur: vel quod omnis tranſlatio, quæ quidem ſumta ratione eſt, ad ſenſus ipſos admovetur, maxime oculorum, qui eſt ſenſus acerrimus. Nam & *odor urbanitatis*, & *mollitudo humanitatis*, & *murmur maris*, & [2] *dulcedo orationis*, ſunt ducta à ceteris ſenſibus. Illa vero oculorum multo acriora, quæ ponunt pæne in conſpectu animi, quæ cernere & videre non poſſumus. Nihil eſt enim in rerum natura, [3] cujus nos non in aliis rebus poſſimus uti vocabulo, & nomine: unde enim ſimile duci poteſt, (poteſt autem ex omnibus) indidem verbum unum, quod ſimilitudinem continet, tranſlatum, [4] lumen affert orationi. Quo in genere primum fugienda eſt diſſimilitudo.

— Cœli ingentes fornices:

Quamvis ſphæram in ſcenam (ut dicitur) attulerit Ennius, tamen in ſphæra fornicis ſimilitudo non poteſt ineſſe.

— Vive Ulyſſes, dum licet:
Oculis poſtremum lumen [5] *radiatum rape.*

L l 2 Non

1 *Sed cur ſuorum* Mag. Nov. 2 *Dulcetudo* noſt. quatuor. cum Pall. aliquot. 3 *Cui non multa hujuſmodi & in aliis rebus ſint ſimilia: unde poſſumus in rebus diverſis eodem uti vocabulo & nomine: poteſt enim ex omnibus itidem verbum* &c. Nov. ad marg. 4 *Lumen afferre orationi* noſt. quinque. 5 *Radiantis* emendat Muret. Variant. lect. l. XI. c. 9. *rape* non habent Joan. Pall. pr. ſec. Mem membr. & ferri poſſe putat Gruter.

1 *Ai*

non dixit, *cape*; non *pete*: haberet enim moram ſperantis diutius eſſe ſeſe victurum; ſed *rape*: hoc verbum eſt [1] ad id aptatum, quod ante dixerat,

— *dum licet.*

41. Deinde videndum eſt ne longe ſimile ſit ductum. *Syrtim patrimonii*, *ſcopulum* libentius dixerim: *Charybdim bonorum*, *voraginem* potius: facilius enim ad ea, quæ viſa, quam ad illa, quæ audita ſunt, mentis oculi feruntur. Et, quoniam hæc vel ſumma laus eſt [2] verbi transferendi, ut [3] ſenſum feriat id, quod tranſlatum ſit, fugienda eſt omnis turpitudo earum rerum, ad quas eorum animos, qui [4] audiunt, trahet ſimilitudo. Nolo morte dici Africani *caſtratam* eſſe rempublicam: nolo *ſtercus curiæ* dici Glauciam: quamvis ſit ſimile, tamen eſt in utroque deformis cogitatio ſimilitudinis. Nolo eſſe aut majus, quam res poſtulet; *tempeſtas comiſſationis*: aut minus; *comiſſatio tempeſtatis*. Nolo eſſe verbum anguſtius id, quod tranſlatum ſit, quam illud [5] proprium, ac ſuum.

Quidnam eſt obſecro? quid te adiri [6] *abnutas?*

Melius eſſet, *vetas*, *prohibes*, *abſterres*: quoniam ille dixerat,

— *illico iſtic*
[7] *Ne contagio mea bonis, umbrave obſit.*

Atque etiam ſi verearе, ne paulo durior tranſlatio eſſe videatur, mollienda eſt præpoſito ſæpe verbo; ut ſi olim M. Catone mortuo, *pupillum* ſenatum quis relictum diceret, paulo durius; ſin, *ut ita dicam*,

1 *Ad id adeptum* Joan. 2 *In verbis transferendis* Pall. pr. ſec. Pith. Mem. Joan. Wag. & à ſec. manu Nov. ſecutuſque eſt Lambin. *Verbis transferendis*, ſine *in*, Pall. tert. Bal. 3 *Senſim* Lambin. 4 *Audient* Joan. Mag. Wag. *audierint* excerp. Nov. 5 *Proprium ad ſuum* Joan. excerp. Nov. 6 *Abniteas* Pith. & fuiſſe *abnuteas* putat Guliel. mox *obſit* in *obſiet* mutat idem. 7 *Ne contagione bonis* Bod.

1 *Irrupiſſe*

cam, pupillum, aliquanto mitius eſt. Etenim verecunda debet eſſe tranſlatio, ut deducta eſſe in alienum locum, non [1] irruiſſe; atque ut precario, non vi, veniſſe videatur. Modus autem nullus eſt florentior in ſingulis verbis, nec qui plus luminis afferat orationi. Nam illud, quod ex hoc genere profluit, non eſt in uno verbo tranſlato, ſed ex pluribus continuatis connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum ſit:

— Neque me patiar iterum
Ad unum ſcopulum, & telum claſſem Achivûm offendere.

Atque illud,

[2] *Erras, erras: nam exſultantem te, & præſidentem tibi*
Repriment validæ legum habenæ, atque imperii inſiſtent jugo.

Sumta re ſimili, verba ejus rei propria deinceps in rem aliam (ut dixi) [3] transferuntur.

42. Eſt hoc magnum ornamentum orationis, in quo obſcuritas fugienda eſt. Etenim [4] ex hoc genere fiunt ea, quæ dicuntur Ænigmata. [5] Non eſt autem in verbo modus hic, ſed in oratione, id eſt, in continuatione verborum. Ne illa quidem traductio, atque immutatio, in verbo quandam fabricationem habet, ſed in oratione,

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Pro *Afris* eſt ſumta *Africa.* Neque factum verbum eſt; ut,

— Mare

1 *Irrupiſſe* Joan. 2 *Erras: nam & exſultantem te* Wag. *nam & vidente te, & præſidente tibi* Joan. 3 *Referuntur* Joan. excerp. Nov. 4 *Ex hoc fere genere* Joan. Wag. 5 *Non eſt enim* Joan. Wag.

1 *Deſine*

— Mare ſaxifragis undis :

neque tranſlatum ; ut,

Mollitur mare :

ſed ornandi cauſa proprium proprio commutatum,

[1] *Deſine Roma tuos hoſtes —*
Et *— Teſtes ſunt campi magni, —*

Gravis eſt modus in [2] ornatu orationis, & ſæpe ſumendus : ex quo genere hæc ſunt ; *Martem belli eſſe communem* ; *Cererem* pro frugibus ; *Liberum* appellare pro vino ; *Neptunum* pro mari ; *curiam* pro ſenatu ; *campum* pro comitiis ; *togam* pro pace ; *arma* ac *tela* pro bello. Quo item in genere & virtutes, & vitia pro ipſis, in quibus illa ſunt, appellantur : *Luxuries* quam in domum irrupit ; &, Quo *avaritia* penetravit ; aut *Fides* valuit ; *Juſtitia* confecit. Videtis profecto genus hoc totum, cùm inflexo, commutatoque verbo, res eadem enunciatur ornatius ; cui ſunt finitima illa minus ornata, ſed tamen non ignoranda, cum intelligi volumus aliquid, aut ex parte totum ; ut, pro ædificiis cum *parietes*, aut *tecta* dicimus : aut ex toto partem ; ut cum unam turmam, *equitatum populi Romani* dicimus : aut ex uno plures,

At Romanus homo, tamen etſi res bene geſta eſt
Corde ſuo trepidat —

aut cum ex pluribus intelligitur unum,

Nos ſumu' Romani, qui fuimus ante [3] *Rudini* :

aut quocumque modo non ut dictum eſt, in eo genere intelligitur, ſed ut ſenſum eſt.

43. Abutimur

1 *Deſine Roma triumphos ſequi campi magni* Nov. ad oram. 2 *Ornatione orationis* Nov. 3 *Rhodini* Pal pr. *Rulini* Bal. Wag. *Rumi* Bod. *Rutili* vel *Rutuli* Mag. Nov. & plerique Pall. cum ed. pr. *fuimus Rutuli*, exemto *ante*, edd. nuperæ.

1 Non

43. Abutimur ſæpe etiam verbo, non tam eleganter, quam in transferendo; ſed etiam ſi licentius, [1] tamen interdum non impudenter; ut cum [2] *grandem orationem* pro magna, *minutum animum* pro parvo dicimus. Verum illa videtiſne eſſe non verbi, ſed orationis, [3] quæ ex pluribus, ut expoſui, tranſlationibus connexa ſunt? hæc autem, quæ aut immutata eſſe dixi, aut aliter intelligenda, ac dicerentur, ſunt tranſlata quodammodo. Ita fit, ut omnis ſingulorum verborum virtus, atque laus, tribus exſiſtat ex rebus, ſi aut vetuſtum verbum ſit, quod tamen conſuetudo ferre poſſit: aut factum vel conjunctione, vel novitate; in quo item eſt auribus, conſuetudinique [4] parcendum: aut tranſlatum, quod maxime, tamquam ſtellis quibuſdam, [5] notat & illuminat orationem. Sequitur continuatio verborum, quæ duas res maxime, [6] collocationem primum, deinde modum quendam, formamque deſiderat. Collocationis eſt componere, & ſtruere verba ſic, ut neve [7] aſper eorum concurſus, neve hiulcus ſit, ſed quodammodo coagmentatus, & lævis: in quo [8] lepide ſoceri mei perſona luſit is, qui elegantiſſime id facere potuit, Lucilius;

> [9] *Quam lepide lexeis compoſtæ? ut teſſerulæ omnes,*
> *Arte pavimento, atque emblemate* [10] *vermiculato.*

Quæ cum dixiſſet in Albucium [11] illudens, ne à me quidem abſtinuit,

Craſſum

1 *Non tamen interdum non pudenter* Bal. Wag. *non pudenter* etiam Bod. 2 *Grandem orationem pro longa* Joan. Mag excerp. Nov. 3 *Cum ex pluribus* Mag. 4 *Parendum* Lambin. 5 *Illuſtrat & nobilitat orationem* Pall. pr. ſec. oct. non. excerp. Nov. *illuſtrat & notat* Joan. Wag. Pith. & Memm. 6 *Collationem*, & mox *collationis* Joan. 7 *Aſperior* Joan & Nov. ad marg. 8 *Lepidi* Bal. Joan. Wag. 9 *Quam lepida ſynthesis compoſtæ* noſt. quinque. *quam lepide ex his compoſtæ* Joan. 10 *Vermiculata*, ut referatur ad *lexeis*, legit Joſeph. Scaliger; ſed invitis MSS. 11 *Impudens* Bal. Bod. Nov.

1 *Quam*

Crassum habeo generum, ne rhetoricotero' tu sis.
Quid ergo? iste Crassus, quoniam ejus abuteris nomine, quid efficit? idem illud scilicet, ut ille voluit, & ego vellem; melius aliquanto, quam Albucius: verum in me quidem lusit ille, ut solet. Sed est tamen hæc collocatio conservanda verborum, de qua loquor, quæ junctam orationem efficit, quæ cohærentem, quæ lævem, quæ æquabiliter fluentem: [1] id assequemini, si verba extrema cum consequentibus primis ita jungetis, ut ne aspere concurrant, neve vastius diducantur.

44. Hanc diligentiam subsequitur modus etiam, & forma verborum; quod jam vereor ne huic Catulo videatur esse puerile. Versus enim veteres illi in hac soluta oratione [2] propemodum, hoc est numeros quosdam nobis esse adhibendos putaverunt: interspirationis enim, non defatigationis [3] nostræ, neque librariorum notis, sed verborum, & sententiarum modo interpunctas clausulas in orationibus esse voluerunt; idque princeps Isocrates instituisse fertur, ut inconditam antiquorum dicendi consuetudinem, delectationis, atque aurium causa (quemadmodum scribit discipulus ejus Naucrates) numeris adstringeret. Namque hæc duo musici, qui erant quondam iidem poetæ, machinati ad voluptatem sunt, [4] versum, atque cantum, ut & verborum numero, & vocum modo, delectatione vincerent aurium satietatem. Hæc igitur duo, vocis dico moderationem, & verborum conclusionem, quoad orationis severitas pati possit, à poetica ad eloquentiam traducenda duxerunt. In quo illud est vel maximum, quod versus in oratione

1 *Quam assequemini* Nov. 2 *Tropemodum faciebant, & hos numeros* excerp. Nov 3 *Nostra causa; non librorum notis* excerp. Nov. 4 *Versuum atque cantuum* Bal. Bod. Mag. Nov.

1 *Sic*

tione, [1] ſi efficitur conjunctione verborum, vitium eſt; & tamen eam conjunctionem, ſicuti verſum, numeroſe cadere, & quadrare, & perfici volumus: neque eſt ex multis res [2] una, quæ magis oratorem ab imperito dicendi, ignaroque diſtinguat, quam quod ille rudis incondite fundit [3] quantum poteſt, & id, quod dicit, ſpiritu, non arte, determinat; orator autem ſic illigat ſententiam verbis, ut eam numero quodam complectatur, & adſtricto, & ſoluto. Nam cum [4] vinxit modis, forma & relaxat, & liberat immutatione ordinis, ut verba neque alligata ſint quaſi certa aliqua lege verſus, neque ita ſoluta, ut vagentur.

45. [5] Quonam igitur modo tantum munus inſiſtemus, ut arbitremur nos hanc vim numeroſe dicendi conſequi poſſe? Non eſt res tam difficilis, quam neceſſaria: nihil eſt enim tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam facile ſequatur, quocumque ducas, quam oratio: ex hac verſus, ex eadem diſpares numeri conficiuntur; ex hac hæc etiam ſoluta variis modis, [6] multorumque generum oratio: non enim ſunt alia ſermonis, alia [7] contentionis verba; neque ex alio genere ad uſum quotidianum, alio ad ſcenam, pompamque ſumuntur; ſed ea nos cum jacentia ſuſtulimus è medio, ſicut molliſſimam ceram, ad noſtrum arbitrium formamus, & fingimus. [8] Itaque tum graves ſumus, tum

M m

1 *Sic efficitur conjunctione verborum, ſic ut verbum numeroſe cadere, & quadrate, & perfici vol.* Bod. *numeroſe ſedere* (*cedere* Wag.) *& quadrare & perficere volumus* Bal. Nov. Wag. item Joan. niſi quod is *perfici.* 2 *Ulla* al. 3 *Quantum poteſt* deeſt in Joan. 4 *Vinxit forma & modis, relaxat* Joan. Pall. pr. ſec. Pith. Mem. *forma, modis & relaxat* Bal. Bod. *modis & forma, relaxat* al. *modis, format & ralaxat* Pal. ſept. *junxit modis formam, & relaxat* Wag. 5 *Quoniam igitur modo non minus inſiſtemus* excerp. Nov. *inimicis inſiſtemus* Joan. *tantum munus inſtituemus* al. 6 *Multorumque genera omnino eadem ratione tractantur: non enim* &c. excerp. Nov. 7 *Confectionis* Pal. pr. forſan *concionis.* Gruter. 8 *Itaque tum graviſſimum, tum ſubtile, tum medium* Joan. & excerp. Nov.

1 Tantum

tum ſubtiles, tum medium quiddam tenemus: ſic inſtitutam noſtram ſententiam ſequitur orationis genus; [1] idque ad omnem rationem, & aurium voluptatem, & animorum motum mutatur, & vertitur. Sed ut in pleriſque rebus incredibiliter hoc natura eſt [2] ipſa fabricata; ſic in oratione; ut ea, quæ maximam utilitatem in ſe continerent, eadem haberent plurimum vel dignitatis, vel ſæpe etiam venuſtatis. Incolumitatis, ac ſalutis omnium cauſa videmus hunc ſtatum eſſe hujus totius mundi, atque naturæ, rotundum ut cœlum, terraque ut media ſit, eaque ſua vi, nutuque teneatur; [3] ſol ut circumferatur, ut accedat ad brumale ſignum, [4] & inde ſenſim adſcendat in diverſam partem; ut luna acceſſu, & receſſu ſuo ſolis lumen accipiat; ut eadem ſpatia quinque ſtellæ [5] diſpari motu, curſuque conficiant. Hæc tantam habent vim, ut paulum [6] immutata cohærere non poſſint: tantam pulcritudinem, ut nulla ſpecies [7] ne excogitari quidem poſſit ornatior. Referte nunc animum ad hominum, vel etiam [8] ceterarum animantium formam, & figuram: nullam partem corporis ſine aliqua neceſſitate affictam, totamque formam quaſi perfectam reperietis arte, non caſu.

46. Quid in arboribus, in quibus non truncus, non rami, non folia ſunt denique, niſi ad ſuam retinendam, conſervandamque naturam? nuſquam tamen eſt ulla pars, niſi venuſta. Linquamus naturam, arteſque videamus: quid tam in navigio neceſſarium, quam latera, quam [9] carinæ, quam prora,

1 Tantum *Idque ad omnem aurium voluptatem* exhibent Joan. Pall. pr. ſec. Pith. Mem. *itaque* pro *idque* habent Pall. ſequentes, cum Bal. 2 *Ita fabricata* Bod. Nov. *ipſa fabricatura* Joan. 3 *Sol ad eam circumferatur* Joan. Mag. excerp. Nov. 4 *Et inde adſcendat & in diverſam* excerp. Nov. *abcedat* al. 5 *Diſpares motu* Nov. 6 *Imminuta* Nov. ad oram. 7 *Ne* (*nec* Joan.) *cogitari* Joan. Mag. Nov. 8 *Exterarum* Mag. 9 *Caverna* noſt. omn. & Pall. fere. 1 *Quam*

prora, quam puppis, quam antemnæ, quam vela, [1] quam mali? quæ tamen hanc habent in ſpecie venuſtatem, ut non ſolum ſalutis, ſed etiam voluptatis cauſa inventa eſſe videantur. Columnæ, & templa, & porticus ſuſtinent; tamen habent non plus utilitatis, quam dignitatis. Capitolii faſtigium illud, & ceterarum ædium, non venuſtas, ſed neceſſitas ipſa fabricata eſt: nam cum eſſet habita ratio quemadmodum ex utraque tecti parte aqua delaberetur, utilitatem templi faſtigii dignitas conſecuta eſt; ut, etiam ſi [2] in cœlo ſtatueretur, ubi imber eſſe non poſſet, nullam ſine faſtigio dignitatem habiturum fuiſſe videatur. Hoc in omnibus item partibus orationis evenit, ut utilitatem, ac prope neceſſitatem, ſuavitas quædam, & lepos conſequatur. Clauſulas enim, atque interpuncta verborum, animæ interclusio, atque anguſtiæ ſpiritus attulerunt. Id inventum ita ſuave, ut ſi cui ſit infinitus ſpiritus datus, tamen eum perpetuare verba nolimus. Id enim auribus noſtris gratum eſt inventum, quod hominum lateribus non tolerabile ſolum, ſed etiam facile eſſe poſſet.

47. Longiſſima eſt [3] igitur complexio verborum, quæ volvi uno ſpiritu poteſt. Sed hic naturæ modus eſt, [4] artis alius: nam cum ſint numeri plures, jambum, [5] & trochæum frequentem ſegregat ab oratore Ariſtoteles, Catule, veſter; qui natura tamen incurrunt ipſi in orationem, ſermonemque noſtrum: ſed ſunt inſignes percuſſiones eorum numerorum,

Mm 2

1 *Quam mali? quam reliqua? quæ* vulg. cum Pall. ſext. & nono. Mag. & excerp. Nov. *quam mali* excluſere Pith. & Memm. membr. & chart. *quam vela* Joan. 2 *In cælo* (*cælum* Nov.) *Capitolium ſtatueretur* noſt. omn. cum plurimis aliis MSS. & edd. 3 *Igitur turbatio complexio* Bal. Bod. Nov. Wag. 4 *Non artis: nam* al. 5 *Et tribrachum* al.

1 *Inimici*

merorum, & [1] minuti pedes. Quare primum ad heroum nos dactyli, & anapæsti, & spondei pedem invitat; in quo impune progredi licet [2] duo duntaxat pedes, aut paulo plus, ne plane in versum, [3] aut similitudinem versuum incidamus. [4] Aliæ sunt geminæ, quibus hi tres heroi pedes in principia continuandorum [5] verborum satis decore cadunt. Probatur autem ab eodem illo maxime pæon; qui est duplex: nam aut à longa oritur, quam tres breves consequuntur; ut hæc verba, *desinite*, *incipite*, *comprimite*: aut a brevibus deinceps tribus extrema producta, atque longa; sicut illa sunt, *domuerant*, *sonipedes*. Atque illi philosopho ordiri placet à superiore pæone, posteriore finire: est autem pæon hic posterior non syllabarum numero, sed aurium mensura, quod est acrius judicium & certius, par fere Cretico, qui est ex longa, & brevi, & longa; ut,

Quid petam præsidii, aut exsequar? quove nunc·

A quo numero exorsus est [6] Fannius, *Si, Quirites, minas illius.* Hunc ille clausulis aptiorem putat, quas vult longa plerumque syllaba terminari.

48. Neque vero hæc tam acrem curam, diligentiamque desiderant, quam est illa poetarum; quos necessitas cogit, & ipsi numeri, ac modi, sic verba versu includere, ut nihil sit, ne spiritu quidem minimo brevius, aut longius, quam necesse est. Liberior est oratio, & plane, ut dicitur, sic [7] & est, vere soluta, non ut fugiat tamen, aut erret, sed ut sine vinculis sibi ipsa moderetur. [8] Namque ego

1 *Inimici pedes* Joan. Mag. 2 *Duo duntaxat pedis* Pall. fere. *duo* etiam Joan. *duos* vulg 3 *Aut in similitudinem* nost. tres. 4 *Altera* Pall. pr. sec. Mem. Wag. *alta* Joan. 5 *Verborum* non visitur in Pall. pr. sec. Mem. Pith. aut Joan. 6 *Ennius* Bal. Nov. 7 *Et* abscindunt Bod. Joan. Mag. Wag. Pall. pr. sec. totidemque Gall. *sicut est*, *soluta*, omissis ceteris, conjicit Gruter. 8 *Nam neque ego* Bal. Nov. Wag.

1 *Atque*

ego illud aſſentior Theophraſto, qui putat orationem, quæ quidem ſit polita, [1] atque facta quodammodo, non adſtricte, ſed remiſſius numeroſam eſſe oportere. Etenim ſicut ille ſuſpicatur, & ex illis modis, quibus hic uſitatus verſus efficitur, poſt anapæſtus, procerior quidam numerus, effloruit; inde ille licentior, & divitior [2] fluxit dithyrambus; cujus membra & pedes, ut ait idem, ſunt in omni locupleti oratione diffuſa. Et, ſi numeroſum eſt id in omnibus ſonis, atque vocibus, quod habet quaſdam impreſſiones, & quod metiri poſſumus intervallis æqualibus, recte genus hoc numerorum, dummodo ne [3] continuum ſit, in orationis laude ponetur. Nam ſi rudis, & [4] impolita putanda eſt illa ſine intervallis loquacitas perennis, & profluens, quid eſt aliud cauſæ cur repudietur, niſi quod hominum aures vocem natura modulantur [5] ipſa? quod fieri, niſi ineſt numerus in voce, non poteſt: numerus autem in continuatione [6] nullus eſt: diſtinctio, & æqualium, & ſæpe variorum intervallorum percuſſio, numerum conficit: quem in cadentibus guttis, [7] quod intervallis diſtinguuntur, notare poſſumus; in amni præcipitante non poſſumus. Quod ſi continuatio verborum hæc ſoluta multo eſt aptior, atque jucundior, ſi eſt articulis, membriſque diſtincta, quam ſi continuata, ac producta; [8] membra illa modificata eſſe debebunt: quæ ſi in extremo breviora ſunt, infringitur ille quaſi verborum ambitus: ſic enim has orationis converſiones

1 *Atque*, vel *aut fracta* Bal. Joan. Pall. pr. ſec. Pith. Mem. 2 *Fluxit Dyambus* Nov. *fluxit* deeſt in Mag. 3 *Continui ſint* Joan. 4 *Indocta* Bal. Mag. Nov. cum vulg. 5 *Ipſa* Joan. cum vulgatis. *hominum auribus vocem natura modulantur ipſa* Pith. Mem. excerp. Nov. *aures* aut *auris* noſt. omn. ſed *natura modulantur ipſa* exhibent, cum pleriſque è poſterioribus Pall. 6 *Nullius eſt diſtinctionis*; *& aqualium* Nov. ad marg. 7 *Qua intervallis* Nov. 8 *Verba illa modificata* Bal. Bod. Mag. Nov. Wag. cum vulgatis.

1 *Ne*

converſiones Græci nominant. Quare aut paria eſſe debent poſteriora ſuperioribus, extrema primis; aut, quod etiam eſt melius, & jucundius, longiora.

49. Atque hæc quidem ab iis philoſophis, quos tu maxime diligis, Catule, dicta ſunt: quod eo ſæpius teſtificor, ut auctoribus laudandis ineptiarum crimen effugiam. Quarum tandem? inquit Catulus; aut quid diſputatione iſta afferri poteſt elegantius? aut omnino dici ſubtilius? At enim vereor, inquit Craſſus, [1] ne hæc aut difficiliora iſtis ad perſequendum eſſe videantur; aut, quia non traduntur in vulgari iſta diſciplina, [2] nos ea majora, ac difficiliora videri velle videamur. Tum Catulus, Erras, inquit, Craſſe, ſi aut me, aut horum quemquam putas à te hæc opera quotidiana, & pervaga exſpectare: iſta, quæ dicis, dici volumus; neque tam dici, quam iſto dici modo; neque tibi hoc pro me ſolum, ſed pro his omnibus ſine ulla dubitatione reſpondeo. Ego vero, inquit Antonius, [3] inveni tandem, quem negaram in eo, quem ſcripſi libello, me inveniſſe, *eloquentem*: ſed eo te, ne laudandi quidem cauſa interpellavi, ne quid de hoc tam exiguo ſermonis tui tempore verbo uno meo diminueretur. Hanc igitur, [4] Craſſus inquit, ad legem, cum exercitatione, tum ſtilo, qui & alia, & hoc maxime [5] ornat, ac limat, formanda vobis oratio eſt. Neque tamen hoc tanti laboris eſt, quanti videtur: nec ſunt hæc rhythmicorum, ac muſicorum acerrima norma dirigenda: & efficiendum eſt illud modo vobis, ne fluat oratio,

1 *Ne hac aut difficilior iſtis diſciplina, nos ea majora* &c. mediis omiſſis, Bod. Nov. 2 *Ne ea* &c. *videantur* Wag. 3 *Inveni jam, quem* Joan. Wag. 4 Illud *Craſſus inquit* omittunt noſt. omn. *Hanc igitur à lege cum* Joan. *Hac igitur Craſſus lege* excerp. Nov. 5 *Ornate limat* Bal. *ornat hac lima* excerp. Nov.

1 *Inſidat*

oratio, ne vagetur, ne [1] insistat interius, ne excurrat longius; ut membris distinguatur; ut conversiones habeat absolutas. Neque semper utendum est perpetuitate, & quasi conversione verborum, sed sæpe [2] carpenda membris minutioribus oratio est, quæ tamen ipsa membra sunt numeris vincienda. Neque vos pæon, aut herous ille conturbet: ipsi occurrent orationi: ipsi, inquam, se offerent, & respondebunt non vocati: consuetudo modo illa sit scribendi, atque dicendi, ut sententiæ verbis finiantur, eorumque verborum junctio nascatur à proceris numeris, ac liberis, maxime heroo, & pæone priore, aut cretico; sed varie, distincteque considat. Notatur enim maxime similitudo in conquiescendo: & si primi, & postremi illi pedes sunt hac ratione servati, medii possunt latere, modo ne circuitus ipse verborum sit aut brevior, quam aures exspectent; aut longior, quam vires, atque anima patiatur.

50. Clausulas autem diligentius etiam servandas esse arbitror, quam superiora; quod in his maxime perfectio, atque absolutio judicatur: nam versus æque prima, & media, & extrema pars attenditur; [3] qui debilitatur in quacumque sit parte titubatum: in oratione autem prima pauci cernunt, postrema plerique; quæ quoniam apparent, & intelliguntur, varianda sunt, ne aut animorum judiciis repudientur, aut aurium satietate. Duo enim, aut tres sunt fere extremi servandi, & notandi pedes, si modo non breviora, & præcisa erunt superiora, quos aut chorios, aut heroos, aut alternos esse oportebit, aut in pæone illo posteriore,

1 *Insidat* al. 2 *Capienda* Bal. Joan. Mag. statimque *verbis minutioribus* Joan. & excerp. Nov. 3 *Qui, si quid debilitatur* Mag. excerp. Nov.

1 Efficientur

ſteriore, quem Ariſtoteles probat, aut ei pari cretico. Horum viciſſitudines [1] efficient, ut neque ii ſatientur, qui audient, faſtidio ſimilitudinis; nec nos id, quod faciemus, opera dedita facere videamur. Quod ſi Antipater ille Sidonius, quem tu probe, Catule, meminiſti, ſolitus eſt verſus hexametros, alioſque, variis modis, atque numeris, fundere ex tempore, tantumque hominis ingenioſi, ac memoris valuit exercitatio, ut, cum ſe mente, ac [2] voluntate conjeciſſet in verſum, verba ſequerentur; quanto id facilius in oratione, exercitatione & conſuetudine adhibita, conſequemur? Illud autem ne quis admiretur, quonam modo hæc vulgus imperitorum in audiendo notet; cum in omni genere, tum in hoc ipſo, magna quædam eſt vis, incredibiliſque naturæ. Omnes enim tacito quodam ſenſu, ſine ulla arte, aut ratione, quæ ſint in artibus, ac rationibus recta, ac prava, dijudicant; idque cum faciunt in picturis, & in ſignis, & in aliis operibus, ad quorum intelligentiam à natura minus habet [3] inſtrumenti, tum multo oſtendunt magis [4] in verborum, numerorum, vocumque judicio; quod ea ſunt in communibus infixa ſenſibus, neque earum rerum quemquam funditus natura voluit eſſe expertem. Itaque non ſolum verbis arte poſitis moventur omnes, verum etiam numeris, ac vocibus. Quotus enim quiſque eſt, qui teneat artem numerorum, ac modorum? At in his ſi paulum modo offenſum eſt, ut aut contractione brevius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid? hoc non idem fit in vocibus?

4 *Efficientur* Bod. Nov. Wag. 2 *Voluntate ejeciſſet* Joan. *voluptate erexiſſet* Nov. 3 *Inſtrumenti*; *oſtendunt* Joan. Nov. *inſtrumenti*, *multo oſtendunt* Wag. *inſtrumenti multo* (vel *multum*) *oſtenderint* ceteri noſt. 4 *In verbo numerorum* Joan. Wag. *in modo numerorum* Nov. *in verbo numeroque* excerp. Nov.

1 *Atque*

cibus, ut à multitudine, & populo, non modo catervæ, [1] atque conventus, ſed etiam ipſi ſibi ſinguli diſcrepantes ejiciantur?

51. Mirabile eſt, cum plurimum in faciendo interſit inter doctum, & rudem, quam non multum differat in judicando. Ars enim, cum a natura profecta ſit, niſi [2] natura moveat, ac delectet, nihil ſane egiſſe videatur. Nihil eſt autem tam cognatum mentibus noſtris, quam numeri, atque voces; quibus & excitamur, & incendimur, & lenimur, & langueſcimus, & ad hilaritatem, & ad triſtitiam ſæpe deducimur: quorum illa ſumma vis carminibus eſt aptior, & cantibus, non neglecta, ut mihi videtur, à Numa, rege doctiſſimo, majoribuſque noſtris, ut epularum ſollennium fides, ac tibiæ, Saliorumque verſus indicant: maxime autem [3] à Græcia vetere celebrata: quibus utinam, ſimilibuſque de rebus diſputari, quam de puerilibus his verborum tranſlationibus maluiſſetis! Verum, ut in verſu vulgus, ſi eſt peccatum, videt; ſic, ſi quid in noſtra oratione claudicat, ſentit: ſed poetæ non ignoſcit, nobis concedit: [4] tacite tamen omnes non eſſe illud quod diximus, aptum, perfectumque cernunt. Itaque illi veteres, ſicut hodie etiam nonnullos videmus, cum circuitum, & quaſi orbem verborum conficere non poſſent, (nam id quidem nuper, vel poſſe, vel [5] audere cœpimus) terna, aut bina, aut nonnulli ſingula etiam verba dicebant: qui in illa infantia naturali, illud, quod aures hominum flagitabant, [6] tenebant tamen; ut & illa eſſent paria, quæ dicerent, & æqualibus interſpirationibus uterentur.

Nn 52. Expoſui

1 *Atque concentus, ſed ipſi ſibi ſinguliis diſcrepantes* Joan. 2 *Naturam moveat* excerp Nov. *natura commoveat* Wag. 3 *In Græcia* Bal. Wag. 4 *Taciti tamen* Joan Nov. 5 *Audire* Bal. Bod. Joan. Wag. 6 *Tendebant* Bod. Joan. Wag.

1 *Non*

52. Expoſui fere, ut potui, quæ maxime ad ornatum orationis pertinere arbitrabar: dixi enim de ſingulorum laude verborum; dixi de conjunctione eorum; dixi de numero, atque forma. Sed ſi habitum orationis etiam, & quaſi colorem aliquem requiritis, eſt & plena quædam, ſed tamen teres: & tenuis, non ſine nervis, ac viribus: & ea, quæ particeps utriuſque generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris inſidere quidam venuſtatis [1] non fuco illitus, ſed ſanguine diffuſus debet color. Tum denique nobis hic orator ita conformandus eſt, & verbis, & ſententiis, ut quemadmodum qui utuntur armis, aut palæſtra, non ſolum ſibi vitandi, aut feriendi rationem eſſe habendam putant, ſed etiam, ut cum venuſtate moveantur: [2] ſic verbis quidem ad aptam compoſitionem, & condecentiam, ſententiis vero ad gravitatem orationis utatur, [3] ut ii, qui in armorum tractatione verſantur. Formantur autem & verba, & ſententiæ pæne [4] innumerabiles; quod ſatis ſcio notum eſſe [5] vobis: ſed inter conformationem verborum, & ſententiarum [6] hoc intereſt, quod verborum [7] tollitur, ſi verba mutaris; ſententiarum permanet, quibuſcumque verbis uti velis. Quod quidem vos etſi facitis, tamen admonendos puto, ne quid eſſe aliud oratoris putetis, quod quidem ſit egregium, atque mirabile, niſi in ſingulis verbis illa tria tenere, ut tranſla-
tis

1 *Non fuco illitus, ſed ſanguine, debet color.* Joan. 2 Illa *ſic verbis* &c. *utatur* non agnoſcit ed. pr. nec invenit in Pith. duobuſve Memm. Gulielmius; nec in Pall. ſex Gruter. non magis quam ego in Bal. Bod. Joan. Wag. In Mag. vero & Nov. poſita ſunt ante *Formantur*; quomodo in Pall. ſext. & ſept. 3 Septem ſequentes voces, quamquam ſint in omnibus MSS. ſupervacuas eſſe putat Gruter. 4 *Innumerabiliter* Joan. 5 *Vobis, inter quos* (*qua* Nov.) *hoc intereſt: ſed inter* &c. Joan. Nov. & Wag. ſed in Nov. nunc punctis notantur. 6 *Hoc intereſt* deſunt in Joan. 7 *Tollitur venuſtas, ſi* Pall. ſept. oct. nonus.

1 *Sub*

tis utamur frequenter, interdumque factis, raro autem etiam pervetustis: in perpetua autem oratione, cum & conjunctionis lenitatem, & numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda, & frequentanda omnis oratio, sententiarum, atque verborum.

53. Nam & commoratio una in re permultum movet, & illustris explanatio, rerumque, quasi gerantur, [1] sub adspectum pæne subjectio; quæ & in exponenda re plurimum valet, & ad illustrandum id, quod exponitur, & ad amplificandum; ut iis, qui audient, illud, quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum esse videatur: & huic contraria sæpe [2] præcisio est, & plus ad intelligendum, quam dixeris, significatio, & distincte concisa brevitas, & extenuatio, & huic adjuncta [3] illusio, à præceptis Cæsaris non abhorrens: & ab re non longa degressio; in qua cum fuerit [4] delectatio, tum reditus ad rem aptus, & [5] concinnus esse debebit: propositioque quid sis dicturus, & ab eo, quod est dictum, sejunctio: & reditus ad propositum: & iteratio: & [6] rationis apta conclusio: tum augendi, minuendive causa, veritatis superlatio, atque trajectio: & rogatio, atque huic finitima quasi percunctatio, expositioque sententiæ suæ: tum illa, quæ maxime quasi irrepit in hominum mentes, alia dicentis, ac significantis [7] dissimulatio, [8] quæ est perjucunda, cum in oratione, non contentione, sed sermone tractatur: deinde dubitatio,

 tum

1 *Sub adspectu* Bod. Mag. Wag. cum posterioribus Pall. & chart. Memmii. 2 *Percussio* Pall. fere; & Pith. item Bal. Bod. Joan. Nov. Wag. *percusio* uterque Memm. *percursio* conjicit Gruter. qui tamen malit vulgatum. *percisio* Pal. octav. 3 *Inclusio* Joan. *divisio* Bod. Nov. 4 *Delectio* Bod. Joan. 5 *Concinus* Pal. pr. & oct. *continuus* sec. cum Wag. *concinens* tert. Mem. chart. & inter lineas quarti, qui *continens* habet, quod conjec. Guliel. accedente Bal. *conventens* quint. *concinnens* sept. 6 *Orationis* Bod. Mag. Wag. 7 *Dissimilitudo* Bod. 8 *Quæ est &c. tractatur* desiderantur in Joan. 1 *Trajectio*

tum diſtributio, tum correctio, vel ante, vel poſt quam dixeris, vel cum aliquid à te ipſo rejicias: præmunitio eſt etiam ad id, quod aggrediare, & [1] rejectio in alium: commmunicatio, quæ eſt quaſi cum iis ipſis, apud quos dicas, deliberatio: morum, ac vitæ imitatio, vel in perſonis, vel ſine illis, magnum quoddam ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos vel maxime; ſæpe autem etiam ad commovendos: perſonarum ficta inductio, vel graviſſimum lumen augendi: [2] deſcriptio, erroris inductio, [3] ad hilaritatem impulſio, ante occupatio: tum duo illa, quæ maxime movent, ſimilitudo, & exemplum: digeſtio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio, vox quædam libera, atque etiam [4] effrenatior augendi cauſa, iracundia, objurgatio, [5] promiſſio, deprecatio, obſecratio, declinatio brevis à propoſito, non ut ſuperior illa degreſſio, purgatio, conciliatio, læſio, [6] optatio, atque [7] exſecratio. His fere luminibus illuſtrant orationem ſententiæ.

54. Orationis autem ipſius, tamquam armorum, eſt vel ad uſum comminatio, & quaſi petitio, vel ad venuſtatem ipſa tractatio. Nam & geminatio verborum habet interdum vim, leporem alias; & paulum immutatum verbum, atque deflexum; & ejuſdem verbi crebra tum à primo repetitio, tum in extremum converſio; & in eadem verba impetus, & concurſio, & adjunctio, & [8] progreſſio; & ejuſdem verbi crebrius poſiti quædam diſpoſitio; & revocatio verbi; & illa, quæ ſimiliter deſinunt, aut quæ cadunt ſimiliter, aut quæ paribus paria

1 *Trajectio* Bal. Bod. Joan Nov. *tractio* Wag. 2 *Diſcretio* Bod. Mag. 3 *In hilaritatem impulſio* Mag. Nov. *impreſſio* excerp. Nov. 4 *Effrenatio agendi cauſa* Bod. Joan. *agendi* etiam Wag. 5 *Permiſſio* al. 6 *Aptatio* Bod. Nov. ad marg. 7 *Obſecratio* Joan. *exercitatio* Bod. 8 *Proceſſio* Joan. ſtatim *poſita quædam diſtinctio* Bod. Mag. Nov. Wag.

1 *Deferuntur*

paria [1] referuntur, aut quæ ſunt inter ſe ſimilia. Eſt etiam gradatio quædam, & converſio, & verborum concinna tranſgreſſio, & contrarium, & diſſolutum, & declinatio, & reprehenſio, & exclamatio, [2] & imminutio, & quod in multis caſibus ponitur, & quod de ſingulis rebus propoſitis ductum refertur ad ſingula, & ad propoſitum [3] ſubjecta ratio, & item in diſtributis ſuppoſita ratio, & permiſſio, & rurſum alia dubitatio, & improviſum quiddam, & dinumeratio, & alia [4] correctio, & [5] diſputatio, & quod continuatum, & interruptum, & imago, & ſibi ipſi reſponſio, & immutatio, & disjunctio, & ordo, [6] & relatio, & degreſſio, & circumſcriptio. Hæc enim ſunt fere, atque horum ſimilia, vel plura etiam eſſe poſſunt, quæ ſententiis orationem, verborumque conformationibus illuminent.

55. Quæ quidem te, Craſſe, video, inquit Cotta, quod nota eſſe nobis putes, ſine definitionibus, & ſine exemplis effudiſſe. Ego vero, inquit Craſſus, ne illa quidem, quæ ſupra dixi, nova vobis eſſe arbitrabar, ſed voluntati veſtrum omnium parui. His autem de rebus ſol me ille admonuit, ut brevior eſſem, qui ipſe jam præcipitans, me quoque hæc præcipitem pæne evolvere coegit. Sed tamen hujus generis demonſtratio eſt, & doctrina ipſa vulgaris; uſus autem graviſſimus, & in hoc toto dicendi ſtudio difficillimus. Quamobrem, quoniam de ornatu omni [7] orationis, ſi non ſunt omnes patefacti, at certe commonſtrati loci;

1 *Deferuntur* Bal. Joan. Nov. Wag. 2 *Et immutatio* Bal. Bod. Mag. *invitatio* Wag. non omnino legitur in Joan. 3 *Delecta ratio* Bod. Mag. 4 *Correptio* Wag ut & ſupra. 5 *Diſſipatio* Joan. & excerp. Nov. 6 *Et latio & digreſſio* Joan. *tranſlatio & digreſſio* Bod. Mag. Nov. Wag. 7 *Orationis ſunt omnes, ſi non patefacti, at certe* Joan.

1 Non

loci; nunc, quid aptum ſit, hoc eſt, quid maxime deceat in oratione, videamus: quamquam id quidem perſpicuum eſt, non omni cauſæ, nec auditori, neque perſonæ, neque tempori congruere orationis unum genus. [1] Nam & cauſæ capitis alium quendam verborum ſonum requirunt, alium rerum privatarum, atque parvarum: & aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud judicia, aliud ſermones, aliud conſolatio, aliud objurgatio, aliud diſputatio, aliud [2] hiſtoria deſiderat. Refert etiam qui audiant, ſenatus, an populus, an judices: frequentes, an pauci, an ſinguli: & quales [3] ipſi quoque oratores, qua ſint ætate, honore, auctoritate, debet videri: tempus, pacis, an belli: feſtinationis, an otii. Itaque hoc loco nihil ſane eſt, quod præcipi poſſe videatur, niſi ut figuram orationis plenioris, & tenuioris, & item illius mediocris, ad id, quod [4] agimus, accommodatam deligamus: ornamentis iiſdem uti fere licebit, alias contentius, alias ſummiſſius: omnique in re poſſe quod deceat facere, artis & naturæ eſt: ſcire, quid, quandoque deceat, prudentiæ.

56. Sed hæc ipſa omnia perinde ſunt, ut [5] aguntur. Actio, inquam, in dicendo, una dominatur: ſine hac ſummus orator eſſe in numero nullo poteſt; mediocris, hac inſtructus, ſummos ſæpe ſuperare. Huic primas dediſſe Demoſthenes dicitur, quum rogaretur, quid in dicendo eſſet primum; huic ſecundas; huic tertias. Quo mihi melius etiam illud ab Æſchine dictum videri ſolet,

2 *Nam magnum genus, & cauſa capaces alium* Bod. Mag. *Nam & cauſa capaces alium* Wag. 2 *Hiſtoria deſiderant* Bod. 3 *Ipſique* (*qui* Mag.) *oratores qui ſunt ætate* &c. *debent* (vel *debet*) *videri* noſtri fere. 4 *Agemus* noſt. quatuor. 5 *Agantur* Bal. Joan. Wag.

1 *Tro*

let, qui cum propter ignominiam judicii cessisset Athenis, & se Rhodum contulisset, rogatus à Rhodiis, legisse fertur orationem illam egregiam, quam in Ctesiphontem contra Demosthenem dixerat: qua perlecta, petitum est ab eo postridie, ut legeret illam etiam, quæ erat contra à Demosthene [1] pro Ctesiphonte edita: quam cum suavissima, & maxima voce legisset, admirantibus omnibus, Quanto, inquit, magis admiraremini, si audissetis ipsum? Ex quo satis significavit, quantum esset in actione, qui orationem eandem aliam [2] esse putaret, actore mutato. Quid fuit in Graccho, quem tu, Catule, melius meministi, quod me puero tantopere [3] ferretur? *Quo me miser conferam? quo vertam? in Capitoliumne? at fratris sanguine* [4] *redundat: an domum? matremne ut miseram, lamentantemque videam, & abjectam?* Quæ sic ab illo acta esse constabat oculis, voce, gestu, inimici ut lachrimas tenere non possent. Hæc eo dico pluribus, quod genus hoc totum oratores, qui sunt veritatis ipsius actores, reliquerunt; imitatores autem veritatis, histriones, occupaverunt.

57. Ac sine dubio in omni re vincit imitationem veritas; sed ea si satis in actione efficeret ipsa per sese, arte profecto non egeremus: verum quia animi permotio, quæ maxime aut declaranda, aut imitanda est actione, perturbata sæpe ita est, ut obscuretur, ac pæne obruatur, discutienda sunt ea quæ obscurant, & ea, quæ sunt eminentia, & prompta, sumenda. Omnis enim motus animi suum quendam à natura habet vultum, & sonum,

&

1 *Pro Ctesiphonte* abest à Joan. 2 *Fore putavit* Pal. sec. *fore putarit* Bal. Joan. Mag. Wag. Pall. pr. & tert. Pith. Mem. 3 *Efferetur* Lambin. 4 *Madet* Joan. & Nov. ad marg.

O pater, o patria, o Priami domus!

& quæ ſequuntur:

Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam evitari.

Aliud metus: demiſſum, & hæſitans, & abjectum;

Multi' modis ſum circumventus, morbo, exſilio, atque inopia:
Tum pavor ſapientiam mihi omnem exanimato expectorat:
Alter terribilem minitatur vitæ cruciatum, & necem:
Quæ nemo eſt tam firmo ingenio, & [1] *tanta confidentia,*
Quin refugiat timido ſanguine, atque exalbeſcat metu.

Aliud vis: contentum, vehemens, imminens, quadam incitatione gravitatis;

Iterum Thyeſtes [2] *Atreum attractum advenit:*
Iterum jam aggreditur me, & quietum exſuſcitat.
Major mihi moles, majus miſcendum 'ſt malum,
Quî illius acerbum cor contundam, & comprimam.

Aliud voluptas: [3] effuſum, lene, tenerum, hilaratum, ac remiſſum;

[4] *Sed mihi cum* [5] *tetulit coronam ob collocandas nuptias,*

1 *Tanta conſiderantia* Joan. 2 *Atreum ad tractatum advenit* Joan. *Atreum alter etiam tum advenit* Pall. ſext. ac ſept. *Atreum à Terecia tum venit ad tractum advenit* Mag. Solum *Atreum advenit* Bod. 3 *Effuſum & tenerum* Joan. *tenerum* abeſt à Bod. Mag. & Nov. In Nov. etiam notatur pro *lene* alias legi *tenerum*. 4 *Sed ſibi* Pal. pr. & ſec. *ſibi cum*, ſine *ſed*, Pith. *ſ.* (i. e. *ſcilicet*) *ſibi cum* Joan. 5 *Detulit* Bod. Nov. *retulit* Bal.

& geſtum: totumque corpus hominis, & ejus omnis vultus, omneſque voces, ut nervi in fidibus, ita ſonant, [1] ut à motu animi quoque ſunt pulſæ. Nam voces, ut chordæ, ſunt intentæ, quæ ad quemque tactum reſpondeant, acuta, gravis, cita, tarda, magna, parva: quas tamen inter omnes eſt ſuo quæque in genere mediocris. Atque etiam illa ſunt ab his delapſa plura genera, læve, aſperum: contractum, diffuſum: continenti ſpiritu, intermiſſo: fractum, ſciſſum: flexo ſono, attenuatum, inflatum. Nullum eſt enim horum [2] ſimilium generum, quod non arte, ac moderatione tractetur. Hi ſunt actori, ut pictori, expoſiti ad variandum colores.

58. Aliud enim vocis genus iracundia ſibi [3] ſumat; acutum, incitatum, crebro incidens;

[4] Impius hortatur me frater, ut meos malis miſer
[5] Manderem natos: —

& ea, quæ tu dudum, Antoni, protuliſti,

Segregare abs te auſus: &
Ecquis hoc animadvertit? vincite: —

& Atreus fere totus. Aliud miſeratio, ac mœror; flexibile, plenum, interruptum, flebili voce;

Quo nunc me vertam? quod iter incipiam ingredi?
Domum paternamne? anne ad Peliæ filias?

& illa,

O

1 *Ut motu animi cumque ſunt pulſa* Joan. Pall. pr. ſec. Pith. 2 *Similium* non eſt in Joan nec in Nov. à prima manu. 3 *Summat* Wag. & plures Pall. ejus loco *aliud* habent Bal. Pall. tert. quart. Pith. Memmii chart. 4 *Ipſe hortatur* Bod Mag. Nov. 5 *Mandarem* plerique noſt.

1 *Tanta*

O pater, o patria, o Priami domus!

& quæ ſequuntur:

Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam evitari.

Aliud metus: demiſſum, & hæſitans, & abjectum;

Multi' modis ſum circumventus, morbo, exſilio, atque inopia:
Tum pavor ſapientiam mihi omnem exanimato expectorat:
Alter terribilem minitatur vitæ cruciatum, & necem:
Quæ nemo eſt tam firmo ingenio, & [1] *tanta confidentia,*
Quin refugiat timido ſanguine, atque exalbeſcat metu.

Aliud vis: contentum, vehemens, imminens, quadam incitatione gravitatis;

Iterum Thyeſtes [2] *Atreum attractum advenit:*
Iterum jam aggreditur me, & quietum exſuſcitat.
Major mihi moles, majus miſcendum 'ſt malum,
Quî illius acerbum cor contundam, & comprimam.

Aliud voluptas: [3] effuſum, lene, tenerum, hilaratum, ac remiſſum;

[4] *Sed mihi cum* [5] *tetulit coronam ob collocandas nuptias,*

1 *Tanta conſiderantia* Joan. 2 *Atreum ad tractatum advenit* Joan. *Atreum alter etiam tum advenit* Pall. ſext. ac ſept. *Atreum à Terecia tum venit ad tractum advenit* Mag. Solum *Atreum advenit* Bod. 3 *Effuſum & tenerum* Joan. *tenerum* abeſt à Bod. Mag. & Nov. In Nov. etiam notatur pro *lene* alias legi *tenerum.* 4 *Sed ſibi* Pal. pr. & ſec. *ſibi cum,* ſine *ſed,* Pith. *ſ.* (i. e. *ſcilicet*) *ſibi cum* Joan. 5 *Detulit* Bod. Nov. *retulit* Bal.

Tibi ferebat, cum ſimulabat [1] *ſeſe alteri dare;*
[2] *Tum ad te ludibunda docte, & delicate detulit.*

Aliud moleſtia: ſine commiſeratione grave quiddam, & uno preſſu, ac ſono obductum;

Qua tempeſtate Paris Helenam innuptis junxit nuptiis,
Ego tum gravida expletis jam fere ad pariendum menſibus,
Per idem tempus Polydorum Hecuba partu poſtremo parit.

59. Omnes autem hos motus ſubſequi debet geſtus, non hic verba exprimens ſcenicus, ſed univerſam rem, & ſententiam, non demonſtratione, ſed ſignificatione declarans, laterum inflexione hac forti, ac virili, [3] non ab ſcena, & hiſtrionibus, ſed ab armis, aut etiam à palæſtra. Manus autem minus arguta, digitis ſubſequens verba, non exprimens: brachium procerius projectum, quaſi quoddam telum orationis: ſupploſio pedis in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis. Sed in ore ſunt omnia. In eo autem ipſo dominatus eſt omnis oculorum: quo melius noſtri illi ſenes, qui perſonatum, ne Roſcium quidem, magnopere laudabant. Animi eſt enim omnis actio, & imago animi vultus eſt, indices oculi. Nam hæc eſt una pars corporis, quæ, quot animi motus ſunt, tot ſignificationes, [4] & commutationes poſſit [5] efficere: neque

1 *Se ſibi Ajaci dare* Joan. Pall. pr. ſec. Pith. *ſeſe Ajaci dare* excerp. Nov. Wag. Pall. tert. non. Memmiani duo. *Sibi vati dare* Nov. ad marg. *ſeſe ad allaci Ajaci dare* Mag. *Alacri dari dare* Bal. 2 *Tunc ad te ludibundu' doctè* Lambin. *cum a te ludibunda docte* Pall. tres priores. Joan. Wag. *ludibunda dote* Nov. *voce* idem ad marg. 3 *Non obſcæna, & ab hiſtrionibus* Nov. 4 *Et commutationes* abjicit Joan. cum Pal. pr. ſec. Pith. Mem. nec requiri putat Gruter. 5 *Efferre* ad oram Nov.

1 Ita

que vero eſt quiſquam, qui eadem [1] contuens, efficiat. Theophraſtus quidem Tauriſcum quendam dixit actorem averſum ſolitum eſſe dicere, qui in agendo [2] contuens aliquid, pronunciaret. Quare oculorum eſt magna moderatio: nam oris non eſt nimium mutanda ſpecies, ne aut ad ineptias, aut ad pravitatem aliquam deferamur. Oculi ſunt, quorum tum intentione, tum remiſſione, tum conjectu, tum hilaritate, motus animorum ſignificemus apte cum genere ipſo orationis: eſt enim actio quaſi ſermo corporis; quo magis menti congruens eſſe debet. Oculos autem natura nobis, ut equo, [3] & leoni ſetas, caudam, aures, ad motus animorum declarandos dedit. Quare in hac noſtra actione ſecundum vocem vultus valet: is autem oculis gubernatur. Atque in iis omnibus, quæ ſunt actionis, ineſt quædam vis à natura data: quare etiam hac imperiti, hac vulgus, hac denique barbari maxime commoventur. Verba enim neminem movent, niſi eum, qui ejuſdem linguæ ſocietate conjunctus eſt; ſententiæque ſæpe acutæ non acutorum hominum ſenſus prætervolant: actio, quæ præ ſe motum animi fert, omnes movet: iiſdem enim omnium animi motibus concitantur, & eos iiſdem notis, & in aliis agnoſcunt, & in ſe ipſi indicant.

60. Ad actionis autem uſum, atque laudem, maximam ſine dubio partem vox obtinet; quæ primum eſt optanda nobis; deinde, quæcumque erit, ea

1 Ita excerp. Nov. cum Pal. octav. *continens* cet. fere noſtri, cum aliis. *conveniens* al. *conivens*, quod eſſet *connivens*, Joan. & alii, quomodo conjecerat Guliel. & fere placet Grutero. Statim *bene hoc efficiat* Nov. 2 *Contuens aliud* conjicit Gruter. 3 *Aut leoni ſetas* Joan. Pall. duo. & Pith. Illud *ſetas* in *jubas* mutavit Lambin. cui accedunt excerp. Nov.

1 *Equidem*

ea tuenda: de quo illud jam nihil ad hoc præcipiendi genus, quemadmodum voci ferviatur; [1] equidem magnopere cenfeo ferviendum. Sed illud videtur ab hujus noftri fermonis officio non abhorrere, quod, ut dixi paulo ante, plurimis in rebus quod maxime eft utile, id, nefcio quo pacto, etiam decet maxime: nam ad [2] vocem obtinendam nihil eft utilius, quam crebra mutatio; nihil perniciofius, quam effufa fine intermiffione contentio. Quid? ad aures noftras, & actionis fuavitatem, quid eft viciffitudine, & varietate, & commutatione aptius? Itaque idem Gracchus (quod potes audire, Catule, ex [3] Licino, cliente tuo, literato homine, quem fervum fibi ille habuit ad manum) cum eburneola folitus eft habere fiftula, qui ftaret occulte poft ipfum, cum concionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum fonum, quo illum aut remiffum excitaret, aut à contentione revocaret. Audivi mehercule, inquit Catulus, & fæpe fum admiratus hominis cum diligentiam, tum etiam doctrinam, & fcientiam. Ego vero, inquit Craffus, ac doleo quidem, illos viros in eam fraudem in republica effe delapfos: quamquam ea tela [4] texitur, & ea incitatur in civitate ratio vivendi, ac [5] pofteritati oftenditur, ut eorum civium, quos noftri patres non tulerunt, jam fimiles habere [6] cupiamus. Mitte obfecro, inquit, Crafle, Julius, fermonem iftum, & te ad Gracchi fiftulam refer, cujus ego nondum plane rationem intelligo.

61. In

1 *Equidem tamen magnopere* Joan. Wag. 2 *Vocem in dicendo obtinendam* vulgo. nec aliter Bal. & Bod. & à nupera manu Nov. 3 *Licinio* noft. quatuor. cum edd. Lambin. Gothofred. Gruter. *Erycino* ed. Stephanica, & Bal. *exercitio* Bod. 4 *Texitur ea in civitate,* ceteris omiffis, Joan. Pall. pr. fec. Pith. ficut opinabatur P. victorius Var. lect. l. 5. c 7. 5 *Pofteritas oftendetur* Mag. *pofteritatis* Joan. Pall. & Gall. nec difplicet Grutero. 6 *Capiamur* Joan. 1 *Inferius*

61. In omni voce, inquit Craſſus, eſt quiddam medium, ſed ſuum cuique voci: hinc gradatim adſcendere vocem utile, & ſuave eſt: (nam à principio clamare, agreſte quiddam eſt) & illud idem ad firmandum eſt vocem ſalutare: deinde eſt quiddam contentionis extremum, quod tamen [1] interius eſt, quam acutiſſimus clamor, quo te fiſtula progredi non ſinet, & tamen ab ipſa contentione revocabit. Eſt item contra quiddam in remiſſione graviſſimum, quoque tamquam ſonorum gradibus deſcenditur. Hæc varietas, & hic per omnes ſonos vocis curſus, & ſe tuebitur, & actioni [2] afferet ſuavitatem. Sed fiſtulatorem domi relinquetis, [3] ſenſum hujus conſuetudinis vobiſcum ad forum deferetis.

Edidi quæ potui, non ut volui, ſed ut me temporis anguſtiæ coegerunt: ſcitum eſt enim, cauſam conferre in tempus, cum afferre plura, ſi cupias, non queas. Tu vero, inquit Catulus, collegiſti omnia, quantum ego poſſum judicare, ita divinitus, ut non a Græcis [4] didiciſſe, ſed eos ipſos hæc docere poſſe videare. Me quidem iſtius ſermonis participem factum eſſe gaudeo; ac vellem, ut meus gener, ſodalis tuus, Hortenſius, affuiſſet: quem quidem ego confido omnibus iſtis laudibus quas tu oratione complexus es, excellentem fore. Et Craſſus, Fore dicis? inquit: ego vero eſſe jam judico, & tum judicavi, cum, me conſule, in ſenatu cauſam defendit Africæ: nuperque etiam magis, cum pro Bithyniæ rege dixit. Quamobrem recte [5] vides, Catule: nihil enim iſti adoleſcenti neque à natura, neque à doctrina deeſſe ſentio. [6] Quo magis eſt tibi, Cotta, & tibi, Sulpici,

1 *Inferius* vulgo. *ulterius* Nov. 2 *Deferet* Bod. Wag. excerp. Nov. *defert* Mag. 3 *Sonum hujus conſuetudinis* Bal. 4 *Sumſiſſe* Bal. Joan. 5 *Vides*, & mox *ſentio*, deeſt in pleriſque noſt. 6 *Eoque magis* Bod. Mag. Wag.

1 *Veſtram*

Sulpici, vigilandum, ac laborandum: non enim ille mediocris orator [1] vestræ quasi succrescit ætati; sed & ingenio [2] peracri, & studio flagranti, & doctrina eximia, & memoria singulari: cui quamquam faveo, tamen illum ætati suæ præstare cupio; vobis vero illum tanto minorem præcurrere vix honestum est. Sed jam surgamus, inquit, [3] nosque curemus, & aliquando ab hac contentione disputationis animos nostros, curamque laxemus.

1 *Vestram quasi succrescit ætatem* Joan. 2 *Præclaro* al. 3 *Nosque curemus elati, & aliquando* Mag.

Variantes

studiosum, vigilantem, ac laborantem: non enim illi mediocres oratores [1] vestrae quasi succrescunt aetati, sed & ingenio [2] peracri, & studio flagranti, & doctrina eximia, & memoria singulari: cui quamquam faveo, tamen illum aetati suae praestare cupio: vobis vero illum tanto minorem praecurrere vix honestum est. Sed jam surgamus, inquit, nosque curemus, & aliquando ab hac contentione disputationis animos nostros, curamque laxemus.

1 Vestrae quasi succrescunt aetati ... 2 [illegible]

Variantes quædam lectiones ab initio Nov. & Wag. qui serius in manus nostras pervenerunt, desumtæ.

Pag. Vers.

1. 4. *QUOM & honoribus* Nov. *Qui cum in rep. commodo, & honoribus* Wag.

1. 7. *Ac nunc quidem mihi quoque initium* Nov. & Wag.

2. 2. *In ætatis flexu* Nov. ad marg. *etiam ætatis deflexu* Wag.

2. 16 *Redundarent* uterque.

3. 14. *In omnibus artibus* uterque.

3. 18 *Quis est enim, quin, si* &c. *vel utilitatem, vel magnitudinem metiri velit, non anteponat* &c. uterque.

3. 27. *Quamquam boni perdiu* Nov. ad marg.

4. 3. *Quamque multi sint; facillime* uterque.

4. 8. *Ab omnibus doctiss.* uterque.

4. 19. *Nemo forte* Nov. Wag.

4. 23. *Se dedit* Nov. Wag.

4. 25. *Scientia & cognitione* Nov. *& cogitatione* Wag.

5. 9. *In medio posita est, communique quodam in usu, atque hom.* Wag.

5. 15. *Atque ut committam* Wag.

5. 26. *Ullam vim* Nov. Wag.

5. 29. *Orationibus Græcis* Wag.

6. 4. *Consecutus esset* Wag.

7. 29 *Qua, nisi sit ab oratore* Wag.

8. 15. *Generi requisitum, & multum disputatum* Nov. Wag.

8. 23. *Sed quoniam illa pateant* uterque.

9. 1. *Memini dici mihi* uterque.

9. 3. *Venisse eodem socerum ejus, qui fuerat,* Nov. *eodem socrum ejus, qui fuisse* &c. Wag.

9. 10. *Tribunus plebis petebatur* uterque.

9. 22. *Tantus in loquendo lepos* Wag.

9. 25. *Et in ambulatione (ambulationem* ad marg.) *ventum esse dicebat* Nov.

Pag. Vers.

10. 4. *Et quod illi durissimus pedibus fecit, ut à se* &c. Wag.

10. 11. *Laxarentur* Nov.

10. 30. *Perpolita* uterque.

11. 6. *Improbos* uterque.

11. 25. *Privatorum, & plurimorum* uterque.

12. 2. *Vereor haud tibi possum* Nov. *vereor aut tibi* Wag.

12. 12. *Aut in instituendis, aut in conserv.* uterque.

12. 22. *Quod* deest in utroque.

13. 3. *Sed nuda,* uterque.

14. 4. *Genere* non est in Wag. nec quidem in Nov. nisi à nupera manu.

14. 5. *Ornati in dicendo,* sine *homines,* Nov.

14. 15. *Teipsum negare cogeret* uterque.

14 25. *Conjungitur* Wag.

15. 12. *Cum eam Carneades* Nov. Wag.

15. 16. *Ut ferebatur* Nov. Wag.

15. 19. Tres priores literæ τῦ *præclari* notis subducuntur in Nov.

16. 16. *Nisi ei, qui dicet, & ea, de quibus dicet* Nov. & Wag. nisi quod hic omittit *ea,*

16. 18. *Sicut & ferunt* Nov. *& fertur* idem ad marg. *sicut efferunt* Wag.

16. 19. *Physica* Nov.

17. 1. *In hac dicendi arte alienam facultatem* Wag. *hanc dicendi ex arte alienam facultatem* Nov.

17. 3. *Quid discernes* Wag. *quo aliquod discernes* Nov. in margine.

17. 7. *Propriam, comp.* Wag. & ad marg. Nov.

17. 9. *Et dispositione* uterque.

18. 4. *Putatur* Wag. & ad oram Nov.

18. 9. *Jam dixeram* uterque

18. 30 *Et exiguo sermone* uterque.

Pag.	Vers.	
19.	18.	*Deposuernut* Wag.
19.	20.	*Dicam* abest à Wag.
19.	26.	*Atque sumendum* uterque.
20.	11.	*Illustrari autem oratione* Nov. ad marg.
20.	13.	*Est, tamquam ad Architecti potius, facultatem,* Nov. sed illa *tamquam* &c. sunt tantum nup. manûs additamentum.
20.	19.	*Opere dicendum* uterque.
21.	4.	*Quacumque res inciderint, quæ sint* Wag.
21.	5.	*Trud. ac copiose* Wag.
21.	8.	*Ita proposui* uterque.
21.	20.	*Sin de jure civili tecum communicabit, te hominem* &c. uterque.
21.	28.	*Communicarit* uterque.
22.	2.	*Est tributa* Wag.
22.	4.	*Relinq. atque largiamur* Nov. Wag.
22.	9.	*Si quando volet* Nov. & extra lineam Wag.
22.	11.	*Et ei tradita* Nov. Wag.
23.	16.	*Sic in oratoribus hisce* uterque.
24.	4.	*Idemque* (*itemque* Nov. ad marg.) *si ad eas facultatem istam* uterque.
25.	21.	*Pro se quisque poterat,* sine *ut,* Wag. *pro se, quantum quisque poterat* Nov.
25.	22.	*Et de ratione* uterque.
26.	8.	*Sed cum maxime* Wag.
26.	22.	*Dicebat* Nov. Wag.
26.	27.	*In eorum libris inveniri* Nov.
27.	4.	*Littera nulla in eorum libris inveniretur* Nov. & Wag. nisi quod hic *invenirentur.*
27.	12.	*Ut qui audirent sic aff. animis* Nov. sed nupera manus adjecit *ii* post *ut.*
27.	28.	*Hic respondebat* Nov.
28.	1.	*Ferebat orationem* Nov. ad marg.
28.	4.	*Ut & blandiri suppliciter his, quibus* Nov. *blandiri subtiliter insinuari iis,*&c. idem ad marg. *ut & blandiri simpliciter his, quibus* Wag.
29.	9.	*Quibus Carneades,* omisso *dicere,* Wag. Solum *Carneades* &c. omissis *quibus dicere,* Nov.
29.	10.	*Admirari* Wag.

Quæ sequuntur lectiones sunt ex Nov.

Pag.	Vers.	
29.	14.	*Tum ego*
29.	21.	*Opinione hominum mirabili dicere.*
29.	25.	*Quod ante quam*
30.	3.	*Scribendumque majore opera dederit*
30.	6.	Extra lineam notatur al. legi *par ingenio*
30.	20.	*Crasse, tuo vero*
31.	6.	*Enimvero, inquit*
31.	23.	*Certioribus*
32.	8.	*Imponitis*
32.	12.	*Dicere auderent,* ad marg.
34.	21.	*Promisisse*
34.	31.	*Cum ipsum dicere,* addito *id* à nupera manu.
35.	12.	*Sed si quis est*
35.	17.	*Dicam*
35.	28.	*Ita in iisdem rebus habiles, ita natura muneribus ornati.*
35.	30.	In marg. notatur alias legi *deo facti,* al. *electi*
36.	4.	*Qui non acutius*
36.	5.	*Vitia judicet, quam*
36.	19.	*Cumulatus*
36.	25.	*Indiligenter;* sed duo priores literæ punctis notantur.
37.	13.	*Commoveatur*
37.	15.	Super *pudendo* scribitur *faciendo*
38.	5.	*Cur, quo orator plurimum posset, ita* &c. ad marg.
38.	12.	Super *tum* imponitur *illud ipsum*
38.	16.	*Impeditos*
39.	16.	Super *prope* notatur alias legi *prudentium*
39.	23.	*Artif. & opera quam tenui*
40.	32.	*Tamen qui illud*

INDEX
Rerum & Verborum.

Numerus Paginam designat.

A.

&

condoluit

D.

dedere

diſtinguere

E.

evol vere

in

forense

M.

N.

nucea

ordo

cipi

pullos

S.

ci

T.

FINIS.

Codd. MSS. quibus in hac Editione usus sum.

Bal. Cod. in Bibliotheca Coll. Bal. *Oxon.*
Bod. Cod. in Bibliotheca Bodleiana.
Joan. Cod. in Bibliotheca Divi Joan. Bapt. *Oxon.* cujus librum primum, & secundum usque ad caput sexagesimum evolvit Gronov.
Mag. Cod. in Bibliotheca Coll. Magdal. *Oxon.*
Nov. Cod. in Bibliotheca Coll. Nov. *Oxon.* cui adjiciuntur Variantes lectiones nescio unde excerptæ, quas *Excerp. Nov.* sæpe vocamus.
Wag. Codex, quem pro suo litteras promovendi studio mittendum curavit vir humanissimus Dns Wagstaffe.

ERRATA,

Quæ operarum incuria irrepserunt, sic emendentur.

PAG. 20. lin. 4. lege *pervestigatione.* p. 41. l. 20. leg. *quendam amoris.* p. 63. l. 14. leg. *eum.* p. 120. l. 25. leg. *adscendere: adscendit.* p. 129. l. 27. leg. *libenter.*